This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Radojichić, Spasoje

Osnovi trgovachkog prava.

Beograd, Shtampano u adzhavnoj shtampariji
kraļevine Srbije, 1899.

HARVARD LAW SCHOOL
LIBRARY

Л, 1384
120885
44

ОСНОВИ
ТРГОВАЧКОГ ПРАВА
КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

(ТРГОВАЧКО И МЕНИЧНО ПРАВО)

Сава М. Шобајић

НАПИСАО

Спасоје Радојичић,

професор Велике Школе

БЕОГРАД
ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ
1899.

ОСНОВИ

ТРГОВАЧКОГ ПРАВА

КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

(ТРГОВАЧКО И МЕНИЧНО ПРАВО)

НАПИСАО

Spasoje Radojičić

СПАСОЈЕ РАДОЈИЧИЋ,

ПРОФЕСОР ВЕЛИКЕ ШКОЛЕ

* * *

БЕОГРАД

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1899.

ЦЕНА ДИН.

YUG
123
RAD

ПРЕДГОВОР

Од кад је наша трговина, услед трговинских уговора и железнице, дошла у тешњу везу са западном, у нас се од то доба живо осећа потреба да се наш трговачки подмладак што боље спреми за свој позив, како би српска трговина остала у српским рукама. Београдска се трговачка омладина одмах удружила и основала своју недељно-празничну трговачку школу, која, благодарећи усталаштву неколико интелигентних млађих трговаца, напредује стално у сваком погледу. По њеном примеру, такве су школе убрзо основане и у многим местима у унутрашњости наше земље. И држава наша, увидевши и сама ту потребу, основала је пре неколико година у Београду *Државну Трговачку Школу* за теоријско и практично стручно спремање у трговачкој и финансијској струци.

Трговачко је право у програму свију тих школа истакнуто као један од главних предмета, а међутим, за њега у њима немамо никаквог штампаног уџбеника. Сматрајући, да сам, по положају који заузимам у државној служби, најпозванији за израду таквог уџбеника, ја сам се прошле године одлучио, да за време прекинем рад на већем делу о трговачком праву, које спремам за своје слушаоце, и да израдим ове: *Основе трговачког права Краљевине Србије.*

Као што се даје видети већ на први поглед, ја сам овом уџбенику дао прилично широк обим, јер сам сматрао да ће он само тако моћи послужити и најбоље и у највећем кругу: *ученицима Државне Трговачке Школе,* *трговцима и ученицима недељно-празничних трговачких школа.*

У Државној Трговачкој Школи он се може употребити у целом његовом обиму. У тој школи, — која треба да буде наша Трговачка Академија; у коју улазе ученици који су већ свршили 4 разреда гимназије или реалке; и у којој се трговачко право, према програму, има да учи пуне две, и то последње, године, — држим, да има најмање места полутанском учењу ма ког предмета, а најмање трговачкога права, које се може с разумевањем изучити само онда кад се учи темељно.

У том истом обиму он је потребан и трговцу, који није имао прилике да трговачко право у школи научи, јер ће и он моћи само тако да га чита с разумевањем и с вољом, и да размишљава о ономе што је прочитао.

У недељно-празничним пак трговачким школама наставник може у њему и скратити по што год, ако баш не буде имао времена да га целог пређе у том обиму; али он ипак треба да ученицима у школи објасни и оно што је изоставио.

Пошто трговачко право позајмљује знатан део правила од грађанског права, а имајући у виду да је ова књига намењена у првом реду неправницима, ја сам, где год ми се учинило потребно, попуњавао празнине трговачког права грађанским правом, што се обично не чини за правнике, који изучавају трговачко право тек пошто потпуно науче грађанско.

На завршетку имам да напоменем још и то, да ова књига може послужити корисно и самим *правницима*, као основица за њихово веће стручно правничко знање из трговачког права.

4. јуна 1899. године.
у Београду.

Спасоје Радојичић.

САДРЖАЈ.

УВОД.

А). О праву у опште:

СТРАНА

Шта је право? · · · · · · · · · · · · · · · · 1

Како се дели право? · · · · · · · · · · · · · 2

Б). Трговачко право:

Шта је трговачко право? · · · · · · · · · · · 4

Деоба трговачког права · · · · · · · · · · · 5

Историјски развитак трговачког права · · · · 5

Извори трговачког права · · · · · · · · · · 7

Веза између трговачког и грађанског права и њихов међусобни однос · · · · · · · · · 10

Књижевност о српском трговачком праву · · · 12

ДЕО I.

Трговина и трговачки послови:

I. Трговина · · · · · · · · · · · · · · · · · · 13

II. Трговачки послови:

а) Основни трговачки послови · · · · · · · · 15

б) Споредни трговачки послови · · · · · · · · 22

ДЕО II.

Лица у трговачком праву.

Одељак I. Трговци:

I). Ко је трговац? · · · · · · · · · · · · · · · 24

II). Малолетници · · · · · · · · · · · · · · · · 28

III). Удате жене · · · · · · · · · · · · · · · · 30

IV). Особени правни положај трговаца · · · · · · 31

1. Радња трговачка · · · · · · · · · · · · · · 32

2. Трговачко име (фирма) · · · · · · · · · · · 33

3. Фабрички и трговачки жигови (марке) · · · · 37

СТРАНА

4. Обзнана брачног уговора 38
5. Трговачке књиге 40

Одељак II. Трговачка Друштва:

Одсек I. О друштвима у опште:

I). Друштво — Уговор о њему и битни саставци тога уговора 45
II.) Деоба друштава на грађанска и трговачка друштва 49

Одсек II. Облици или видови трговачких друштава:

Глава I: Јавно друштво:

I). Одредба и особени битни услови јавнога друштва 51
II). Облик (форма) уговора о јавном друштву . . . 53
III). Уређење јавног друштва:
а) Међусобни односи другара 55
б) Односи јавног друштва и његових чланова према трећим лицима 59
IV). Престанак јавног друштва 59

Глава II. Командитно (мешовито) друштво:

I). Одредба и особени битни услови командитнога друштва 60
II). Облик (форма) уговора о командитном друштву . 61
III). Уређење командитног друштва:
а) Међусобни односи другара 62
б) Односи командитног друштва и његових чланова према трећим лицима 64
IV). Престанак командитног друштва 64

Глава III. Акционарско друштво:

I). Одредба и особени битни услови акционарскога друштва 65
II). Економски значај акционарскога друштва . . . 67
III). Основна главница (капитал) акционарскога друштва:
1. Акције (удеонице) 68
2. Повећање друштвене главнице 73
3. Смањење друштвене главнице 77
4. Резервни фонд 79
IV). Оснивање акционарског друштва:
1. Састав друштвених правила (штатута) 81
2. Поднашање правила на преглед и одобрење да се друштво оснује 81
3. Обзнана штатута и упис акција 83
4. Сазив претходног (оснивачког) збора акционара 83
5. Распис прве уплате 84
6. Протоколисање друштвене фирме 84

СТРАНА

V.) Обвезе и права акционара:
A). Обвезе акцционарске 86
Б). Права акционарска 87
а). право на дивиденду 88
б). право учешћа и гласа на акционарским зборовима 90
в). праaво на деобу друштвене имовине . . . 91
VI.) Органи и управа акционарског друштва:
A). Управни одбор 93
Б). Надзорни одбор 97
В). Збор акционара 98
VII). Престанак и ликвидација акционарског друштва 102
Глава IV: Друштво за почесне шпекулације 105
Одсек III: Страна трговачка друштва 108

ДЕО III.

Трговачки уговори.

Одељак I: О трговачким уговорима у опште:
Одсек I: Општа правила о трговачким уговорима:
I). Одредба (појам) уговора, тражбине и обвезе . . 110
II). Главне врсте уговора 111
III). Битни саставни делови (захтеви) уговора:
1. Правна способност уговорних страна 113
2. Сагласност уговорних страна:
а) Принуда 116
б) Заблуда 117
в) Превара 119
г) Оштећење преко половине 119
3. Предмет уговора 120
4. Узрок 122
IV.) Закључење уговора 123
V.) Главне врсте обвеза:
1. Обичне заједничке и солидарне обвезе 128
2. Недељиве и дељиве обвезе 130
3. Условне и безусловне обвезе 130
4. Обвезе с роком и обвезе без рока 131
VI). Извршење обвеза (уговора) и последице њиног неизвршења 131
VII. Тумачење трговачких уговора 135

СТРАНА

Одсек II. Доказна средства у трговачким делима:

1°. Јавна исправа 138
2°. Приватна исправа 138
3°. Трговачке књиге 140
4°. Посреднички (сензалски) извод 146
5°. Трговачки рачун 147
6°. Кореспонденција 148
7°. Сведоци 149
8°. Вештаци 152
9°. Признање парничара 153
10°. Заклетва 155

Одељак II. О трговачким уговорита посебно.

Одсек I. Куповина и продаја.

I). Претходне напомене 157

II). Одредба и битни услови уговора о куповини и продаји.

а) роба 158
а) цена 160
в) сагласност уговорача 162
III). Обвезе и права уговорних страна 162

IV). Посебне врсте куповине и продаје.

А) Условне 169
Б) Са роком 173

II, Трговачко посредништво (сензалство).

I). Одредба уговора о трговачком посредништву . 174
II). Екомнски значај трговачких посредника 175
III). Трговачки посредници, њихове врсте и њихова надлежност 176
IV). Обвезе и права уговорних страна 177

Одсек III. Комисион.

I). Одредбе и битни услови уговора о комисиону . . 180
II). Економски значај комисионара 182
III). Обвезе и права уговорних страна 183
IV). Правни однос комисионара и комитента наспрам трећих лица 190
V). Престанак уговора о комисиону 191
VI). Погодба del credere 192

Одсе IV, Берзански послови.

Глава I. Берза.

I). Одредба (појам) берзе 193
II). Врсте берза 194
III). Економски значај берзе 194
IV). Посећивање берзанских састанака 195
V). Управа берзина; државни надзор над берзом и берзански избрани суд 196

СТРАНА

Глава II. Берзански послови.

А). Одредба берзанских послова 197
Б). Правна природа берзанских послова 198
В). Врсте берзанских послова.
  I). Дневни берзански посао 198
  II). Рочни (термински) берзански посао 198
  III). Продужни (репортни) посао берзански . . . 206
  IV). Берзански арбитраж 210
Г). Закључивање берзанских послова 210
Д). Принудно извршење берзанских послова 212

Одсек V. Уговор о преносу.

I). Одредба, правна природа и значај уговора о преносу 213
II). Закључење уговора о преносу и његов доказ . . 217
III). Обвезе и права уговорених страна 221
IV. Повука 234
V. Превоз путника железницом 234

Одсек VI. Менични уговори (менично право).

Глава I. Правила која су заједничка свима меничним уговорима:

I). Одредба и врсте меничних уговора — Меница и менична изјашњења — Менично право 238
II). Правна природа меничних уговора 241
III). Данашње задаће менице у трговачком промету . . 243
IV). Менична способност 245
V). Заступање у закључивању меничних уговора . . 251

Глава II. Правила која су засебна појединим меничним уговорима.

1°. Меница.

I). Обвезе и права уговорних страна 253
II). Саставни делови менице
  А). Саставци менични 255
  Б). Уметци менични 267
III). Непотпуне менице 270
IV) Лажне (фалзификоване) менице 271
V). Менична такса 273

2°. Менични пренос.

А). Потпун менични пренос.
  I). Врсте потпуног меничног преноса.
    а) испуњени менични пренос 275
    б) неиспуњен (бланко) менични пренос . . . 277
  II). Правна дејства потпуног меничног преноса . 278
  III). Индосанти и индосатари 283
Б). Непотпун менични пренос 285
В). Менични наставак 286

СТРАНА

3°. Менични пријем (акцепт).

I). Менично покриће 286
II). Подношање (презентација) менице на пријем . 290
III). Менични пријем и његов спољашни облик . . . 293
IV). Правна дејства меничног пријема 297
V). Непријем менице и несигуран менични пријем . 298
VI). Посредовање при пријему 300

4°. Менично јемство (авил).

I). Одредба меничног јимства 303
II). Менични јемац (авалиста) 304
III). Спољашњи облик (форма) меничног јемства . . 304
IV). Правно дејство меничног јемства 306

Глава III. Престанак меничних права и обвеза.

Чланак I. Престанак меничне обвезе исплатом.

А). Исплата менице.

I). Ко има да исплати меницу? 307
II). Коме се има меница да исплати? 309
III)). Кад се меница има да исплати? 310
IV). На коме се месту има тражити исплата менице? 313
V). Како се има исплатити меница? 314
VI). Исплата нестале менице 315

Б). Наплата менице.

I). Врсте меничних тужаба 319
II). Протест због неисплате 321
III). Менична тужба за накнаду 324
IV). Повратна меница 330
V). Забрана 332

В). Посредовање у наплати менице 333

Чланак II. Престанак меничне обвезе застарењем . . . 335

Глава IV). Стране менице (сукоб закона) 339

Одсек VII). Банке и банкарски послови.

Глава I. Банкари и банке. Врсте банака 342

Глава II. Банкарски послови 345
I). Примање новаца на зајам 346
II). Текући рачун 340
III). Чек или банкарска упутница 351
IV). Новчанице (банкноте) 354
V). Есконт 356
VI). Зајам на залогу 358
VII). Отворен кредит 361

Одсек VIII. Грађевински уговор 363

Трговачки суд 367

◆

УВОД.

А). О ПРАВУ У ОПШТЕ.

Шта је право?

1. — Људи нигде не живе одвојено један од другога, него свуда у мањим или већим уређеним групама, — у мањем или већем друштву. Необразованији се крећу само у крилу породице или највише у кругу племена, а просвећенији, поред породице, и племена, чланови су још и једне много шире заједнице, састављене из врло великог броја породица и племена, која се зове држава. Данас највећи део људства живи у држави.

2. — На овај заједнички, на друштвени живот, људе упућује сама њихова природа, јер су тако створени, да, само у друштву живећи, могу, како ваља, подмиривати своје многобројне потребе, телесне и душевне.

3. — Али и ако је људима заједнички живот једино природан, опет они никако не би могли живети у друштву, када би свакоме било допуштено да живи како хоће и да ради шта хоће. Заведени нагоном самоодржања, који је свима урођен, они би тежили да сваки прибави погодбе и средства за што бољи живот, макар то било и на штету другога слабијега. Тада би се одржали само који су јачи; али ни они сами не би били увек сигурни, јер би се кадтад нашао и од њих јачи, који би и њих и њихову имовину потчинио својој власти и употребио на своју корист. Лако је увидети, да би у таком стању међу људима непрестано владао рат, и да би они један од другога са страхом зазирали и бежали. Због тога се у свакој људској заједници, нарочито у држави, морала вољи и слободи кретања свакога члана одредити једна крајна граница, преко које не сме прелазити и другога штетити. Другим речима, у држави се морао завести један извесан ред и поредак, којим се, у интересу слободе и безбедности свију, државном влашћу стално сузбија самовоља свакога појединог члана. Тај поредак зове се правни поредак, а заведен је средством извесних правила и прописа, које државне власти имају дужност да одрже увек у важности, и, по потреби, да сваког принуде да их поштује и по њима се управља. Узајамне везе и додири данас су међу људима врло чести и разноврсни, па зато су и та правила у свакој држави сасвим многобројна. Она се сва у своме скупу зову једним општим именом *право*.

4. — *Право* је, дакле, скуп свију оних правила, која у држави постоје ради уређења њеног и ради сређења заједничког живота појединих људи који у њој живе.

Српско право јесте скуп свију таквих правила, која данас постоје у Краљевини Србији.[1]

Како се дели право?

5. — Ова правила, која тако у њиховом скупу зовемо право, не представљају неку несређену масу. На против, међу њима постоји извесна ближа или удаљенија веза и сродност, према којима се она деле у групе. Тако се та правила сва скупа, дакле цело право, пре свега деле на двоје: на јавно и приватно право.

Јавно право обухвата сва она правила, којима је циљ уређење државе и државних власти и сређење односа који се у општем интересу заснивају између државе, државних власти и појединих лица.

---

[1] То је појам права у тако званом *објективном* смислу (објективно право).

Али под речи право разуме се још и овлашћење или власт, коју објективно право признаје сваком појединому лицу. У том се смислу н.пр та реч разуме кад се каже: имам право својине, право да бирам н.пр. посланике ит.д. То је право у *субјективном* смислу. (Субјективно право).

Под речи право разуме се још и сама правна наука, т.ј, наука која проучава садржину правила објективнога права, та правила сређује по извесном систему и показује начела из којих она потичу. У том смислу каже се: учи права (у место: правну науку). Ми ћемо у овој књизи изучавати трговачко право као науку.

Приватно право, пак, састављају сва она правила, која уређују односе, у које долазе међу собом поједина лица (појединци) ради својих приватних потреба и циљева, и то, било ради одржања рода људског (породични одношаји), било ради свога личног одржања (имовински одношаји).

6. — Оба ова дела, и јавно и приватно право, деле се даље сваки на неколико засебних делова, опет према узајамној сродности правила која их састављају.

Тако се јавно право дели на: *државно* (садржи правила која одређују облик и уређење државе и државних власти, њихово деловање, као и учешће приватних лица у јавним пословима); *административно* (скуп правила, која одређују у појединостима уређење управних власти и њихово деловање) *кривично* (скуп правила, која одређују која су дела забрањена и како ће се казнити ко их изврши) и *процесно право* (скуп правила, која одређују како се долази до оспореног приватног права, — грађански поступак; као и скуп правила, којима се одређује како се има кривац пронаћи, судити и казнити, — кривични поступак).

7. — Приватно се право дели само на два дела: на *грађанско* и на *трговачко право*. Грађанско право обухвата највећи део његов. Оно посебно уређује правне одношаје, у којима се појединци (поједина лица) јављају или као чланови породице, или као сопственици каквог имања. У обим пак трговачкога права, као што ћемо мало час видети, улазе у главном правила, која уређују само једну извесну врсту од оних правних одношаја, у којима се приватна лица јављају као сопственици имања.

8. — Излажући појам и деобу права, ми смо до сад непрестано имали у виду само право једне државе, и то наше, (национално или народно право). Али поред Србије има још много других држава, мањих и већих од ње. И државе, као год и поједини људи, не могу опстати сасвим одвојене једна од друге, него скоро све стоје у ближој или удаљенијој вези једна с другом, — у тако званој међународној заједници. Као чланови те велике заједнице, ни оне не могу радити шта која хоће и како хоће, него се имају у своме понашању, једна наспрам друге и наспрам држављана сваке од њих, придржавати неких правила, која су у односима између њих или опште усвојена или нарочитим уговорима утврђена. Та су правила сваке године многобројнија, и државе их све више поштују. Скуп свију тих правила зове се *међународно право*, и то *јавно*, у колико уређује односе између самих држава, а *приватно*, у колико сређује приватне одношаје међу држављанима разних држава.[1])

Б). ТРГОВАЧКО ПРАВО.

Шта је трговачко право?

9. — У трговини се заснивају многобројни и разноврсни правни одношаји (послови), било само међу појединцима, било између њих и власти једне државе, било између више држава, или најзад између држављана разних држава. За све те одношаје постоје нарочита правила, која сваки од њих уређују, прописујући свакоме његову правну природу и његова правна дејства.

Та би се правила у скупу њиховом могла назвати једним општим именом: трговачко право, али правна наука тако не чини. Она том изразу даје далеко уже значење, јер од свију тих правила у трговачко право обухвата у главном само она која уређују односе, у које поводом трговине долазе сами појединци између себе, дакле узима само она, која, према предњој деоби права на јавно и приватно, улазе у обим приватнога права. Од правила пак, која имају карактер јавнога права, она узима у обим трговачкога права само нека, и то само она што стоје у ближој и неразлучној вези са првима. Сва пак остала правила јавног карактера, при свем том што се непосредно и искључно тичу трговине, правна наука издваја из трговачког права и увршћује или у административно (н. пр: еснафска уредба, царински закони, порезе на трговачке радње и т. д.) или у међународно (н.пр. трговински уговори и т. д.) или у процесно (н.пр: уређење и надлежност трговачкога суда) или у кривично право (н. пр: банкротство, превара у мери или у каквоћи робе и т. д.)

---

[1]) О појму и деоби права прочитати: *Систем приватнога (грађанског) права краљевине Србије* (стр. 1—20) од г. Андре Ђорђевића, где је то изложено врло лепо и потанко.

10. — Према томе може се рећи, да је: трговачко право онај део приватнога права, који садржи посебна правила о трговцима и правним одношајима у које појединци долазе поводом трговине. Или краће: трговачко је право скуп посебних правила о трговцима и трговачким пословима.

Деоба трговачког права.

11. — Трговачко се право код нас обично дели на два дела: на трговачко право у ужем смислу и на менично право.

Трговачко право у ужем смислу, или укратко трговачко право, обухвата правила, која се односе на трговце и на све трговачке послове осим меница.

Менично право садржи сва она правила, која се посебно тичу само оног трговачког посла који се зове меница.

12. — Наш законодавац, међутим, није усвојио ту деобу, јер он у трговачком законику и менично право сматра као обичан саставни део трговачког права и ни у чем га нарочито не одваја од осталих делова истога.

Историјски развитак трговачког права.

13. — Ми ћемо овде укратко изложити само постанак и историјски развитак трговачког права сувоземне трговине, јер поморско трговачко право још немамо потребе изучавати.

14. — И ако је трговине било много раније, ипак се правила, која састављају данашње трговачко право, почињу јављати тек пре 7—800 година. Најпре су се јавила у северној Италији у тадашњим чувеним трговачким градовима: Ђенови, Млетцима, Флоренцији, Амалфи, Луки и т. д., где је онда било средиште целе светске трговине. Она су ту постала у крилу разних трговачких удружења и еснафа занатлијских, а на име у уредбама (статутима) тих удружења и еснафа и у пресудама еснафских судова. Доцније се појављују и у пресудама т. зв. вашарских судова, који су судили трговачке спорове на великим светским вашарима (у Лиону, Безанону, Паризу, Орлеану и т. д.), као и у пресудама судова трговачких народносних удружења[1]), који су судили спорове међу члановима свога удружења.

15. — Али за постанак трговачког права од одсуднога су значаја трговачка удружења и занатлијски еснафи. Као у нас данас, тако су у то доба у италијанским трговачким градовима трговци и занатлије сваке поједине врсте имали своја посебна удружења и своје еснафе. Сваком удружењу и сваком еснафу припадало је право, да себи готово самостално прописује уредбу. На својим скуповима, које су држали врло често, чланови удружења и еснафа доносили су правила, по којима ће се управљати у узајамним односима и у пословима са другим лицима. Сва та правила постепено су уносили у своје уредбе, те су оне из године у годину биле све опширније.

Осим тога, удружења и еснафи имали су и право, да сами суде спорове, који би се између њихових чланова појавили поводом каквог трговачког посла. Доцније су они то судство проширили и на спорове, у којима би и нетрговац тужио трговца због трговине. Судови су се њихови састојали од старешине удружења или еснафа и још два члана. Они су судили на основу уредбе свога удружења или еснафа, а ако у њој не би било правила за какав правни случај, исти су пресуђивали онако како су држали да је право. На тај начин стварали су нека нова правила, по којима се и у доцнијим сличним приликама увек судило. Та су нова правила редовно уношана и у саме уредбе, те су се и због тога уредбе непрестано проширивале.

Сва та правила, било да су стварана непосредно на скуповима удружења или еснафа, или да су на суђењу постављана, звала су се *трговачки обичаји*.

16. — Кад је пронађена Америка (1492), велика светска трговина убрзо је напустила Италију и раширила се на западу и северу Јевропе дуж Атланског Океана. У новом веку заједно са њом прелази из Италије и даљи развој трговачког права. Од то доба у обради трговачког права предњачи Француска. Две знамените уредбе, које је издао француски краљ Лудвик XIV, једну за сувоземну (1673), а другу за поморску трговину (1681), извршују одсудан прекрет у развоју трговачког права. Од тада стварање нових правила трговачког права престаје бити искључиво дело трговачких удружења, занатлијских еснафа, и т. д., него за најважнији део, то прелази у руке владаоца, који та правила од тада издаје у облику закона. Другим речима, трговачко право, које је дотле било искључиво састављено из трговачких обичаја, т. ј. обичајног права, од тада постаје законско. Осим тога, трговачко право од тада двоструко раширује круг свога важења, јер прво од тада важи у целој држави, а не као дотле само у појединим трговачким градовима, а друго, оно престаје бити право само трговачког сталежа и проширује се и на нетрговце за све трговачке послове, у којима би они учествовали.

---

[1]) Трговачка народносна удружења састављали су у већим трговачким местима трговци из појединих страних земаља.

17. — Почетком данашњега столећа (1807 године) ове су две важне трговачке уредбе у Францукој преуређење, и тада су допуњене новим трговачким обичајима, који су се дотле појавили. У место њих двеју, за трговину, како сувоземну тако и поморску, издат је један општи велики законик, који се зове: трговачки законик. Тај француски трговачки законик од особите је важности по развој трговачкога права, јер су по њему, у току овога столећа, све образоване државе, и старог и новог света, израдиле своје трговачке законике. Наш трговачки законик само је скраћени превод тог француског закона.

Извори трговачког права.

18. У правној се науци под извором права разумеју начини и облици у којима се правна правила могу јавити. Трговачко право, има два извора: *закон* и *трговачке правне обичаје*, те је према начину свога постанка или законско или обичајно.

19. — а). *Законско трговачко право.* Ми данас имамо у главном ове трговачке законе:[1])

---

[1]) *Закон* је свако правно правило, које је законодавна власт (законодавац) једне државе прописала као обвезно за све у земљи. У Србији законодавну власт врши Краљ са Народном Скупштином.

Осим тога, под речи закон разуме се и сређен скуп великог броја законских правила која се односе на један исти предмет. На пр. Закон о државној трговачкој школи, закон о јавним берзама и т. д. Ако је скуп тих законских правила врло велики, а нарочито ако обухвата читаву

1. Трговачки законик од 26 јануара 1860 године. То је највећи и најважнији од свију наших данашњих трговачких закона. Он је подељен на седам глава и 170 засебних законских правила (параграфа — §). У њему се налазе законска правила из оба дела трговачког права: у главама I до V излажу се правила трговачког права у ужем смислу, а у главама VI и VII правила меничнога права.

2. Закон о устројству трговачкога суда од 12 децембра 1859 године;

3. Закон о акционарским друштвима од 10 децембра 1896 године, којим се замењују §§ 31—38, 41 и 44 трг. законика.

4. Правилник за железнички саобраћај у Краљевини Србији од 3 августа 1884 године;

5. Закон о јавним берзама од 3 новембра 1886 године;

6. Закон о фабричким и трговачким жиговима од 30 маја 1884 год. (Зборник 40);

7. Уредба еснафска од 14 августа 1847 године (зборник 4.); и

8. Закон о стецишном поступку од 17 марта 1861 године.

20. — б). *Обичајно трговачко право.* Трговачки правни обичаји, или краће трговачки обичаји, јесу она правна правила, која су у самој трговини постала као непосредни производ правне свести трговачког света и као таква се у њој стално врше и одржавају као какав обичај. У прво време свога постојања цело трговачко право било је само обичајно, јер су га састављали једино трговачки обичаји. Данас је готово сасвим обрнуто, јер је данашње трговачко право без мало цело законско. Али, при свем том, трговачки су обичаји и сада важан извор трговачког права; они га стално обнављају и подмлађују.

21. — Трговина је организам који се непрестано мења. У њој се готово сваки дан јављају нове појаве, које су често пута биле дотле сасвим непознате. И саме оне чињенице, које већ постоје, сваки час узимају друге облике. Због тога се трговачки закони, макар да су у тренутку издања свога потпуно одговарали потребама које су их изазвале, убрзо показују недовољни да те по-

---

једну грану права, он се зове: *законик,* на пр. законик трговачки, грађански законик, казнени законик и т. д.

требе и даље подмирују како треба. Законодавац пак сувише је спор да појављене промене у трговини одмах уочи и да за времена изда њима пригодне законе, или да старе законе према њима измени или допуни. Ту празнину, међу тим, у трговини врло лепо попуњују трговачки обичаји, јер се они јављају у корак са новим трговинским појавама и чињеницама на које се односе.

22. — Као трговачки правни обичај сматра се само онај обичај, код кога се налазе испуњена ова три услова:

1. да садржи какво *правило*, које је правна свест трговаца истакла као нужно за трговачки саобраћај.

2. да се то правило у трговачком саобраћају врши кроз извесно дуже време стално и без икакве промене; дакле да постоји као *обичај*.

3. да оно није противно моралу или каквом законском пропису од кога се не сме одступити (заповедном закону).

23. — Трговачки се обичаји зову *општи*, кад важе у целој држави, или кад се примењују у свима гранама трговине; *местни* (локални), кад вреде само у једном трговачком месту или пределу, на пр. само на Београдској Берзи, на смедеревском тргу, и т. д. или најзад *посебни*, када се налазе само у једној извесној грани трговине, на пр. у житарској, колонијалној, банкарској трговини.

То разликовање трговачких обичаја на опште, местне и посебне нема по правилу никаквог утицаја на њихову правну важност; јер сви они имају једнаку обавезну снагу. Али кад дође у сукоб какав месни или посебни трговачки обичај са каквим општим трговачким обичајем, јачи су први од овог последњег, јер се мора узети да су уговорне стране пре имале у виду који од њих, пошто су им свакојако познатији и пошто више одговарају закљученоме послу.

24. — Трговачки обичаји имају за правне одношаје, на које се односе, ону исту обавезну снагу коју и сами закони за своје правне одношаје. Они се од закона разликују само у томе, што за њих не важи, као за закон, правило (§ 14 грађ. зак.) да су свакоме познати, па због тога парничар, који се у спору позове на какав трговачки обичај, мора суду доказати да тај обичај одиста постоји и како гласи, ако жели да га суд узме у обзир при изрицању пресуде.

Доказ тај може се наћи или у каквој ранијој судској пресуди, која је изречена на основу дотичног трговачког обичаја, или у уверењу трговачког одбора, или у сведоџби виђених трговаца, који потврђују да тај трговачки обичај постоји. Али ако наведени трговачки обичај буде суду и иначе познат, он га може применити при изрицању пресуде, не тражећи да му се његово постојање нарочито (формално) доказује.

25. — Ако би суд у чему изрекао пресуду противно трговачком обичају чија је садржина пред њим потпуно утврђена, парнична страна, која је тиме оштећена, може се жалити касационом суду и тражити да поништи такву пресуду; јер и трговачки обичаји, као што већ рекосмо напред, имају, за правне одношаје које уређују, ону исту правну важност коју и закон за своје.

Веза између трговачког и грађанског права и њихов међусобни однос.

26. — Трговачко и грађанско право истина образују два самостална дела приватнога права, две засебне целине, али опет они нису сасвим одвојени један од другога, него између њих постоји јака узајамна веза.

Правни одношаји (послови), који се у трговини заснивају међу појединцима (т. зв. трговачки правни одношаји или трговачки послови), истина имају своју засебну природу, због које су им и неопходно потребна она нарочита правна правила што састављају трговачко право, али, при свој тој њиховој засебној правној природи, они се у основи и суштини својој ипак слажу са грађанским правним одношајима, т. ј. одношајима, у које ступају појединци један с другим у обичном грађанском саобраћају. Због те њихове основне једнакости са грађанским правним одношајима, трговачко право, које је за њих засебно (специјално) право, и не сређује их све из реда свестрано, него већину уређује само колико то захтева њихова засебна трговачка природа, т. ј. у колико се разилазе са одговарајућим грађанским правним одношајима а све остало што им је заједничко — а то је њихова правна суштина и њихови битни саставци — оставља у старање грађанскоме праву, које је због тога, и у то мери, опште приватно право. На тај су начин трговачки одношаји (послови) потчињени како правилима трговач ког тако и правилима грађанскога права, и то у првом реду првима, а другима само у колико за који од њих не буде нарочитог прописа у трговачком праву. Због тога се трговачки правни случаји имају судити у првом реду по трговачком праву, т. ј. по трговачким законима и трговачким обичајима, а по грађанском законику само у колико дотични правни случај не би био потпуно обухваћен и уређен трговачким правом.

27. — Чим је трговачко право себи поставило тако ограничен задатак и са грађанским правом поделило уређење трговачких правних одношаја, одмах се даје лако разумети, да оно може бити потпуна и заокругљена целина само односно оних правних одношаја, који су искључна творевина трговине, те их оно само уређује без помоћи грађанскога права. На против, у свима осталим правним установама, које су му заједничке са грађанским правом, трговачко право мора, где више где мање, узети облик само неке врсте допуне или измене грађанскога права. Та непотпуност и незаокругљеност трговачкога права јасно се огледа у врло многим деловима нашег трговачког законика. Тако на пр. у глави III, у којој су изложена правила о трговачким друштвима, никако се не одређују међусобни односи другара (ортака), јер је то остављено глави XXVII грађ. законика, у којој се налазе правила о ортаклуку. Тако је исто непотпуно, и одељење II главе IV, где је реч о набављачима или комисионарима. Оно се има допунити са одговарајућим прописима главе XXII грађ. законика о пуномоћству и деловодству. За уговор, пак, о куповини и продаји, који је најчешћи и најважнији трговачки уговор, у трговачком законику нема ни једне једине одредбе, него се, у колико односно њега не буде трговачких обичаја, имамо послужити одредбама главе XXIV грађ. законика о продаји и куповини и т. д.

Истина ова непотпуност и незаокругљеност трговачког права, као што напред већ рекосмо, потиче из саме његове природе, али опет се мора признати, да је наш трговачки законик претерао сваку меру, па своју бригу сувише пребацио на грађански законик и онде где не треба.

28. — Наше је грађанско право изложено у грађанском законику од 11 марта 1844 године. Објашњење пак тога законика може се наћи у делу: *Систем приватнога (грађанског) права*, од г. Андре Ђорђевића, где се могу сазнати (стр. 46, бр. 24) и сва друга дела, која говоре о том важном законику за трговачко право.

Књижевност о српском трговачком праву.

29. — Она је сасвим мала. О нашем трговачком праву ми имамо само ова већа дела од научне вредности:

Објашњење трговачкога законика за књажество Србију. 1866 год. од Др. Стојана Јов. Вељковића;

Наук о меничном праву. — 1881 год. од Андре Ђорђевића;

Менично Право. — 1896. од Милоша Туцаковића; и

Домицилирана меница — 1894. од Милоша Туцаковића.

ДЕО I.

ТРГОВИНА И ТРГОВАЧКИ ПОСЛОВИ.

I). — Трговина.

30. — Човек није кадар да сам собом производи ни све оне предмете који су му потребни да подмири најпрече потребе, као што су: храна, одело, стан, посуђе и т. д. Због тога се људи, још од најнижега ступња друштвеног развитка, узајамно помажу у привредноме раду. Већ се тада опажа како се међу њима послови почињу *делити*. Једни се све више одају само производњи хране, други само изради одела, трећи грађењу станова и т. д. — сваки се посвећује само једном послу, који је потребан и корисан за живот људски. Радећи тако, сваки од оне врсте добара, чијој се изради посветио, израђује не само колико треба за њега и за његову породицу, него што више може. Оно, што је израдио више, *размењује* са другим посленицима, узимајући од њих у размену друга потребна добра, која су они произвели више него што им треба. Сваки, на тај начин, и ако производи само једну врсту добара, средством те опште поделе рада и путем тог размењивања, долази до свију предмета који му требају за живот.

31. — Подела рада, као врло корисна и потребна, појавила се у људском друштву сама од себе готово још првих дана када се човек морао побринути за одржање свога живота. Размена пак произведених добара, која је нераздвојна последица поделе рада, настала је одмах са појавом личне (индивидуалне) својине. Али и једна и друга могле су се јавити у пуној мери тек кад је усвојен новац као средство размене. Тада је размена добара, која се дотле вршила само у облику *промене* или трампе, узела нов, далеко подеснији и савршенији, облик, она је се претворила у *куповину и продају.*

32. — Тај њен преображај од огромне је важности у развићу друштва људског, јер је он размену сасвим олакшао и дао је могућности да се она потпуно развије и да се радови поделе до крајњих граница. Размена је њиме постала посредном у два правца. Пре свега, у место непосредног размењивања производа један за други, које се могло извршити само кад су се нашли баш они којима су њихови производи били узајамно потреби, наступило је далеко лакше размењивање средством новца, т. ј. размена, у којој се производи прво размењују (продају) за новац, за који се доцније може лако добити у размену (купити) сваки производ који се хоће. Затим друго, а за нас је то овде нарочито важно, стараље за извршење размене, које је дотле било посао самих произвођача и потрошача и излагало их грдном труду, трошку и губитку времена, прешло је убрзо на једна друга лица, која су му посветила све своје време и сву своју спрему. Та лица јесу *трговци.* Они учествују у размени као посредници између произвођача и потрошача; од потрошача купују производе, преносе их у места где ће се потрошити и ту их распродају потрошачима. Тај њихов посреднички рад зове се *трговина.*

33. — У прво време трговци су сами вршили како размену тако и пренос производа. Доцније, кад се трговина развила јаче и послови се поделили; они су тада пренос предали лицима, која су се само њему одали, а то су возари или кириџије. Још доцније јавили су им се и други помоћници, као што су: трговачки посредници (сензали), банкари (мењачи), комисионари и т. д.

34. — Према свему томе, с гледишта економског, можемо рећи, да је *трговина* она привредна делатност, која се састоји у посредовању на размени добара, било непосредном, било посредном. Трговцима је посредовање средство, а зарада циљ. У трговачким се пословима обично налазе оба та карактерна знака трговине: посредовање и шпекулација (тежња за добити).

II.) — Трговачки послови.

35. У трговачком је праву врло потребно што тачније утврдити законско значење речи трговина, јер се тек тако може довољно одређено да уочи обим тога права. Осим тога, то је значење нужно одредити још и зато, што се само тада може поуздано знати: *прво*, ко се по нашем закону има сматрати као трговац, јер, као што ћемо доцније видети, као такав се сматра само онај, чије је занимање трговина; *друго*, који спорови спадају у надлежност трговачког суда, јер трговачки судови могу судити само спорове, који су потекли из каквог трговачког посла; и *треће*, кад се могу употребити она доказна средства која су усвојена само у трговачком праву.

36. — При свем том, наш законодавац није ни у једном закону изрично казао шта разуме под том речи. Али што није учинио изрично и непосредно, он је извршио посредним путем; јер је, у § 17 закона о устројству трговачкога суда и још у неким другим доцнијим законима, казао: који се послови у нас имају сматрати као *трговачки послови*. Поједини трговачки послови, пак, само су разни облици или видови у којима се трговина јавља. Због тога, кад се знају сви ти послови, онда се уједно, с правнога или законскога гледишта, зна и појам трговине, у свима њеним разним облицима.

37. — Сви ти послови, које је наш законодавац означио као трговачке послове, могу се поделити на две групе: на *основне* и на *споредне* трговачке послове. Ми ћемо се овде упознати само са појмом (одредбом) свију тих послова, а доцније ћемо посебно проучити правну природу и садржину сваког од њих за себе.

а). Основни трговачки послови.

38. — Сви су ти послови већ по самој својој природи трговачки, у већој или мањој мери. Ти су послови ови: *куповина*, *продаја*, *берзански послови*, *банкарски послови*, *меница*, *предузеће набављања*, *предузеће преноса на суву и на води*, *предузеће сензалства*, *предузеће комисионарства* и *предузеће грађевина*.

39. — Ти трговачки послови нису сви једнаки по јачини своје трговачке природе, него једни (и то: куповина, продаја, берзански послови, банкарски послови и меница) имају ту природу у потпуној мери, а код других се она налази у много мањем степену, јер се за трговачке сматрају само кад се њихов извршилац њима редовно бави и врши их у већој размери, а не само у приликама које му се случајно јаве. Наш законодавац те последње трговачке послове зове: *предузећа.*

1. Куповина.

(тач. 1. § 17. зак. о устр. трг. суда).

40. — Куповина и продаја јесте уговор, који закључују два лица о размени какве робе за извесну суму новаца. По том се уговору једна уговорна страна — која се зове продавац — обвезује уступити у својину другој уговорној страни какву робу у размену за извесну суму новаца (цену), коју се та друга уговорна страна — купац — њој обвезује дати. Тај је уговор састављен из два правна чина; један врши купац, и он се зове *куповина*, а други продавац и зове се *продаја.*

41. — Да проучимо сада услове, који су потребни да би се сваки од њих могао сматрати као трговачки посао.

42. — Тако, да би се *куповина* могла сматрати као трговачки посао, треба да се испуне ови услови:

43. — *прво:* њен предмет треба да су покретне ствари[1]), као на пр. храна, стока, роба, акције, обвезнице, менице и т. д., јер само такве ствари служе као предмет трговине.

44. Са непокретним стварима не води се права трговина зато, што је њихов прелаз из имовине једног лица у имовину другога врло спор и скопчан с великим трошком (§ 292 грађ. зак.), а трговини, којој је задатак посредовање у размени добара, неопходно потребује велика брзина и што мањи трошак. Осим тога, са непокретностима се не тргује и зато, што код њих обично не може бити честих и знатнијих промена у цени, које много постичу трговину.

---

[1]) Ствари се деле на *покретне* и *непокретне.* Непокретне су оне, које се не могу с једног места на друго кренути или преместити, а да се у својим саставним деловима и изгледу не наруше (на пр. земље, куће, дрва неодвојена од земље и т. д.). Ствари пак, које се у целости својој могу преместити, јесу покретне. (§§ 185—190 грађ. зак.).

46. — Међутим, необорена дрва у шуми и старе зграде, које се имају порушити, ако се купе без земљишта на коме се налазе и у намери да се од њега одвоје, не сматрају се као непокретне ствари. Они дакле, под тим условом, могу бити предмет трговачке куповине.

47. — *друго:* купац треба да је узео купљене ствари у намери да их другом препрода, а не да их задржи за себе или за своју домаћу потребу.

Потребно је, да је та намера постојала код њега у самом тренутку куповања, а ништа не мари ако би је он доцније променио и купљене ствари задржао за себе, јер би и тада куповина тих ствари била трговачка. Али, на против, ако у тренутку куповања купац није имао намеру да купљене ствари препрода, куповина није трговачка; она је грађанска, баш да би се доцније купац и предомислио, па купљену ствар препродао, не употребивши је никако.

48. — Кад купац одриче, да је купљене ствари набавио ради препродаје, тада је на продавцу, да поднесе доказ за своје противно тврђење. Али он је ослобођен доказивања, кад год је купац по занимању трговац а при том је купио баш ону робу којом тргује, јер у том случају, докле год купац противно не докаже, закон претпоставља, да је роба купљена ради трговине, т. ј. ради препродаје.

49. — Куповина неће изгубити свој трговачки карактер услед тога, што купац не мисли препродати купљену робу онакву какву је сам набавио, него је намерава најпре прерадити, на пр. од купљене вуне изаткати штоф, од купљеног ораховог дрвета направити ормане, од купљеног штофа сашити одело, од купљеног брашна умесити хлеб, и т. д. па штоф, ормане, одело, хлеб и т. д. препродати. Такав је случај редован при куповини сировина, које купац у својој радионици или фабрици прерађује у какву прерађевину (фабрикат), па после исту продаје као свој производ. Такво се прерађивања у Народној Економији зове: мануфактурна или индустријска радиност, и сматра се као привредно занимање, које је сасвим одвојено од трговине. Наш законодавац, међу тим, као што видимо из напред реченог, тако не чини: он ту радиност не одваја од осталих трговачких радња, кад год се врши на стварима које су *купљене* ради препродаје.

Према томе, наш законодавац даје трговини много шире значење, него што га она има у науци о Народној Економији.

50. — Исто се тако карактер трговачке куповине неће ни у колико изменити услед тога, што купац не мисли препродати купљене ствари саме за се, него их жели отуђити као споредне делове какве друге ствари. На пример, винарски трговац купује бурад или флаше, да у њих успе вино и да их заједно са њим препрода; млинар купује џакове, да их препрода заједно с брашном и т. д. Али ваља нам напоменути, да у таквом случају главна ствар, уз коју се купљене ствари имају препродати као споредне, мора бити предмет какве трговачке радње, јер би се иначе куповина њених споредних делова, и ако је извршена с намером препродаје, морала сматрати као грађанска куповина. На пр. грађанска је куповина, када пољопривредник купује бурад или флаше, да у њих сипа вино из свог винограда, па да их потом препрода заједно с вином. Тако исто, кад земљоделац купује џакове, да у њих успе жито са своје њиве, па да их заједно са житом препрода и т. д. То је зато што је пољопривреда у сваком случају нетрговачка радња.

51. — *треће:* купац треба да на препродаји купљених ствари тежи постићи трговачку добит или зараду, али је сасвим све једно хоће ли се та његова тежња доцније и остварити.

52. — Тако се, само због тога што купац при њима није тежио да дође до зараде, следеће куповине не сматрају као трговачке, и ако испуњавају оба предња услова:

1. кад фабрикант купи храну у великој количини с намером да је препрода својим радницима по *коштању.*

2. кад потрошачка дружина купује робу на велико, да је распрода својим члановима по коштању;

3. кад управа држ. монопола купује монополисане предмете: дуван, со, петролеум, жигице и т. д. Она, истина, на њиховој препродаји постиже велику зараду, али та добит није трговачка добит, него монополска такса, која се на тај начин прибира.

2. Продаја.

(§ 19 зак. о устр. трг. суда).

53. — Продаја се само онда сматра као трговачки посао, кад се појављује као извршење какве трговачке куповине, која јој претходи. Другим речима, она је трговачка само онда када се њом отуђује роба, која је ранијом трговачком куповином набављена ради препродаје. Према томе, није трговачка продаја: кад земљоделац продаје своје производе; кад когод продаје ствари, које је нашао, које је наследио, добио, из земље ископао, као што су: угљен, руда и т. д. јер све те ствари, које се продају, нису пре тога купљене. Исто тако није трговачка продаја, кад ко продаје ствари, које је истина пре тога купио, или не за препродају, него за домаћу потребу своју, јер та куповина није трговачка.

3. Берзански послови.

(чл. 16. зак. о јавн. берзама).

54. — Берзе су особита врста тргова, на којима трговци закључују трговачке погодбе, које се зову берзански послови.

55. — По закону о јавним берзама (чл. 14) као берзански се послови сматрају сви они правни послови (уговори), који се закључе у јавној берзанској дворани у одређено време на берзи а о предметима који се на дотичној берзи смеју бележити (нотирати).

56. — Као што ћемо видети доцније, берзански послови, строго узевши, само су неке особите врсте уговора о куповини и продаји и уговора о набављању.

4. Банкарски послови.

(тач. 5. § 17. зак. о устр. трг. суда).

57. — Банке су трговачке радње, које раде с новцем, артијама од вредности (меницама, чековима, варантима, акцијама, обвезницама и т. д.) и кредитом. Оне узимљу новац на зајам од појединих лица, па га потом другима, на разне начине, позајмљују под већу камату. Правни послови (уговори), које оне закључују ради тога, зову се банкарски послови.

5. Меница.

(тач. 6 § 17. зак. о устр. трг. суда).

58. — Меница је писмено, написано у законом прописаној форми, којим се извесна лица обвезују, да ће се о означеноме року платити тадашњем правном притежаоцу његовом у њему назначена сума новаца.

59. — Менице има од две врсте; она је или сопствена или вучена. *Сопствена* је меница она, којом се у првом реду сам њен издавач обвезује, да о року плати у њој назначену суму новаца. *Вучена* пак јесте она, у којој њен издавач (трасант) наређује другом једном лицу (трасату), да оно о року плати суму новаца која је означена у писмену меничном.

60. — Уговори, који се закључују поводом меница (о издању менице, о преносу, пријему и меничном јемству), зову се менични уговори, и наш закон сваки од њих у сваком случају проглашава за трговачки посао.

6. Предузеће набављања.

(тач. 4 § 17. зак. о устр. трг. суда).

61. — Набављање (лиферовање) јесте погодба између два лица, којом се једно од њих (набављач, лиферант) обвезује, да другоме у уговореном року и за уговорену цену преда у својину какву робу.

62. — Да би се ова погодба могла сматрати као трговачки посао, потребно је, да код ње буду испуњени сви ови услови:

63. — *прво:* да се имају набавити покретне ствари, јер непокретности, као што смо већ видели код трговачке куповине и продаје, не могу никако бити предмет праве трговине, па следствено ни овога трговачког посла.

64. *друго:* да набављач уступа набављене ствари поручиоцу у својину, а не да му их даје само на послугу.

Због тога се у нас не може сматрати као трговачки посао погодба, којом се ко обвеже да даде на послугу декорације за балску салу, или да даде на послугу посмртничку опрему за погребе каквом удружењу и т. д.

65. — *треће:* да набављач није имао продате ствари у тренутку када је закључио погодбу о њиховом набављању, него да их доцније куповином прибави. Ако би набављач тада већ имао продате ствари, онда погодба, којом их он продаје, није погодба о набављању него погодба о продаји, и то трговачка, ако је ствари купио ради препродаје, а грађанска, ако их је прибавио обделавањем свога имања.

66. — Као што се види из овог услова, између погодбе о набављању и трговачке продаје постоји врло мала разлика. На име, код трговачке продаје продавац отуђује ствари, које је пре тога већ купио ради препродаје, а погодбом о набављању набављач продаје ствари, које тада још нема, али се обвезује да их средством куповине набави у уговореноме року. Трговачкој продаји, дакле, претходи трговачка куповина, а погодби о набављању та куповина следи. Строго узевши, оба су та уговора један исти правни посао.

67. — *четврто:* да се набављач редовно бави закључивањем ове погодбе, (погодбе о набављању), јер иначе не би било *предузећа* набављања.

7. Предузеће преноса робе на суву и на води.

(тач. 3. § 17. зак. о устр. трг. суда).

68. — То предузеће постоји онда, кад ко стално за новчану награду преноси туђу робу из једног места у друго.

Лице, које врши такав пренос, наш закон зове *возар* или *кириџија*, не гледајући на средства којима се оно служи за вршење преноса (железницом, лађом, колима, коњима и т. д.).

69. — Пошто и код тог трговачког посла закон тражи да постоји *предузеће*, и код њега је потребно, да возар врши пренос као стално занимање и у већој размери; јер иначе његов рад не би био трговачки рад, него рад обичног најамника или радника, исто онако као што је на пр. рад таљигаша, амала и т. д.

8. Предузеће трговачког посредништва (сензалства).

(§ 51. трг. закона).

70. — Трговачко је посредовање, кад ко доводи у везу лица, која су вољна да једно с другим закључе какву трговачку погодбу, и уз то својим услугама помаже, да она ту своју намеру и остваре.

71. — Лице, које такав посао врши стално и у виду занимања, зове се *трговачки посредник* или *сензал*.

9. Предузеће комисионарства.

(тач. 3. § 17. зак. о устр. трг. суда).

72. — Комисион је уговор између два лица, којим једно од њих прима на себе обвезу, да сврши у *своје* име какав трговачки посао оног другог лица, а за извесну награду, коју му се то лице обвезује дати.

Лице, које се обвезује да посао сврши, зове се *комисионар*, а лице, чиј посао свршава, — *комитент*.

73. — И комисионар треба стално да се бави вршењем туђих послова у своје име, јер и код њега закон тражи да постоји предузеће.

10. Предузеће грађевина.

(тач. 7. § 17 зак. о устр. трг. суда).

74. — То предузеће постоји, кад се когод стално и у виду занимања упушта у погодбе, да другима за уговорену цену подиже грађевине, било са својим, било са њиховим материјалом.

То се лице зове *грађевинар* или *предузимач*.

75. — Под речи грађевина разуме се сваки предузимачки посао, дакле, како зграде, тако и мостови, насипи, друмови, железнички путови, тунели, канали и т. д.

б). Споредни трговачки послови.

(тач. 2. § 17. зак. о устр. трг. суда).

76. — Ти су послови нетрговачки (грађански) по својој правној природи, али их закон ипак уврштује међу трговачке само зато, што су у тесној вези с трговином.

77. — Да би се какав правни посао могао сматрати као споредан трговачки посао, код њега треба да се испуне ова три услова и то:

1, да га је извршио трговац;

2, да га је он предузео ради своје трговачке радње.

3, да се не тиче какве непокретне ствари.

Кад год се испуни први услов, наш закон и сам претпоставља, да је испуњен и други; али трговцу је ипак допуштено, да доказује противно и да обори ту законску претпоставку, показавши, да дотични посао није предузео ради своје трговачке радње, него ради домаће потребе, па према томе да исти није трговачки.

78. — Најчешћи споредни трговачки послови јесу набавке ствари, које су потребне трговачкој радњи, као на пр. куповина дућанских рафова, тезги, кантара и т. д. Даље, као споредни трговачки послови сматрају се и погодба дућанске послуге, узајамљивање новаца за радњу и т. д. Али није никакав трговачки посао куповина куће за радњу или погодба с каквим грађевинаром (није само за трговца, а јесте за грађевинара) о грађењу такве куће; а то зато, што те погодбе имају за предмет непокретност, макар да је она намењена за трговачку радњу.

79. — Са овим смо, колико нам је за сад требало, познали трговачке послове, како основне тако и споредне. Сад нам ваља још напоменути, да ти трговачки послови, изузимајући само меницу и берзанске послове, не морају увек бити трговачки за обадве уговорене стране, него неки пут могу бити за једну страну трговачки а за другу нетрговачки или грађански посао. Кад год је татав случај, тај се трговачки посао зове *једностран* или *мешовит* трговачки посао, за разлику од *двостраног* трговачког посла, који је трговачки за обадве уговорне стране. Тако уговор о куповини и продаји двостран је трговачки посао, када га закључе два трговца, и њиме један другом продаду какву робу; а једностран је, и то само за трговца, кад житарски трговац купи од сељака жито, или кад жито из своје магазе прода ономе који га купује за храну себи и својој породици. Предузеће набављања, преноса, трговачког посредништва, комисионарства и грађевина, трговачки су увек за набављача, возара, сензала, комисионара и грађевинара, а за другу уговорну страну такви су само онда, кад она тај посао закључује ради трговине.

80. — Ова деоба трговачких послова има своје важности у погледу надлежности суда, јер се на основу једностраног трговачког посла може тужба поднети трговачком суду само кад се подиже против оне уговорне стране за коју је тај посао трговачки.

ДЕО II.

ЛИЦА У ТРГОВАЧКОМ ПРАВУ.

81. — У праву се под лицем разуме сваки створ, који је способан да има права и обвезе.

Лица су двојака: природна (физичка) и правна (морална).

Природно је лице сваки човечиј створ, био он рођен или тек зачет, мали или велики, разуман или безуман. (§ 36, став 1. грађ. зак.).

Правно пак лице јесте биће, које је само замишљено и вештачки створено. Њега образује скуп више природних лица, удружених да заједнички врше какав посао, али тако, да при том стечена права и узете обвезе припадају скупу, а не појединим његовим члановима. Правна се лица, према циљу коме теже и ради кога су основана, разликују на јавна и приватна. Јавна су: држава, окрузи, општине (политичке, црквене, школске) и сва друга удружења, која имају задатак јавног карактера. Приватна су пак сва она, која су основана у приватном интересу њихових чланова, као што су: сва трговачка друштва, штедионице, потрошачке дружине и т. д.

82. — Трговачке послове могу вршити како природна тако и правна лица. Природна лица, која редовно врше такве послове, зову се трговци, а правна лица трговачка друштва.

ОДЕЉАК I.

ТРГОВЦИ.

I). Ко је трговац?

83. — У обичном се говору под речи трговац подразумевају само лица, чије се занимање састоји у куповању и продавању какве робе. У трговачком се пак праву тој речи даје далеко шире значење, јер се у њему, поред тих лица, за трговце сматрају још и многа друга, која се у обичном говору означавају сасвим другим именом.

84. — По нашем трговачком закону (§ 1.), природно се лице сматра за трговца само онда кад испуни ова три услова:

85. — 1. Оно треба да *тргује* под својим именом. То значи, да оно има да врши у своје име бар један од оних послова, које смо напред означили као основне трговачке послове.

Према послу који врши, то се лице зове: *трговац* (у ужем смислу), ако само купује и продаје робу, *фабриканат*, ако купљену неурађену робу у својој фабрици прерађује машинама у какав други производ, па тај последњи продаје, *занатлија*,[1] кад ради то исто што и фабриканат, само без машина, обичним алатом; *берзијанац*, *банкар*, *лиферанат*, *возар*, *трговачки посредник* (сензал), *комисионар*, *предузимач* (грађевинар), кад ради који од осталих основних трговачких послова.

Трговачки помоћници (калфе) и деловође какве трговачке радње не могу се никако сматрати за трговце; јер они врше трговачке послове у име господара радње, а не у своје.

Од трговца закон само тражи да у своје име тргује, али не и то да сам собом врши трговачке послове. Према томе, за трговца се има сматрати и онај, који у својој трговачкој радњи лично ништа не ради (н. пр. вазда путује по свету ради задовољства), него му све послове свршује деловођа са најмљеним трговачким помоћницима, по општим упутствима која је добио од њега. С правног гледишта, све што буде у радњи свршио деловођа, сматра се као да је извршио сам трговац.

86. — 2. Њему треба да је трговање обично *занимање*. То значи, да за појам трговца није довољно да когод макар како тргује, него је потребно, да стално врши који од основних трговачких послова, и то са тежњом да отуда добије сталну зараду, којом ће се издржавати и повећавати своју имовину. Само такав се рад зове *занимање*! Према томе, не може се сматрати за трговца онај, који истина врло често врши какав трговачки посао, али му се при свем том није стално одао, него га предузима само кад се укаже згодна прилика.

---

[1] Занатлија није трговац него обичан радник, кад год сам не набавља материјал од кога израђује своју робу, већ га добија од својих поручилаца. Н. пр: кројач, који израђује одело само из донетог му штофа, макар и да сам набавља споредне делове, као: поставу, дугмета, конце ит.д.

87. — Наш закон не тражи од трговца да му је трговање *једино* занимање, него је задовољан ако му је оно и само *обично* занимање. Према томе, у нас се за трговца има сматрати и онај, који поред трговања, којим се обично занима, има још једну или више нетрговачких радњи, макар му ове биле и много знатније и веће од трговачке радње, и макар му било и забрањено, да се поред њих бави и трговином. Н. пр: сматраће се за трговца и земљорадник, који обично тргује са стоком и храном; чиновник, правозаступник, који стално тргују; инжињер, који се бави стално предузимачким послом, и т. д.

88. — У нас се законом за појам трговца не тражи, да се тргује *јавно*, па према томе има се сматрати као трговац и онај, који нема својега дућана, који није објавио фирму и т. д. у опште онај, који врши тајно своје трговачке послове. Али и ако је тако по закону, опет се мора признати, да је такав трговац врло редак (н. пр: такав може бити чиновник или правозаступник, који се крију јер им је законом забрањено трговање). Обично је трговцу баш у интересу да се његова трговачка радња што више прочује, како би стекао што већу клијантелу и што шире пословне везе.

89. — У Србији је, по правилу, свакоме способном лицу признато право, да се стално ода вршењу кога хоће трговачкога посла. Али ипак из извесних обзира, јавних или приватних, та се слобода трговања ограничава до извесне мере законом. Тако је она ограничена у главном овим законима:

а) Уредбом еснафском, по којој (чл. 3.) у местима, у којима постоје еснафи, занатску или трговачку еснафску радњу може радити само члан дотичног еснафа;

б) Законом о сеоским дућанима (од 25 окт. 1870 и 20 фебр. 1891 год.), по коме се (чл. 1.) на селу могу отворити дућани само са извесном робом, која је преко потребна сељацима;

в). Законом о уређењу санитетске струке (од 30 марта 1881 год.), којим је право продавања лекарија и отровних материја искључиво дато апотекарима и дрогеристима, од којих се тражи да докажу извесну способност за трговање с таквим предметима;

г). Законом о чиновницима грађанскога реда (§ 26) и законом о правозаступцима (§ 5) и т. д. који забрањују чиновницима и адвокатима да се баве трговином.

90. — Слободу трговања могу до извесне мере својим уговором ограничити и сама приватна лица. Тако се при продаји целе трговачке радње, продавац обично обвезује купцу, да у извесноме одстојању и за извесно време неће отворити другу такву радњу. Исто тако старији трговачки помоћници, ступајући у службу, могу се обвезати своме газди, да за извесно време, од кад иступе из његове радње, неће за свој рачун отварати такву радњу у његовој близини.

91. — Страним поданицима није забрањено трговати у Србији, ако њихова држава то не забрањује Србима у својој земљи. У случају сумње, страни ће поданик бити дужан то доказати, (§ 47 грађ. зак.)

Поданици, пак, оних држава с којима смо закључили трговинске уговоре (Аустрија, Немачка, Француска) имају, на основу тих уговора, право слободног трговања у нашој земљи.

Али странци, који тргују у Србији, нису ипак потпуно изједначени са српским држављанима; јер немају права, која улазе у ред јавних трговачких права, н. пр: да буду судије у трг. суду и да бирају и т. д. и ако им се радња налази у земљи.

92. — 3. Оно треба да је *правно способно* за трговца.

Правило је, да ту способност имају сва пунолетна лица, т. ј. она која су навршила 21 годину живота, била мушка или женска, а да је немају малолетници, т. ј. они, који су још испод те године живота. Али, изузетно од тога правила, те способности немају ни ова пунолетна лица:

а), умно оболела лица;

б), лица судом проглашена за расипнике;

в), глуво-нема; — сва та лица стоје под старатељством, и за њих потребне правне послове врши њихов старатељ;

г), удате жене, јер се налазе под влашћу свога мужа, па само с његовим одобрењем могу закључивати правне послове (уговоре).

93. — Ова лица, која немају правну способност за трговање, треба разликовати од оних, којима је забрањено трговати. Неспособна лица, макар колико да су трговала докле су неспособна, никако се не могу сматрати као трговци, нити трговачки послови, које су извршила, за њих садржавају праву обвезу. На против, лица, којима је само забрањено трговати, ако ипак тргују и при том још испуњавају сва три напред означена услова, прави су трговци и као такви обвезани су, да у свему изврше све своје трговачке обвезе. То, пак, што су повредили пропис који им забрањује трговати, за њих може изазвати само какву дисциплинарну казну.

II). **Малолетници.**

94. — И за малолетника, у извесним приликама, може бити врло корисно да тргује сам у своје име. Такав је случај н. пр. кад је какав имућан и потпуно умно развијен малолетник сасвим изучио трговину, дугогодишњом службом у каквој трговачкој радњи. Тада би за њега било врло штетно, ако би морао и даље радити у туђој радњи и губити драгоцено време само зато што још није навршио 21 годину узраста. Потреба да малолетник сам за себе ради јавља се нарочито онда, кад овако спреман младић наследи очеву трговачку радњу, у којој је и сам радио под надзором преминулога родитеља. По себи се разуме, да је тада далеко корисније поверити радњу таквом малолетнику (сину или кћери покојниковој), него је затворити и робу распродати у бесцење, или предати је на продужење старатељима, који су увек више или мање непоуздани за тај посао.

95. — У таквој и њој сличним приликама наш закон (§ 2. трг. зак.) допушта, да малолетно лице може изићи из реда неспособних лица, за себе отворити трговачку радњу и сматрати се као трговац. Али он за то поставља ове услове:

1. Малолетник мора имати пуних 17 годинâ; јер пре тога узраста човек нема довољне увиђавности и у опште потребну умну развијеност за вођење трговине.

2. Њему треба да допусте отварање трговачке радње лица, под чијим се надзором и старањем налази. Та су лица његов отац, а ако је он умро или му је одузета очинска власт над малолетником, онда старатељ, који може бити и мати малолетникова.

То допуштење закон тражи зато, што је трговина врло различан посао, а та лица, која су малолетнику најближа и скроз га познају, најбоље могу знати и казати, да ли је он доиста спреман за тако опасан посао, у коме се ставља на коцку част и цела имовина.

3. Њега, најзад, треба његов надлежни суд да прогласи за способног да тргује.

Тај трећи услов закон поставља ради веће сигурности, да се неспособни и неискусни малолетници безумно не упуштају у трговање и доводе се до пропасти. Због тога је дужност суду, да се и сам увери о спреми малолетниковој пре него што му учини по молби. Тога му ради закон (§§ 75 и 94. зак. о старатељству) наређује, да најпре, поред главног старатеља, саслуша и спомоћнога старатеља и малолетникове најближе сроднике.

Ово проглашавање малолетника за трговца наш је закон ставио у дужност старатељском судији оног првостепеног суда, под чију надлежност припада малолетник према месту пребивања.

96. — Кад испуни све ове услове, малолетник се сматра као потпуно способан трговац, те се, ради својих трговачких послова, може пуноважно задужити, а овлашћен је и да, без ичијег одобрења, залаже или отуђује своје непокретно имање, баш онако исто као и свако способно пунолетно лице (§ 4. трг. зак.).

97. — Али ако се малолетник, коме је одобрено трговати, на делу покаже недовољно спреман за тај посао, па се још појави и опасност да ће својом невештином упропастити имање, суд му тада може, на захтев оца, бившег старатеља или ближе родбине, све докле још није навршио 21 годину, одузети дато одобрење и тиме га уједно лишити и права да се даље сматра за трговца. Таква ће судска одлука важити наспрам трећих лица тек од кад у „Српским Новинама“ изиђе проглас о престанку фирме малолетнога трговца.

III). Удате жене.

98. — И за удату се жену врло често може јавити потреба, да напусти свој повучени домаћи живот и да се ода трговини. То је н. пр. случај кад муж није у стању да сам својом зарадом издржава породицу и тече имање. Ако је жена, пре удаје била у каквој трговачкој радњи, тада нема сумње да је за целу породицу корисно, да и она својим радом што привреди. Таква потреба наступа у пуној мери нарочито онда, кад муж онеспособи за рад, услед какве болести, или отумара у свет, па цело старање о породици падне на жену. С обзиром на такав случај и њему сличне случаје, наш је закон (§ 3. трг. зак.) и удатој жени допустио, да под извесним условима може трговати као сваки други способан трговац.

99. — Пошто правна неспособност удате жене која је пунолетна не потиче, као код малолетника, од умне незрелости и неразвијености, него поглавито од потчињеног положаја, у коме се она налази према своме мужу за све време док брак траје, то је закон и оставио *једино* мужу да реши: хоће ли му жена трговати и да ли ће бити трговац.

100. — Муж може дати својој жени одобрење да води трговину или *изрично* или *прећутно.* Он јој га даје изрично, ако јој у брачном уговору одобри трговати или ако то учини код суда приликом протоколисања њене фирме. Сматра се, да јој га је прећутно дао, када зна да она води трговачку радњу, па ипак ништа не предузима против тога, ма да у томе није ничим спречен.

101. — Закон има два разлога с којих оставља *једино* мужу да реши да ли ће му жена трговати. Он то питање оставља само мужу прво зато, што овај најбоље познаје способност и искусност своје жене, па је једини и у стању да најпоузданије зна је ли за њу тај посао и да ли се неће упропастити. Он га њему оставља друго и поглавито зато, што жена, која води трговину, мора да напусти онај уски породични и домаћи круг, у коме се према нашим данашњим појмовима и обичајима треба да креће као супруга и као мати, па да ступи у блиски пословни додир с другим људима, а само муж њен може рећи, да ли ће му се свидети тај слободнији живот женин, који јој иначе, као што већ рекосмо, не приличи. Са тих врло важних разлога закон по правилу не допушта ни самом суду, да се меша у ову ствар и мимо мужа жени даје одобрења за трговање. Али у случају крајње потребе, када се нема куд, суд има право, да и то учини. Само се онда смáтра, да постоји таква потреба, кад је удатој жени трговина остала *једини подесан начин за издржање њено и њене породице*, а муж је умно оболео или некуда отумарао, или јој очито из ината и пусте пакости не одобрава да тргује. Ну, како се судско одобрење оправдава само крајњом нуждом и одржањем породице, то оно само собом престаје да важи чим се битно измене прилике, које су га изазвале, т. ј. чим удата жена толико побољша своје материјално стање, да се може с породицом својом издржавати и без трговачке радње (н. пр. добила наследство или велики згодитак на лутрији и т. д.); или чим муж оздрави или се дома врати и почне се бринути о издржању породице.

102. — Удата жена, која је добила одобрење да тргује, сматра се као потпуно способан трговац, и ради својих трговачких послова, може се, без нарочитог одобрења свога мужа, задужити, па и цело своје непокретно имање заложити или сасвим отуђити. (§ 4. трг. зак.). Ну овака удата жена није власна без особеног одобрења мужевља ступити у какво трговачко друштво као јаван другар (ортак); јер се сматра, да јој је муж, давши јој одобрење за трговање, само одобрио да сама тргује, а не и у друштву са другима.

103. — Муж је по правилу власан у свако доба одузети жени дато одобрење, макар да је и уговорио с њом да јој га никако не одузима, јер се по закону (§ 107. грађ. зак.) он не може обавезно уговором одрећи своје мужевље власти. То одузимање одобрења за трећа ће лица важити тек од кад им се огласом у „Српским Новинама“ објави да је престала женина трговачка фирма.

IV). Особени правни положај трговаца.

104. — Ма да данас трговци не сачињавају неки одвојени друштвени ред, њима је ипак наш закон, у колико се тиче њиховог трговачког занимања, дао извесан особен правни положај. При свој тежњи, да смо сви једнаки пред законом, њима се ипак морао одредити такав положај, јер би им без њега била јако отежана и скучена њихова трговачка делатност, која је врло корисна по народну привреду. У тај особени положај трговце постављају извесне дужности и извесна права, које обични грађани никако немају.

105. — У закону се истина не чине никаква ограничења, али се опет, по самој природи ствари, мора узети, да се у овом особеном правном положају налазе само трговци чија је трговачка радња од већег значаја. Сасвим незнатним трговцима; као што су н. пр. пиљари, мали бакали, телали и т. д., тај би правни положај био врло штетан и отежавао би им јако рад без икакве потребе. У осталом, по § 71. еснафске уредбе, ти ситничари, чија сва роба не износи више од 1000 гроша чаршијских, и не сматрају се за праве трговце.

106. — У томе особеном правном положају налазе се сви трговци, чије су трговачке радње у Србији, без икаквог обзира на то, јесу ли они наши поданици или су странци. Наш је законодавац тај положај одредио трговцима из извесних обзира јавног поретка у земљи, а правило је, да су такви закони обавезни за све у држави, били то домородци или странци.

Ми ћемо овде проучити најважније правне установе, у којима се садржавају те особене трговачке дужности и права.

1. Радња трговачка.

107. — Под тим се називом разуме целокупна трговчева привредна делатност и сва имовина која је њој посвећена.

108. — И ако је састављена из врло многих и врло разних предмета, трговачка радња ипак сачињава само једну правну целину, — једну збирну ствар (§ 191. грађ. зак.), која се као таква може уговором или наследством и на другога пренети. Аливаља нам приметити, да пренос целе трговачке радње, ако се врши уговором, важи само онда, кад се учини са одобрењем неподмирених поверитеља или када се они претходно измире или обезбеде. Пренос, који би био учињен без њиховог одобрења, по закону не вреди, а суд је дужан (по § 25. зак. о стец. поступку) одмах отворити стечај над имањем преносиоца и уз то преносиоца осудити као лажног банкрота на робију до 10 година, ако се само докаже да је пренос учинио познавајући своје презадужено стање а у намери преваре и оштећења својих поверилаца (§ 261. тачка 5. крив. зак.).

109. — Трговачка радња, ма да сачињава засебан део трговчеве имовине, с правног гледишта ипак није сасвим одвојени део те имовине. У случају презадужености трговчеве, повериоци његове трговачке радње немају права да се из исте првенствено наплате, него се и из ње имају с њима заједно напдаћивати и остали лични повериоци презадуженога трговца.

110. — Трговац може имати у исто време више трговачких радња. Те његове радње могу бити или сасвим самосталне једна од друге или могу једна према другој стојати у потчињеном положају тако, да је једна главна а друга само споредна за његову привредну делателност. У овом последњем случају, радња која је од главног значаја, зове се *главна радња*, а оне друге *споредне радње* или *филијали*.

111. — Стално место пребивања трговчево налази се по правилу само у месту где му је главна радња, али трговац има своје споредно трговачко седиште и у свима другим местима, у којима му се налазе споредне радње, но оно важи само за послове, који се закључе у тим споредним радњама.

2. Трговачко име (фирма).

Одредба и састав фирме.

112. — Сваки трговац мора имати своје трговачко име или фирму. (§ 5. трг. зак.).

Фирма је име под којим трговац води своју трговачку радњу и којим потписује своје трговачке обвезе.

113. — Фирма је у трговини потребна, да би се трговци могли сигурно разликовати један од другога у својим трговачким односима, а тако исто и да би се поуздано могле распознати њихове трговачке обвезе (менице). Одиста би било сасвим неправо и штетно по трговце, када сваки од њих не би био сигуран, да сам ужива онај добар глас који је код света стекао своме имену дугогодишњим савесним радом, и када би његово часно име могао присвојити и последњи неваљалац, па га несавесним радом срамотити. Исто би тако било штетно, када би се морало за потпис, који се налази на једној меници, погађати коме припада од свију оних трговаца, који у једном месту под тим именом воде трговину исте врсте.

114. — Фирма се сматра као искључна својина онога који је први усвоји на начин законом прописан. Фирму не сме нико присвојити и њоме се служити на штету њеног правог сопственика, јер иначе може бити кажњен новчано до 50 талира или затвором до 3 месеца, а поред тога и осуђен да сопственику фирме накнади сву штету коју му је нанео неовлашћеним служењем са њом.

115. — Фирма се по правилу саставља из грађанског имена (целог или скраћеног) и презимена сопственика радње. Али ако трговац у месту, у коме жели отворити радњу, има имењака, који у томе месту већ води исту такву радњу, он је дужан тада своју фирму тако удесити, да се она јасно разликује од фирме тога имењака, кад год би се, услед једнакости фирама њихових, могла појавити каква пометња.[1] У таком случају може бити довољно, ако између свога имена и презимена уметне име свога оца, или почетно писмено тог имена, или ако после презимена дода место свога рођења н. пр. изразом: Шапчанин, Пироћанац и т. д. Због овог правила један исти трговац мора имати у исто време више разних фирама, ако отвори нове радње у местима, у којима његови имењаци већ воде такве исте радње.

Само по изузетку фирма може бити сасвим различна од имена господара радње, и то у ова два случаја:

а) кад је трговац фирму с радњом наследио; и

б) кад је фирму заједно с радњом купио.

Ако су пређашњи сопственици радње уживали добар глас у трговини, обично се њихова фирма и даље задржава бар за најкраће време, да би се тај добар глас пренео и на новог сопственика. Ови се изузетци према томе правдају тиме, што се на тај начин даје могућност, да се не изгуби она материјална вредност, коју код трговачког света представљају старе чувене трговачке фирме саме по себи. Оне ту вредност имају пак зато, што се за добру трговачку фирму увек везују велика клијантела и велики кредит, а то се обоје у трговини јако цени.

---

[1] Н. пр: неће бити никакве незгоде од једнакости фирме, ако су они обојица незнатни трговци, а радње су им у разним крајевима вароши, н. пр. једнога на Врачару, а другога на Дорћолу

Кад год се фирма на другог преноси, било то уговором или наследством, мора се пренети и сама радња на коју се она односи, јер су оне нераздвојно скопчане једна с другом.

Обзнана фирме.

116. — Наш закон налаже трговцима не само да уопште имају фирму, него и да је обзнане, како би се за њу могло знати. Исто тако они су дужни да обзнане и сваку промену фирме, њен пренос на другога и њен престанак. (§ 6. трг. зак.).

Обзнана фирме, има се извршити на начин, који је законом (§ 5. трг. зак.) прописан, а он се састоји у следећем. Трговац мора сам лично, или преко нарочитог пуномоћника, своју фирму пријавити надлежноме суду. Кад је суд протоколише (потврди), дужан је објавити преко „Српских Новина“. Малолетник има да објави уз фирму и одобрење судско које је добио за трговање. Удата жена, пак, може протоколисати фирму само с одобрењем свога мужа.

117. — Трговци из Београда и из пређашњег округа београдског имају своју фирму протоколисати код београдског трговачког суда, а трговци из унутрашњости сваки код свог првостепеног суда. Ко има трговачке радње у више места, дужан је сваку протоколисати код првостепеног суда, у чијем се округу налази место у коме је радња.

118. — На сличан начин има се извршити и обзнана промене, преноса или престанка фирме.

119. — Како се свака фирма у Србији има протоколисати код нашег суда, код кога је службени језик само српски језик писан ћирилицом, то и све фирме у Србији имају бити на српском језику и исписане ћирилицом. То је правило, као што ћемо видети доцније, законом изрично усвојено и за трговачке књиге.

120. — Ко не протоколише фирму ни за три месеца од кад је отворио трговачку радњу, има да плати, на име казне, петогубу таксу за протоколисање (чл. 37. зак. о таксама).[1] Осим тога, он, по правилу, нема права да са својим повериоцима закључи принудно поравнање, ако код суда није пријавио фирму бар на 2 године пре отвореног стечаја (§ 69. т. 2, под *а* зак. о стец. пост.).

Натпис дућански (шилд) узва.

121. — У обичноме се говору фирмом назива и онај натпис који трговци имају обичај иставити над вратима своје радње, да би што боље обележили радњу, и на тај начин дали свакоме могућности, да је распозна од свију сличних радња у тој улици или у томе месту. У трговачком се праву, међу тим, између праве фирме и тога натписа (узве, шилда) прави велика разлика. Права фирма, као што већ знамо, јесте име *трговца*, име господара радње, а дућански је натпис само белега или назив *трговачке радње*. Сваки је трговац дужан имати праву фирму, а дућански натпис ако хоће драге воље.

122. — Као дућански натпис може се употребити какав назив или каква слика. Кад се употреби какав назив, онда се обично бира такав, који представља или какав замишљен појам или какву другу представу, која јако привлачи пажњу својом особеношћу. (Н. пр. „код пролећа", „код сунца" „код златног анђела" „код седам шваба" и т. д.) Али као дућански натпис не могу се сматрати речи: књижарница, гостионица, фабрика, и т. д., јер оне означавају читаву једну врсту рада, дакле сувише широк појам, који је неупотребљив за натпис. Данас, кад је писменост увелико раширена, највише се као дућански натпис употребљава само име сопственика радње (т. ј. права фирма), исписано над радњом с означењем врсте радње или без икаквога додатка (н. пр. бакалска радња Срећка Срећковића). Ето то је и узрок због чега се дућански натпис у обичноме говору готово увек меша са правом фирмом.

---

[1] По таксеној тарифи (бр. 188, 190 и след.) плаћа се за обзнану и протоколисање трговачке радње:

а) у Београду — 100;

б) у окружним вавошима — 60;

в) у варошицама и селима 30 динара;

а кад жена обзнањује и протоколише трговачку фирму, 500 динара.

За обзнану и протоколисање промене трговачке фирме плаћа се половина горње таксе.

За натпис се може узети ма каква слика, само ако није противна јавном моралу или јавном поретку, н. пр. не сме бити каква срамна фигура, нечија карикатура и т. д. Трговац може као дућански натпис употребити и своју сопствену слику, но обично се узима каква друга фигура, н. пр. лик морнара, црн пас, златан коњ, три руже, три лепе сељанке и т. д.

123. — И дућански је натпис, као год и права фирма, сопственост оног трговца који га је први усвојио. Због тога нико други нема права, без његовога одобрења, истаћи такви исти или слични натпис над радњом, која се налази у непосредној близини радње правог сопственика тога натписа, ако су само обе радње једне исте врсте, и ако услед тога може бити какве пометње. И дућански натпис као год и права фирма, може представљати велику новчану вредност, јер се нарочито код детаљиста за њега јако везује клијантела.

124. — Пошто је дућански натпис само белега или знак *трговачке радње*, то из тога следује *прво*, да с преносом радње на купца прелази без изричне погодбе и он као саставни део радње; од тога се само изузима случај кад је за натпис узета права фирма; и *друго*, да, при сеоби радње из једне зграде у другу, трговац има права пренети свој натпис на нов локал и забранити да се употреби на старом локалу, кадгод се у њега усели радња, која је једнака с његовом.

3. Фабрички и трговачки жигови (марке).

125. — Марка је знак или скуп знакова, које фабриканти и други трговци међу своје производе или на своју робу ради бољег обележења фабрике или трговачке радње из које излази, како би се њихова роба могла увек поуздано разликовати од сличне робе других фабрика или трговачких радња. Као год што је фирми задаћа да означи трговца, а дућанском натпису да покаже трговачку радњу, тако је исто и марки циљ, да тачно обележи фабричке производе и трговачку робу.

126. — Марке су моћно средство за раширење трговачког промета способних и савесних фабриканата и трговаца, који се својом добром и солидном робом препоручују и теку клијантелу. Оне су у исто време и добра заштита потрошачима робе, јер им служе као поуздан знак, по коме ће моћи распознати добру робу од сумњиве. Због те њене драгоцене и двостране услуге, марка је данас у свима државама нарочито заштићена законом, па и ми за њену заштиту имамо закон од 30 маја 1884 године (зборник 40).

127. — По своме спољашњем облику, марка може бити врло различна, јер закон, по правилу, оставља трговцима потпуну слободу за њен избор. Но најчешћи облици марке јесу ови: каква симболичка слика (на пр. звезда, сунце, крст, слон, лав и т. д.); какав цртеж (вигнет); какав жиг или печат, какав испупчен цртеж (рељеф); какав број од неколико цифара, какав особен завој и т. д. За марку се може узети и каква реч, на пр. свеће „Аполо“, прашак „Симон“, шампањско вино „Марки де Лорм“ ит.д. а може и сама фирма. Али за њу се не смеју узети: 1, државни грб, 2, поједина писмена, или речи које означавају какву ствар, или поједине цифре, 3, слике неморалне (срамне) и противне јавном поретку; и 4, имена и слике, које имају општу употребу у саобраћају, као на пр. реч „свећа, швајцарски сир, шампањер, прашак; круг, квадрат и т. д.

128. — Облик, који је когод у Србији већ узео за своју марку, може и други узети, али то само онда кад хоће њиме да обележава какав други производ; јер у Србији не могу двојица један исти производ или једну исту робу у исто време обележавати једном истом марком. Искључиво право на марку припада само оном, који је марку први прибавио за дотични производ.

129. — С обзиром на њиховог сопственика, марке се разликују на *фабричке* и на *трговачке*. Прве су оне које фабриканти мећу на своје производе, а друге оне, које трговци стављају на своју робу, да би муштеријама својим показали како кроз њихову радњу пролази само солидна роба, за коју они могу да гарантују. Фабричке су марке много чешће. На једној истој роби могу бити обадве марке, али то је редак случај.

130. — У Србији се искључиво право на марку добија кад се марка протоколише код надлежнога суда, а то је првостепени суд оног округа у коме се налази радња сопственика марке, а београдски трговачки суд, ако је рађња у Београду или ако марку пријављује какав страни фабриканат или трговац.

Искључиво право на марку у нас траје 10 година од дана уписа, али се оно може продужити и даље, ако се, по истеку тога рока, понова упише код суда.

131. — За намерну злоупотребу туђе протоколисане марке, наш закон казни затвором од 5 година, поред осуде на накнаду штете, која је сопственику марке нанета том злоупотребом. За нехотичну пак злоупотребу марке осуђује се само на накнаду штете; а у оба случаја забрањује се, даље неовлашћено служење туђом марком.

132. — Пошто је Србија члан међународног Савеза за заштиту индустриске својине[1]), то сваки наш трговац има права, да тражи код надлежне власти заштиту своје марке, и у свима државама тога савеза (Француској, Белгији, Шпанији, Португалији, Швајцарској, Италији, Енглеској и др.) али он треба најпре да марку протоколише у држави, у којој то тражи.

133. — Закон, по правилу, оставља трговцима на вољу, да имају марку и да се њоме служе; али он ипак овлашћује Министра Народне Привреде, да може наредити обавезну употребу марке за предмете, код којих то изискује општи интерес, на пр. код златних и сребрних ствари, код тканина које су проткане златом или сребром, код кадиве, оружја, вештачке минералне воде, отровних лекарија, коса за кошење ливада и т. д.

4. Обзнана брачног уговора.

134. — Наш трговачки закон (§ 6) наређује трговцима, да, на начин који је прописан за обзнану фирме, објаве колики им је мираз жена донела у почетку брака или доцније, а тако исто да обзнане и извод из брачног уговора, који су закључили са својом супругом, у колико се тај уговор тиче имања. Ако би због свога или жениног имања или мираза имали с киме спор, трговци су дужни објавити и извршну пресуду, којом би се што односно тога имања располагало.

135. — Та је обзнана потребна, како би трећа лица, која ступају у пословне везе са трговцем, поуздано знала колико је његово право имање, и како би могла према томе оценити колики кредит заслужује да му даду. Код ожењеног трговца то је врло тешко сазнати нарочито људима који не живе у месту, (а повериоци једног трговца готово сви су из другог места), јер ожењен човек, било на основу самог закона, било на основу брачног уговора, управља са имањем своје жене као са својим сопственим, са њега прибира приходе и троши тако, да би се сваки, који није ближе обавештен, могао преварити и сасвим погрешно узети, да је све то имање његова права сопственост.

---

[1] *Индустријска својина* зове се искључиво право на марку, на патент, на фабрички цртеж или индустријски модел и на трговачко име.

Осим тога, по нашем закону (§ 776 грађ. зак.) жена има у наплати мираза из имања мужа њеног, право првенства наспрам свију мужевих неинтабулисаних поверилаца, чије су тражбине постале пре њене удаје. Према таком њеном законском привилегованом праву, сви овакви повериоци, — трговци махом и имају само такве повериоце, пошто је у трговини најчешћи лични кредит, — јако су интересовани, да што раније тачно сазнаду суму, са којом ће им претходити у наплати жена њиховог дужника, како би за времена тражили наплату или нарочито какво осигурање, ако нађу да им примање, услед тога жениног права, може бити у опасности.

Најзад у животу је дугим искуством доказано, да трговци, пред свој пад под стечај, издају својим женама лажне обвезнице, најчешће на име примљеног мираза, те тиме јако штете истините своје повериоце, који се сигурно не би никако ни упуштали с њима у какав посао, да су само могли знати за то њихово дуговање.

5. Трговачке књиге.

Важност њихова.

136. — Трећа дужност, коју трговци имају по трговачком закону, јесте да воде трговачке књиге.

Закон им је ту дужност прописао из више важних разлога, од којих су најглавнији ова три:

а). Трговцима је врло потребно да знају у свако доба какве су послове предузимали, а тако исто и да знају какво им је укупно стање радње, како би, према томе, могли оценити, да ли им у будуће ваља сузити или проширити обим њихових трговачких послова. Због велике множине послова, њима никако није могућно то знати на памет, већ морају ради тога бележити сваки свршен посао, — дакле, имати трговачке књиге.

б). У трговини је неопходно потребно да се послови могу брзо свршавати. Због тога трговци немају времена да за сваки уговор, који се има тек доцније извршити, праве писмену исправу или набављају сведоке. Како закон признаје извесну доказну снагу уредно вођеним трговачким књигама, то су оне врло подесне за доказивање таких уговора.

в). Кад трговац падне под стечај, његови многобројни повериоци трпе врло велику штету од презадужености његове. У таком је случају врло потребно знати прави узрок пропасти, јер закон казни строго дужника, који се својом кривицом упропастио. Ако је у презадуженост пао услед своје немарности, дужник се сматра као прост банкрот и казни затвором до 2 године; а ако је у њу дошао из пакосне намере да своје повериоце оштети, он се као лажан банкрот казни робијом до 10 година. Је ли пак дужник, који је трговац, одиста крив за своје упропашћење, најбоље се може видети из његових трговачких књига.

Са тих важних разлога наш закон не ослобођава вођења трговачких књига ни једног трговца у Србији. Ту дужност имају и сами они, који не знају ни читати ни писати.

Које је књиге трговац дужан водити?

137. — По закону (§§ 8, 9 и 10 трг. зак.) сваки трговац мора водити најмање три књиге, и то: *дневник*, *књигу преписа писама* и *књигу преписа годишњих пописа* (инвентара). Поред те три књиге, он може водити и друге спомоћне, које му се само покажу потребне у радњи.

138. — а) *дневник*. То је књига, у коју трговац има дан по дан, месец по месец, да уписује: сву своју куповину, сву своју продају, сва наплаћивања и сва исплаћивања, сва менична и остала примања и дуговања, — у опште све, што, ма по коме основу, буде примио или издао у радњи или иначе у имовини својој. У ту књигу дужан је уписати на крају сваког месеца у укупној суми колико је имао домаћег трошка тога месеца.

Дневник је најглавнија трговачка књига. Она је право огледало трговчеве радње и имовине, па је као таква и основица целог трговачког књиговодства.

139. — б) *књига преписа писама.* То је књига, у коју трговац има да препише свако писмо и сваки телеграм који другоме пошље по послу своје трговине, макар да их шиље у место где му је радња. Уз ту књигу трговац је дужан брижљиво чувати и сва оваква писма и телеграме, које је од другога примао.

Писма и депеше имају се преписивати у ту књигу у свему онако како су написани и на језику на ком су писана, дакле од речи до речи.

Главна задаћа те књиге јесте, да служи као доказно средство о уговорима, које је трговац закључио с другим лицима путем кореспонденције.

140. — в). *књига преписа годишњих пописа (инвентар).* У ту књигу трговац има да препише сваке године општи попис свију својих покретних и непокретних добара и свију примања и дуговања.

Главни је задатак те књиге, да покаже у свакој години укупно имовно стање трговца, а осим тога и да буде контрола за тачно вођење дневника.

Закон (§ 10 трг. зак.) наређује само да трговац мора бар једанпут годишње вршити попис своје радње и имовине, али не каже и кад то треба да чини. Према томе, он је трговцу оставио да за тај посао изабере време, које му је најподесније.

У већим трговачким радњама воде се осим тих књига још и ове: главна књига, дневник касе, књига меница и т. д.

Какве морају бити трговачке књиге!

141. — Све законом прописане трговачке књиге морају пре свега бити такве, да се за њих може рећи да су заиста књиге. Оне, дакле, не смеју бити састављене из листова хартије, који су један од другог одвојени, него морају бити *повезане.*

142. — Осим тога, дневник и књига преписа годишњих пописа, пре него што се почне служити њима, морају бити судом потврђени. (§ 11 трг. зак.)

143. — При потврђивању, дужност је суда, да се најпре увери, да је свака страна тих књига означена текућим бројем (пагинирана) и да су сви листови чисти и читави. Ако су књиге с те стране уредне, имају се прошити јемствеником (т. ј. један особити конац се има провући кроз две рупице на свима листовима) и састављени крајеви његови утврдити судским печатом на последњем листу књиге. Кад се то изврши, суд има на самој књизи ставити своју потврду, у којој ће, поред осталога, означити: име књиге, чија је она и колико има страна.

144. — Трговци, чија се радња налази у Београду или у пређашњем округу београдском, могу своје књиге потврдити код београдског трговачког суда, а они из унутрашњости, сваки код свога првостепеног суда.

145. — Закон наређује, да се дневник и књига годишњих пописа потврде код суда, што се једино тако може зајемчати савесно вођење тих књига. Потврђење пак књиге преписа писама он не тражи, јер су трговци заштићени и без тога од неисправног вођења њеног, пошто онај, који је њеним неисправним вођењем оштећен, има у рукама оригинал писма, којим лако може показати погрешку.

Како се трговачке књиге имају водити!

146. — Ближа правила о вођењу трговачких књига излажу се у уџбеницима о трговачком књиговодству. Ми ћемо, међу тим, овде изложити само најважнија законска правила о томе (§ 11 став. 1 трг. зак.). Она су ова:

а). У Србији се по трговачким радњама имају водити књиге само на српском језику. Али, као што смо већ напред узгред напоменули, трговачка писма, која су написана на страном језику, имају се у књигу преписа писама преписати на језику на коме су и написана.

б). Све се трговачке књиге имају водити хронолошким редом, т. ј. у њих се има сваки посао записати оним редом, којим је и свршен. Тако се дневник има водити дан по дан, записујући у њега месец по месец само домаћи трошак. У књигу преписа писама свако се писмо има преписати по своме датуму, а у књигу преписа годишњих пописа пописи се имају уписивати по годинама један за другим.

в). Све се књиге морају држати целе и чисте. У њима не сме бити листова накнадно уметнутих, исечених или поцепаних, празних страна и пространих неисписаних места, нити сме бити мрља, пребрисавања и уметања. Све то баца на књиге већу или мању сумњу да су несавесно вођене, па према томе доводи у питање, да ли је истина оно што је записато у њима.

г). Трговац не мора своје књиге сам водити, него може за тај посао најмити кога.

Које време трговац има чувати своје трговачке књиге?

147. — У нас законом није постављено неко опште правило о томе. У закону о акционарским друштвима (чл. 88), међу тим, наређује се, да се књиге акционарског друштва од последњих 10 година пре престанка друштва, чувају *за 10 година* у трговачком суду, а где овога нема, у првостепеном суду, од дана кад је свршена ликвидација.

У оваквој оскудици изричног општег законског правила, ми држимо, да наши трговци имају чувати своје завршене трговачке књиге све докле уопште може бити потребе за њих, а то је највише 20 година од кад су закључене, јер за то време застарева (§ 166 трг. зак.) и она тражбина трговачка, која је у њих заведена на сам дан њиховог закључења. Али, свакојако, трговац их може поништити и раније, ако се само иза тога поништења не скрива каква пакосна намера лажног банкрота, да оштети своје повериоце.

Како се казни трговац који нема никако трговачке књиге или их не води уредно?

148. — Таквог трговца могу снаћи ове непријатности и казне:

а). Он се у својим споровима не може послужити књигама као доказним средством (§ 12 трг. зак.).

б). Ако падне под стечај, суд је дужан осудити га само због књига на затвор (§ 131 т. 1. стеч. пост.).

в). Он нема права, да се у стечају принудно поравна са својим повериоцима (§ 69 т. 2 под в. закона о стец. поступ.).

г. — Кад падне под стечај, казниће се као *прост* банкрот затвором до 2 године, ако је своју трговину пренебрегавао и неуредне књиге водио или ако је пропустио правити годишњи биланс своје трговине (§ 263 т. 2 и 3.

крив. зак.); а робијом до 10 година као *лажан* банкрот, ако је у циљу преваре пропустио водити уредне трговачке књиге, или је у тој намери прикрио, уништио, неискрено водио или изопачио своје књиге тако, да се из њих не може изнаћи преглед правог његовог имовног стања (§ 261' т. 4. крив. зак.).

д). При разрезу порезе на обрт и на капитал, он неће моћи доказивати право своје имовно стање, него ће му порески одбор одредити ову порезу од ока. (чл. 49 и 53 зак. о порезу).

ОДЕЉАК II.

ТРГОВАЧКА ДРУШТВА.

149. — Свако правно лице може, ако му само то допуштају његова правила, вршити трговачке послове и трговати. Али од свију правних лица једина су *трговачка друштва*, којима је трговање главни циљ и која се сматрају као трговци, па као таква имају особена права и особене дужности трговачке. Српска држава, дакле, кад експлоатише нашу железницу, није трговац, макар да врши један важан трговачки посао и макар да би се по закону морало сматрати за трговца сваки онај — лице или трговачко друштво, који би ту експлоатацију узео од ње у своје руке.

ОДСЕК I.

О ДРУШТВИМА У ОПШТЕ.

I.) Друштво. — Уговор о њему и битни саставци тога уговора.

150. — Под друштвом се разуме свако удружење два или више лица у циљу да постигну какав заједнички задатак.

Тај задатак може бити врло различан. Он се може састојати: у тежњи да се постигне материјална добит, или у циљу *научном* (н. пр. Српска Крањ. Академија Наука), *књижевном* (Српска Књижевна Задруга), *уметничком* (Београдско Певачко Друштво), *добротворном*

(Друштво за васпитање сиротне и напуштене деце), *верозаконском* (свештеничко удружење), *патриотском* (Друштво Св. Саве) и т. д. Од свију тих удружења с разним задатцима и циљевима нас се у приватноме праву тичу само она удружења, која теже материјалној добити. Та се удружења обично и зову именом: *друштво.*

Према томе, *друштво* (кад се та реч узме у свом ужем значењу) *јесте удружење више лица у циљу да удруженом снагом дођу до материјалне добити, коју ће поделити између себе.*

151. — Друштво се може основати само уговором. Тај уговор (уговор о друштву или друштвен уговор), према горњој одредби друштва, мора имати, поред оних саставака који су заједнички свима уговорима, још и ове особене саставке:

152. — а). Сваки уговорач, (члан друштва, другар или ортак) мора дати какав улог; јер кад би се ко признавао за другара и без икаквог улога, уговор о друштву био би према њему у ствари уговор о поклону, пошто би он, на основу уговора друштвеног, имао само бесплатне користи.

153. — Улог може бити све оно што има новчане вредности, дакле: каква ствар (роба), сума новаца, рад, трговачки кредит.

154. — Не тражи се, да су улози свију другара једнаки. Један другар може, дакле, дати већи улог, а други мањи, али ако се уговором нарочито не одреди колики ће улог ко дати, закон (§ 719. грађ. зак.) узима, да су другари тада хтели, да им улози буду исте величине. Даље, један другар може дати као улог једну ствар, а други сасвим другу. Шта више, један исти другар може дати улог мешовит, н. пр. састављен из ствари, суме новаца и рада.

155. — Сваки је другар дужан положити свој улог на време, и биће обвезан да друштву накнади штету, ако је оно буде имало услед његовог закашњења.

156. — Скуп свију улога, макар како различни они били, сачињава друштвену главницу (друштвени капитал). Ако се главница у току рада покаже сувише недовољна за успешно вршење друштвених послова, — било што је мала и уложена, било што се смањила услед губитака —, наш закон (§ 736. грађ. зак.) даје другарима право, да већином гласова реше њено повећање; али он и оним другарима, који не пристају на то повећање, признаје право, да само због тога могу одмах иступити из друштва.

157. — б). Добит, којој друштво тежи, има се постизавати средством удружених улога и делити између свију другара.

Тако се не могу сматрати као права друштва удружења рентијера, која се зову *тонтине*[1], и то само због тога, што чланови тих удружења не постижу добит средством удружених улога, него слепим случајем.

Сама пак природа друштва ипште, да сваки другар мора имати свога удела у добити, јер без тога нико не би се ни удруживао. Не вреде, дакле, тако звана *лавовска друштва*, у којима само неки другари деле између себе целу добит, а остали су без икаквог права на њу, или у њој имају тако мали удео, да се може рећи као да га и немају никако.

158. — Уговор о друштву је у неку руку уговор на срећу, јер није сигурно да ће друштво имати добити, него, на против, врло лако може бити да претрпи и какву штету. У праву је међу тим правило (§ 24. грађ. зак.), да онај, који ужива какво право, мора носити и бреме које је скопчано са тим правом. Према томе, пошто сви другари морају имати учешћа у друштвеној добити, то следствено и сви морају сносити штету, коју би друштво претрпело.

Закон оставља другарима, да они сами својим уговором одреде са колико ће сваки од њих учествовати у добити а са колико у штети друштвеној. Они обично то учешће одређују с обзиром на величину својих улога и заслуга за друштвену добит. Тек за случај ако они о томе не уговоре ништа, наш закон (§§ 739—742 грађ. зак.) наређује, да другари, који су уложили робу или новац, имају делити добит и штету по мери датих улога. Другару, који је уложио само труд, има се одредити део у добити према важности његовога посла и труда и према величини користи, коју је друштву прибавио својим радом. У штети, пак, такав другар учествује само толико, што у случају ње нема никакву награду за труд. — Ако би другари уговором одредили само како ће делити добит, они тада на тај исти начин имају извршити и деобу штете, и обрнуто, по њему имају поделити добит, ако су уговором само превиделе деобу штете.

---

[1] Чланови тих удружења улажу у заједницу вечиту ренту (то је врста државних обвезница, које доносе само интереса) не дају повериоцу право да тражи повраћај капитала с погодбом, да интерес од свију уложених рента уживају на равне делове сви док су у животу, и да наџивелим члановима припадну на уживање и делови оних који раније умру.

Под речи *добит* или *штета* разуме се онај вишак или мањак, који се у друштвеној имовини појави на крају извеснога размака времена. По нашем закону (§ 745. грађ. зак.) тај размак времена јесте једна година дана, ако другари не буду уговорили краћи. Као што смо већ видели, трговац (а и трговачко се друштво сматра за трговца), и иначе је дужан да на крају сваке године врши општи попис и преглед целе своје имовине.

159. — Осим ова два своја особена битна саставка, уговор о друштву мора имати и све оне саставке, који су битни за сваки уговор у опште, а на име:

а). Сви другари треба да су имали намеру да закључе уговор о друштву, а не какав други уговор.

Тако, није уговор о друштву, кад се трговац погоди са својим трговачким помоћником, да му у име плате даде извесан део добити из своје трговачке радње. То је уговор о најму са неизвесном наградом. Он истина много личи на уговор о друштву, (оба уговорача дају улог: господар робу, а помоћник труд, и обојица теже заједничкој добити), али ипак он то није само зато, што уговорачи нису никако имали намеру да закључе тај уговор.

б). Сви другари треба да су правно способни за закључење уговора о друштву.

Ту способност имају она лица, за која смо казали да су способна да буду трговци.

Та лица могу закључити уговор о друштву, или сама собом, или преко пуномоћника; само у том последњем случају закон (§ 614. грађ. зак.) наређује, да своме пуномоћнику издаду особено пуномоћство, које ће гласити само за тај посао.

Ако би се, при закључењу уговора о друштву, међу другарима налазило и какво правно неспособно лице, уговор наспрам њега неће вредити.

в). Најзад, предмет уговора, т. ј. друштвено предузеће, не сме бити противан моралу ни јавном поретку.

Тако само због тога не би вредио уговор, којим би се неколико њих удружили да тргују с робљем, јер по нашем закону (§ 18 грађ. зак.) у Србији не може бити робова, па следствено ни трговања са њима.

Тако исто не би важио уговор, на основу кога би неколико њих отворили коцкарницу, јер њу наш закон (§ 285, 286 и 361 крив. зак.) забрањује.

II. Деоба друштава на грађанска и трговачка друштва.

160. — Као год што се природна лица деле, према своме занимању, на трговце и на нетрговце, тако се исто и друштва, према предмету свога предузећа, раздељују на грађанска и на трговачка. Трговачка су, према томе, сва она друштва која теже да дођу до добити сталним вршењем каквог трговачког посла, а сва су остала грађанска. Само акционарска друштва закон (чл. 4. зак. о акц. друштвима) сматра увек као трговачка, не гледајући да ли им је предмет предузећа трговачки посао.

167. — Трговачка се друштва с правног гледишта битно разликују од грађанских. Та разлика постоји у самом њиховом правном склопу.

Трговачка друштва, поред тога што представљају уговор о извесном заједничком предузећу, истичу се још, неко у већој а неко у мањој мери, и као самосталне правне целине, — као правна лица. Она имају своје засебно биће, које је одвојено од личности појединих другара, који својим скупом и образују њихову правну личност. Као таква, трговачка друштва могу ступати са трећим лицима у правне односе (погодбе) и на основу њих она сама постати поверилац или дужник, трећа лица на суду тужити и од њих бити тужена. Она, као таква, имају своју сопствену имовину, која је у извесној мери правно одвојена од личне имовине појединих другара и која у првом реду одговара за друштвене дугове. Ако би под стечај пала, друштвени повериоци имају по закону (§ 148. зак. о стец. пост.) право, да се из друштвене главнице наплате пре поверилаца, које сваки поједини другар лично има.

Грађанска друштва, међу тим, правно никако не прелазе појам уговора и обичне заједнице (смесе) имања. Њихови чланови скупом својим никако не представљају правну личност. Зато се и правни послови (погодбе), које они закључују с трећим лицима, не сматарају да су закључени с друштвом, јер оно не постоји као нешто засебно и одвојено од личности појединих другара. Ти се послови сматрају као закључени за заједнички рачун само оних другара, који су учествовали у њиховом закључењу или су у њему били представљени.

168. — Трговачка су друштва много чешћа и важнија од грађанских. Њих је врло потребно добро разликовати од грађанских друштава, и то са ових разлога:

а). Она морају водити трговачке књиге, а грађанска их не морају имати.

б). За суђење спорова, поведених између чланова трговачког друштва о пословима друштвеним, надлежан је трговачки суд, а такви међусобни спорови чланова грађанског друштва долазе у надлежност грађанских судова.

в). За њих важе нека особена правила кад падну под стечај.

г). Уговор о трговачком друштву, по правилу, мора се увек саставити написмено и објавити у изводу, а код грађанских друштава писмени је уговор потребан само онда, кад скуп улога износи више од 200 динара, а објава се никако и не тражи.

ОДСЕК II.

ОБЛИЦИ ИЛИ ВИДОВИ ТРГОВАЧКИХ ДРУШТАВА.

169. — С погледом на величину одговорности другара за друштвене обвезе и на могућност да они уступе другоме своје место у друштву без нарочитог одобрења друштвеног, наш закон (§ 22. трг. зак.) дели друштва на три облика или вида, и то на:

а), *јавна* друштва или јавне ортаклуке;

б), *командитна* или мешовита друштва, и на

в), *акционарска* друштва.

Поред та три главна облика, по нашем закону (§ 38. трг. зак.) може постојати и један четврти облик, а то је *командитно друштво на акције*, јер командитно друштво може бити обично или на акције.

170. — У јавном и обичном командитном друштву превлађује личност самих другара, јер је у тим друштвима важније то које је лице другар, него колики је улог дат. Зато се та два облика у трговачком праву и зову једним општим именом: *лична трговачка друштва.*

У акционарском друштву, на против, личност појединих другара готово нема никакве важности, а међутим, улог (капитал) има одсудни значај. Због тога се то друштво друкчије и зове: *капиталистичко друштво.*

Командитно друштво на акције стоји на средини између личних и капиталистичких друштава, јер оно једном врстом другара својих припада личним друштвима, а другом капиталистичким.

171. — Осим свију тих видова наш закон (§ 46. трг. зак.) признаје још и један пети облик трговачких друштава, тако звано *друштво за почесне шпекулације.* То је друштво сасвим особене природе, јер оно постоји само за другаре, а према трећим лицима сматра се као да га никако и нема. Ето због тога наш законодавац и није уврстио то друштво међу трговачка друштва, кад је ова набрајао у § 22. трг. зак., него га је њима доцније (§ 46. трг. зак.) тако рећи узгред додао.

Пошто смо видели како се трговачка друштва деле по нашем закону, ми ћемо у следећим главама изближе проучити најважнија посебна правила сваког поједином облика трговачког друштва.

ГЛАВА I.

ЈАВНО ДРУШТВО.

I). Одредба и особени битни услови јавнога друштва.

172. — Јавно друштво или јавни ортаклук јесте трговачко друштво, чији сви чланови тргују под заједничким именом (фирмом) и за друштвене обвезе одговарају целим својим имањем и солидарно (§§ 23 и 24 трг. зак.).

173. — Из те одредбе излази, да се као јавно друштво може сматрати само оно трговачко друштво, које својим уређењем испуњава ова два услова:

а). У коме сви другари одговарају *неограничено* за друштвене обвезе.

Та се неограничена одговорност чланова јавног друштва састоји прво у томе, што они стоје добри за исплату друштвених дугова како својим улозима, т. ј. друштвеном главницом, тако и целим имањем које сваки од њих има ван друштва, ако само друштвена главница не достиже да их све измири потпуно; а друго у томе, што за ту исплату одговарају још и солидарно, а то значи, да ни један од њих не скида са себе обвезу тиме, што је од друштвених дугова исплатио онај део, који, према уговору друштвеном или према закону, пада на њега, него да мора платити друштвеним повериоцима из свога имања цео дуг, дакле и делове својих садругара.

Као што се види из тога, у овоме је друштву врло велика одговорност друштвених чланова, па зато је у трговачком праву и усвојено правило, да малолетни трговац може у њега ступити само ако добије нарочито одобрење. Исто тако ни удата жена не може ступити у ово друштво без нарочитог одобрења свога мужа, јер се из одобрења да сама тргује не може извести да јој муж одобрава и да ступи у овакво друштво, које садржи тако велику узајамну одговорност његових чланова и чији чланови морају бити један с другим у врло блиској међусобној вези.

Овде имамо напоменути и то, да по нашем закону (§ 24. ставу 2 трг. закона) другар, који је у ово друштво унео као улог једино свој труд, одговара само с оним што је у радњи стекао или што му је за накнаду одређено уговором. Тим је правилом учињена велика правничка грешка, јер оно одузима овом друштву његов правни карактер. Кад год се, дакле, у ком јавном друштву нађе један овакав другар, чија је одговорност за друштвене обвезе тако ограничена, слободно се може рећи, да то друштво у ствари није јавно друштво, него командитно.

б). У коме сви другари тргују *под заједничким именом* (фирмом).

По закону (§ 23 став 2 трг. зак.) фирма јавног друштва има бити састављена, или из имена свију другара, или из имена само једнога или више њих, али тада с додатком „*и друштво*“ (компанија — Cie) или „*и другови*“, или „*и друг*“, према томе колико је другова изостављено.

У фирму овог друштва не смеју ући имена лица која нису другари, јер би се иначе та лица лажно издавала за чланове друштвене, а то би могло јако оштетити друштвене повериоце. Ко допусти, и ако није члан друштва, да се његово име унесе у фирму друштвену, биће дужан, солидарно са свима другарима, накнадити друштвеним повериоциа сву штету, коју би они имали услед тога.

Пошто се у овоме друштву послови врше у заједничко име и за заједнички рачун свију другара, то се и сваки другар посебице има сматрати за трговца. Зато сваки од њих има дужност, да објави мираз своје супруге.

II. Облик (форма) уговора о јавном друштву.

168. — Уговор о јавном друштву, ако се хоће да потпуно важи, треба да се закључи на начин који закон (§ 40 трг. зак.) налаже. За закључење, пак, његово закон прописује ова правила:

а). Уговор о јавном друштву има се саставити написмено. Написани уговор може се потврдити код власти (код првостепеног суда или код полицијске власти), али се то не мора чинити, ако би другарима било неподесно. Само, кад другари уговор не потврде код власти, дужни су написати га у онолико равногласних примерака, колико њих има, а уз то и у сваком поједином примерку изрично казати у коме су га броју примерака написали.

Писани уговор закон тражи зато, што је уговор о јавном друштву увек састављен из великог броја тачака, и што је намењен да важи за дуги низ година, те сведоци не би били никако сигурно средство за његово доказивање. Законом се пак наређује састављање уговора у онолико равногласних примерака зато, да би сваки другар увек имао код себе уговор, и могао лако видети и доказати шта је све уговорио са својим другарима, те да се и на тај начин што више отклоне међусобни другарски спорови, односно да се већ поведени могу лакше и праведније пресудити.

Закон (§ 42 трг. зак.), на послетку, налаже другарима, да уговором обухвате све оне тачке, које имају објавити трећим лицима, а све остале потпуно им оставља на вољу да у уговор унесу или не унесу. Али ипак другари требају, при саставу уговора, добро да пазе, да у њега унесу све оно што су уговорили и како су уговорили; јер доцније неће имати права доказивати сведоцима, нити да су што друкче уговорили него што је записато у уговору, нити да су поред тога уговорили још шта друго.

б). Из тога уговора другари имају обзнатити један извод, на начин који закон прописује.

За трећа лица, с којима ће друштво долазити у пословне везе, врло је потребно да знају извесне тачке из закљученог друштвеног уговора. С тога наш закон (§ 43 трг. зак.) налаже другарима, да из свога уговора обзнане извод, који има садржавати ова назначења:

1, Име и презиме, место становања и занимање сваког другара;

2, фирму друштвену;

3, имена другара, којима је поверено да управљају друштвеним пословима и да друштво потписују;

4, време, од када ће друштво почети радити, и рок, када ће престати; и

5, датум уговора.

То је најмањи број назначења, која имају ући у извод; а, свакојако, другари имају права у изводу објавити и све друге тачке свога уговора, које желе да ставе трећим лицима на знање.

Другари су дужни овај извод обзнанити на начин, који је законом (§ 5 трг. зак.) прописан за обзнану трговачке фирме. Кад се на тај начин извод обзнани, закон узима, да су сва трећа лица сазнала за све оно што је њиме објављено, макар да у ствари неко за то никако и не дознао. И обрнуто, кад извод не буде тако објављен, закон сматра, да нико и не зна за њега, макар да би другари, кад би им само било допуштено, могли лако доказати, да су извесна трећа лица одиста упозната са њиховим друштвеним уговором.

169. — Ова правила о обзнани друштвеног уговора врло су важна, јер закон (§ 43 ст. 3 трг. зак.) сматра, да закључени уговор не важи, ако се макар које од њих не испуни. Али та неважност није безусловна (апсолутна). На име, она наступа само у корист трећих лица, која би имала какав посао са неправилно основаним друштвом. Та лица могу тражити да уговор не вреди за њих, ако им то само одговара интересима. Другари, међу тим, никако немају права, да се позивају наспрам тих трећих лица на неважност свога уговора, ако би она случајно нашла свога интереса да пристану и на тај неуредни друштвени уговор.

Другари су овим строго кажњени за своју неуредност, јер је важност њиховог уговора тако рећи предата трећим лицима на милост и немилост. Закон се тиме задовољио и није даље отишао. Он, на име, неуредним другарима није забранио, да истичу један према другом неважност закљученога уговора, и да из друштва иступе пре уговоренога рока, и на тај начин изађу из незгодног положаја, у који су запали својом кривицом. Али и ако необјављени уговор, на тај начин, нема обавезне снаге ни за саме другаре, опет се њихови међусобни односи у друштву, све докле они из њега не иступе, имају расправити по одредбама тога уговора.

170. — По овим правилима, која важе за састав и за обзнану друштвенога уговора, другари имају поступити и онда, кад уговор мењају или допуњују; јер иначе закон (§ 45 трг. зак.) овлашћује трећа лица, којима те доцније промене друштвенога уговора не би биле познате, да траже своје право наспрам друштва сасвим по својој вољи, или према првобитном уговору, или према доцније измењеном а необјављеном.

III. Уређење јавног друштва.

а). Међусобни односи другара.

171. — У нашем трговачком законику нема никаквих прописа о томе какви треба да су ти односи. То је зато, што наш законодавац оставља на првом месту другарима, да они сами својим уговором о друштву уреде те односе како најбоље знају и желе (§ 736 грађ.). Али ипак предвиђајући да они то могу и не учинити, он је, за тај случај, у глави XXVII грађ. зак., у којој се говори о *„ортаклуку“*, прописао нека правила, која уређују те односе.

Ми се овде не можемо упуштати у излагање онога, шта све другари могу да уговоре у своме уговору у погледу ових односа, јер би нас то одвело сасвим далеко. У том обзиру можемо рећи само то: да другари, уређујући те односе, не смеју нипошто повредити она правила, која смо у почетку означили као основна за свако друштво, а та су: да сваки другар мора унети какав улог и да мора имати учешћа како у добити тако и у штети друштвеној.

172. — Правила пак, која су о овим односима постављена у напред поменутој глави грађанскога законика за јавно друштво, ова су најглавнија:

1. У том друштву сви другари, поред новаца или робе, имају унети као улог и свој рад и лични трговачки кредит; јер се послови његови врше под заједничким именом свију другара (§ 730 грађ. зак.).

Ко пак од другара не жели радити у друштвеној радњи, он то мора нарочито условити у друштвеном уговору.

2. Члановима јавног друштва није допуштено, да без пристанка осталих другара буду у исто време јавни чланови каквог другог трговачког друштва, (јавног или командитног), јер би тиме знатно слабили друштвени кредит, пошто би своју материјалну одговорност разделили између два друштва. Даље, члановима тога друштва још је мање допуштено, да буду такви учесници у каквом другом друштву које конкурише овоме (§ 731 грађ. зак.).

3. Ни један другар не може, без пристанка осталих другара, уступити своје место у друштву коме другоме (§ 731 грађ. зак.). Ово је правило сасвим оправдано, јер је у јавноме друштву одговорност другара за друштвене обвезе, као што смо већ видели, врло велика, те је сасвим природно, да су другари заинтересовани да друштвени послови иду што успешније, а то ће пак бити само онда, кад сви буду искрено и својски заузети за њих. Зато је у овом друштву личност од одсудног значаја, јер сва лица, која би била кадра да положе улог другара који жели иступити, не морају бити оне способности, које је тај другар, и не морају уживати код другара поверење, које код њих има тај другар.

Али, свакојако, ниједном се другару не може одрећи право, да без питања осталих садругара интересује какво треће лице у свом учешћу у друштву тако, да с њим раздељује ону добит или штету, које он има у друштву. Но тада се то треће лице не може сматрати као члан друштва, нити оно стоји у каквом непосредном правном односу са осталим садругарима.

4. У јавном друштву, по правилу, сви су чланови равноправни, те сваки има права да у име друштва ради и

својим радом друштво обвезује. Али и сваки другар у исто време има права, да спречи онај рад садругара, који би му се учинио штетан за друштво, и да скупу свију другара постави питање: хоће ли се тај рад извршити у име друштва (§§ 732 и 748 грађ. зак.). При овом се решавању вишина гласова одређује по главама, а не према величини улога, јер у јавном друштву другари, и ако су дали улоге разне величине, сви подједнако одговарају за друштвене обвезе, т. ј. неограничено, па је зато и право, да су сви и равноправни при решавању: хоће ли се какав посао предузети за рачун друштва и њиме друштво доћи у обвезу.

Али због брзине, којом се у трговини послови морају свршавати, честа саветовања другара могу бити врло незгодна. Због тога, кад год је јавно друштво састављено из већег броја чланова, готово се увек, у друштвеном уговору или доцнијим споразумом, између другара одређује један или неколико њих, који ће управљати друштвеном радњом, са трећим лицима уговарати у име друштва и потписивати друштвену фирму. Тај другар, односно ти другари, коме је дата таква власт, зове се: *деловођа* (§ 733 грађ. зак.).

Чим тако одреде деловођу, остали другари одмах губе право мешати се даље у управу друштвених послова, нити могу у име друштва шта уговарати са трећим лицима. Али ти другари тиме не постају нешто ниже од деловође, већ остају и даље с њиме равноправни у свему осталом. Тако, они имају право да контролишу рад деловођин, а и сам је деловођа дужан у одређеним размацима времена подносити им рачун о своме раду (§ 743 грађ. зак.).

Ако се у друштвеном уговору нарочито не предвиди друкче, закон сматра, да је деловођа изабрат за све време које друштво траје. Али ипак другари имају права сменити га и раније. У том погледу ваља разликовати, да ли је деловођа назначен у самом друштвеном уговору (статуарни деловођа) или је доцније изабран (обичан деловођа). У првом случају, за смену његову потребан је пристанак свију другара, па и њега самог; јер се његовом сменом мења једна тачка уговора. У другом, пак, довољно је решење већине другара, пошто ни за избор обичног деловође није био потребан пристанак свију њих.

Изабрати је деловођа самим избором овлашћен, да самостално врши све оне послове, који су нужни за редовно руковање друштвеном радњом. Он, дакле, не мора тражити пристанак осталих другара, кад хоће да прода или набави робу, да изврши исплату или наплату, да потпише меницу, да поведе спор, да погоди дућанску послугу и т. д., јер су све то само обични послови у друштвеној радњи. Али другари га могу, при избору, и ограничити у тој власти, на пр. да без њиховог одобрења не даје робу на почек за суму већу од извесне суме, да не отпочиње спорове, и т. д.

Послове, који својом важношћу прелазе круг обичне управе са друштвеном радњом, као што су на пр. залагање или отуђење друштвене непокретности; упуштање у послове којима се друштво не бави; премештај друштвене радње у други локал или у друго место; отварање филијала и т. д., — деловођа никако није власан предузети сам на своју руку, него за њих мора тражити нарочито облашћење од осталих другара.

5. Другари имају бити пажљиви при вршењу друштвених послова. Они су одговорни друштву за сваку штету, коју би му нанели својом кривицом. Ту штету они немају права пребити са изванредном добити, коју би друштву прибавили својом особитом заузимљивошћу у каквом другом послу; јер им је и дужност да друштву прибављају што већу добит (§ 738 грађ. зак.).

6. Другари имају права узети из друштвене радње свој део у добити тек онда, кад се прегледају друштвени рачуни и добит одреди; а свој део добити могу додавати своме улогу само кад се тако уговори или кад и остали другари пристану.

Ну другари имају права узети из друштвене касе ону суму новаца, која им је потребна за њихово домаће издржавање, и пре него што се друштвена добит одреди, па шта више и онда, кад је извесно да друштво неће те године ни имати добити. Али та сума новаца мора бити сразмерна њиховом улогу и средњим приходима друштвене радње, јер иначе, ако би друштво пало под стечај, могло би се узети, да су другари својим раскошством и прекомерним кућним трошковима довели друштво до презадужености, а то је кривица (просто банкротство), која се казни до 2 године затвора (тач. 1. § 263. крив. зак.).

б). Односи јавног друштва и његових чланова према трећим лицима.

173. — О овим правним односима имамо прописа у самом трговачком законику, који их је тако свестрано уредио, да је код њих остављено врло мало места вољи и уговору другара.

174. — У име друштва може закључивати уговоре и у опште ступати у правне односе с трећим лицима само онај другар који је за то овлашћен. У изводу друштвеног уговора, као што смо видели, мора се нарочито напоменути име тога другара.

175. — Као друштвене обвезе сматрају се само оне, које такав другар буде примио у име друштва, а закон (т. 2, § 17. зак. о устр. трг. суда) претпоставља, да су у то име примљене све трговачке обвезе, које је такав ортак закључио. Другари су дужни противно доказати, дакле обарити ту законску претпоставку, кад год буду тврдили, да која од тих обвеза није узета за друштво, него лично за другара који ју је примио. Али код писмених обвеза, које је овлашћени другар потписао друштвеном фирмом, закон не допушта другарима ни то доказивање, него увек и без икаког поговора узима, да су те обвезе друштвене, макар да би другари и могли противно доказати. То законско правило о писменим обвезама друштвеним сасвим је оправдано, јер само тако потпис са друштвеном фирмом може имати потпуну важност.

176. — Друштво је дужно само извршити све обвезе, које се сматрају као његове. Ако оно, пак, не буде у стању то учинити, друштвеним повериоцима тада за те обвезе одговарају сви другари неограничено и солидарно.

IV. Престанак јавног друштва.

177. — Врло су многобројни узроци са којих јавно друштво може престати. То долази нарочито од претежне важности, која се у том друштву придаје личности другарској над уложеним капиталом.

Јавно друштво престаје у овим случајима:

1, кад истече време, које је одређено за трајање његово;

2, кад се сврши друштвено предузеће;

3, кад наступи немогућност да се друштвено предузеће даље врши, н. пр. монопол заведен.

4, кад друштвена главница пропадне толико, да се са остатком не даје даље радити, а при том већина другара не пристају да се капитал допуни накнадним улозима;

5, кад друштво падне под стечај, па се не поравна са повериоцима;

6, кад ко од другара умре, падне под стечај, дође под старатељство, изгуби грађанску част услед осуде за какав злочин, — осим ако друштвеним уговором није нарочито наређено, да се друштво и после тога настави између осталих другара;

7, кад другари реше да друштво престане; и

8, кад ко од другара изјави, да жели иступити из друштва. Он то може учинити само онда, кад у друштвеном уговору није одређено време, за које друштво има трајати. Али и тада, ако то иступање буде у невреме или у намери преваре, иступели је другар дужан накнадити осталим другарима штету, коју су претрпели услед тога.

ГЛАВА II.

КОМАНДИТНО (МЕШОВИТО) ДРУШТВО.

I). Одредба и особени битни услови командитнога друштва.

178. — Командитно или мешовито друштво јесте оно трговачко друштво, у коме другари, тргујући под заједничком фирмом, за друштвене обвезе одговарају једни неограничено и солидарно, а други само својим улогом (§ 25. трг. зак.).

179. — Према тој одредби командитно друштво има ова два особена битна услова:

а). У њему има *две врсте* другара.

Они другари, који одговарају за друштвене обвезе неограничено, а кад их има више и солидарно, зову се *јавни другари* (комплементари). Ти другари имају у командитноме друштву, у главном, онај исти правни положај, у коме се налазе сви чланови јавнога друштва.

Другари, који одговарају за друштвене обвезе само у границама својих улога, зову се *тајни другари* или ко-

мандитори. Њих има од две врсте, јер они могу бити или *обични* командитори или командитори — *акционари*. Обични су они, који су у друштво унели обичан улог, као што га дају чланови јавног друштва, а командитори — акционари они, чиј се улог састоји у једној или више акција. Између те две врсте командитора разлика је, даље, и у томе, што обични командитори не могу, без питања осталих другара, уступити своје место у друштву неком трећем лицу, док командитори — акционари могу то учинити кад год хоће преносом својих акција. Према тој деоби командитора и командитна се друштва деле на две врсте, на обична командитна друштва, у којима су обични командитори, и на командитна друштва на акције, у којима су командитори — акционари, т. ј. чиј је командитни капитал подељен на акције. Наш закон (§ 39. трг. зак.) прописује, да је састав командитног друштва на акције у основи онај исти, какав је и састав обичног командитног друштва. Због тога ћемо овде изучити само правила, која по нашем трговачком праву вреде за обична командитна друштва.

б). Оно тргује *под заједничким именом* (фирмом) јавних другара, јер се његова фирма има саставити само из имена тих другара.

У фирму командитног друштва не сме ући, нити име каквог трећег лица које није другар, нити име кога командитора (§ 27 трг. зак.); јер ако би се то учинило са знањем тих лица, и она би, заједно са јавним члановима друштва, повериоцима друштвеним одговарала неограничено и солидарно (§ 30. трг. зак.).

Ни у фирму командитног друштва не морају се унети имена свију јавних другара, него се и она може саставити само из имена једног или неколико њих, али тада са додатком „и друг“ или „и другови“, „и друштво“.

Како се у командитноме друштву послови врше само у име јавних другара, а не и у име командитора, то се само јавни другари и имају сматрати за трговце, а никако и командитори.

II). Облик (форма) уговора о командитном друштву.

180. — При закључивању уговора о командитном друштву има се поступити у главном по оним истим правилима, која смо изложили за закључење уговора о јавном друштву (§ 40 трг. зак.). Тако:

а). И уговор о командитном друштву треба ставити на писмено. То се писмено, по вољи другара, може потврдити код власти или не. Ако се не потврди, оно се мора написати у онолико равногласних примерака, колико има другара, и уз то се у њему има изрично означити број написаних примерака.

б). И уговор о командитном друштву треба обзнанити у изводу. Ну извод из тог уговора у неколико је друкчији. У њему се, на име, не објављују имена командитора, јер они имају остати у тајности за трећа лица (зато се и зову тајни другари). На место имена њихових, у изводу се има назначити колики је њихов капитал (командитни капитал), и је ли сав већ положен или није. У свима, пак, осталим тачкама, извод из уговора о овом друштву има потпуно одговарати изводу из уговора о јавном друштву.

181. — И у командитном друштву другари имају објавити сваку измену или допуну друштвеног уговора, кад год би се тицале које од објављених тачака.

182. — И код уговора о командитном друштву наступају оне исте последице, које смо видели код уговора о јавном друштву, т. ј. *неважност* уговора или његова измена, ако се он, односно његове измене, не обзнане на начин, који је прописан законом (§ 43. трг. зак.).

III). Уређење командитног друштва.

а). Међусобни односи другара.

183. — У погледу тих односа ваља нам чинити разлику између јавних и тајних чланова друштвених.

184. — Јавни чланови командитног друштва јесу у извесној мери главни чланови друштвени, јер је закон (§ 26. трг. зак.) искључиво њима поверио управу са друштвеном радњом. Ако је у друштву само један другар јаван, та управа припада само њему; а ако их је двојица или више, они је тада врше у главном онако, како смо рекли за другаре у јавном друштву, т. ј. или сваки од њих посебице, или само изабрани деловођа.

185. — Командиторима, пак, закон (§ 29. трг. зак.) никако не допушта, да се мешају у друштвене послове. Они не само да не смеју бити стално на управи друштвеној, него им је забрањено чак и то, да за рачун и у име друштва изврше и један једити посао. Толико неповерење нашег закона према командиторима потиче отуда, што се с разлогом може бојати, да би они, кад би се само налазили на друштвеној управи, намамљени великом али несигурном добити, непромишљено уводили друштво и у најризичнија предузећа, и тиме га често излагали великој штети. Они се, пак, не би много устезали да друштво увуку у такве несигурне послове, јер у добити учествују неограничено, а у штети само у границама својих улога, те им зато не прети Бог зна како велика опасност ни од највеће могуће штете друштвене. Код јавних другара, међутим, није се бојати те пренагљености и сувишне лакомости за добит, јер они у случају неуспеха одговарају за целу штету, макар им се ради њене исплате морало распродати и цело имање.

У овој плашњи од пренагљености и непромишљености командитора наш закон (§ 29. трг. зак.) иде и даље, па им не допушта, да у име друштва сврше какав посао ни као пуномоћници оног јавног другара, који управља друштвеном радњом. На први поглед изгледа, да је толика плашња већ и сувише претерана, јер пуномоћник не ради како он хоће, него како му властодавац наређује, те у овом случају командитор и не би решавао хоће ли се у име друштва предузети посао, који би он имао да изврши као пуномоћник, него би то одлучио јавни другар, његов властодавац. Али и ако је све то тако, опет закон има у неколико основа да се плаши једне шпекулације, коју командитори могу да изведу баш као прости пуномоћници. Било је, на име, примера, да су имућни шпекуланти оснивали командитна друштва са људима сиротнога стања тако, да су они у тим друштвима узимали положај командитора. Кад је друштво радом својим стекло кредит, они су од јавних другара, који су их морали слушати као људи сиротни и од њих зависни, узимали пуномоћство, или за вршење друштвених послова у опште, или, што је и било најчешће, само за извршење какве опасне шпекулације, коју су они сами смислили. На тај су начин, с пуномоћством у руци, изигравали ону законску забрану о немешању командитора у друштвене послове.

186. — Командитора, који се упркос његовој забрани умешао у друштвене послове, закон наш (§ 30. трг. зак.) казни тиме, што наређује, да само због тога умешања постаје одговоран за све друштвене обвезе онако исто као да је јавни другар. Та је казна врло осетна, јер такав командитор од своје ограничене одговорности ступа у неограничену и солидарну одговорност.

187. — Али све то ипак не значи, да је командиторима сасвим забрањено радити друштвене послове, макар какви они били. Њима закон (§ 29. трг. зак.) забрањује само управљати друштвеним послом (радњом), т. ј. не допушта им, да за рачун друштва предузимљу правне послове, при којима би се показивали као представници друштвени, јер, као што већ знамо, само јавним другарима припада право друштво представљати и управљати друштвеном радњом. Према томе, командитори могу слободно отправљати у друштвеној радњи све техничке послове и службе, т. ј. у радњи бити трговачки помоћници, књиговође, благајници и т. д. Осим тога, као и свако треће лице, и они имају право са друштвом закључивати уговоре, н. пр. од друштва што купити или му што продати, дати му под закуп и т. д. Даље, њима као другарима, припада право, да врше контролу над радом јавних другара, да дају мишљења и савете о пословима друштвеним, и да, по потреби, бирају и смењују друштвеног деловођа.

б). Односи командитног друштва и његових чланова према трећим лицима.

188. — И за командитна друштва важе она правила, која смо изложили о тим правним односима код јавног друштва. Само код командитног друштва, кад се све обвезе не узмогну потпуно измирити из његове имовине, и наступи одговорност другара, — друштвеним повериоцима не одговарају подједнако сви другари, него командитори само у колико не буду још положили свој улог, а јавни другари целим својим имањем и солидарно.

IV). Престанак командитног друштва.

189. — Командитно друштво престаје са оних истих узрока, са којих и јавно друштво. Ну како командитори у друштву више учествују капиталом него ли личношћу својом, то би, строго узевши, требало, да на трајање друштва немају никаквога утицаја они узроци, који се десе у личности кога од њих, као што су на пр. смрт, долазак под старатељство, иступање из друштва и т. д. При свем том наш закон (§ 49 трг. зак.) и тада наређује престанак друштва, ако само није уговорено друкчије. Та се наредба законска даје правдати у толико, што се у командитном друштву не губе сасвим из вида личне особине командитора. Због тога се, као што смо већ видели, њима не допушта, да уступе своје место у друштву каквом трећем лицу без пристанка осталих другара.

ГЛАВА III.

АКЦИОНАРСКО ДРУШТВО.

I). Одредба и особени битни услови акционарскога друштва.

190. — Наш је законодавац и сам казао која се друштва имају сматрати као акционарска. По одредби, коју је он поставио у чл. 1 зак. о акционарским друштвима: *акционарско* је *друштво* оно, у коме за друштвене обвезе учесници одговарају само својим улозима, а које се, при том, оснива с главницом целом унапред одређеном и подељеном на делове једнаке вредности — акције.

191. Према тој законској одредби, и осталим прописима закона о акционарским друштвима, акционарско друштво има ове особене битне услове, који га одликују од свију осталих трговачких друштава:

1. Оно се састоји само из једне врсте другара, и то таких, који за друштвене обвезе одговарају у границама својих улога. (чл. 1, 25 и 34 зак. о акц. друштв.).

По томе услову акционарско се друштво разликује од јавног тиме, што сви његови чланови одговарају за друштвене обвезе ограничено, докле чланови јавног друштва за те дугове стоје одговорни целим својим имањем и солидарно, а од командитног у томе, што оно има само једну врсту другара, докле их командитно има две.

2. У њему се не обраћа готово никаква пажња личности појединих другара, јер чланом акционарског друштва може постати сваки који положи или се обвеже положити одређени улог. У акционарскоме је друштву улог

(капитал) све и сва, а личност готово ништа. Зато се оно и зове *капиталистичко друштво.*

Због тога што је капитал у томе друштву од претежнога значаја, тако да личност другара готово ишчезава, закон је усвојио за акционарска друштва ова особена правила:

а). У акционарскоме друштву сваки члан може, слободно по својој вољи, уступити свој удео другоме, и тиме на њега пренети сва своја чланска права. Пренашање тих права може се извршити како на основу уговора, тако и на случај смрти, на основу тестамента или на основу самог закона. Само по изузетку не могу уговором отуђити извесан број својих акција они чланови акционарскога друштва, који су у исто време чланови друштвене управе (управнога или надзорнога одбора), и то само докле су у управи.

б). На трајање акционарскога друштва нема утицаја смрт, правна неспособност, иступање и т. д. појединих чланова друштвених.

в). Имена друштвених чланова не објављују се. Кад друштвене акције гласе на доносиоца, она су непозната и самој управи друштвеној.

г). Фирма акционарскога друштва састављa се, по правилу, према предмету предузећа и месту седишта друштвенога (на пр. Београдско Пиварско Друштво, Смедеревска Кредитна Банка, Тршћанско Опште Осигуравајуће Друштво. и т. д.). Она је, дакле, *стварна.* Акционарско се друштво разликује и тиме од предња два трговачка друштва, јер је фирма тих друштава *лична,* т. ј. састављена из имена неограничено одговорних другара, а таквих другара у акционарскоме друштву никако и нема.

Због тога што је фирма акционарскога друштва *стварна,* што, дакле, не одговара по своме саставу фирмама трговаца појединаца, јавног и командитног друштва, наш трговачки законик (§ 31 трг. зак., који је сада укинут) никако није ни признавао да акционарска друштва имају фирму (заједничко име), па их је за то звао *безименим друштвима.*

Свако ново акционарско друштво има удесити своју фирму тако, да се она разликује од фирама свију акционарских друштава, која имају исто предузеће, кад год би се иначе могла појавити каква забуна у његовом распознавању од тих ранијих друштава (на пр Друго Београдско Пиварско Друштво, Смедеревска Банка и т. д.). Али у том је случају најбоље да ново друштво узме како сасвим произвољно име, као на пр. „Слога, Њу-Јорк, Уједињење, Еквитебл и т. д.

3. Акционарско се друштво мора састојати најмање из 10 чланова (чл. 6 у вези са т. 2 чл. 8 и т. 6 чл. 81). Код предња два друштва, као што знамо, довољна су и само два другара.

4. Главница акционарског друштва увек мора бити подељена на једнаке делове или уделе, којих мора бити најмање сто. Ти поједини делови друштвене главнице или улози зову се: *акције* или *удеонице*, па према томе и само друштво носи име: акционарско или удеоничарско друштво.

II. Економски значај акционарскога друштва.

192. — Акционарска су друштва нарочито подесна за велика привредна предузећа.

За та су предузећа пре свега потребни огромни капитали, а њих могу прикупити само акционарска друштва. За тим, за извршење таквих предузећа обично треба дуже времена, а акционарска су друштва опет једина, која могу сигурно трајати колико посао изискује, јер се само она могу основати сигурно на дуги рок. Најзад, велика су предузећа увек више или мање ризична. На њима се истина може много зарадити, али, при несрећном обрту, у њима се излаже и огромним губитцима. Од свију, пак, трговачких друштава опет само акционарска друштва могу улазити и у таква несигурна предузећа, јер само код њих нема неограничено одговорних другара и једино се код њих налази толики број чланова, да су појављени губитци, макар били и велики, готово неосетни за поједине чланове.

Благодарећи само акционарским друштвима могле су се подићи данашње огромне железничке пруге, саградити колосални морски бродови, прокопати дугачки канали и тунели и т. д., једном речи, извршити највећа грађевинска и остала привредна предузећа овога столећа, на која се у ранијим вековима није могло ни помишљати.

III. Основна главница (капитал) акционарскога друштва.

1. Акције (удеонице).

193. — Акције су основна главница акционарскога друштва. Поред те главнице, друштво може имати и другу имовину, која се на пр. састоји у разним фондовима. Према томе основна главница и имање друштвено јесу два појма, који се не морају увек поклапати.

Одредба (појам) речи акција.

194. — Чланом 22 нашег закона о акционарским друштвима постављена је оваква одредба те речи:

„Акција је исправа, којом се доказује коликом сумом акционар учествује у друштвеној главници“.

Та законска одредба није добра. Она је, пре свега, једнострана, јер реч акција има више значења, а не само једно, како се представља том одредбом. Она је осим тога и нетачна, јер се акцијом само онда доказује коликом сумом акционар учествује у друштвеној главници, кад он има само њу једну, иначе свака акција представља само један део његовог учешћа у тој главници.

Разна значења, која реч акција може имати, јесу ова три:

195. — 1. Реч *акција*, пре свега, означава, као што смо напред већ видели, поједине једнаке делове, на које је подељена друштвена главница. У том смислу та реч значи онај најмањи улог, који треба да положи сваки члан акционарскога друштва. Она је у том значењу употребљена у законској одредби, која је дата чланом 1-им зак. о акц. друштвима о појму акционарскога друштва, а тако исто и у ставу првом чл. 2. истога закона.

Сви делови, на које је подељена друштвена главница, морају бити једнаки (чл. 1.). Та једнакост јесте једна њихова одлика, којом се разликују од улога у осталим трговачким друштвима, који су последњи готово увек неједнаки.

Наш је закон одредио само најмањи број акција (сто), који мора имати свако акционарско друштво, а преко тога броја он је оставио акционарском друштву потпуну слободу да изда колико хоће акција. Али, свакојако, подела друштвене главнице не треба никад да се изврши сасвим произвољно, већ је увек ваља удешавати према економским приликама земље онога времена, када се друштво оснива. Ако је тада свет оскудан, друштвена се главница има јаче поделити, како би акције гласиле на мању суму; а ако је имућан, боље је издати мањи број акција, које ће гласити на већу суму. Одвише скупе акције незгодне су, јер искључују највећи део публике (средње капиталисте, који су увек најмногобројнији у друштву) да узме учешћа у друштвеном предузећу, а тиме посредно отежавају оснивање друштва. Одвише, пак, мале акције врло су опасна ствар. Код њих је опасност прво у томе, што се њима у акционарско друштво, које је увек више или мање несигурно, маме и људи слабог материјалног стања, за које је јако осетан и најмањи губитак, а друго и поглавито у томе, што таквим људима, који су обично врло ниског образовања и врло мало упознати с правном природом акционарскога друштва, никад није могућно да јаче контролишу рад оснивача и управљача друштвених.

195. bis. Улози се код акционарског друштва, по правилу, увек састоје у готовом новцу, металном или папирном. Изузетно пак, улози оснивача (став 4. чл. 12.) могу бити и у другоме чем. На пр. зграде фабричне, машине, патенат и т. д. Али како су се с тим улозима, који се не састоје у новцу, вршиле грдне преваре и злоупотребе, наш је закон (тач. 3 под. м. чл. 8) прописао, да се вредност њихова има јасно назначити у друштвеним правилима заједно с именом и презименом улагача, као и да се сматра да је тај улог примљен са том вредношћу тек кад исту усвоји претходни збор акционара (чл. 12).

195. ter. На овом месту имамо скренути пажњу на једну новину, коју је данашњи закон о акционарским друштвима унео у наше трговачко законодавство. По укинутом § 35 трг. законика, капитал акционарскога друштва могао се поделити на акције, а ове опет на раздељке (купоне) једнаке вредности. Данашњим, пак, законом о акционарским друштвима (т. 2 чл. 2) забрањено је, да се акције даље деле: оне су недељиве. Начело о недељивости акција има још једно, далеко важније, значење, с којим ћемо се упознати мало доцније.

196. — 2. Под речи *акција* разуме се и скуп оних права, која се у акционарском друштву признају у замену за сваки поједини део друштвене главнице (т. ј. за сваку акцију у предњем смислу). Та се права зову: *акционарска права*, а ималац њихов *акционар*.

Акционарско је право само право чланства у акционарском друштву. Као што већ знамо, то је право везано једино за улог — акцију, из кога и потиче, те, као такво, може, заједно с улогом, прелазити из имовине једног лица у имовину другога, без икаквог обзира на личност сопственика. Акционарско је право, другим речима, по суштини својој *преносљиво право*, и тој преносљивости његовој не стоји на путу ни то, што улог још није положен цео.

За акције, узете у смислу у коме их ми овде узимамо, важи једно важно правило, а то је да су *недељиве* (став. 2 чл. 2). То је правило изрично постављено и у чл. 13 штатута наше Народне Банке речима: „Акције су недељиве, и банка може само једно лице признавати за сопственика једне акције“. То значи, да наследници акционара, који је имао само једну акцију, немају права тражити од друштва, да сваком од њих изда *писмено* на онај део, који њему припада у акцији умрлога акционара, или да му исплати његов део у дивиденди, која припада наслеђеној акцији, или да прими од њега само његов део у расписатој уплати, која се има да положи по наслеђеној акцији и т. д. Наследници се, дакле, морају поделити у наследству тако, да само једном од њих припадне цела акција, или бар морају овластити једног, да се појављује наспрам друштва као једини сопственик наслеђене акције, т. ј. да сам плаћа целу уплату, диже целу дивиденду, учествује на друштвеним скуповима и т. д. Што вреди за наследнике умрлог акционара, важи и за оне који су до сопствености једне акције дошли куповином или другим којим уговором. — Из правила о недељивости акције следује, да акционар, који има само једну акцију, не може од исте продати само један део, на пр. половину, тако, да та продаја важи не само између њега и купца, него и наспрам друштва.

197. — 3. Реч *акција* значи и *писмено*, које друштво даје у размену за сваки посебни део свога капитала, ради доказа о чланским правима, која припадају за тај део. У томе се значењу та реч и употребљава најчешће.

Код акционарскога друштва то је писмено потребно због тога, што су акционарска права преносљива, а помоћу њега дају се пренети врло лако. То писмено — акција — толико је својствено акционарским друштвима, да она по нашем законику, не могу бити без њега.

Акционарска друштва не смеју издавати акције кад хоће, него тек онда кад почну правно постојати, а то је чим им суд протоколише фирму (чл. 19). Акције, које би биле издате пре тога времена, не вреде, а они, који су их издали, одговарају солидарно за сву штету, која би настала отуда.

Врсте акција.

198. — У овом последњем смислу узете (т. ј. као писмено), акције се разликују на више врста, и то прво према положеним уплатама и друго према своме облику.

199. — С погледом на положене уплате акције се деле на *праве* и на *привремене* акције. Прве су оне, код којих је потпуно уплаћена сума на коју гласе (њихова номинална или именита вредност); а привремене оне, код којих та сума још није положена сва, него само један њен део, који мора износити најмање 10% те суме. По закону (чл. 26) друштво не може издати праве акције пре него што се привремене потпуно уплате.

200. — Према своме облику, пак, акције се деле: на акције *на име* и на акције *на доносиоца*.

а) — *Акције на име.* У тим је акцијама означено име онога, који их је уписао. Поред тога имена свака таква акција носи и свој текући број. А због недељивости акционарских права такве акције никад не могу гласити на више од једног имена, изимајући кад гласе на какву трговачку фирму.

По закону (чл. 31) свако је акционарско друштво дужно да има нарочиту књигу о акционарима и о акцијама на име, у коју ће бележити све те акције с означењем имена и презимена, места становања и занимања уписника или доцнијих ималаца њихових. Та књига мора бити изложена сваком акционару на увиђај у друштвеном стану.

Праве акције могу, по вољи друштва, гласити на име или на доносиоца, али за привремене наш закон (чл. 26.) наређује, да морају бити на име.

Акције на име преносе се на другога потписаном писменом изјавом преносиоца на полеђини акције и уписом у акционарску књигу, при чему се има означити име и презиме, место становања и занимање онога, на кога се преноси таква акција. Ако преносилац не зна или се не може потписати, пренос се мора потврдити код власти. Тек тако извршен пренос сматра се као пуноважан и наспрам друштва, и то од дана кад је друштву пријављен (чл. 29 и 30). Управа, пак, акционарског друштва дужна је без одлагања развести у акционарску књигу сваки пријављени јој формално уредан пренос акције на име.

б). *Акције на доносиоца.* У тим акцијама није означено име њиног уписника, него друштво изјављује, да по њима признаје акционарска права сваком који му их донесе. Такве акције носе само свој текући број, и по томе се броју једино и разликују једна од друге.

Акција на доносиоца сматра се као обична покретна ствар и као таква преноси се на другога простом предајом из руке у руку (чл. 28 зак. о акц. друштв. и § 866 грађ. зак.).

Као што смо и напред напоменули, друштво може издати акције на доносиоца тек пошто се потпуно уплати сума, на коју гласе његове акције. Другим речима, по нашем закону, акције на доносаоца могу бити само праве акције, а никако привремене.

201. — Како акције на име, тако и акције на доносиоца, исецају се из нарочите књиге (јукста) тако, да у тој књизи увек остаје њихов исечак (талон). То се чини у циљу што јачег спречења фалсификовања акција. Осим тога, наш закон (чл. 23) наређује, да свака акција, гласила она на име или на доносиоца, мора садржавати изрично означење да је „акција", а тако исто и имати на себи наштампане главније одредбе друштвених правила.

Важност разликовања акције на име и на доносиоца.

202. — Подела акција на име и на доносиоца има свога врло великог практичног значаја у три правца, и то:

1. — У погледу начина препашања њиховог. — Већ смо видели, да се акције на доносиоца пренашају простом предајом из руке у руку, док код акција на име, поред те предаје, треба још да преносач стави пуноважни пренос на полеђини саме акције и да код управе акционарског друштва лично призна пренос.

2. — У погледу наплате дивиденде и главнице. — Уз акције на доносиоца иде увек лист дивидендских ку-

пона, т. ј. признаница, од којих свака гласи на дивиденду једне од текућих година, а који су купони штампани један за другим оним истим редом, којим иду и године за које гласе. Ти су купони такође на доносиоца, те по њима може наплатити дивиденду сваки, који донесе купон чија је исплата приспела. Уз акције на име обично нема тих купона, него се мора, ради наплате дивиденде, поднети друштву сама акција, на коју друштвени благајник удара нарочити жиг, као доказ да је по њој плаћена дивиденда за прошлу годину. Али у последње време улази све више у обичај, да се и уз акције на име придаје лист дивидендских купона на доносиоца, те се тако данас, односно наплате дивиденде, све више губи ова разлика између те две врсте акције. Акције на име, које имају тај лист дивидендских купона, зову се: *мешовите акције*. Такве су и акције наше Народне Банке.

Што се пак тиче главнице, друштво је власно да је изда сваком доносиоцу акције на доносиоца, а доносиоцу акције на име може је издати само кад је он сопственик поднете акције, или уредни пуномоћник тога сопственика.

3. — У погледу последица које наступају по сопственика изгубљене или нестале акције. — Сопственик акције на доносиоца налази се у врло великој неприлици, кад случајно изгуби своју акцију или му она иначе нестане. Та неприлика долази нарочито од правила: да се за сопственика акције на доносиоца сматра сваки у чијим се рукама налази таква акција. У том случају од особите је важности знати тачно број нестале акције, пошто се акције те врсте само по свом текућем броју разликују једна од друге.

2. Повећање друштвене главнице.

203. — Код акционарског друштва често се дешава, да се друштвена главница у току рада покаже недовољна. То може доћи или отуда, што је при самом оснивању друштва та главница и одређена сувише мала, или зато што је друштво неочекивано брзо и јако разгранало своје послове, или, најзад, због губитака, које је оно претрпело а који су тако велики, да се не дају убрзо попунити из годишњих доходака. У свима тим приликама акционарском друштву, за даљи његов рад, могу бити неопходно потребна нова и већа материјална средства. Оно пак ту по-

потребу може подмирити: или тиме, што ће отворити ново коло акција, — издати нове акције, или тиме, што ће позајмити потребну суму новаца, — издати обвезнице.

Издање нових акција.

204. — По закону нашем (чл. 27, 64 и т. 2 чл. 100) акционарско друштво сме издати нове акције тек када му све старе акције буду уплаћене потпуно. То је законско правило потпуно оправдано, јер, све докле друштво није употребило целу своју основну главницу, не може се насигурно знати да ли му одиста требају нова средства и да пуштање новог кола акција не потиче из лакомости акционара за добити, коју отуда могу имати. Нове акције, које би се издале пре потпуне уплате старих, немају правне вредности, и они који су их издали одговарају солидарно за штету целим својим имањем, поред кривичне одговорности (глава XXV крив. законика).

205. — Сопственицима нових друштвених акција обично се признају иста права, која имају и стари акционари. Али често пута од тога се и одступа, па се једнима или другима дају неке нарочите повластице или привилегије.

Тако се правилима неких акционарских друштава (на пр. чл. 9. наше Народне Банке; чл. 8 и 9. Београдског Кредитног Завода) признаје старим акционарима право, да од нових друштвених акција (потоњих серија, кола), при њиховом упису, првенствено од сваког другог упишу онолико, колико имају старих акција, по цени по којој се издаду. Ако је извесно, да ће се нове акције јако тражити, друштво обично задржава за себе корист, коју њихово издање доноси. За такав су случај нека акционарска друштва овлашћена правилима својим (на пр. Наша Народна Банка чл. 8), да нове акције могу издати по цени већој од њихове имените вредности, али се тада тај вишак преко номиналне вредности никад не дели непосредно међу акционаре, него се увек уноси у резервни фонд.

Ако пак друштвени послови не стоје најбоље у време издања нових акција, тада се има бојати, да издате нове акције неће бити све уписате у уписноме року, те је зато друштво принуђено, да новим акционарима призна извесне особене користи и повластице, са којима ћемо се доцније упознати. Нове акције, за које су везате те особене користи и повластице, зову се *привилегисане* или *приоритетске акције*.

Овде имамо, узгред, напоменути и то, да је нашим законом (чл. 32) забрањено акционарским друштвима, да своје акције издају *испод* њихове номиналне вредности, јер иначе не би добила онај капитал, који су у штатутима означила као своју основну главницу.

Издање обвезница.

206. — Акционарска друштва прибегавају том другом начину повећања својих новчаних средстава, кад год је извесно, да ће предузеће, за које им новац треба, поуздано донети велике добити, јер тада ће својим зајмодавцима платити само извесан мали интерес, а цео остатак добити моћи ће поделити међу акционаре као дивиденду. Осим тога, она имају и онда већег рачуна да издаду обвезнице, кад им већи капитал треба само привремено.

Сума новаца, коју акционарско друштво позајмљује у овакој прилици, тако је велика, да је не може добити само од једног лица, макар како оно било богато. Због тога је мора тражити јавним уписом, онако исто као и основну главницу. Друштво тада дели суму, коју узајмљује, на велики број малих једнаких делова, и за сваки тај мали део издаје одвојено писмено, које се зове *обвезница* (облигација).

207. — Обвезнице личе много на акције (и оне могу гласити или на име или на доносиоца, издају се средством јавног уписа, неке од њих могу бити привилегисане и. т. д.), па зато многи погрешно мисле, да је то једно исто. Међу тим, између њих и акција постоји велика разлика, како с правног, тако и с економског гледишта. Оне су исправе, које представљају тражбено или поверилачко право, а акције су, као што знамо, исправе о акционарским (ортачким) правима. Другим речима, ималац обвезнице јесте поверилац акционарског друштва, а сопственик ацијe члан је његов. Из те основне разлике, која постоји између обвезница и акција, изводе се ова важна правила:

а). Само акционарска друштва могу издавати акције, а обвезнице имају права издати како та друштва, тако и друга правна лица, као држава, окрузи, општине и т. д.

б). Акционари могу тражити исплату својих акција тек кад друштво потпуно измири све имаоце обвезница. Због тога правила сопственици обвезница много су сигурнији од акционара за наплату капитала уложеног код друштва, па зато и успеси или неуспеси друштвени имају много слабије дејство на берзанске цене обвезница, него на цене акција истог акционарског друштва.

в). Акције доносе сасвим промењљив доходак (дивиденду), који зависи од друштвене чисте добити, док обвезнице дају увек један исти приход (интерес, камату) без обзира на то да ли је друштво имало чисте добити од позајмљеног капитала и колика је та добит. И због тог правила успеси или неуспеси акционарског друштва имају много снажније дејство на берзанске цене акција, па зато су акције, следствено, далеко и подесније од обвезница за берзанске шпекулације.

208. — За повраћај целе позајмљене суме новаца одређује се дужи рок, н. пр. 25, 30, 50 година. Сама пак исплата зајма врши се обично почесно на тај начин што се сваких шест месеци или сваке године одређују коцком оне обвезнице, које ће се тада исплатити.

209. — Да би што сигурније дошло до остварења зајма, друштво врло често продаје своје обвезнице по нижој цени од њихове имените вредности. (То је за акције строго забрањено) или се обвезује да ће сопственицима обвезница, које буду коцком означене, дати, поред суме на коју оне гласе, још и једну другу много већу суму (н. пр. 5000, 10000 дин.) као згодитак. Обвезнице, које су издате по нижој цени од њихове имените вредности, зову се *обвезнице с премијом*, а оне, које дају у срећном случају право на згодитак, носе име *обвезнице са згодитком* или *лутријске обвезнице*.

И премија (т. ј. разлика између номиналне и емисионе вредности обвезнице) и згодитак представљају једну велику добит, коју друштво обећава сопственицима својих обвезница. Између њих међу тим ова је разлика. Премија је добит, коју друштво даје уз сваку своју обвезницу, чим она буде коцком означена да се исплати. Што се која обвезница раније извуче, та је добит већа. Згодитак, пак, је много већа добит. Друштво се обвезује њу дати само уз *извесан мали број* својих обвезница, које буду нарочито коцком одређене.

Премије и згодитке друштво издаје на рачун задржаног интереса од позајмљеног капитала, јер обвезнице с премијом или са згодитком никад не носе велики интерес. Због одредбе § 601. грађ. зак., по којој се при зајму не сме уговорити интерес већи од 12°₀ годишње, акционарска друштва не могу издавати обвезнице са тако великим премијама или згодитцима, да сума, која је потребна годишње за њихову исплату, прелази 12°|₀, кад јој се дода интерес, који друштво поред њих плаћа на своје обвезнице.

3. Смањење друштвене главнице.

210. — Пошто акционари одговарају за обвезе акционарског друштва само у границама својих улога, то и главница акционарског друштва има особиту важност за повериоце друштвене, јер им је једина залога и гаранција. Због тога су они јако интересовани, да је друштво одржи и да не приступа њеном смањивању све док не осигура најпре њихове интересе. Наш је законодавац, свакојако, морао узети у заштиту тај њихов интерес, јер иначе акционарска друштва не би могла уживати кредит, који им је преко потребан за извршење њихових великих предузећа. У том циљу он је прописао извесна врло важна правила за смањење друштвене главнице.

Тако, према тим законским одредбама (чл. 90), акционарско друштво може смањити своју главницу тек кад то одлучи збор акционара и кад ту одлуку одобри министар народне привреде. Министар је, пак, може одобрити само онда, кад се на основу последњега биланса увери, да друштво може и са смањеном главницом испунити своје обвезе и успешно радити. У таком случају министар треба без устезања да је допусти, јер је за друштво исто тако штетно да има одвећ велику главницу као год и одвећ малу, пошто непотребни вишак главнице тежи на друштву као какав мртви терет и јако га спутава у његовом напретку, а може му чак проузроковати и пропаст.

Смањивање друштвене главнице обично се врши на један од ова два начина:

а). Спуштањем номиналне вредности свију друштвених акција н. пр. од 500 динара на 400. Тада се од акционара не траже даље уплате преко нове номиналне вредности; или им се враћају натраг, ако су их већ положили.

б). Смањењем целокупног броја акција друштвених, не спуштајући њихову номиналну вредност. Акције, које се тада имају исплатити, или се одређују коцком или се купују на берзи и поништавају. Друштво има интереса да приступи овом другом начину, кад год се његове акције продају на берзи испод њихове номиналне вредности.

211. — Наш закон допушта само оно смањивање друштвене главнице, које је одобрио министар народне привреде, а свако друго строго забрањује и казни, нарочито пак оно које би се вршило кришом. Тако је друштвеној управи забрањено:

а), Вратити акционарима, за време док друштво траје, оно што су они уложили по својим акцијама (став. 1. чл. 33). Чланови управног одбора, који би то урадили, казниће се затвором до три месеца, а уз то и новчано до 2500 динара (чл. 101.). Поред тога одговорни су целим својим имањем и солидарно за повраћај издатих сума (т. 1 чл. 50).

б), Издати акционарима већу дивиденду, него што им припада према чистој добити друштвеној у тој години. Чланови управног и надзорног одбора, који су макар само знали да је одређена већа дивиденда, па ипак нису ништа учинили да спрече њено исплаћивање, одговарају за сву штету целим својим имањем и солидарно (т. 3 чл. 50). Ако су, пак, и сами својим радом допринели да се акционарима изда већа дивиденда, (на име, ако су својим представкама, прегледима имовног стања друштвеног, или изјавама на збору неистинито представили или прикрили стање друштва), они се тада, поред тога што су за штету солидарно одговорни, имају казнити затвором од годину дана и новчано до 10000 динара (т. 1 чл. 100).

Управљачи акционарског друштва често се служе издавањем веће дивиденде као врло добрим средством да лако дођу до великог богатства. Давањем лажне дивиденде, они готово увек успевају да лаковерни свет увере, како је њихово друштво одиста сигурно и напредно, а тиме посредно постижу и то, да нагло повисе курс друштвеним акцијама. Чим пак то буде, они одмах на берзи полако продају по тој великој цени све своје акције, које су пре тога много јевтиније набавили. Разлика у цени њима је чиста добит, која износи много на великом броју акција. Али та њихова добит врло је мала према штети, коју остали свет трпи тим вештачким скакањем цене акција. Тој се њиховој превари улази брзо у траг, и тада одмах цена друштвеним акцијама нагло пада, а услед тога наступа и грдна штета, како за повериоце друштвене, тако и за акционаре. Повериоци штете, што је издавањем веће дивиденде умањена друштвена главница и што је друштво изгубило кредит, те се може упропастити. Акционари пак губе поред тога и у томе, што су набавили акције (нови акционари) по цени, коју оне нису никако вределе.

в), Куповати друштвене акције новцем, узетим из друштвене главнице, или на њихову залогу давати зајам. (чл. 32). Чланови управног одбора, који поступе противно томе правилу, одговорни су друштвеним повериоцима за штету целим својим имањем солидарно (чл. 30 и 50 т. 2). Поред тога имају се казнити затвором до 3 месеца и новчано до 2500 динара (т. 4 чл. 101).

Кад друштво из главнице купује своје властите акције или на њих даје зајам, оно у ствари за суму, коју износи именита вредност тих акција, смањује друштвену главницу.

Управљачи акционарка друштва поступају противно тој законској забрани опет у циљу, да вештачким начином повисе берзански курс друштвеним акцијама, стварајући на берзи већу тражњу њихову, или да на друштвеним зборовима прибаве себи већину гласова.

Од овог куповања сопствених акција, које је забрањено, треба разликовати случај, кад управа друштвена, као што смо напред видели, купује друштвене акције новцем узетим из друштвене главнице, ради извршења законито донете одлуке о смањењу те главнице. Исто тако од њега ваља разликовати и случај, кад друштвена управа купује друштвене акције новцем одвојеним од чисте добити, који је случај потпуно допуштен, пошто се таквим куповањем ни у колико не смањује основана главница друштвена.

4. Резервни фонд.

212. — Сваке године, у којој акционарско друштво има чисте добити, одваја се од исте један део и оставља на страну у циљу, да се отуда попуни друштвена главница, ако би се случајно у доцнијим годинама смањила претрпљеним губитцима. Сума новаца, остављена у том циљу, образује фонд, који се зове: *резервни фонд.*

Резервни је фонд врло важна установа акционарских друштава, јер им ствара услове за велики кредит, који је за њих преко потребан. Он то чини прво тиме, што јаче осигурава основну главницу, која је једина залога поверилаца друштвених, и друго тиме, што тој залози додаје другу, а ћа је она сума новаца, која се у њему самом налази. Увиђајући и сам ту његову важност, наш је закон (чл. 80) прописао правило, да свако акционарско друштво у Србији мора имати свој резервни фонд.

Наш је закон наредио само, да се резервни фонд образује из чисте добити друштвене, а није казао и колико се годишње најмање има одвајати из те добити за њега нити коју суму најмање треба да достигне, па да се сме обуставити даље одвајање. Закон је оставио да то одреде правила друштвена, а свакојако би било боље да је он сам и то учинио.

Капитал резервнога фонда мора се уложити у српске хартије од вредности и у остале домаће сигурне вредности, које носе сталан интерес. Сав приход од тог капитала иде на ојачање самог фонда.

IV). Оснивање акционарског друштва.

213. — Мисао о оснивању акционарског друштва може истаћи и једно лице, али, по нашем закону (чл. 6), за сам рад на оснивању таквог друштва тражи се најмање десет удружених лица, која могу пуноважно располагати својом имовином. Удружење такво, које себи поставља у задатак да оснује акционарско друштво, зове се *оснивачко друштво* или *оснивачки одбор*, а његови чланови: *оснивачи.*

Оснивачко се друштво заснива увек засебним уговором, који се мора ставити на писмено. То писмено може бити састављено у облику јавне или приватне исправе, како је подесније оснивачима.

Да би се осигурао, да ће наша велика привредна предузећа, којима се акционарска друштва редовно баве, бити у рукама наших грађана још од свога почетка, наш је закон (чл. 7) био прописао, да странци могу учествовати у оснивачком друштву само у ограниченом броју, највише до једне четвртине укупнога броја чланова. Али у практици се показало, да је то једна велика сметња уношењу страних капитала у Србију, те је због тога та законска одредба укинута законом од 17 новембра 1898 године.

Послови, који се, ради оснивања акционарског друштва, имају извршити, јесу ови:

1. Састав друштвених правила (штатута).

214. — Та правила састављају оснивачи. Они их имају удесити тако, да она нису противна законима земаљским, а посебно закону о акционарским друштвима, по коме (чл. 8) се у њима мора означити:

а), име (фирма) друштва и седиште друштвено;

б), предмет друштвенога предузећа;

в), величина друштвене основне главнице и број акција, на који је она подељена, као и сума на коју гласи свака акција;

г), од које су врсте акције друштвене, и, ако их може бити од обе врсте, онда колико их има од које и у колико се могу акције једне врсте размењивати са акцијама друге врсте;

д), начин постављања друштвене управе;

ђ), како се имају сазивати друштвени скупови; и т. д.

2. Подношање правила на преглед и одобрење да се друштво оснује.

215. — По нашем закону (чл. 5 и 8) акционарска се друштва у Србији могу основати само по одобрењу Министра Народне Привреде, под чијим врховним надзором стоје сва акционарска друштва у земљи.

Оснивање и рад акционарских друштава стављени су под тај надзор у главном са ових разлога. Акционарска се друштва баве тако важним и тако великим привредним предузећима, да успех или неуспех њихов осетно утиче на целокупну народну привреду. Због тога је, мора се признати, државна власт већ самом природом ствари позвата, да отклони све узроке, који би могли код тих друштава изазвати неуспех у раду, а на првом месту да спречи оснивање оних акционарских друштава, која према економским приликама и потребама наше земље, немају изгледа на какав напредак. Осим тога, правила (штатути) акционарских друштава увек су више мање таква, да се обичан човек, који није боље познат с правном природом и саставом тих друштава, не може лако наћи у њима и уочити одмах неподесне одредбе, које ће доцније кочити друштвени рад или дати несавесним друштвеним управљачима пута и начина, да, без икакве одговорности и казне, чине злоупотребе.

Нема сумње, да су ти разлози врло важни, али је ипак лако увидети, да се и државна власт може и сама преварити, па одобрити оснивање оног акционарског друштва које то не заслужује, а тиме изложити великој штети грдан свет, који се, при уписивању акција, није ни упуштао у оцењивање друштвеног предузећа и друштвених правила, верујући, да је државна власт за њега то извршила пажљиво и поуздано. Очигледно је, да овде свака погрешка повлачи за државну власт велики морални удар. Због тога је у осталом образованом свету државна власт пустила сасвим из својих руку контролу над акционарским друштвима и предала је самим интересованим лицима. У тим је земљама законом до ситница прописато само како се имају акционарска друштва оснивати и шта не смеју радити.

Министар народне привреде овлашћен је законом (чл. 9), да, при одобравању друштвених правила, нарочито узме у оцену: изглед друштвеног предузећа на успех и технички састав друштвених правила. У томе му послу има бити на помоћи и Привредни Савет, који он увек има да саслуша претходно. При давању одобрења, министар има, свакојако, дужност, да узме у оцену и лични карактер оних лица, која су се истакла као оснивачи, јер се одобрење даје њима лично, и оснивачи немају права поверити другоме даљи рад на оснивању друштва (став 1 члан 10).

Оснивачи су дужни, да уз молбу, којом траже одобрење, поднесу министру:

а), доказ да их има најмање десет, т. ј. свој уговор о оснивачком друштву;

б), изјаву, да ће сваки од њих учествовати у друштвеном предузећу најмање са 10 акција; и в), нацрт друштвених правила у два равногласна примерка, — а уз то још морају положити и таксу, која је прописана чл. 237 таксене тарифе у закону о таксама (10, 100, 200 или 300 динара, према природи друштвеног предузећа).

3. Обзнана штатута и упис акције.

216. — Ако не мисле изгубити право за даљи рад на оснивању друштва, оснивачи треба да похитају са обзнаном друштвених правила и са уписом акција, јер су по закону (ст. 2 чл. 10) дужни друштво основати најдаље за годину дана од кад им је дато одобрење.

Наш закон није прописао, како се има извршити обзнана друштвених правила и упис акција, а то му је велика махна.

Сваки је уписивач при упису дужан положити оснивачима, или коме штатути наређују, најмање 5% од имените вредности сваке акције, коју је уписао. То је правило прописато зато, да би се одбили од уписа шпекуланти и неозбиљни људи.

Оснивачи су дужни назначити један тачно одређен рок за извршење уписа акција. Ако се у томе року не буду уписале све акције, уписници имају права сматрати да је пропао покушај оснивања друштва и овлашћени су (ст. 3 чл. 11) тражити, да им се врати *сав* улог који су положили. Према томе, претходни оснивачки трошкови (такса, штампање правила, огласа и т. д.) у таком случају имају пасти искључиво на терет оснивача. За примљени проценат оснивачи одговарају целим својим имањем и солидарно све докле их претходни збор не разреши те одговорности (ст. 4. чл. 11).

Ова правила о упису важе и за случај, кад друштво издаје ново коло акција.

4. Сазив претходног (оснивачког) збора акционара.

217. — Овај збор оснивачи имају сазвати преко „Српских Новина“ најдаље у року од 2 месеца од кад је завршен упис целе друштвене основне главнице. Ако они то не изврше у томе року, уписници су овлашћени, да и због тога траже натраг свој улог и да на тај начин зауставе даљи рад на оснивању друштва (чл. 11. став. 2 и 3).

На овај збор има права доћи сваки уписник, јер на њему и само једна акција даје права на глас. Збор пак може пуноважно већати и решавати тек онда, кад се искупе, лично или преко пуномоћника, најмање 10 уписника, чије акције укупно представљају најмање половину основне главнице. При решавању, првих 10 акција једног уписника дају права свака на по један глас, а све друге акције, ако их има више од десет, остају без икаквог гласа. На овоме збору присуствује изасланик Министра Народне Привреде.“

Претходни (оснивачки) збор има да сврши ове послове:

а) да се увери, да ли је основна главница потпуно уписана и да ли је по свакој акцији положено 5%. То двоје збор има да изврши заједно са изаслаником Министра Народне Привреде.

б), да прегледа друштвена правила и да реши усваја ли их, и у чему их измењује или допуњује.

в), да изабере чланове управног и надзорног одбора;

г), да одреди вредност оним улозима, који се имају урачунати у основну главницу а не састоје се у готовоме новцу.

д), да одреди нарочите користи, које се дају оснивачима или другим лицима; и

ђ), да разреши оснаваче даље одговорности за примљени проценат.

Са претходним збором завршава се и делатност оснивачког одбора, па даљи рад на оснивању друштва прелази на изабрати управни одбор.

5. Распис прве уплате.

218. — Одмах после претходнога збора, ако је исти усвојио без икакве измене друштвена правила, иначе чим министар народне привреде буде одобрио његове измене и допуне, управни је одбор дужан (чл. 13 и 14) позвати јавним прогласом све уписнике да положе прву уплату.

Та уплата мора износити најмање 10% од имените вредности сваке уписане акције, рачунајући у то и пр ценат који је положен при упису.

6. Протоколисање друштвене фирме.

219. — Наш закон (чл. 15) налаже, даље, управно одбору, да најдаље за 15 дана, од кад је положена прв уплата, код надлежнога суда пријави друштвено име, ради протоколисања. У Београду је за то надлежан трговачки суд, а у унутрашњости првостепени суд онога округа, у коме се налази друштвено седиште.

Пријаву су дужни потписати сви чланови управног одбора заједно са оним друштвеним службеницима, који су друштвеним правилима овлашћени да потписују друштвено име. Уз њу се има суду поднети и препис друштвених правила заједно са преписом записника претходнога збора, који записник треба да овери изасланик министра народне привреде на претходном збору (чл. 16).

Оснивачи и чланови управног и надзорног одбора, који што лажно представе односно уписа или уплате основне главнице, као и чланови та два одбора, који, при пријави за протоколисање, намерно суду неистинито представе стање друштвено, имају се казнити затвором до 5 година а уз то и новчано до 10000 динара (чл. 99).

Када се протоколише друштвено име, дужност је и суда и управног одбора (чл. 17), да одмах у „Српским Новинама“ објаве извод друштвених правила.

Са обзнаном друштвене фирме завршује се и рад на оснивању друштва, јер се од дана, кад је суд обзнабио друштвено име, по нашем закону (чл. 19) сматра, да акционарско друштво почиње правно да постоји.

* * *

220. — Осим овог начина, који се у правној науци зове: *оснивање средством јавног уписа* или сукцесивно оснивање, у законима неких страних држава (на пр. Немачке) изрично се прописује, да се акционарско друштво може основати и без јавног уписа, — поделом свију акција између самих оснивача. Тај се други начин зове: *симултано оснивање*. Наш законодавац није никако предвидео други начин.

V). Обвезе и права акционара.

221. — Уписом акције закључује се између уписника и будућег акционарског друштва, које представљају оснивачи, нека врста двостраног уговора. На основу тога уговора, уписник прима неке обвезе према друштву, а у замену за то њему се опет признају извесна права у друштву. Те обвезе и та права прелазе преносом акције и на новога сопственика њеног.

A). Обвезе акционарске.

222. — Чланови акционарског друштва редовно имају само једну обвезу према друштву, а то је, да на време положе свој улог, у колико га не буду већ положили при самом упису акције. Они су за тај остатак улога друштвени дужници.

По нашем закону (чл. 28) та обвеза не лежи само на првом акционару (уписачу акције), него спада у дужност и сваком доцнијем акционару, на кога буде акција прешла (чл. 34—36).

Код акционарских се друштава готово никад не тражи од акционара, да одмах положе целу суму, на коју гласе акције које су уписали. Од њих се при упису иште само један њен део, а оставља им се, да остатак положе или у роковима, који су унапред одређени друштвеним правилима, или кад друштвена управа затражи и колико затражи. За то су ова два разлога, и то: *прво*, што обично друштву треба извесно време да развије свој рад, а, док то не изврши, њему и није потребна цела главница, него, шта више, била би му од штете; и *друго*, што би иначе било јако отежано оснивање акционарских друштава, пошто је мали број капиталиста, који би могао уписати велики број акција и одмах их потпуно исплатити. Давањем, пак, рока, повећава се број уписача акција, а у исто време и потстиче се свет на штедњу, јер многи изплаћује уписате акције, одвајајући потребну суму од својих редовних прихода и ускраћујући своје излишне трошкове. Наш закон наређује само, да прва уплата има износити најмање 10% од имените вредности сваке уписане акције (чл. 14) и да се има положити пре него што се протоколише код суда име друштвено (чл. 15). О осталим пак уплатама и о времену њиовог полагања он не води рачуна.

223. — Ако акционар у одређеном року не положи расписану уплату, друштвена је управа законом (§ 553 грађ. зак.) овлашћена, да га судским путем принуди извршење те његове обвезе. Због тога је наш за (чл. 26) и усвојио правило: да акције морају гласити име све док се потпуно не уплате, јер иначе друштв управа не би могла знати ко је тај неуредни акцио против кога је принуђена поднети тужбу суду.

Али наплата судским путем може за друштво б врло незгодна због могућног великог броја неуред.

акционара. Зато је наш закон (чл. 35) овластио акционарска друштва, да у својим правилима пропишу један далеко краћи и јевтинији начин, а то је: да се акције неуредних акционара могу, после три безуспешна јавна позива, поништити и на место њих издати нове с тим, да сопственици поништених акција изгубе у корист друштва свако право на већ положени улог, или само на један део истог.

Но често пута ни таква мера не може осигурати друштво да ће доћи до потпуне уплате свију својих акција. На име ако су друштвене акције тако пале да се продају за суму мању од оне колико износи тражена уплата (на пр. акције гласе на 500 динара; уплаћене су са 250, а продају се само по 50.; сада се тражи трећа уплата, која износи 125 динара), тада врло велики број акционара неће да положи уплату, него буд зашто преноси своје акције на људе сиротнога стања, које не би било вајде ни судским путем нагонити да положе расписану уплату. Да би се избегла и таква неприлика, која наилази врло често, у неким је страним државама (на пр. у Немачкој) прописано правило, да за још неположени део акције, поред садашњег њеног сопственика, одговарају још и сви ранији, идући уназад дотле, док се тај део не уплати потпуно. И наш је закон (чл. 36) усвојио нешто у том смислу, али недовољно. Он је прописао, да је неуредни акционар, у случају поништења акције, дужан доплатити друштву сву суму, за коју би оно продало нову акцију јевтиније, него што би требало за потпуно измирење расписате уплате. То је, пак, недовољно зато, што се обично у таком случају као неуредни акционари појављују људи сасвим сиротни или људи чије се имање састоји у трговачким папирима, које могу лако склонити, те, према томе, чија одговорност ништа не вреди.

224. — Неуредни акционари, који нису положили уплату на време, дужни су (чл. 35) платити друштву за то закашњење интерес, који се одреди друштвеним правилима. За такве се акционаре у друштвеним правилима могу прописати и веће уговорне новчане казне.

Б). Права акционарска.

225. — Акционари задобијају према друштву своја акционарска права чим се коначно прими упис њихових акција, а та права отпочињу уживати и вршити тек кад се друштво оснује. Све до тог тренутка они су само уписачи акција.

Акционарска се права састоје из ова три посебна права, и то: из права на дивиденду, права учешћа и гласа на акционарским зборовима и права на деобу друштвене имовине. Да проучимо из ближе свако од тих права.

а). Право на дивиденду.

226. — На крају сваке године врши се попис целе друштвене имовине (§ 10 трг. зак. и чл. 70 зак. о акц. друштвима) и своде се сви друштвени рачуни (склапа се годишњи биланс). Ако се по тим рачунима нађе, да је друштво у протеклој години имало чисте добити, она се, пошто се од ње одбија проценат за резервни фонд и проценат за корисницу (тантијему), дели међу акционаре, размерно броју њихових акција (ст. 2 чл. 33). Део чисте добити, који у тој деоби падне на сваку акцију, зове се *дивиденда*.

Право на дивиденду јесте најважније акционарско право, и припада сваком акционару сразмерно његовим акцијама. Ни један акционар не може бити без њега, јер, као што смо видели напред, код друштава је битно и основно начело: да сваки другар мора учествовати, како у друштвеној добити, тако и у његовој штети.

Као део чисте добити друштвене, дивиденда је врло несигурна и промењива. Ако добити има, и ње може бити; и обрнуто, ако добити нема, ни ње не може никако бити. Због те њене несугурности наш је закон (чл. 33) поставио правило, да акционари правно задобијају право на дивиденду тек кад рачунска година протече, и кад се, по прегледу рачуна друштвених, утврди, да је друштво имало чисте добити у тој години. Све дотле они тога права немају и не сме им се издати на име дивиденде никаква сума, макар она била колико мала и макар одговарала најмањем интересу, који би акционари имали свуда на новцу уложеном у акције. Циљ том за конском правилу јесте, да се очува друштвена основн главница, пошто би се само из ње могла исплаћиват дивиденда, која би се издавала и за ону годину, у кој друштво није никако имало чисте добити или је имал мање од издате дивиденде.

Али има врло много акционара, који улажу у акције већи део своје имовине, и приходе њене употребљавају за издржање. Таквим је акционарима врло потребно, да им се на капитал, који су уложили у акције, осигура један макар мали сталан приход, за који не морају чекати читаву годину дана. Због тога се правилима многих акционарских друштва предвиђа тако звани; *фонд за дивиденду*. Он се образује од извесног процента друштвене чисте добити, који се одваја сваке године, а задатак му је, да се из њега може издати акционарима једна мала дивиденда и оне године, које друштво не буде имало чисте добити, па, следствено, не може ни дати никакву дивиденду. Та мала дивиденда, која се тако тим фондом зајемчава акционарима, обично одговара интересу који би у новчаним заводима добили на новац уложен у акције, па зато се она обично и зове *дивидендски интерес*. (Код Народне Банке је 3% полу годишње). Кад им је тако осигурана, дивиденда се акционарима исплаћује у два рока, а на име: у месецу јулу издаје им се дивидендски интерес за протеклих шест месеци, а у јануару идуће године тај исти интерес за друго шест месеци. Ако је друштво у тој години имало већу чисту добит, онда им се, чим се друштвени рачуни прегледају и дивиденда коначно утврди, исплаћује још и непримљени вишак дивиденде. Ну обично се гледа да се он исплати заједно са дивидендским интересом за друго шестомесечје, па се због тога та исплата одлаже после годишњег збора акционара. Акционарска друштва, која овако својим акционарима издају дивидендски интерес, имају уз своје акције, поред купона за дивиденду, још и каматне купоне или купоне за дивидендски интерес.

Акционарска друштва, која немају фонда за дивиденду, по закону нашем (чл. 33 ст. 2) не смеју зајемчити својим акционарима никакви одређени интерес, пошто би исти морала плаћати из своје главнице, када год не би имала толику чисту добит. Али што не смеју урадити она сама, може за њих учинити други. Тако, да би се потпомогло оснивање оних акционарских друштава, чије предузеће има значаја за народну привреду или за опште или локалне важне интересе, — држава, окрузи или општине примају на себе обвезу, да акционарима тих друштава из својих средстава исплате дивидендски интерес, ако им га само друштво не може платити из чисте добити. Такву је обвезу на пр. примила наша држава наспрам акционара нашег Бродарског Друштва.

Правило је, да се акционарима издаје дивиденда кад год друштво у дотичној години има чисте добити. Али од тога правила наш закон (ст. 3 чл. 33) чини изузетак кад се у ранијим годинама уплаћена друштвена главница губитцима смањила. Тада он наређује, да акционари у идућим годинама не смеју делити између себе добит, докле се год главница не попуни колико је окрњена.

Наш је закон овим прописао врло добра правила о дивиденди и тачно је одредио кад се она сме издати и колико. Али он није ништа рекао, да ли ће акционари, који су примили већу дивиденду него што им припада, дужни бити друштву вратити бесправно примљени вишак. Пошто је дивиденда само приход, држимо, да се то питање има расправити по одредби § 204 грађ. зак. тако, да тај вишак имају вратити само они акционари, који су били несавесни при примању те повећане дивиденде.

И ако сви акционари морају имати учешћа у друштвеној добити, они га ипак не морају имати у подједнакој мери. Тако се сопственицима т. з. привилегисаних или приоритетских акција правилима друштвеним може признати право, да од чисте добити друштвене прво они узму један део и између себе поделе, па затим и у деоби остатка да учествују наједнако са осталим непривилегисаним акционарима.

б). Право учешћа и гласа на акционарским зборовима.

227. — То право не припада, као оно пређње, сваком акционару без разлике, него само акционарима, који имају најмање *три* акције (чл. 65. ст. 1). Закон је то правило усвојио прво зато, што се готово увек акцијама одређује мала номинална вредност, те се издају у тако огромном броју, да би збор био и одвише велики, кад би њега имао права доћи и акционар који има само је. акцију; а друго и зато, што би управа друштвена мо владати по вољи са тим ситним акционарима, који тово никад нису толико обавештени о друштвеним словима, да би могли за времена проникнути зле ум љаје несавесних управљача друштвених. Само изузе на претходноме збору сваки уписач има права учешћа и гласа (чл. 12 ст. 2).

Правило је, да акционари ово право врше сами лично (чл. 66), јер само на тај начин одлуке, које збор доноси, могу бити прави израз већине акционара, и само тако тајне друштвене, које се збору поверљиво саопштају, не долазе до трећих непозватих лица. Али ипак акционар може поверити вршење овог свога права и пуномоћнику, ну само једноме за све акције које има. Пуномоћник, пак, мора и сам бити акционар истога друштва и не сме у исто време заступати два акционара, изузев само акционаре, којима је он природни заступник. Правна лица, кад су акционари, заступају увек њихови представници, макар исти лично и не били друштвени акционари.

Акционари могу на зборовима учествовати само тако, ако своје акције депонују код друштвене управе најдаље пре три дана (чл. 58) пред састанак збора и добију улазницу за збор.

Присуствовање на збору није дужност, него је само право акционарско. Отуда акционари, који не дођу на заказани збор, неће бити одговорни, баш ако се због њиховог изостанка збор не би држао и ако би за друштво услед тога потекла каква штета.

На збору сви акционари немају један исти глас при решавању друштвених послова. Како је акционарско друштво чисто капиталистичко друштво, у начелу је код њега усвојено правило: да сваки акционар има број гласова сразмеран његовим акцијама тако, да већи број акција даје и право на већи број гласова. У појединости, пак, то је правило јако ублажено, и то *прво* тиме, што је законом (чл. 65.) усвојено, да поменута сразмера односно броја гласова, идући на више, постепено опада по скали, коју одређују друштвена правила; и *друго* тиме, што закон наређује, да ни један акционар не може имати више од 10 гласова, ма колико имао акција. Само изузетно на претходноме збору, као што смо већ видели, свака од првих десет акција даје право на по један глас, остале акције, које ко има преко тога броја, остају без икаквога гласа.

в). Право на деобу друштвене имовине.

228. — Вршење тога права наступа тек кад друштво престане (чл. 86). Тада се ликвидирају сви друштвени послови и исплаћују сви повериоци, па се по том преостала имовина друштвена дели међу акционаре сразмерно броју њихових акција, и то: *прво* се исплаћују акције, т. ј. сваком се акционару, ако се само има од куд, издаје цела сума, на коју гласе његове акције, а *за тим*, ако је преко тога што претекло од друштвене имовине, и тај се вишак раздељује међу акционаре.

Но многа акционарска друштва. — (Нарочито она, која уживају какву концесију и по престанку исте имају да уступе бесплатно сав свој некретни капитал ономе који им је дао концесију. На пр. железничка друштва држави железницу) — обично прописују у својим правилима, да се сваке године један део чисте добити употреби на исплату (амортизацију) њихових акција, како би се, на тај начин, још док она трају њиховим акционарима исплатио највећи део акција или смањењем броја акција изравнало трошење друштвенога непокретног капитала и падање његове вредности.

Амортизација се акција обично врши овако. Сваке се године, према суми која се има на расположењу, одређује број акција који ће се исплатити, па се по том коцком извлаче бројеви оних акција, које се тада имају платити. Како сваки акционар, као што смо мало час видели, има права о престанку друштва, поред те исплате, и на сразмеран део и у оној имовини друштеној, што претече по исплати свију акција, — то се акционарима, чије су акције овако амортисане, издаје, на место поништење акције, друга нова, која се зове *акција за дивиденду*. Сопственик такве акције има права само на поменути вишак друштвене имовине, ако га буде о престанку друштвеном, а поред тога, докле год друштво траје, и на дивиденду, али без дивидендног интереса. У том случају акционарима, чије акције још нису амортисане, исплаћује се дивидендски интерес пре поделе дивиденде. Код неких акционарских друштава амортизација се акција врши далеко простије. На име, за суму, која је за н
одређена, купује се на берзи потребан број акција и по
се по том поништавају.

Као што смо напред већ напоменули, ову амортизацију и куповину акција, које су законом допуштене
јер се врше из чисте добити друштвене, — не треба мешати са тајном амортизацијом и са куповином сопствени

акција новцем узетим из друштвене главнице, које се законом строго забрањују.

На деобу друштвене имовине не дају право све акције. То право немају, поред сопственика акција за дивиденду, још и имаоци тако званих *оснивачких удела*, пошто њима није унета у друштвену основну главицу никаква трајна или материјална вредност. Оснивачи добијају те уделе као награду за труд, који су уложили у оснивање друштва (чл. 21), или им се они дају у замену за право на какву концесију, коју су они лично добили па друштву предали, или за право експлоатисања каквог потента и т. д.

Све друштвене акције, осим тога, не дају ни једнако право на деобу друштвене главнице. Тако се сопственицима т. зв. привилегисаних или приоритетских акција обично друштвеним правилима признаје право, да се, о престанку друштвеном, из заостале чисте имовине исплате прво њихове акције, макар за остале непривилегисане акционаре ништа не остало после њих.

VI). Органи и управа акционарског друштва.

229. — Акционарско друштво замењују у вршењу његових послова физичке личности, — извесни његови органи, којима закон и друштвена правила одређују круг рада. Тих органа у сваком акционарском друштву мора да има најмање три, и они су: управни одбор, надзорни одбор и збор акционара.

А). *Управни Одбор.*

Одредба и састав.

230. — То је друштвени орган, коме је поверено управљање готово са свима друштвеним пословима тако, да од његове спреме и заузетости јако зависи напредак друштва. Он је, тако рећи, извршна власт у акционарском друштву.

По закону (чл. 37) управни се одбор мора састојати од најмање три члана, а друштвеним се правилима може, ако друштву треба, одредити и већи број. За чланове његове могу се узети само акционари, који нису под стечајем, нити су под судским ислеђењем или већ осуђени за какву кривицу учињену из користољубља (н. пр. крађу, утају, превару, разбојништво и т. д.).

Чланове управног одбора бира увек збор акционара. Пу како се тај збор врло брзо измењује у своме саставу тако, да га после сразмерно кратког времена образују често сасвим нова лица, која нису учествовала у избору управног одбора и која можда немају поверења у њему, — усвојено је правило: да се чланови управног одбора никад не могу изабрати на цео живот, него увек само на извесно краће време, која се одређује у друштвеним правилима. Осим тога, обнављање управног одбора упоредно са назначеном изменом акционарскога збора правда се још и тим практичним разлогом, што се тада чланови његови потстичу, да се својим савесним и разумним радом препоруче акционарима и да тако себи осигурају понован избор. Али, опет, често обнављање има и својих рђавих страна. Да би се оне отклониле, у правилима акционарских друштава увек се усвајају ова два важна правила, и то: *прво:* да се чланови, који су одслужили време за које су били изабрати, могу понова бирати у одбор; и *друго:* да се цео одбор не обнавља од једанпут, него сваке године само по један његов део. Благодарећи тим двема правилима, акционарска друштва могу увек имати на својој управи старе чланове, удружене са новим, који улазе у посао са свежом вољом за рад и са новим идејама и погледима.

Кратак рок, на који се чланови управног одбора имају бирати, заштићује акционарска друштва само до извесне мере од несавесности и неспремности изабратих чланова. Због тога је и наш закон (чл. 39) прописао правило: да друштво има права, по прописима својих правила, сменити чланове управног и надзорног одбора и пре него што истече рок за који су изабрати, не морајући при том ничим правдати тај свој поступак, нити збаченим члановима давати какву накнаду, осим ако им она не припада по друштвеним правилима или по на читом уговору.

Чланови управног одбора готово увек врше св дужност за награду, коју им одређују друштвена п вила. Они обично имају малу сталну плату, а често се, на место ње, плаћа дневница за сваки дан кога ра друштвене послове. Поред тога даје им се и извесан удео у друштвеној чистој добити (корисница, тантијема), како би се и на тај начин подстакли, да што пажљивије врше друштвене послове.

Круг рада.

231. — Круг власти (надлежност) управнога одбора одређује се изближе друштвеним правилима, у којима се увек набрајају сви они послови, о којима је он позван да се стара. У опште, пак, може се рећи, да је управни одбор надлежан да врши све оне послове, који су у друштвеном предузећу (друштвеној радњи) редовни послови. У свима тим пословима њега сам закон (чл. 37) обвлашћује, да друштво заступа према сваком, па зато за дела и обвезе, које у тим пословима прими у име друштва, он не обвезује себе, него друштво (чл. 42 ст. 2).

Али друштвена правила, или нарочита одлука збора акционара, могу ставити извесна ограничења тој редовној власти управнога одбора, на пр. да никако не сме предузимати извесне послове, или да их може вршити само под извесним условима. Но та ограничења, и ако су потпуно обавезна за одбор, немају никакве правне важности за трећа лица, јер њима, због велике брзине трговачкога саобраћаја, није могућно увек до ситница проучавати правила и одлуке оних акционарских друштава, с којима их случај доведе да ступе у какав правни одношај. Због тога закључени је уговор и онда у свему обавезан за друштво, кад је управни одбор, при његовом закључењу, у чем прекорачио ограничену му власт (чл. 45 ст. 2.). Друштво, пак, ако је тиме оштећено, може тражити накнаду само од свога одбора (чл. 45 ст. 1).

Управни одбор може решавати пуноважно само онда, кад је на окупу онај најмањи број чланова, који је прописат друштвеним правилима. Ако би се пак број његов тако смањио, да он не би могао решавати, управни је одбор дужан сазвати збор, који ће попунити упражњена места, и то најдаље за десет дана (чл. 37.).

Одлуке одборове извршује најчешће само један члан, који је у исто време овлашћен да друштво потписује. По закону (чл. 41). друштво је пуноважно потписано, кад то лице, поред друштвенога имена, стави и своје име.

Често пута у управном се одбору не налази подесно и спремно лице за непосредну и свакодневну управу друштвене радње. Зато закон (чл. 47) допушта да управни одбор, с одобрењем надзорног одбора, изабере једног општег пуномоћника за тај посао, који се зове *директор* или *управник*. Круг његове власти одређује се пуномоћством.

Одговорност чланова управног одбора.

232. — Чланови управног одбора дужни су вршити друштвене послове исто онако пажљиво, као што сваки брижљиви трговац врши своје. Они су обавезни накнадити друштву све штете, које би му учинили хотично или из велике непажње. За сасвим пак малу непажњу управни одбор не одговара.

Ова одговорност за накнаду штете по правилу је солидарна за све чланове управног одбора, који су суделовали у радњи, којом је нанета друштву штета. Али, изузетно, она не пада на онога члана, који је одмах протествовао против штетне одлуке или наредбе одборове и који је свој протест написмено поднео надзорном одбору (чл. 46).

Ради веће сигурности, да се ова накнада брзо и сигурно наплати од одговорних чланова управног одбора, закон (чл. 40) наређује, да сваки члан има положити друштву, као залогу, онолико акција, колико правила одређују, и да се те акције имају као такве чувати у друштвеној благајници, докле год члан, који их је положио, не буде разрешен сваке одговорности према друштву.

Поред ове грађанске одговорности за накнаду штете, чланови управног одбора могу бити и кривично кажњени (затвором до 5 година и уз то новчано до 10000 динара, највише) у извесним случајима, који су изложени у члановима 99—101 закона о акционарским друштвима. Ми смо се са некима од њих већ упознали.

Пошто су чланови управног одбора у друштвеним пословима пуномоћници једино збора акционара, који их и бира, а не и појединих акционара, то је збор, по правилу, и једино законом овлашћен (чл. 55), да их узима на одговор и тужи суду ради накнаде штете. Појединим пак акционарима закон (чл. 52) признаје само право, да могу тражити наименовање пуномоћника, који ће, после одлуке збора, спор повести код суда, а тако исто и право, да се у већ поведени спор умешају о своме трошку. Али како је искуством доказано, да је збор акционара врло тром у оптуживању, то је наш закон (чл. 53) изузетно допустио и самим акционарима да могу тужити суду чланове управног одбора за накнаду штете, али под условом ако се у томе сложе толико њих, да својим акцијама представљају бар $^1/_{10}$ део друштвене главнице. Тужбу, пак, за кривицу, која се казни по закону о акционарским друштвима, могу поднети надлежноме првостепеном суду само лица, која су за то овлашћена од акционарског збора, или од управног одбора или од министра народне привреде. Суд је надлежан и за само извиђање тих кривица (чл. 102.).

Управни је одбор дужан поднети сваком годишњем редовном збору акционара извештај о своме раду и о друштвеној радњи. (чл. 70).

Б). Надзорни Одбор.

233. — Улога управног одбора тако је важна у акционарском друштву, да се његов рад ни по што није смео оставити без ближег надзора. Збору пак акционара није могућно да над њим врши тај надзор поглавито због велике множине својих чланова. Због тога је наш закон (чл. 8 т. 3 под 1.) и прописао правило, да свако акционарско друштво мора имати за тај посао један нарочити орган, *надзорни* или *контролни одбор.*

234. — Надзорни се одбор, по закону (чл. 48) има састојати најмање из три члана, који морају бити акционари. Они не смеју бити под стечајем, нити под иследењем или већ осуђени за кривицу учињену из користољубља. Осим тога, за члана надзорнога одбора не може се узети ни онај, који је већ члан управног одбора, и то само за време док је у том положају (чл. 54), јер иначе његова контрола не би била озбиљна. Исто тако, и са истог разлога, не могу се за члана надзорнога одбора бирати ближи сродници чланова управног одбора (по крви или тазбини у правој линији, ма до ког степена; у побочној линији по крви до четвртог, а по тазбини до другог степена).

Као год и чланови управног, тако и чланови надзорног одбора морају се бирати само на извесно краће време, које се одређује у штатутима. И они се могу сменити пре времена.

235. — Задатак је надзорном одбору, да од времена на време прегледа друштвену касу и сравњује нађено у њој стање са друштвеним књигама; да прегледа одлуке управног одбора и да спречава извршење оних од њих, које су противне закону или друштвеним правилима; да на крају године разматра друштвени биланс и рачуне друштвене, па према томе да извиди да ли одиста постоји оноликa чиста добит, колико је показао управни одбор у своме извештају (чл. 49). Кад год нађе, да интереси друштвени захтевају, он има дужност и право да сазове ванредни збор акционара.

236. — Сва правила, која смо изложили односно одговорности, оптужења, награде и кауције чланова управног одбора, важе и за чланове надзорног одбора.

237. — И надзорни је одбор дужан поднети извештај годишњем редовном збору акционара.

В). Збор акционара.

Одредба и врсте зборова.

238. — Збор је највиша власт у акционарском друштву. Као такав, он, у границама које су му постављене законом и друштвеним правилима, решава најважније друштвене послове, који нису предати у старање ни једноме од прва два органа друштвена.

Као збор акционара не може се сматрати сваки скуп чланова једног акционарског друштва, макар они на исти дошли сви до једнога. По закону се за пуноважан збор акционара, на име, тражи двоје, и то: *прво*, да су акционари уредно позвати на скуп, и *друго*, да су се искупили у извесноме броју и на одређеном месту.

239. — Акционарских зборова може бити од три врсте. Они су:

а). *Претходни* или *оснивачки*. Ми смо се са њима већ упознали, па ћемо сада говорити само о осталим двема врстама зборова акционарских.

б). *Редовни зборови*. Они се држе у размацима времена, одређеним друштвеним штатутима, а најмање један пут годишње, ради свршавања редовних послова, за које је збор надлежан.

в). *Ванредни зборови*. Они се држе преко рока, одређеног за редован збор, ради решења какводог важног посла друштвеног, који се, због своје хитноће, не може одложити за први редован збор.

Сазив зборова.

240. — Правило је, да акционарске зборове сазива управни одбор.

Редовне зборове он је дужан сазвати по свршетку сваке године, најдаље за прва четири месеца идуће године, али, по нарочитом одобрењу министра народне привреде, може их и одложити још за 2 месеца. Ако управни одбор не изврши ту своју дужност, тада је надзорни одбор дужан да сазове збор за 15 дана од истеклог рока. Ако, пак, ни он то не учини, онда, акционари, чије акције представљају најмање $^1/_{25}$ део целог броја друштвене главнице, пошто те акције депонују, могу тражити од министра народне привреде одобрење, да они сазову збор.

Ванредне зборове управни одбор сазива, или по својој сопственој побуди, или на захтев акционара. На захтев ових последњих дужан је сазвати такав збор у року од три дана, кад год то затраже акционари, чије акције представљају најмање $^1/_{10}$ део друштвене главнице. Ако у том року управни одбор не сазове збор, дужан је надзорни одбор сазвати га у другом року од три дана, а ако ни он то не учини, онда збор могу сазвати сами акционари, ако им само то одобри министар народне привреде.

Изузетно, и надзорни је одбор законом (чл. 49 т. 3) овлашћен, да по сопственој побуди сазове ванредни збор, кад год нађе да то захтевају важни друштвени интереси.

241. — Позив за редовне зборове управни је одбор дужан обзнанити у „Српским Новинама" најмање 3 пут, и бар на 30 дана пре дана, који је одређен за састанак збора, рачунајући од дана кад је изишла прва обзнана. Осим тога, управни је одбор дужан, бар на 15 дана пре састанка збора, известити о сазиву министра народне привреде, како би он могао одредити нарочитог свог комисара, који ће збору присуствовати и пазити да његов рад буде сагласан са одредбама закона.

У позиву се има увек означити и дневни ред, т. ј. предмети о којима ће се на збору већати и решавати, и то тако, да се исти сав јасно види из самог позива; јер не вреде одлуке зборске о свима питањима и предлозима, који нису били објављени у позиву, изузимајући од тога само одлуку да се сазове други збор.

За састанак ванредног збора не може се оставити дужи рок од 10 дана, рачунајући од дана сазива.

Састав зборова.

242. — Други услов, који се поред уредног сазива, тражи за пуноважни збор акционара, јесте да се позиву одазвао најмање један известан број акционара т. зв. кворум (quorum). По нашем закону (чл. 67. ст. 2), тај најмањи број акционара, без кога не може бити збора, по правилу, јесте онај, чије акције укупно износе бар *једну четвртину* друштвене главнице. Кад год се посумња, да ли је кворим на окупу, одмах се не може даље ништа решавати без поименичног гласања, докле се год збор не преброји и тим се бројањем не утврди да кворум јоште постоји; иначе не би важиле све одлуке, које би збор донео без тога, на пр. устајањем и седењем, дизањем руку и т. д.

Да би се тачно утврдило, колико је на збору било акционара и с којим бројем акција, управни је одбор дужан на самом састанку направити, по улазницама, списак дошлих акционара, у коме има означити свакоме његов број акција и гласова. Збор се може отворити тек кад се тим списком утврди, да је дошао довољан број акционара. Ако пак на састанак не буде дошао толики број или се не буде за њега ни пријавио, тада се има, најдаље за десети дан, сазвати поновни збор, и он ће моћи решавати, ма колики део главнице био заступљен на њему.

243. — Најзад трећи и последњи је услов за пуноважан збор акционара, да је збор сазват и да се држи у оном месту у коме је главно седиште друштвено (чл. 56).

Решавање, записник и трајање збора.

244. — На акционарским се зборовима, по правилу, решава обичном већином гласова (чл. 67. ст. 1), т. ј. већином, која се састоји из половине присутних гласова и једног гласа више. Али за извесне важније одлуке закон тражи јачу већину.

245. — Решења и све друге одлуке зборске, као и сва важнија збића на збору, имају се бележити у нарочити записник, који оверавају изабрати потписници и комисар министра народне привреде. Записнику се има приложити списак акционара, који су били на збору. И списак се има оверити као и записник.

246. — Збор има исцрпсти сав дневни ред, и раније се не може распустити без свога пристанка. Али ипак је комисар министра народне привреде овлашћен да га и раније распусти.

Круг рада зборова.

247. — Као што смо напред већ рекли, зборови акционара решавају најважније друштвене послове, у колико исти, законом или друштвеним правилима, нису предати управном или надзорном одбору. Наш је закон (чл. 63) међу тим, означио неколико врло важних послова, које је нарочито и искључиво ставио у надлежност зборова акционарских, а ти су:

1. Да избере управни и надзорни одбор и да одборницима изда разрешницу.
2. Да прегледа друштвени биланс и да одобрава предложену деобу друштвене годишње чисте добити.

То је један од најважнијих послова, које збор има да сврши, и има се извршити по овим правилима:

Најмање једанпут годишње имају се закључити друштвене књиге и саставити завршни рачуни.

Управни је одбор дужан за сваки годишњи редовни збор спремити, бар на месец дана пре састанка његовог, биланс друштвенога стања са рачуном добитака и губитака.

Одмах по том надзорни одбор има да прегледа друштвене завршне рачуне и да овери биланс и рачун добитака и губитака, ако нађе да су рачуни уредни. Оверени биланс има се штампати заједно са извештајем надзорног одбора и најдаље на 8 дана пре састанка збора ставити на углед у друштвеном стану, а тако исто и на сам-дан збора.

Када збор усвоји биланс, управни је одбор дужан исти објавити најдаље за 15 дана после збора. Ако, пак, збор посумња у исправност рачуна и у тачност извештaja надзорног одбора, он може одредити и нарочите *рачуноиспитаче*, да прегледају рачуне и биланс (чл. 73 и 74). У таком случају збор се има одложити докле рачуноиспитачи не сврше свој посао. И биланс, који они саставе, има се штампати заједно са њиховим извештајем и најдаље на 8 дана пре збора ставити на углед у друштвеном стану, а на сам дан збора у месту где се држи збор.

3, да решава о спајању друштва с другим акционарским друштвима у земљи;

4, да одобри закључење картелног уговора с којим другим друштвом (т. ј. уговора, којим се осигуравају њихове узајамне користи);

5, да решава о смањењу или повишењу друштвене главнице.

6, да решава о престанку или продужењу друштва и да изабере ликвидаторе.

7, да измени или допуни друштвена правила.

О спајању, о престанку или продужењу друштва и о промени циља друштвеног предузећа збор може решавати само онда, кад је на њему заступљена најмање $^1/_2$ друштвених акција. Сматра се, да је збор донео пуноважну одлуку о томе, кад је за њу гласало најмање $^3/_4$ гласова.

О свима другим изменама и допунама друштвених правила збор може доносити одлуку, ако на њему буде заступљена најмање $^1/_3$ друштвене главнице, и ако за те измене и допуне буде гласала апсолутна већина присутних *акционара*.[1] (чл. 68).

Ако се донетом одлуком мења циљ друштвеног предузећа, друштво је тада дужно исплатити акције оним акционарима, који не пристају на ту промену.

Ни једна одлука, којом се измењују друштвена правила, не може се извршити докле је год не одобри министар народне привреде.

VII). Престанак и ликвидација акционарског друштва.

248. — *Престанак.* — Акционарско друштво престаје услед истих узрока услед којих престају и остала трговачка друштва, изузимајући само узроке, који долазе од личности чланова друштвених. Према томе оно престаје:

---

[1] Сигурно је у закону (чл. 68) погрешка, и треба да стоји: *гласова.*

1, кад протече рок, који је штатутима одређен за његово трајање;

2, кад дође под стечај, па се не поравна с повериоцима.

Чим се по рачунима друштвеним покаже, да оно што друштво има не достиже да покрије његове дугове, управни је одбор дужан да одмах извести дотични суд о том стању, ради отварања стечаја (чл. 79). Ако он пропусти то учинити, његови се чланови имају за то казнити затвором до 3 месеца и новчано до 2500 динара, а само новчано, ако има олакшавних околности (чл. 101 т. 3).

3. кад сврши предузеће, ради кога се и образовало, на пр. сагради железницу, канал и т. д., макар да тада још није истекао рок, који је у штатутима одређен за његово трајање.

4. кад наступи немогућност, да се даље ради предузети посао на пр. монополисана трговина са сољу, дуваном и т. д. којом се оно бавило.

5. кад то одлучи збор акционара.

6. кад се све друштвене акције прикупе у руке мање од десет лица.

7. кад се друштво споји с другим којим акционарским друштвом у земљи тако, да се у њега претопи.

8. кад министар народне привреде реши, а из разлога, што налази да друштво не може даље успешно радити. Он пак, може донети такву одлуку само онда, кад се по билансу покаже, да је изгубљена половина друштвене главнице, и нема могућности, да се тај мањак попуни из резервнога фонда, а збор је, при свем том, одлучио да се друштво и даље продужи.

Кад друштво престане у случајима означеним напред под бројевима: 1, 2, 3, 6 и 8, управни је одбор дужан о томе одмах известити дотични суд. Суд, пак, има тада да обзнани тај престанак у „Српским Новинама“ трипут узастопце и да у исто време позове друштвене повериоце, да се са својим потраживањима обрате друштву најдаље за 6 месеца, рачунајући од дана последње објаве. То исто дужан је учинити и управни одбор преко других новина, а у исто време он има и лично да извести о престанку друштвеном све друштвене повериоце, који су му познати по књигама друштвеним, или иначе, и да их позове да се пријаве.

249. — *Ликвидација.* Чим друштво престане одмах се има приступити ликвидацији, изузимајући само случај кад престане услед стечаја или претапања у какво друго акционарско друштво.

Под *ликвидацијом* се разумеју сви они послови и све оне радње што се по престанку друштвеном предузимају у циљу: да се посвршавају послови који су се тада затекли несвршени, да се измире друштвени повериоци и да се друштвена имовина претвори у новац. Том се речи осим тога назива и време, за које се врше ликвидациони послови, а које траје од престанка друштва па све до поделе његове чисте имовине међу акционаре.

Кад се строго правнички узме, правна личност акционарског друштва треба да престане још у оном тренутку, кога је и друштво престало постојати, па да међу акционарима настане обична заједница (смеса) имања. Али, из извесних практичних разлога, тако није по нашем закону, него се правна личност престалог акционарског друштва продужава још и за све време ликвидације, која се врши у његово име.

За извршење ликвидације збор акционара бира нарочити одбор, састављен најмање од три лица, који се зове *ликвидациони одбор.* Ако тај избор збор не изврши, ликвидаторе има суд одредити, на захтев ма и једног акционара. За ликвидаторе се могу узети, како акционари, тако и они који то нису, али се ликвидација најчешће поверава управном одбору. Суд може, на тужбу ма и једног акционара ако има оправданих разлога, сменити ликвидатора и на његово место наименовати другог.

Чим се избере или одреди ликвидациони одбор, управни одбор одмах престаје дејствовати. Од тога тренутка једини је ликвидациони одбор овлашћен, да друштво заступа и да управља друштвеним пословима. Послови, које управни одбор има још да изврши после избора ликвидационог одбора, јесу: да у року од три дана пријави дотичном суду изабране ликвидаторе; даље да суду јави, ако би који од њих био спречен да врши своју дужност, како би на његово место наименовао другог и најзад, да у „Српским Новинама“ обзнани имена ликвидатора.

Надзорни одбор продужује свој рад за све време ликвидације и контролише радњу ликвидаторског одбора исто онако, као што је водио надзор над радом управног одбора.

Ликвидаторски је одбор самим својим постављењем овлашћен, да у име друштва врши све послове, који улазе у обим ликвидације, како смо је напред одредили. У тим пословима он има права, да заступа друштво пред судом и ван суда, да се односно њих равна за друштво, да бира избрани суд и да прода друштвену имовину, али само јавном продајом. Нове послове ликвидаторски одбор може предузимати само кад то буде потребно ради довршења несвршених послова.

Ликвидациони је одбор дужан, да свака три месеца објављује извештај о својој радњи, а по свршетку ликвидације, да поднесе и објави укупни преглед свога рада и резултате његове. Ликвидатори, који повреде своју дужност и тиме друштву нанесу штету, одговорни су за њу целим својим имањем и солидарно.

250. — Ликвидационом се одбору готово увек поверава и деоба чисте друштвене имовине међу акционаре. Она се, пак, по нашем закону (чл. 89) може предузети тек пошто протече 6 месеци, од дана кога је последњи пут у „Српским Новинама“ изишао судски оглас о престанку друштва.

ГЛАВА IV.

ДРУШТВО ЗА ПОЧАСНЕ ШПЕКУЛАЦИЈЕ.

251. — То је друштво сасвим особене правне природе и битно се разликује од сва три пређња облика трговачких друштава.

Јавно, командитно и акционарско друштво, као што смо већ видели, постоје као друштво не само у унутрашњим међусобним односима њихових чланова, него и наспрам трећих лица. Свако од та три друштва има своју засебну имовину и као засебна правна целина, као правна личност, — која је, код једног од њих више а код другог мање, одвојена од личности појединих чланова, — ступа у правне односе и погодбе са трећим лицима, стичући као такво, у тим погодбама самостално права и обвезе. Због тога свако од тих друштава и има своје засебно име (фирму), које се има објавити трећим лицима, као год што им се, поред њега, обзнањују и оснивање, све важније промене и престанак друштва.

Код друштва за почесне шпекулације сасвим је друкчије. Оно постоји као друштво само за своје чланове, а за сва остала трећа лица с правног је гледишта потпуно скривено. Из уговора, којим се оно оснива, настају између његових чланова другарски односи, на основу којих, само један одређени другар тргује за рачун друштва, али увек у своје име, а никад у име друштва, јер друштво за трећа лица има правно да остане у тајности, — за њих с правног гледишта оно и не постоји. Чим он тако ради само у своје име, одмах сва права и све обвезе, у које ступи закљученим погодбама, с правног гледишта, нису права и обвезе друштва, него само његова. Према својим садругарима, пак, тај другар има дужност, да свакоме, по друштвеном уговору, изда његов део добити; а опет садругари су његови према њему обвезани, да у појављеној штети поднесу свој део. Улози, које другари уносе у друштво, не сачињавају друштвену главницу, јер друштво, пошто није правно лице, не може ни имати своје имовине. Ти се улози сматрају као искључива имовина оног другара, коме су предати, и, према томе, за случај његовог стечаја, садругари се не могу јавити за њих у стечајну масу као сопственици, него само као обични повериоци за вредност, коју они представљају.

Та скривеност даје друштву за почесне шпекулације један сасвим засебан карактер. Она, на име, чини, да се то друштво мора сматрати само у пола као друштво, т.ј. само у погледу другара, а не и у погледу трећих лица. Због тога и наш законодавац у § 22 трг. зак., где набраја разне видове трговачког друштва, то друштво и не уврштује у њихов ред, него им га тек доцније (у § 46. трг. зак.) придодаје, тако рећи само узгред. Због тога се у Француском трговачком законику друштво за почесне шпекулације и не зове: *друштво*, као што се зову сва остала трговачка друштва, него: *удружење*.

Пошто друштво за почесне шпекулације није правно лице, које би правно постојало као засебна целина, одвојена од личности појединих другара, — оно и нема своје име (фирму); а пошто према трећим лицима има остати у тајности, уговор, којим се оно заснива, не сме се никако обзнанити.

252. — Осим тога, друштво за почесне шпекулације обично се склапа са задатком да изврши само једну или више напред одређених трговачких операција, један или више напред одређених трговачких обртаја (§ 47 трг. зак.), на пр. да се заједнички изврши каква лиферација; да се заједнички на каквом вашару купи стока; да се о заједничком трошку, али под именом само једног књижара, изда какво научно или књижевно дело и т. д. Због његовог кратког трајања, код овог друштва и нису потребне неке од оних формалности, које су строго прописате за прва три трговачка друштва. Тако наш закон (§ 48 трг. зак.) не тражи за доказ уговора о овом друштву писмену исправу, него допушта да се тај уговор доказује и вођеним књигама или кореспонденцијом, па и самим сведоцима. С тог истог разлога наш закон (§ 47 трг. зак.) не ограничава другаре овог друштва ни у сређењу њихових међусобних односа, него допушта, да „ово друштво постане онако, како се дотични саучесници погоде.“ Другари се могу споразумети, да ко од њих за друштвене обвезе одговара само у границама свога улога, и тада друштво за почесне шпекулације потпуно одговара командитном друштву, а само је ослобођено свију формалности о саставу и објави друштвенога уговора. Ако пак другари нису ништа уговорили о деоби штете, онда се она има између њих поделити по мери улога (§ 742 грађ. зак.), макар колико она износила, дакле за њу су одговорни неограничено. У том случају друштво за почесне шпекулације личи у неколико на јавно друштво. Са акционарским, пак, друштвом друштво за почесне шпекулације нема никад ничега заједничког.

253. — И код ортака овог друштва полаже се много на личност и на личне особине, па зато и оно престаје са свију оних узрока, како стварних, тако и личних, које смо побројали код јавног и командитног друштва. Али имамо напоменути, да је од тих узрока за престанак овог друштва ипак најчешћи: свршетак предузетог посла.

ОДСЕК III.

СТРАНА ТРГОВАЧКА ДРУШТВА.

254. — Као страно трговачко друштво има се сматрати свако оно, чије се главно седиште не налази у Србији. Главно пак седиште трговачких друштава увек је у оном месту, у коме, према друштвеном уговору, главни органи друштвени стално врше друштвене послове, на пр. где је главна радња јавног и командитног друштва; где су управни и надзорни одбор акционарског друштва и где се имају држати зборови акционара. За решење питања је ли друштво домаће или страно није дакле, од правног значаја то, да ли се друштвено предузеће врши у Србији или у каквој страној држави.

255. — Нашим законом нису прописата никаква нарочита правила за страна јавна и командитна друштва, па према томе и за њих важи оно исто што смо напред казали за стране трговце. На име, ни њима није забрањено трговати у Србији, ако њихова држава то не забрањује у својој земљи српским јавним и командитним друштвима. У случају сумње, страно је друштво дужно то доказати. Оваква пак друштва из оних држава, с којима имамо трговинске уговоре (на пр. из Аустрије, Немачке и т. д.) имају то право већ по самом уговору, без икаквог доказивања узајамног једнаког поступања.

256. — За страна акционарска друштва, међутим, налазимо особених одредаба у закону о акционарским друштвима. По тим законским одредбама односно њиховог права на трговање у опште усвојено је оно исто правило, које и за јавно и командитно друштво, но само с тим додатком, што страна акционарска друштва, која имају у опште права трговати у нашој земљи, морају најпре тражити одобрење од министра народне привреде, ако хоће да у Србији отворе споредну радњу (филијал).

ДЕО III.

ТРГОВАЧКИ УГОВОРИ.

ОДЕЉАК I.

О ТРГОВАЧКИМ УГОВОРИМА У ОПШТЕ.

257. — Излажући у првоме делу ове књиге *послове*, који су трговачки по нашим законима, ми смо уједно одредили и то који су *уговори* у нас трговачки, јер свакоме трговачком послу одговара по један особени трговачки уговор. Према томе у нас се имају, под условима који су постављени за трговачке послове, као трговачки сматрати ови уговори: 1 уговор о куповини и продаји робе, 2 берзански уговори или послови, 3 банкарски уговори или послови, 4 меничини уговори (менице), 5 уговор о набављању робе, 6 уговор о преносу робе, 7 уговор о трговачком посредовању (сензалству), 8 уговор о комисиону; и 9 уговор о подизању грађевина. Али овим још нисмо исцрпели сасвим низ трговачких уговора, јер се у нас, поред тих девет врста уговора, за трговачке сматрају и сви уговори о трговачким друштвима, а тако исто и сви они уговори, што према закону (т. 2 § 17 зак. о устр. трг. суда) улазе у ред споредних трговачких уговора, а њихов је број, као што знамо, врло велики.

258. — Од правила, која у нас постоје о трговачким уговорима, једна, су прописата нарочито и засебно за сваки од тих уговора, а друга су им опет општа свима. Ми ћемо најпре у овом одељку проучити правила, која важе за све трговачке уговоре без разлике, — која су им, дакле, општа, па ћемо одмах потом у идућем одељку изложити и она прва правила, и то посебно код сваког оног трговачког уговора за који су и прописата.

259. — Међу тим, овде нам ваља одмах напоменути, да у нашем трговачком законику готово и нема никаквих општих правила о трговачким уговорима. Због тога, према ономе што смо казали напред о међусобном односу трговачког и грађанског права, у нас и за трговачке уговоре важе она правила, што су прописата у глави XVII грађанскога законика (§§ 531—560) „*о уговорима у опште*“, у колико их само трговачки обичаји не мењају.

ОДСЕК I.

ОПШТА ПРАВИЛА О ТРГОВАЧКИМ УГОВОРИМА.[1]

I). Одредба (појам) уговора, тражбине и обвезе.

260. — *Уговор* је споразум (или изјављена сагласност воља) два или више лица, којим она заснивају између себе какав правни одношај, или којим мењају или уништавају такав одношај који већ постоји.

Уговором се може засновати, изменити или уништити без мало сваки правни одношај, ма какве врсте он био (на пр. њиме се заснива брак, а може се засновати и усвојење, наслеђивање и т. д.), али у трговачком саобраћају њиме се заснивају (мењају, уништавају) само тако звани *тражбени* (облигаторни) правни одношаји, а то су такви одношаји, на основу којих једно лице (овлашћено лице, поверилац) задобија право да *тражи* какву корист или у опште какву вредност од другог лица (обвезаног лица, дужника), које је *обвезано* да му је прибави. Ми ћемо због тога овде говорити само о уговорима, који имају за свој предмет једино такве правне одношаје.

261. — Сваки тражбени одношај носи два разна имена. Кад се посматра с гледишта овлашћенога лица, он се зове *тражбено право* или *тражбина*, а када се гледа, на против, с гледишта обвезаног лица, он се онда зове *обвеза* (облигација) или *дуг*. Тражбина и обвеза, према томе, обележавају један исти правни појам, посматран са два супротна гледишта. Тражбина је овлашћење тражити од другог лица какву имовну корист, а обвеза је дужност прибавити овлашћеном лицу ту корист. Тражбина и обвеза јесу два нераздвојна појма, јер оне две не могу никако постојати једна без друге.

---

[1] Та су правила изложена опширно у овим делима:

а. *О обвезаностима и уговорима у опште,* од Ђор. **Павловића,** друго издање; и

б. *Систем приватног (грађанског) права,* од Андре **Ђорђевића** (књ. 1. половина II.).

Трговачке обвезе или тражбине у нас се могу засновати само путем уговора, а никако на који други начин, на пр. кривичним делом.

II.) Главне врсте уговора.

262. — Уговори су:

1. *Двострани* и *једнострани*. — *Двостран* је уговор сваки онај, којим се обе уговорне стране узајамно обвезују једна спрам друге (на пр. уговор о куповини и продаји), а *једностран*, на против, онај, којим се обвезује само једна страна (н. пр. меница, где су само потписници обвезани према њеном притежаоцу; уговор о зајму). У једностраноме је уговору само једна страна поверилац, а друга њен дужник; у двостраноме пак свака је страна једна према другој у исто време и поверилац и дужник, јер свака има права да тражи од друге замену за оно што је сама обвезана учинити. На пр. код уговора о куповини и продаји, продавац је обвезан да купцу преда продату робу, али за то има права да тражи од купца уговорену цену; и обрнуто, купац је обвезан да положи цену продавцу, али има права да од њега тражи купљену робу.

2. *Теретни* и *нетеретни* (доброчини). — *Теретан* је сваки онај уговор, по коме свака уговорна страна даје другој у замену за оно што прима од ње одговарајућу вредност или корист (на пр. уговор о куповини и продаји), а *нетеретан* је онај, по коме само једна уговорна страна добија какву корист или вредност, коју се друга обвезује прибавити јој без икакве накнаде (на пр. уговор о поклону).

Пошто је шпекулација или тежња за зарадом или добити, као што смо већ поменули напред, један од битних карактера трговачких послова и трговине, то су и трговачки уговори готово сви теретни.

Теретни се уговори деле на: *обичне* теретне уговоре (комутативне) и на *одважне* или уговоре на срећу (алеаторне). Код обичних теретних уговора свака уговорна страна зна, још у тренутку кад је уговор закључен, колику је корист себи њиме прибавила (на пр. код уговора о куповини и продаји). Код одважних, пак, уговора ни једна уговорна страна то не зна у том тренутку, него ће сазнати тек доцније, кад се деси догађај за који је уговором везан добитак или губитак њихов, (на пр. код уговора о осигурању). Одважним уговором, дакле, једна страна даје другој наду на какву неизвесну корист, коју ова прима (§ 789 грађ. зак.).

Трговачки уговори готово сви улазе у ред обичних теретних уговора.

3. *Обични* (консенсуални), *свечани* (формални) и *стварни* (реални).

Обичним се назива сваки онај уговор, за чије се закључење тражи само сагласност воља свију уговорних страна, не гледајући на начин, којим ће оне своју вољу изјавити (на пр. уговор о куповини и продаји).

По правилу, трговачки уговори сви спадају међу такве уговоре.

Свечаним се, пак, зову сви они уговори, који се само онда сматрају да су пуноважно закључени, кад уговорне стране изјаве своју узајамну сагласност на начин, који је законом нарочито прописат за сваки од њих, на пр. уговор о *браку* пред свештеником и сведоцима; кумом и старим сватом; *меница* само написмено.

Кад се свечани уговор има закључити на писмено, тада је то писмено његов саставан део, без кога он ништа не вреди. То се писмено код свечаних уговора не да заменити никаквим другим доказом, дакле ни сведоцима, ни заклетвом, па ни самим признањем оне уговорне стране која је уговором обвезана, јер је код њега начин, на који је сагласност изјављена (форма уговора), исто тако важан, као и сама самосталност.

Најзад *стварним* се зову они уговори, за чије се закључење тражи, да се, по постигнутом споразуму, изврши и сама предаја ствари, које су предмет уговора (на пр. уговор о зајму, подвозу, остави). Од трговачких уговора такав је само уговор о преносу робе.

4. *Главни* и *споредни*. — *Главни* је уговор онај, који постоји и важи сам за себе, а не налази се ни у каквој зависности од каквог другог уговора (на пр. уговор о куповини и продаји), а *споредан* је онај, који увек претпоставља какав други главни уговор (на пр. уговор о меничном јемству, који увек претпоставља меницу).

III). Битни саставни делови (захтеви) уговора.

263. — Код сваког уговора без разлике нужно је, да се испуне најмање четири захтева, од којих се два тичу лица која уговор закључују (уговорних страна), а два обвезе која је предмет уговора. Ти су захтеви ови:

1, да су све уговорне стране правно способне за закључивање уговора;

2, да пуноважно даду свој пристанак на садржину уговора;

3, да је предмет обвеза, које се уговором заснивају, довољно одређен и допуштен; и

4, да свака обвеза има свој основ или узрок.

Они су у толикој мери битни сваком уговору, да ни један уговор не може важити, ако му не достаје ма који од њих.

Поред тих захтева, који се тако неизоставно ишту за важност сваког уговора без разлике, има неких других захтева, који су битни само за извесне уговоре у том смислу, што их одликују од свију осталих уговора тако, да би они без њих били сасвим други уговор. Код куповине и продаје, на пример, такав је битан захтев: да цена буде у новцу, јер иначе није уговор о куповини и продаји, него други какав уговор (промена, ако се обе вредности састоје у каквој ствари). Код јавног, пак, друштва такав је захтев: да сви другари одговарају за друштвене обвезе неограничено и солидарно.

Ми ћемо овде говорити само о битним захтевима, који су општи свима уговорима.

1. Правна способност уговорних страна.

264. За закључивање трговачких уговора имају потпуну правну способност само она лица, која смо напред (бр. 92.) означили да могу бити трговци. Сва пак, остала лица за тај су посао више или мање неспособна.

265. — Тако су потпуно неспособни сви они који су лишени разума, а тако исто и малолетници испод 7. година. Код њих не може никако бити разумне воље, а без ове нема уговора. Због тога се у закону (§ 533 грађ. зак.) и наређује, да та лица не могу уговором ни што обећати нити што примити. Са њима се, у погледу правне способности, изједначују и лица, која би се у тренутку закључења уговора налазила у потпуном пијанству, или би била у бесној јарости, или у лудој грозници и т. д. тако, да им је тим ванредним стањем ум привремено помрачен.

266. — Малолетници, који су навршили 7 година; пунолетници, који су задржати и даље под очинском влашћу или су стављени под старатељство (§ 151 грађ. зак. и чл. 137 зак. о старатељству); глуво-неми, који се дају разумети средством знакова а при том стоје под старатељством (чл. 142 зак. о стар.); и судом проглашени за расипикуће (чл. 144 зак. о стар.) могу имати разумне воље, па следствено могу и уговоре закључивати. Али код тих лица, било услед њихове младости, било услед, каквог телесног или душевног недостатка, ум је више или мање ограничен, па зато ни њихова воља не може бити *потпуно* разумна. С тога их закон (§§ 39 и 920 грађ. зак.) узима под своју особиту заштиту, како се не би имовно оштетила при уговорима с трећим лицима, каквим нерасудним поступком. У томе циљу он им ограничава правну способност за закључивање уговора у толико, што им не допушта, да без одобрења оца или старатеља, закључују оне уговоре, у којима примају какву обвезу на себе (§ 533 грађ. зак. и чл. 53. зак. о стар.). Због тога не вреде уговори такве врсте, које би ова лица закључила сама са трећим лицима. Али та неважност није безусловна, него зависи од тога да ли ће малолетник и.т.д. добити накнадно одобрење за свој поступак. Ако отац, односно старатељ, исти не одобри, уговор не важи; а ако и он доцније пристане, уговор важи исто тако, као да га је закључило какво потпуно способно лице. За уговоре пак, који иду само у њихову корист, правна је способност и код тих лица сасвим неокрњена, па зато и она могу потпуно пуноважно сама закључивати такве уговоре, не тражећи ничијега одобрења, на пр. примити поклон.

267. — Младолетницима закон (§ 920 грађ. зак.) употребљава и удате жене, те ни оне, без одобрења свога мужа, не могу закључивати уговоре.

268. — На послетку, законом је (§ 25 зак. о стец. пост.) ограничена правна способност и онима, над чијим је имањем суд отворио стечај; јер та лица (стечајни дужници, пропалице) не могу закључивати уговоре, који би се тицали њиховог имања. Уговори те врсте, који би се после обнародованог прогласа о отвореном стечају с њима закључили, немају силе ни важности. Али неважност ни тада није безусловна, него зависи од пропаличиних поверилаца. Ако су они оштећени таквим уговором, исти се има, по њиховом захтеву, огласити за неважећи, али само *наспрам њих*; а на против, ако су они, после закључења тог уговора, измирени (на пр. неки рођак пропаличин све их исплатио, пропалица добио главни згодитак), закључени уговор важи потпуно и свестрано, макар да га је стечајни дужник (пропалица) закључио за време док је био под стечајем. Према томе, наспрам стечајног дужника уговор потпуно важи чак и онда, кад би био оглашен да не вреди наспрам стечајних поверилаца; само се тада не може извршити, пошто је цело имање дужниково већ притиснуто пописом за рачун стечајне масе, него се мора чекати докле дужник дође понова у добро имовно стање.

269. — Способним лицима, која су закључила уговор са којим од ових неспособника, закон (§§ 915, 910 и 920 грађ. зак.) даје право да траже, да им се врати оно, што је исти примио од њих на име извршења неважећега уговора, али ипак само у толико, у колико се, у тренутку њиховог тражења, исто још налази неутрошено или у колико је утрошено корисно. Малолетник, пак, у таквом је случају дужан вратити безусловно све што је примио, кад год би само лукавством или преваром уверио свога сауговорача о пунолетности својој, а тако исто и онда, кад га само његово стање и посао варљиво издају за пунолетног, на пр. ако тргује као и сваки други пуноправан трговац.

270. — Правна су лица неспособна, да сама закључују уговоре; њих у томе заступају природна лица, која су за то нарочито овлашћена. Мера, пак, тога овлашћења одређује се увек правилима (уредбом) правнога лица, или самим законом, ако је то какво јавно правно лице.

271. — Ова правила, која смо овде изложили о правној способности уговорних страна, не важе у неколико за меничне уговоре, па зато ћемо код тих уговора понова говорити о тој способности и показати у колико код њих постоје други прописи.

2. Сагласност уговорних страна.

272. — Други битни услов за сваки уговор јесте, да су све уговорне стране потпуно сагласне о предмету и узроку или основу уговора. Мало доцније ћемо видети на који се начин постизава између њих та сагласност, а овде ћемо само показати каква она треба да је, па да уговор важи.

273. — Да би сагласност била потпуна и пуноважна, пристанак сваке уговорне стране треба да одговара извесним условима. Ти су, пак, услови ови.

Пре свега, пристанак сваке уговорне стране мора бити дат *озбиљно.* Због тога се не може сматрати, да су се уговорне стране потпуно сагласиле, ако је која од њих пристала само из шале, или изјавила пристанак примера ради (на пр. кад то учини професор права у своме предавању) или ради састава формулара (на пр. при показивању, како се пише меница) или ако би пристанак дао глумац у позоришној представи и т. д.

Осим тога, пристанак сваке од њих мора бити дат *слободно* и мора одговарати њеној *правој вољи.* Он, пак, не одговара тим захтевима, кад је изнуђен силом а то је у случају *принуде*, или кад је само последица обмане, а то је у случају *заблуде* или *преваре.*

а). Принуда.

274. — Принуда је двојака: *телесна* (физичка) или *обична* (психолошка).

Она је телесна онда, кад когод телесном снагом нагна једну уговорну страну, да учини нешто, што се сматра као изјава њеног пристанка на уговор, на пр. кад јој силом руку води при потпису менице. Таква је принуда врло ретка.

Принуда је, пак, обична (страшење) кад когод претњом са каквим озбиљним злом изнуди од уговорне стране њен пристанак на уговор.

У случају телесне принуде постоји само варљиви знак пристанка, а о самом пристанку не може ни бити речи. У случају, пак, обичне принуде, пристанка истина има, али ипак мора се претпоставити, да га принуђени не би дао, кад се само не би налазио у страху, који је претња у њему изазвала. Због тога се и у случају обичне принуде има сматрати, да пристанка никако нема, па према томе да ни уговор не важи. Али да би се тако могло узети, треба да се испуне ови услови:

прво: претња мора бити противправна, јер се не може сматрати, да она постоји, ако је принуђач био законом овлашћен, да учини принуђеном оно зло, којим га је застрашио, на пр. поверилац, коме је принуђени дуговао по облигацији, изнуди меницу на дужну суму, под претњом да ће код власти тражити наплату.

друго: претња мора бити *озбиљна*, т. ј. таква да је код принуђенога могла изазвати озбиљан страх. Наш закон није изближе одредио, кад је претња озбиљна, него је то оставио слободној оцени судијиној. Судија, пак, при оцени тога питања, свакојако мора узети у обзир на првом месту пол, године, образованост, и друштвени положај принуђеног; затим, да ли је прећено каквим злом, које се може одмах извршити; и најзад, да ли је претња била управљена непосредно на личност или имање принуђенога или на личност или имање његових блиских сродника.

275. — Кад се испуне та два услова, по нашем закону (§ 537 грађ. зак.) постоји принуда, а због ње и уговор не важи. Но принуђени треба да пожури са тражењем поништаја уговора, јер му по закону (§ 937 грађ. зак.) право на то тражење застарева после 3 године.

276. — Најзад имамо напоменути, да наш закон не прави никакву разлику у томе ко је принуду извршио; па зато је све једно, да ли је то учинила сама друга уговорна страна или неко други, са њеним знањем или без њеног знања.

б). Заблуда.

277. — У заблуди је онај, који има погрешно знање о нечем; чије, дакле, мишљење о тој ствари не одговара ономе што је у истини.

278. — И у случају заблуде постоји свакако пристанак и оне уговорне стране која је у њој, али се и тада мора претпоставити, да она исти не би дала, да је само била обавештена о правом стању ствари. Због тога се и у том случају има сматрати да пристанка никако није ни било, и према томе да ни сам уговор не важи. Али да би се тако могло узети, заблуда треба да буде таква, да уговорна страна, која је у њој била, не би без ње уговора никако закључила. То је, пак само у овим случајима:

прво: кад се заблуда тиче саме природе уговора, т. ј. кад једна уговорна страна мисли да закључује један уговор, а друга сасвим неки други: н. пр: једна нуди ствар да прода, а друга је прима као поклон. У томе је случају сасвим очевидно, да између уговорних страна постоји потпуна несагласност.

друго, кад се заблуда односи на какву главну особину уговорног предмета, дакле кад је *битна или велика*. Сматрају се за такве ове особине: материја, од које је предмет начињен; знаменитост онога који је предмет израдио, старина предмета, његово порекло, знаменитост његовог прећашњег сопственика и његов особени облик; н. пр: купио сам ствар од месинга, за коју сам мислио да је златна, или купио сам слику, за коју сам погрешно мислио да ју је израдио неки славан живописац и т. д. Јасно је, да у тим случајима нема праве сагласности између уговорних страна.

У трговачким уговорима заблуда у личности сауговорача, по правилу, се не сматра као битна, али ипак може бити случаја, кад је и код њих таква; н. пр: кад је роба продата на почек погрешно Јовану, у место Петру и т. д.

Заблуда у побуди, са које се уговорна страна решила да закључи уговор, никад се не сматра као битна, па зато се ни уговор не може због ње поништавати; н. пр: неко је купио робу, јер је погрешно мислио да ће се та роба ускоро много тражити, и да ће јој цена јако скочити.

279. — И у случају заблуде проглашење неважности уговора може се тражити код суда само за три године, од кад је уговор закључен, јер, после тога рока, тражење је по закону (§ 937. грађ. зак.) већ застарило.

280. — Ако је уговорна страна, која се налазила у заблуди, била крива што се преварила, она ће бити дужна накнадити другој страни штету, коју ова има услед поништења закљученога уговора.

в). Превара.

281. — Превара (обмана, лаж) јесте свака она заблуда, која је намерно произведена код једне уговорне стране или која се код ње намерно одржава, у циљу да закључи уговор који иначе не би закључила.

282. — Ни код преваре, као год ни у случају заблуде, не постоји пуноважни пристанак преварене уговорне стране, па зато ни уговор по закону (§ 537. грађ. зак.) не важи.

283. — Код преваре се не гледа на шта се односи произведена заблуда, па зато се на основу ње уговор може поништити увек, кад год га преварени иначе не би никако закључио. Према томе, на основу преваре уговор се има поништити и онда, кад је код превареног произведена 15
само заблуда у побуди за закључење уговора, а то се, као што знамо, већ не би могло учинити на основу обичне заблуде. Али ипак не сматра се за превару оно претерано хвалисање робе, којим се трговци често служе, јер то наговарање никад не утиче на паметног човека.

284. — Тужба за поништај уговора, закљученог само помоћу преваре, има се подићи код суда у року од 3 године, јер после тога рока по закону (§ 937. грађ. зак.) наступа застарелост, ако само с противне стране није било лукавства.

г). Оштећење преко половине.

285. — Кад ко пристане, да своју ствар уступи другоме за цену, која не износи ни половину обичне вредности те ствари, он свакојако то чини, или зато што је у заблуди о правој њеној вредности, или зато што је преварен односно те вредности, а најчешће зато што га велике материјалне неприлике, у које је запао, принуђавају да тако чини, не би ли само из њих изашао. Због тога се ни у том случају не може рећи, да је било пуноважног пристанка оштећеног лица, па зато наш закон (§ 559. грађ. зак). и даје томе лицу право да тражи, да се уговор раскине и уговорне стране поврате у пређашње стање, кад год друга страна не хтедне цену допунити онолико, колико је дала мање од обичне цене. При томе се увек узима она вредност, коју је ствар имала у времену када је уговор закључен.

286. — Овај узрок за раскидање може бити код свију теретних уговора, који су у исто време грађански по својој правној природи. За трговачке уговоре он не важи, у колико се тиче трговаца, јер иначе не би било потребне сигурности у трговачком саобраћају. Он исто тако не важи ни за одважне уговоре или уговоре на срећу, па били они грађански или трговачки (§ 790. грађ. зак.)

287. — Тужба, којом се на основу овог узрока тражи раскинуће уговора, по нашем закону (§ 937. грађ. зак.) застарева за три године, од дана кад је уговор закључен.

3. Предмет уговора.

Шта може бити предмет код уговора?

288. — Предмет се код уговора увек састоји у каквој обвези једног или више лица. Та пак обвеза може бити или у томе, да обавезно лице (дужник) уступи повериоцу какву ствар или робу, — дакле у *давању* каквом, или у томе, да оно у корист повериоца што учини или не учини, — дакле у *чињењу* или *нечињењу*.

289. — Ствар, коју дужник има уступити повериоцу, код трговачких уговора има бити само покретна, јер се непокретности, као што смо већ видели напред, не налазе у трговачком промету. Покретне, пак, ствари могу бити предмет уговора и онда кад не постоје у тренутку кад се уговор закључује, ако ће само постојати кад приспе извршење уговора, т. зв. будуће ствари (§ 795. грађ. зак.)

Какав мора бити предмет уговора?

290. — Ако се хоће да уговор важи, његов предмет мора испуњавати ова три захтева, а на име:

прво: он мора бити *одређен*, јер само тако у закљученоме уговору може бити озбиљне обвезе за дужника, а стварне користи за повериоца.

Кад се предмет уговора састоји у уступању какве ствари, он је довољно одређен, ако је та ствар означена индивидуално, н. пр: продајем свој златан сат, десет џакова жита, који су сада у мојој магази и т. д., или ако је означена и само по *врсти* њеној, н. пр: продајем вам један златан сат, једног коња и т. д. Предмет уговора, на против, остаје неодређен, ако се ствар означи само по њеном *роду* без икаквог даљег опредељаја, н. пр: продајем вам једну животињу, биљку, дрво и т. д. У том случају уговор не важи, јер би га дужник могао извршити и сасвим неозбиљно, н. пр: предавањем ма какве животиње, биљке и т. д. Због тога се уз ствари, које су означене само по роду, мора увек ставити какво ближе опредељење, н. пр. животињу, коју имам у кавезу и т. д. Уз ствари, које се мере или броје, као што је вино, храна, новац и т. д. има се увек, осим рода њиног, означити и количина; али се иста не мора обележити и цифром, ако се по самим тачкама уговора, она може доцније определити, н. пр. даћу вам 100 товара жита, или даћу вам жита, колико вам треба. Означење, пак, каквоће робе по правилу се не тражи за важност уговора.

Кад је каква радња предмет обвезе, она не мора увек бити сасвим опредељена при самом закључењу уговора, него је довољно ако се у уговору налазе податци, помоћу којих се она може доцније одредити независно од воље дужникове.

друго: он мора бити *корисан* повериоцу, јер иначе овај не би имао никаквог интереса да се уговор изврши. Код трговачких уговора та се његова корисност даје готово увек проценити у новцу, ако већ сама по себи није новчана корист.

треће: обвеза, која је предмет уговора, мора бити таква, да се може извршити, т. ј. *могућа*, јер иначе уговор не би био озбиљан, пошто поверилац не би ни могао рачунати на његово извршење (§ 538 грађ. зак.).

Немогућност извршења обвезе може бити двојака: *обична* (физичка) или *правна*.

Она је обична, кад је обећана таква радња, за чије извршење човек нема довољно телесне (физичке) снаге, н. пр: да у размаку времена од два сата сâм собом изврши какав посао у Београду и у Нишу; или да уступи какву ствар која је већ пропала и т. д. С правног гледишта сматра се, да постоји та немогућност само онда, кад нико без разлике није кадар извршити обећану радњу, — кад је, дакле, безусловна (апсолутна) немогућност. У сваком другом, пак, случају те немогућности нема, па ни онда кад дужник лично није никако кадар извршити оно што је обећао, или кад би га извршење стало сувише скупо.

Немогућност је пак правна, кад је обећана радња законом забрањена или морално недопуштена. Н. пр: кад је обећана ствар која се налази ван саобраћаја, т. ј. коју је забрањено продавати, као што је н. пр: роба, која је шкодљива по здравље (фалсифицирано вино, зелено воће), или кад је с чиновником уговорено, да при лицитацији учини какву незаконитост и т. д.

4. Узрок.

291. — Узроком или основом обвезе назива се у праву непосредни циљ, коме је обвезана уговорна страна тежила закључењем уговора, или боље корист, коју она, према уговору, има да добије у размену за своју обвезу, — дакле оно због чега се обвезала.

292. — Узрок обвезе доста је сличан са побудом т. ј. циљем који је уговорну страну подстакао да уговор закључи и обвезу прими; али између њих постоји велика разлика. Побуда је увек неки посредни и удаљени циљ, који уговорна страна жели да постигне закљученим уговором, а узрок или основ уговора увек је, као што већ рекосмо, онај непосредни циљ, коме она тежи, обвезујући се уговором. Побуда је чисто лична ствар сваког уговорача; они је и не помињу у уговору, него је, шта више, обично скривају. Узрок, међу тим, јесте саставни део уговора, и, кад је уговор стављен на писмено, он се има изрично поменути у истоме. Разлику између њих најбоље ћемо уочити у примеру. Н. пр: продао сам вам сав свој дућан еспапа за 10000 динара, зато што мислим да остатак живота проведем у Паризу. Овде је узрок мојој обвези ваша обвеза да ми дате 10000 динара, а вашој обвези узрок је моја, да вам уступим своју радњу. Моја је, пак, побуда, да се могу одселити у Париз, а ваша, да и ви у тој радњи стечете лепо имање, као што сам ја стекао.

Побуду, пак, ваља разликовати од узрока обвезе зато, што обвеза не вреди, ако је без узрока, а с правног гледишта о побудама уговорача готово никако се и не води рачуна.

293. — Свој засебан правни карактер уговори добијају према своме узроку или основу. Тако су они куповина и продаја, зајам, уговор о подвозу и т. д.

294. — Код двостраних уговора узрок обвезе једне уговорне стране увек се налази у обвези друге; а код једностраних он се налази у користи, коју поверилац прибавља дужнику. Н. пр: код зајма, узрок је дужниковој обвези у уступању позајмљене суме новаца.

295. — Код уговора се увек претпоставља, да свака обвеза има свој узрок. Ако обвезани, ипак, тврди, да је његова обвеза без узрока или са неистинитим узроком, он то мора и да докаже, па да му се верује. Обвеза је без узрока, или боље са неистинитим узроком кад н. пр: држећи погрешно да важи тестаменат мог покојног стрица, издам на основу њега, једном лицу меницу на суму, коју му је стриц оставио као легат. Доцније се сазна, да је тај тестаменат обеснажен, и да по доцнијем тестаменту то лице нема ништа да добије.

И узрок, као год и предмет обвезе, мора бити одређен и законом или моралом допуштен, иначе обвеза не постоји.

IV). Закључење уговора.

Уговарање.

296. — Уговор је по правилу закључен чим уговорне стране постигну између себе споразум о садржини његовој. Тај споразум увек предпоставља најмање две воље. Она што је прва изјављена зове се *понуда*, а *пристанак* она друга, која је после ње дошла и која је њоме изазвата.

1. Понуда.

297. — Њу чини она страна, која је прва дошла на мисао да закључи уговор. Ми ћемо ту страну звати: *понуђач.*

298. — Понуђач је, по правилу, потпуно слободан да понуду учини или не учини. Баш и онда, кад се реши да је учини, он није обвезан учинити је неком извесном лицу, или пре њему него коме другом. Од тога правила чини изузетак: а) забрана акционарским друштвима да купују из капитала своје сопствене акције, те према њој управе тих друштава не смеју нити чинити нити примати понуде о куповини тих акција; б). забрана трговачком посреднику (сензалу) да купује или продаје робу за коју посредује и в). забрана јавним другарима, да тргују (купују и продају) на штету свога друштва (§ 731 грађ. зак.).

299. — За пуноважну понуду иште се да буду испуњени ови услови:

а). Она треба да је довољно јасна и одређена, те да не оставља никакву сумњу односно садржине понуђенога уговора.

б). Она треба да је учињена само једном лицу, а ако се чини неколицини, та лица треба да су ближе одређена.

Због тога се не сматра као пуноважна она понуда, што је трговци чине огласима преко новина, циркуларима, ценовницима и т. д. Таква је понуда само средство, којим се издавалац огласа, циркулара и т. д. служи да изазове друга лица, да њему учине пуноважну понуду. Он, дакле, није дужан уступити своју робу по цени, коју је означио у ценовнику или огласу или излогу.

300. — Понуда, која испуњава ова два услова, — која је, дакле, пуноважна — обвезна је за понуђача у толико, што је он не може потргнути натраг за извесно време, и што ће се сматрати, да је у смислу ње закључио предложени уговор, ако је понуђени безусловно прими у том времену.

301. — Време пак, за које уредна понуда правно постоји и обвезује понуђача у показаном смислу, *почиње тећи* од тренутка кад је понуђени за њу сазнао или могао сазнати. Ако су понуђач и понуђени тада били присутни (обоје на истом месту), то време настаје чим је понуђач исказао понуду; а ако су били одсутни (у разним местима) оно почиње чим је понуђени примио писмо или телеграм. У том другом случају није ни од каквог утицаја та околност, што понуђени није одмах прочитао писмо или депешу, који понуду садрже. Све док ово време не почне тећи, понуђач је потпуно у праву, да опозове учињену понуду тако, да се она сматра као да није никако ни учињена била. Али за то се тражи, да је понуђени примио то опозивање пре понуде или најдаље с њом заједном. Н. пр: понуду учинио писмом, а опозвао је депешом.

302. — То време, које је обавезно за понуђача, *престаје* чим протече рок, који је понуђач означио понуђеноме за изјаву да ли понуду прима или не. Ако, пак, понуђач није одредио у понуди никакав нарочити рок, онда за њега обавезност понуде траје краће или дуже време, према томе, да ли је понуђени какво присутно лице или није. Тако:

а). Ако је понуда учињена присутноме лицу, дакле усмено, она траје само колико је нужно, да се понуђени изјасни односно ње.

б). Ако је пак учињена каквом одсутноме лицу, и то: писмом, поштанском картом или депешом, — она траје само за време, које је потребно да понуђачу стигне одговор понуђенога, рачунајући то време према оном саобраћајном средству (пошта, телеграф.), којим се понуђач послужио за отправљање понуде или према средству које је у понуди препоручио. Правило је, да се као то време узима дан доласка прве повратне поште, али, с погледом на важност посла, суд може узети и дуже време, ако нађе да је понуђеноме требало размишљати дан два.

Понуда одмах сама собом пада, чим понуђач постане правно неспособан за закључење уговора, или чим он умре, без обзира икаквог на то, да ли је у њој одређен рок за њено трајање или није (§ 533 грађ. закона).

2. *Пристанак.*

303. — Ако се хоће, да као такав има правног дејства за понуђача, пристанак треба да испуњава ове захтеве, и то:

прво: Он треба да долази од лица, коме је понуда учињена, и да се односи на ту понуду.

друго: Он треба да обухвата целу понуду, и да се с њом слаже у свему; јер се свака измена, која се њоме врши у понуди, има сматрати као нова понуда, коју сад понуђени од своје стране чини понуђачу. Н. пр. понуђена му је чоја по 10 дин. метар, а он одговара, да је прима по 9 динара.

треће: Он треба, да је дат на време, а то је у оном размаку времена, за које, како напред казасмо, понуда постоји као обавезна за понуђача. Ако се да после тога рока, он више не вреди као пристанак, него само као нова понуда.

304. — Пристанак, који испуњава сва ова три захтева, по правилу, има то правно дејство, да се њиме постиже споразум између понуђача и понуђеног, а тиме уједно и да предложени уговор постаје потпуно закључен.

305. — Кад се уговор закључује средством телеграфа, врло је лако могућно, да се погрешком телеграфисте погрешно достави, било понуда, било пристанак. Н. пр: погреши се у цифри. У таком случају уговор је закључен онако, како је у депеши означена понуда или пристанак. Штету, која може отуда настати за страну, чија је депеша отправљена погрешно, има сносити сама та уговорна страна, јер прималац депеше нема никаквог удела у учињеној погрешци. Отправљач депеше има једино права тада тражити накнаду од телеграфисте, али не и од телеграфског надлештва, т. ј. државе.

Време и место закључења уговора.

306. — Особито је важно одредити *време* кад је постигнут споразум између уговорних страна, и следствено кад је уговор закључен, као и *место*, на коме је то извршено, јер се према томе цени важност закљученог уговора (с обзиром на правну способност уговорача и на облик уговора), а одређује се и надлежност суда, кад у уговору не буде назначено место, укоме се он има испунити (§ 34. зак. о грађ. пост.).

Односно тог питања не постоји никаква тешкоћа, кад уговор закључују присутна лица, јер тада понуда и пристанак долазе одмах једно иза друго усмено.

Тако исто нема тешкоће ни кад се закључује међу одсутним лицима, али преко пуномоћника, јер тада пуномоћник правно представља једну уговорну страну, и све што он буде урадио у границама издатог му пуномоћства, сматра се као да је она сама извршила.

Али кад се уговор закључује непосредно између одсутних лица кореспонденцијом, т. ј. писмом или депешом, а то је врло чест случај у трговачком саобраћају, тада између учињене понуде и датог пристанка може да протече извесно дуже или краће време, те се отуда и појављује тешкоћа у тачном одређивању тренутка, у коме је споразум постигнут, или, што је једно исто, кад је уговор закључен. И одиста правници се не слажу у одређењу тога тренутка. Једни мисле, да је то онај тренутак кад је понуђени одговорио да прима понуду, н. пр: писмо предао на пошту, депешу предао у телеграф ради отправљања. Други опет налазе, да тада споразум још није постигнут, него да то бива, тек оног тренутка кад понуђени не може да опозове дати пристанак, н. пр: кад се писмо не може да претече накнадном депешом. Трећи, а њихово се мишљење у правној науци сматра као једино тачно, најзад уче, да се споразум постиже и уговор закључује тек онда кад понуђач *прими* депешу или писмо, у којима се налази пристанак понуђенога. Према томе трећем мишљењу излази, да се као место закључења уговора има сматрати оно место, у коме се налази понуђач, а не оно, у коме је понуђени.

Начин изјаве воље.

307. — И понуда и пристанак само су изјава воље уговорене стране која их је учинила. Уговорне, пак, стране могу своју вољу изјавити: или *изрично* или *прећутно*, (§ 532 грађ. зак.).

Изрична је изјава воље, кад год се воља показује радњом или делом, којим се она обично исказује, а то је: или *речима* (усмено или писмено) или неким *знацима* или *покретима* који су за то уобичајени (на пр. климањем главе, показивање руком, устајање и т. д.).

Изјава је воље, на против, прећутна, кад год се воља показује радњом или делом, који се обично врше у другом циљу, али ипак у датој прилици могу послужити и као средство за изказивање воље. На пр. поручио сам неком трговцу у Бечу извесну робу с тим, да ме за половину цене причека шест месеци. Он не одговара на ту поруџбину ништа, али ми испраћа поручену робу. Том својом радњом, он је прећутно пристао и на тражени почек.

308. — Ћутање се, по правилу, не може никако сматрати као изјава воље, макар да би понуђач у понуди изрично назначио, да ће га узети као прећутан пристанак, ако траје и после рока, који је оставио за одговор.

Али, при свем том, у извесном случају и голо ћутање може важити као прећутно пристајање. Тај би случај на пр. био овај. Неки трговац већ читав низ година шиље другом извесну робу по извесну цену. У обичајено време купац наручује ту робу, а продавац ћути. Из тога ћутања купац је овлашћен закључити, да ће и те године добити поруџбину.

Форма уговора.

309. — Наш закон (§ 540 грађ. зак.) оставља по правилу, уговорним странама потпуну слободу, да своју вољу при закључивању уговора изјаве којим хоће начином, — изрично или прећутно, писмено или усмено и т. д. То правило важи нарочито у трговачком праву (§ 75 трг. зак.), у коме, због велике брзине трговинског саобраћаја, не сме бити ни великих ни скупих формалности за закључивање уговора. Али ипак за извесне се уговоре законом изузетно прописује нека нарочита форма (писмено, изјава воље пред судом, пред сведоцима и т. д.), у којој уговорне странке морају изјавити своју вољу, ако желе да им уговор важи. Ну такви су уговори (формални или свечани) врло ретки. У трговачком их праву има свега два: меница и уговор о преносу, кад се закључује са железницом.

Обично сам закон одређује који су уговори свечани, али он (§ 541 грађ. зак.) изузетно даје и уговорним странама право, да уговор, који желе закључити, нарочитим својим споразумом огласе као формалан у том смислу, да мора имати облик писменог уговора, у коме се случају уговор само с потписом сматра као закључен.

V). Главне врсте обвеза.

310. — По својој правној природи, обвезе могу бити од више врста. За нас је потребно, да се упознамо само са некима од тих њихових врста.

1. Обичне заједничке обвезе и солидарне обвезе.

311. — При тој се деоби претпоставља, да има или више поверилаца или више дужника, или у исто време да има више и једних и других.

312. — *Обична* заједничка обвеза је она заједничка обвеза, по којој је сваки дужник у заједничком дугу обвезан само за свој део, а сваки поверилац овлашћен да тражи само свој део од заједничке тражбине (§ 543 грађ. зак.). Код те обвезе, према томе, постоји само привидно јединство између заједничких поверилаца (саповерилаца), односно заједничких дужника (садужника), а у самој ствари таква обвеза садржи у себи толико самосталних тражбина, колико има саповерилаца, односно толико одвојених обвеза, колико има садужника. Због тога, ако ко од дужника не буде имао откуд платити свој део у дугу, остали дужници нису обвезани измирити повериоцу тај неплаћени део, него сам поверилац има сносити штету од те неисплате.

313. — *Солидарна* је, пак, обвеза таква заједничка обвеза, по којој је сваки дужник обвезан да сам измири цео дуг, тако као да га он сам дугује; а сваки поверилац овлашћен да тражи цео дуг, тако као да је тражбина цела само његова. Другим речима, обвеза је солидарна, кад су се два или више њих обвезали на целу ствар за све, или сви за једнога (§ 545 грађ. зак.).

Кад један од солидарних дужника исплати дуг, он тиме наспрам заједничког повериоца ослобођава од обвезе све остале дужнике; и обрнуто, кад је дуг исплаћен само једном солидарном повериоцу, дужник је ослобођен од обвезе и према свима осталим повериоцима. Код солидарних обвеза то правно дејство наступа зато, што се по закону сматра, да је сваки солидарни поверилац прећутно овластио сваког свога саповериоца да цео дуг наплати или осигура, а сваки солидарни дужник сваког свог садужника, да цео дуг измири.

314. — У праву се солидарна обвеза никад не претпоставља, него увек треба да се изрично уговори или законом пропише. У трговачком је праву, пак, она самим законом прописана за јавне другаре и за све меничне обвезнике.

315. — Солидарност може бити двојака: *активна* или *пасивна*. Она је пасивна, кад солидарна веза постоји између дужника, а активна, када се иста налази између поверилаца. Пасивна је солидарност много чешћа и важнија од активне. Ова последња може настати само на основу уговора, а пасивну и сам закон често пута прописује.

2. Недељиве и дељиве обвезе.

316. — Обвеза је недељива, када има за предмет какву ствар или какву радњу која се не може делити, било то по самој природи својој, било по намери уговорних страна. Свака друга обвеза јесте дељива.

317. — Ова деоба има свога значаја само код оних обвеза, у којима се налази више повериоца или више дужника, — дакле, код заједничких обвеза. Код просте, пак, обвезе, т. ј. код које се налази само један дужник наспрам једног повериоца, она је, по правилу, безпредметна; јер је таква обвеза већ по самом закону (§ 885 грађ. зак.) недељива.

318. — У недељивој обвези сваки је дужник обвезан да је испуни целу, а у дељивој сваки само свој део. И обрнуто, у првој је сваки поверилац овлашћен, да тражи измирење целе тражбине, а у другој сваки само свој део. Као што се види из тога, између солидарних и недељивих обвеза нема готово никакве разлике у њиховим правним дејствима. Између њих је разлика у главном чисто теориска, а то је: код недељивих обвеза солидарност наступа услед природе самог њиховог предмета или услед намере уговорних страна, а код солидарних она је последица уговора или законске наредбе.

3. Обвезе с условом (условне) и обвезе без услова (безусловне).

319. — Обвезе са условом јесу оне, чије постојање зависи од каквог услова, а то је од каквог будућег неизвесног догађаја.

320. — Услов може бити двојак: *одложан* или *раскидан*. Он је *одложан*, кад од њега зависи почетак постојања (постанак) обвезе, односно почетак важења уговора. На пр. кад се каже: даћу ти 40 динара, ако положиш испит врло добро.

Он је на против *раскидан*, кад од њега зависи престанак обвезе, односно престанак важења уговора, тако да се обе уговорне стране, ако се он испуни, имају ставити у пређашње стање, као да уговор нису никако ни закључиле. На пр. кад се каже: дајем ти 40 динара, али с тим, да си дужан вратити ми их, ако не положиш испит врло добро.

Одложан услов одлаже обвезу тако, да се она не сматра ни да постоји све док се он не буде испунио. Све дотле дужник није дужан извршити је, а ако је случајно изврши, он, по закону (§ 902 грађ. зак.), има права тражити, да му се врати све што је дао. Раскидан, пак, услов не одлаже извршење обвезе, и дужник је мора одмах извршити; али, ако се услов испуни, он тада престаје бити дужник, и има права тражити натраг оно што је дао за извршење обвезе.

321. — Одложни и раскидни услов, сваки од своје стране, може бити: *могућан* или *немогућан*; *допуштен* или *недопуштен*; *драговољан* (потестативан), *случајан* или *мешовит*.

Услов је могућан или немогућан, допуштен или недопуштен према томе, да ли је сагласан или противан законима природним (физичким), односно државним или моралним. А драговољан је, случајан или мешовит према томе, да ли његово наступање (испуњење) зависи једино од драге воље које уговорне стране (на пр. даћу ти 40 динара, ако положиш испит или ако одеш у Топчидер), или од каквог случајног догађаја (на пр. даћу ти 400 динара, ако ти и ове године град потуче виноград), или зависи у исто време како од воље које уговорне стране тако и од каквог случаја или од воље неког трећег лица (на пр. продаћу ти кућу за 10000 динара, ако те изберу за посланика, или даћу ти 10000 динара, ако се ожениш том девојком).

Обвеза, која зависи једино од драге воље обвезанога лица, није никаква обвеза, па због тога нема ни правне вредности. Тако исто не вреди ни обвеза с немогућим или са недопуштеним условом.

4. Обвезе с роком и обвезе без рока.

322. — Обвеза с роком јесте свака она обвеза, чије је извршење одложено за неко одређено време или чије је вршење унапред ограничено на то време. То одређено време, за које дужник не мора обвезу извршити или после чијег истицаја обвеза престаје, зове се *рок*.

323. — Рок треба добро разликовати од услова, јер они двоје нису једно исто. Рок се тиче само извршења обвезе или уговора, а услов ставља у питање и само њено постојање. Тако, ко се обвеже с роком, он се обвезао коначно, само обвезу своју не мора извршити докле рок не приспе, а, на против, ко се обвеже под условом, коначно није обвезан све дотле док се уговорени услов не испуни.

324. — Рок може бити уговорен или само у корист дужника, или само у корист повериоца. По нашем закону (§ 883 грађ. зак.), кад год није уговорено ни једно ни друго, нити се иначе по природи обвезе даје извести друкчије, рок постоји у заједничком интересу обе уговорне стране, те због тога оне не могу једна другу принудити, да се обвеза или уговор изврши пре уговоренога времена.

VI.) Извршење обвеза (уговора) и последице њиног неизвршења.

А). Извршење обвезе.

325. — Дужник је обвезан, да изврши своју обвезу онако како је уговорено, и то у време и на месту, који су уговорени (§ 547 грађ. зак.).

Он нема права натурати повериоцу оно што није уговорено (§ 883 грађ. зак.). Шта се, пак, може уговорити у трговачким уговорима као садржај дужникове обвезе, видећемо кад будемо посебно проучавали те уговоре.

326. — Кад уговором није одређено време извршења, а не одређује га ни закон (§§ 685 и 712 грађ. зак.), нити сама природа ствари (§ 888 грађ. зак.), онда је по закону (§ 887 грађ. зак.) дужник обвезан да своју обвезу изврши одмах, или најдаље кад га поверилац опомене.

327. — Ако уговором није назначено *место* извршења, оно се, по нашем закону (§§ 548 и 890 грађ. зак.) у том случају има определити према природи обвезе. Кад, пак, ни то није могућно, уговор се има извршити у оном месту, где је обећање учињено. А ако се обвеза може испунити на више места, закон (§ 549 грађ. зак.) оставља обвезаном да бира место, у ком ће обвезу извршити, али с тим, да од већ изабратог места не може доцније одустати.

328. — Обвезе, које се састоје у давању какве суме новаца или какве друге ствари, по нашем се закону (§ 894 грађ. зак.) имају извршити према самом повериоцу или његовом заступнику, био овај уговорни (пуномоћнику), био законски (стараоцу, оцу). Дужник не треба да дуг повериоцу исплати, ако овај тада није способан да са имањем рукује; јер ће га иначе морати платити по други пут, осим ако докаже, да се дата сума још налази непотрошена или да ју је неспособни поверилац корисно утрошио.

329. — Кад се поверилац не зна, или га нема на месту, или неће да прими дуг, дужник може положити новац суду, па ће бити ослобођен дуга. Ако пак има дати какву ствар, која се не може предати у судске руке, суд је тада дужан наредити како ће се она причувати (§ 895 грађ. зак.).

Б). Следства неизвршења обвезе.

330. — Неизвршење обвезе може бити двојако: *потпуно*, кад дужник не изврши никако своју обвезу, или *почесно*, кад је изврши само од чести, или кад је истина изврши целу, али не у одређено време, или на уговореном месту, или уреченим начином.

331. — На случај потпуног неизвршења наш закон (§ 553 у вези са §§ 656 и 657 грађ. зак.) у двостраним уговорима даје оној уговорној страни, која је извршила своју обвезу или је готова да је изврши, право: или да одустане сасвим од уговора, или да тражи судским путем извршење и накнаду штете, коју је претрпела услед неизвршења.

На против, на случај само почесног неизвршења он (§ 553 грађ. зак.) тој уговорној страни, само признаје право захтевати да дужник тачно испуни уговор и да јој да накнаду за оштећење, али јој не допушта и то, да од уговора сасвим одустане, као у првом случају.

332. — Код принудног извршења, т. ј. извршења путем власти, има се увек узети у обзир сам предмет обвезе. Ако се он састоји у каквој радњи, коју је једино дужник кадар да изврши, тада од принуднога извршења не може бити ни речи. У том се случају поверилац има задовољити само накнадом штете. У сваком пак другом случају принуднога извршења може бити. Тако, ако је предмет обвезе у давању какве ствари, власт ће исту одузети од дужника и предати повериоцу. Ствар, одређену само по роду, власт ће о трошку дужниковом набавити, макар је морала и скупље платити. Ако се, најзад, предмет обвезе састоји у нечињењу, власт ће тада овлашћеном лицу дати задовољење тиме, што ће наредити да се пониште они радови, које је дужник извршио противно уговору, ако је то уопште могућно.

333. — Накнада штете, коју у случају неизвршења уговора дужник има дати своме повериоцу, може бити двојака. Она се може састојати: или само из накнаде оне штете, коју је поверилац у ствари већ претрпео услед неизвршења уговора, — *обичне накнаде*, или може поред те праве штете, обухватати у себи и добит, коју поверилац није постигао само због тога што уговор није извршен како је уговорено, — *потпуне накнаде*. Поверилац има права на ову последњу само кад докаже, да дужник није извршио уговор из зле намере или из крајњег небрежења (§ 819 грађ. зак.); иначе се мора задовољити само обичном накнадом, али и њу не може добити докле не докаже, да је уговор остао неизвршен дужниковом кривицом, јер дужник није обвезан давати никакву накнаду кад год уговор не изврши услед каквог случаја, за који нема никакве кривице до њега. (На пр. дужна је ствар стављена ван саобраћаја; за ту је робу граница сасвим затворена, те је не може пренети и т. д.).

334. — Пошто давање накнаде, осим тога, увек претпоставља да се десила каква штета услед неизвршења уговора, то је поверилац по правилу, дужан доказати ту штету, а тако и њену величину. Од тога правила наш закон (§§ 602 и 823 грађ. зак.) чини изузетак само код обвеза, које се састоје у каквој суми новаца. Он код њих признаје повериоцу право да као накнаду због задоцњења тражи 6% интереса на дужну суму, не захтевајући од њега да докаже, да је толику штету одиста претрпео. Интерес у том случају има тећи од оног времена кад је дужник по уговору требао да исплати дуг; а, ако у уговору тај дан није одређен, онда од дана кад је тужба поднесена суду.

335. — Како је за повериоца по неки пут врло тешко доказати, да му се, услед неизвршења уговора, одиста десила штета и колика, то он често, још при закључивању уговора, нарочитом погодбом са дужником унапред одређује и то, колику му накнаду овај има дати на случај ако уговор не буде извршио, или се буде задоцнио са извршењем. Таква споредна погодба којом саме уговорне стране унапред одређују количину штете, која ће наступити за повериоца услед неизвршења, зове се *казнени услов* или *конвенционална* (уговорна) *казна.* Главни циљ њен јесте одређење накнаде штете, али се она може закључити и у намери, да се јаче осигура извршење уговора, коме се придаје.

VII). Тумачење трговачких уговора.

336. — Врло се често дешава, да уговорне стране, приликом закључења уговора, искажу своју вољу нејасно и неодређено, и да доцније, кад уговор ваља извршити, настане између њих несугласица о томе шта су у истини уговориле. Тада се јавља потреба, да им суд протумачи уговор, т. ј. да одреди његов прави смисао. То се нарочито може десити код трговачких уговора, јер код њих уговорне стране, због велике брзине трговачког саобраћаја, немају времена, да дуго и пажљиво одмеравају значај употребљених израза, него се морају ослонити, више или мање, једна на другу, верујући, да ће се свака од њих и онда, кад би се могла користити каквим незгодно употребљеним изразом, часно и поштено држати онога што је уговорено.

У нашем закону нема правила, која би била нарочито прописата за тумачење уговора, па зато се овде морамо, до извесне мере, послужити прописима, који су законом (§ 8 грађ. зак.) постављени за тумачење нејасних законских одредаба.

337. — И при тумачењу уговора као год и при тумачењу нејасних закона има се, пазити прво на значење речи и израза, који су употребљени у уговору, односно на значење знакова и радњи, којима су уговорне стране исказале своју вољу приликом закључења уговора. Те речи, ти изрази и знаци и те радње имају се узети у оном значењу, које имају у месту где је учињена изјава. Ако је употребљен какав технички трговачки израз, исти се има узети у оном смислу, у коме се он у трговини обично употребљава. У трговини се, осим тога, у знатној мери примају у обичај у међусобним пословним односима извесни начини исказивања мисли и извесна поступања, те се при закључивању уговора ти уобичајени изрази узимају у неком нарочитом смислу, а исто тако се пропушта да се изрично напомене све оно што се по том сталном трговачком обичају само собом подразумева у тој прилици. При одређивању значења речи, суд се не сме ограничити само на ону реч, онај израз, или радњу, коју хоће да протумачи, него их мора довести у везу са осталим деловима уговора, па узети оно значење које они могу имати с обзиром на њих. При томе се суд може врло много помоћи проучавањем чињених преговора, разматрањем нацрта уговора, ако су га стране састављале.

338. — То тумачење, т. зв. *граматичко* тумачење, има се контролисати, и, у колико буде нејасно и непотпуно, попунити т. зв. *логичким* тумачењем. Оно се састоји у критичком оцењивању мисли, које су уговорне стране исказале у своме уговору. При том другом делу тумачења важе ова правила.

Кад год се првим делом тумачења покаже, да нејасна тачка уговора има два разна значења, као истинито има се узети оно значење, које се даје најбоље сложити са свима осталим тачкама закљученога уговора. Осим тога, у таквом случају, треба дати превагу и оном значењу, при коме ће нејасна тачка имати какве стварне вредности, јер се мора претпоставити, да уговорне стране ту тачку нису унеле у уговор ради параде, него зато што су желеле, да са њом постигну нешто стварно.

Кад се право значење нејасне тачке уговора не даје изнаћи ни на који од тих начина, онда се изрази, који имају два разна значења и стварају нејасност, имају узети у значењу неповољном за онога који их је употребио.

339. — Ова правила о тумачењу уговора важе за све трговачке уговоре осим менице, јер је код ње, као код сваког другог формалног уговора, законом тачно прописат начин изјаве воље, и она се има сматрати, да је само онаква како је у меници исказана, те се због тога доцније не може са стране нити исправљати нити допуњивати.

ОДСЕК II.

ДОКАЗНА СРЕДСТВА У ТРГОВАЧКИМ ДЕЛИМА.[1]

340. — У предњем смо одсеку проучили, како се уговори закључују и извршују. У овом ћемо изучити како се они доказују.

341. — Доказом се назива сваки онај начин, којим се, према закону, може утврдити пред судом истинитост какога оспореног дела или тврђења.

Таквих доказа (доказних средстава), има више, а по нашем закону (§ 75 трг. зак.) у трговачким се делима могу употребити ови: *јавна исправа, приватна исправа, извод из сензалског протокола, кореспонденција, трговачке књиге, трговачки рачун*, и *сведоци*.

У закону се истина не каже, али свакојако не може бити сумње, да се и трговачки послови или уговори могу доказивати и средством осталих доказних средстава, која постоје у грађанскоме праву, а нарочито средством *вештака, признања* и *заклетве*.

342. — Неки од тих доказа (извод из сензалског протокола, кореспонденција, трговачке књиге и трговачки рачун) засебни су трговачком праву тако, да се њима могу доказати само трговачки уговори. Остала пак доказна средства, која су заједничка трговачком и грађанском праву, у трговачким се делима могу употребити у извесној мери слободније и више, него што се допушта у грађанским пословима. То долази отуда, што је, због брзине трговачког саобраћаја, преко потребно, да се трговачки послови могу свршавати са што мање формалности и са што мање трошкова.

343. — И у трговачким споровима, као год у грађанским, терет доказивања лежи на ономе, који што тврди или тражи. Тако, онај, који тражи извршење какве обвезе, дужан је доказати, да та обвеза постоји; а који тврди, да се обвезе ослободио, има опет од своје стране доказати, да је ту обвезу испунио или да је она на други какав начин престала по закону постојати, осим ако закон, из каквих особених разлога, у ком посебном случају не нареди друкче, као што је наредио на пр. код уговора о преносу, где поставља предпоставку, да роба пропада или се оштећава кривицом возаревом.

---

[1] О доказу уговора говори се опширно у делу г. Андре Ђорђевића, *Теорија грађанског судског поступка*, друга половина. 1891 године.

1. Јавна исправа.

344. — Јавна исправа јесте свака она писмена исправа коју је издала надлежна власт у законом прописаној форми. Јавним се исправама равнају и саме приватне исправе, кад их потврди суд или окружни или срески начелник. Потврђење бива, кад лице, које је исправу издало, пред поменутом влашћу, пошто му је она прочита, исправу призна за своју. (§ 187 грађ. суд. пост.).

345. — За дело, о коме је по законом кругу власти издана, јавна је исправа потпун доказ за онога који је подноси, и он није дужан доказивати њену истинитост. Који пак наводи, да је она неистинита и противзаконa, мора то доказати, ако хоће да га суд верује (§ 188 грађ. суд. пост.).

346. — У трговини се врло мало служи јавном исправом, а то због тога, што се у њој послови морају свршавати брзо и са што мање трошка. Са тога разлога наш закон и не тражи, да се за трговачке уговоре мора састављати оваква исправа. Од тога он (§ 40 трг. зак.) чини, међутим, изузетак само код уговора о јавном, командитном и акционарском друштву, али ни ту не тражи безусловно јавну исправу, него другарима допушта, да се, у место ње, ако им је само подесније, послуже приватном исправом.

2. Приватна исправа.

347. — Приватна је свака она писмена исправа, коју су саме уговорне стране прописно сачиниле и потписале без суделовања икакве власти.

348. — Код двостраних уговора, а трговачки су уговори готово сви такви, писмена се исправа (писмени уговор) мора написати у онолико примерака (оригинала), колико има уговорних страна, и у свакоме се примерку мора казати, у колико је комада уговор написан и потписан. Примерак, написан и потписан руком једнога уговорача, има се предати другом уговорачу, и обрнуто. (допуна § 192 грађ. суд. пост.). Кад пак више лица сачињавају једну уговорну страну, онда примерак, који саставља та страна, има својеручно написати и потписати једно од тих лица, а сва остала имају се само потписати испод његовог потписа, назначујући свако својеручно изнад својега потписа, да је прочитало целу садржину исправе и да се и оно обвезује по њој.

349. — Код једностраних уговора писмену исправу треба да својеручно напише она уговорна страна која се обвезује. Кад пак ту страну сачињавају више лица, онда свако од тих лица има, испод потписа онога од њих, који је писмену исправу написало и потписало, својеручно се потписати и више свог потписа написати: да је прочитало садржину исправе и да се и оно по њој обвезује. Ако се приватна исправа састоји из више табака, онај, који се по њој обвезује, има се потписати на сваком табаку, или има исправу прошити и оба краја конца запечатити својим печатом, иначе издата исправа не вреди по закону (§ 197 грађ. пост.).

350. — Као што се види из свега тога, у саставу приватне исправе никако не може учествовати лице, које не зна или не може писати, ако се и оно обвезује уговором. Кад се, дакле, међу уговорним странама нађе ма једно такво лице, уговор се тада, по нашем закону, не може саставити у облику приватне исправе, него се мора потврдити код власти, ако се уопште жели да буде у облику писмене исправе.

351. — Приватна је исправа потпун доказ о уговору који садржи, кад год је призна за истиниту онај против кога се она истиче као доказ; у противном пак случају она се као таква сматра само онда кад подносилац докаже њену истинитост. Онај, против кога је она употребљена као доказно средство, мора јој *изрично* одрећи истинитост, ако ју је он издао; његов пак последник или правопријемник може само изјавити, да *не познаје* потпис свога претходника. Кад то лице не примећује само ништа противу истинитости њене, тада суд није овлашћен по службеној дужности разбирати о тој истинитости, него је дужан исправу уважити за доказ, кад год је сачињена како треба по закону.

352. — Од тих се правила, међутим, у грађанском праву одступа односно датума (дана и године) издања приватне исправе; јер, по нашем закону (допуна § 189 грађ. суд. пост.), приватна исправа, у погледу њега, има силу доказа према трећима само ако је ма у којој цељи предана власти или ако је њен издатељ умро, па и тада се према трећима као њен прави датум може узети тек датум предаје власти, односно датум смрти издатеља. У сваком другом случају њен се датум према трећима мора доказивати ван ње особеним доказним средствима. Но то одступање не важи у трговачком праву, те се, према томе, код приватних исправа, које садрже какав трговачки уговор, и датум има сматрати као истинит, и то у оној истој мери у којој и остала њена садржина.

353. — У трговини се доста ретко служи приватном исправом, готово исто тако ретко као и јавном. То долази од оног узрока, који смо поменули код јавне исправе. За приватну исправу истина не треба, Бог зна како великих формалности, али опет и оне, које се код ње траже, врло су често и сувише тешке за трговце, који имају тако рећи да свршавају у исто време сто разних и хитних послова. Осим тога, приватна их исправа излаже и извесном трошку; истина много мањем него јавна.

Из тих узрока наш закон по правилу не тражи од трговаца да своје уговоре састављају у облику приватне исправе. Од тога чине изузетак само: уговори о јавном и командитном друштву, који се морају саставити у облику писмене исправе, било јавне, било приватне; а тако исто уговор о преносу железницом и сви менични уговори, који не вреде, ако се не саставе написмено (формални уговори). Код тих последњих уговора писмена се исправа тражи колико ради доказа, толико исто и као један од битних саставака њихових.

3. Трговачке књиге.

А). Доказна снага трговачких књига.

354. — Трговачке су књиге једно од оних доказних средстава, која су искључива својина трговачког права. Оне се, као доказно средство, могу употребити само кад су *трговачке*, (т. ј. кад их је водио какав трговац у својој трговачкој радњи) и кад се има да докаже какав трговачки посао или уговор.

355. — Односно њихове доказне снаге имамо, према нашем закону (§§ 12—21 трг. зак.) да разликујемо трговачке књиге домаћих трговаца од књига оних трговаца, чије се радње налазе изван Србије; и за тим, да узмемо у обзир и то: да ли се на њих позива трговац чије су оне, или ко други, и, ако се позива трговац, да ли се позива против трговца или против нетрговца.

Ђ. Књиге домаћих трговаца.

1. Кад њима доказује трговац коме оне припадају.

356. — У праву важи као основно начело, да приватна писмена исправа вреди као доказ само онда, кад је сачињена од оног који је по њој обвезан. Према томе, нико не може сам у своју корист направити писмену исправу. Од тога важног правног правила наш закон, међутим, одступа за трговачке књиге и наређује суду, да, под извесним условима, прими као доказ и оно што је трговац сам у своје књиге записао. Закон је усвојио тај важан изузетак само зато, што, због велике брзине трговачког саобраћаја, трговцима није могућно за сваки уговор састављати писмену исправу по оним прописима које смо изложили напред. Мора се признати, да је то једна велика повластица, али она трговцима није дата безусловно, него једино под погодбом, да при вођењу својих књига буду искрени, па да у њих записују само оно што је истина.

357. — Услови, под којима трговачке књиге по нашем закону (§ 12 трг. зак.) могу бити доказно средство, јесу ови:

1, да су уредне, и да су уредно вођене (види оно што је речено под бр. 141—146).

2, да се њима жели доказати какав трговачки уговор (посао), а не какав грађански посао;

3, да њихов сопственик раније није био *осуђен* због преваре или каквог другог преступа или злочина учињеног из користољубља, или због банкротства; и

4, да њихов сопственик није био пре тога, као намирен, одбивен пресудом судском од тужбе у каквом ранијем спору, који је водио на основу њих.

Али то су само најнужнији услови, без којих суд никако не сме примити трговачке књиге као доказно средство. Привилегија, међутим, коју закон даје трговцима у погледу њихових књига, тако је опасна по трећа лица, да он са разлогом од њих тражи и друге, чисто личне и моралне, гаранције, да исту неће злоупотребити на штету тих лица. По себи се разуме, да законодавац није могао означити све те личне или моралне услове или гаранције, него да их је морао оставити слободној оцени суда. Због тога се у закону (§ 12. трг. зак.) и не каже, да суд у горњем случају *мора* трговачким књигама признати доказну снагу, него се само вели да *може*. Н. пр: суд има права не примиити као доказ књиге трговца, који истина испуњава напред поменуте услове (није осуђиван, одбијен), али је код трговаца опште познат као човек несавесан, који се не устеже другога преварити или иначе непоштеним начином имање туђе приграбити. Свакојако овде суд треба да буде врло обазрив.

358. — По нашем закону (§ 12. трг. зак.) суд може признати трговачким књигама само *полудоказну снагу*, т. ј. он може сматрати, да је трговац њима само у пола доказао своје тврђење, па за ону другу половину доказа, досудити му *допуњујућу заклетву* (§ 291. грађ. суд. пост.). Ако трговац положи ту заклетву, узеће се да је своје тражење потпуно доказао; у противном пак случају, има се сасвим одбити од тражења као недоказаног, јер се из устезања да заклетву положи мора извести закључак, да му тражење није истинито, па према томе, да ни књиге није водио искрено.

359. — Пошто су трговачке књиге, као што видесмо, доказно средство, које је законодавац усвојио само по нужди и насупрот врло важним правним начелима, то њихови записи (забелешке) не задржавају дуго полудоказну снагу, коју им закон уопште признаје, него је после извесног времена сасвим губе (застаревају као доказ, престају бити доказно средство).

У погледу тога времена, за које ти записи могу имати полудоказну снагу, ваља нам разликовати: да ли се њима доказује против трговца или против нетрговца.

а). Против трговца трговачке се књиге могу употребити као доказно средство за читавих 20 година, и то од дана кад је у њих заведен трговачки посао, који се има доказати (§ 166. трг. зак.).

б). Против нетрговаца, пак, оне губе много раније своју доказну снагу; јер је имају само за једну годину, рачунајући од дана, у који је било спорно дело или давање, и под којим је заведено у књиге. Истеком тога рока по нашем закону (§ 928 *б*, грађ. зак. којим су измењени §§ 14 и 15 трг. зак., у колико се односе на дужину времена застарелости), трговцу књиге застаревају као доказно средство, а с њима и само његово потраживање.

Имамо приметити, да под речи *нетрговац* треба разумети како оног, који у опште никако није трговац, тако и оног, који је истина по занимању трговац, али се ипак у послу, за који се тужи, појављује само као обичан грађанин (потрошач). Н. пр. гвожђарски трговац узео за своју домаћу потребу каву и шећер од бакалина, па га овај тужи и тражење своје доказује књигама.

2). *Кад се њима доказује против трговаца коме оне припадају.*

360. — Наш је закон (§§ 19 и 21 трг. зак.) истина одобрио трећим лицима, да се, за доказ својих тврђења, у спору позивају на трговачке књиге свога противника, али он ипак нигде није изрично казао, какву ће доказну снагу суд моћи признати књигама у томе случају. Ми држимо, да се, према духу нашег закона, у таквом случају трговачким књигама може признати пуна доказна снага.[1]

---

[1] На такво нас мишљење упућују ови разлози: *Прво*, трговачким се књигама може и пре и више веровати, кад се сагласавају са тврђењем трећег лица, него кад су сагласне са оним што тврди сам онај који их је водио. Кад им закон у том последњем случају већ признаје полудоказну снагу, онда се с разлогом има узети, да им он у оном првом мора признавати већу важност, дакле снагу потпуног доказа. *Друго*, по § 21, трг. зак., ако трговац неће да покаже књиге, којима противна страна изјављује да ће веровати, суд може овој досудити заклетву, јер закон тада претпоставља да се њено тврђење одиста слаже са књигама. Када закон то *само претпостављено* слагање с књигама истиче као полудоказ, онда се опет има с разлогом узети, да он сматра као јаче доказано (као потпуно доказано) оно тврђење, које се *стварно* слаже са оним што је у књиге записато, које, јасније да се изразимо, сам трговац у својим књигама написмено *признаје* као тачно и истинито. Најзад *треће:* што је тако усвојено и у страним државама, н. пр: у Француској (чл. 1330. грађ. зак.).

У том случају све једно је, да ли су књиге вођене уредно или нису, јер иначе би се трговац, који је био неуредан у вођењу књига, користио том неуредношћу на штету својих савесних противника.

361. — Право трећих лица, да се, у спору против трговца, за доказ својих тврђења позивају на његове књиге, изузетак је од важног законског правила (§ 203. грађ. суд. пост.), да никоји парничар није дужан показати ону исправу коју сам неће да употреби. И то одступање од општих правила правда у довољној мери потреба трговачког саобраћаја, јер би он иначе био јако отежан између трговаца и потрошача (нетрговаца, грађана).

II. Књиге страних трговаца.

362. — Под речима *страни трговац* ми овде разумемо само оне стране трговце, чије се радње и књиге налазе ван Србије.

По нашем закону (§ 13. трг. зак.), књиге тих трговаца, ако су вођене по законима њихове земље, и на нашим судовима могу имати полудоказну снагу, кад год они осведоче, да и судови њихове земље примају, са таквом истом доказном снагом, уредне трговачке књиге наших домаћих трговаца.

Питање, пак, о доказној снази књига аустро-угарских трговаца, расправљено је конвенцијом о узајамној помоћи у судским делима између Србије и Аустро-Угарске од 24 априла 1881 године, по којој се (чл. 1): „изводима надлежно овереним из трговачких књига, које се држе у границама једне од уговарајућих страна“, признаје иста доказна сила пред судовима друге стране, као и изводима из трговачких књига, које се воде у самој земљи“.

Б). Подношање и показивање трговачких књига.

363. — Као што смо видели, трговачке књиге могу служити као доказно средство како у корист онога чије су, тако и против њега. Због тога настаје питање: је ли трговац обвезан, на позив суда, показати своје књиге? Наш закон (§§ 18 и 19 трг. зак.) у погледу тога прави разлику између *подношања* и *показивања* трговачких књига.

а). Поднашање трговачких књига.

364. — То је случај онда, кад се тражи од трговца да књиге преда сасвим, тако, да оне остану извесно време у суду или где суд нареди и да се прегледају у свима њиховим деловима.

По себи се разуме, да је за трговца врло незгодно то одвајање од књига, макар за како кратко време оно било. Пре свега, њему књиге требају у радњи сваки час, а осим тога, а то је и најважније, издавањем књига из руку, трговац се излаже опасности, да из њих сазна његове трговачке тајне какав његов конкуренат, што је врло могућно, пошто у трговачком суду заседавају судије из трговачког реда.

Наш је закон имао у виду ту незгоду, па је по правилу забранио суду, да од трговаца тражи *поднашање књига*, изузимајући од тога само четири случаја, у којима се може појавити прека потреба, да се књиге прегледају у њиховој целини. Ти случаји, у којима закон овлашћује суд, да, *ако нађе за потребно*, трговцу може наредити, да му књиге поднесе на свестран преглед, јесу ови: 1, случај *наслеђа*, 2, *ортачке деобе*, 3, *стечаја*, и 4, *деобе мужа и жене у њиховом заједничком имању*.

Кад се добро промотре сва та четири случаја, види се, да у њима нема оних напред поменутих незгода од предавања књига, јер у тим случајима или је трговчева радња већ завршена, па нема више места скривању његових трговачких операција, или се књиге предају у руке таквих лица, којима није никако у интересу да износе на јавност тајне што се налазе у њима.

б). Показивање трговачких књига.

365. — Трговац тада не издаје књиге из својих руку, као у првом случају, него их само износи пред суд и показује лист, на коме се налази забелешка која има да се види. Суд у том случају од њега може тражити још једино то, да летимичним прегледом, дакле без нарочитог загледања шта је где написато, размотри и остале листове књиге, ради уверења, да је она уредно вођена.

366. — Као што се види, за трговца, у случају показивања књига, не може бити онаквих незгода, каквих има код подношења, па зато је наш закон (§ 19. трг. зак.) и допустио суду, да *може* у свима парницама наредити, да му се књиге покажу, ради виђења предмета о коме се води парница, или да се из њих испише извод таквог предмета.

367. — Суд је законом (§ 20. трг. зак.) овлашћен, да ово показивање књига тражи само од трговаца чије се радње и књиге налазе у његовом округу (његовој територији). У случају пак, кад се књиге налазе на територији другог суда, суд, пред ким се води парница, ако нађе да је потребно књиге прегледати, има умолити суд трговачки, или, ако овога нема, првостепени суд онога места где се књиге находе, да он прегледа спорни предмет у књигама, о њему направи записник и исти му пошље.

368. — Кадгод се деси, да се трговац не хтедне одазвати наредби о показивању књига, суд је законом (§ 21. трг. зак.) овлашћен, да то његово устезање протумачи као прећутно признање тврђења другог парничара, који је тражио да се књиге прегледају, и да, према томе, то тврђење може сматрати као потпуно доказано, ако га парничар потврди још и допуњујућом заклетвом.

4. Посреднички (сензалски) извод.

369. — Наш закон (§ 53. трг. зак.) ставља у дужност трговачким посредницима да имају уредан дневник, у који ће дан по дан, без мрљања, уметања или надметања и без скраћивања, уписивати сваки посао, који се закључи њиховим посредовањем, назначујући уговарајуће стране, садржај закљученога уговора и све услове његове. Осим тога, он (§ 54. трг. зак.) им даље налаже, да о сваком закљученом послу, за који су посредовали, направе два равногласна извода из свога дневника, па да „један од једног, а други од другог уговарача даду потписати, и извод са потписом продавца купцу, а са потписом купца продавцу предаду, *и уговор је тада између њих закључен под оним условима који су у изводу*“.[1]

---

[1] По томе како је написан § 54 трг. зак. (ова последња његова реченица), могло би се помислити, да уговоре, који су закључени помоћу

370. — Изводи из дневника посредниковог имају снагу потпунога доказа, кад год их уговорне стране потпишу, јер се тада имају сматрати као и свака друга приватна исправа. Ако пак један од њих остане непотписан, тада се доказна вредност дневника посредниковог има ценити по правилима, које смо напред изложили о трговачким књигама у опште.

371. — Ова правила важе само за изводе из дневника обичних трговачких посредника, а не у свему и за закључнице, које издају берзански посредници. О њима ћемо говорити, кад буде реч о берзанским пословима.

б. Трговачки рачун.

372. — Трговачки рачун (конта, фактура) зове се у опште сваки кратак списак робе коју један трговац шаље, или мисли послати, другом по основу између њих закљученога уговора о: куповини и продаји, комисиону, залози, остави или ког другог.

Тај се списак, међутим, шиље најчешће при уговору о куповини и продаји, кад се исти закључује између трговаца који не станују у једном истом месту. *Трговачки рачун* тада није ништа друго него *списак робе, коју продавац отправља купцу, назначујући у њему врсту, каквоћу, количину, цену и т. д. послате робе.* У том се смислу та реч обично и узима.

373. — Продавац обично саставља трговачки рачун у два равногласна примерка и шиље их обадва купцу с тим, да један задржи, а други да потпише (прими, призна) и врати. Кад се уговор о куповини и продаји за-

---

трговачког посредника, треба сматрати као коначно закључене тек онда, кад их посредник заведе у свој дневник и уговорне стране потпишу изводе. То би, међу тим, било сасвим погрешно; јер се изводи састављају само у циљу да послуже као доказ о закљученом уговору, а никако ради тога, што су некакав саставан део уговора. Због тога се има сматрати, да такви уговори правно постоје чим се закључе по општим прописима о закључењу уговора, а то је увек пре него што их посредник заведе у дневник и састави изводе. Са тога се истог разлога, даље, такви уговори могу доказивати и сваким другим доказним средством, ако после њиховог закључења, из буди кога узрока, не буду састављени уредни изводи (н. пр: једна уговорна страна није хтела да се потпише на изводу).

Али, по себи се разуме, да се има узети сасвим обрнуто, кад год се уговорне стране нарочито сагласе, да им се уговор сматра као закључен и обавезан тек кад се саставе уредни изводи.

кључује преко путујућег калфе или агента, или трговачког представника, онда се трговачки рачун мора саставити тако у двоје; јер један примерак, на коме се налази потпис калфин, и т. д. купац задржава, а други примерак, на коме је потпис купчев (примљен, признати трговачки рачун), калфа и т. д. отправља својој трговачкој кући, ради извршења закључене погодбе. Но врло често се дешава и то, да продавац саставља трговачки рачун у једном примерку, који му купац има да врати, пошто на њега стави свој пријем.

374. — По нашем закону (§ 75 трг. зак.) трговачки се рачун сматра као доказно средство у трговачким делима само онда, кад је *признат* („признатом контом“). Тада је он *потпун* доказ о томе, да је између уговорних страна закључен уговор о куповини и продаји под свима оним условима који су у њему означени и признати.

375. — Трговачки рачун, који је продавац послао, купац може признати *изрично* или *прећутно*. Он га признаје изрично, кад на дну стави писмену изјаву, да га признаје за свој и испод тога се потпише, или када у писму, којим рачун враћа продавцу, учини такву изјаву; или када је и само усмено искаже продавцу. Прећутно пак признање рачуна даје се извести из околности или понашања купчева. Тако н. пр: кад купац прими робу, која му је послата по рачуну, сматра се, да је и рачун признао тим својим поступком.

376. — У закону се истина не каже, али свакојако не може бити сумње, да се трговачки рачун има сматрати као доказно средство и онда, када продавац на њему стави писмену изјаву, утврђену потписом, да је намирен у цени, коју има да прима од купца по том рачуну. У том случају он се има узети као потпун доказ, да је купац исплатио цену.

6. Кореспонденција.

377. — *Кореспонденцијом* у опште зове се скуп свију писама, поштанских карата и депеша, које је један трговац одаслао и примио по свима пословима своје трговачке радње. Као што већ знамо, сваки трговац има писма (карте и депеше) која одашиље, дословно преписати у књигу преписа писама, а она, која прима од другога, брижљиво чувати у завијутку (§ 9 трг. зак.).

Коресподенција пак у ужем смислу или кореспонденција само између два трговца јесте скуп свију оних писама, поштанских карата и депеша, које су они отпратили један другом по каквом свом заједничком трговачком послу. У том смислу узета, и коресподенција по нашем закону (§ 75 трг. зак.) може служити као доказно средство.

378. — Како се из сваког посебнога писма (карте, депеше) може видети само једнострана воља оне уговорне стране, која је то писмо написала, то суд у кореспонденцији може наћи доказа о закљученоме уговору само кад му се поднесу безусловно сва писма, која су уговорне стране измењале између себе поводом тога уговора, и кад их он брижљиво проучи и упореди једна с другим. Ако би се при том упоређивању приметило, да се какво писмо не слаже са својим преписом у књизи преписа писама, суд тада има узети у обзир само оригинално писмо, јер је уговорна страна, којој је оно послато, знала само за њега и уговарала једино на основу њега.

379. — Кореспонденција је искључиво трговачко доказно средство, т. ј. њом се могу доказивати само трговачки уговори, а никако и грађански. У грађанском праву измењена коресподенција између два лица може служити највише као почетак писменога доказа, а никако као какав потпун доказ. У трговачкоме пак праву коресподенција се има сматрати као редовно доказно средство, јер се она може употребити као доказ у сваком оном случају, за који закон не тражи искључиво уредну писмену исправу, било јавну или приватну; а ти су случаји, као што већ знамо, врло ретки.

7. Сведоци.

380. — Сведоци су најстарије доказно средство. У прво време, докле није било писмености, они су били редовно и најважније средство за доказивање, ако не и једино. Од кад се пак писменост појавила и у колико се она више ширила, од тада и у толико су сведоци уступали испред разних врста писмених доказа, тако да се данас у свима образованим државама сматрају само као неки нередован доказ, који се трпи само по нужди. То умањење доказне важности сведока нарочито је остварено у грађанскоме праву, по коме се (§ 242 грађ. суд. пост.) сведоцима, по правилу, не може доказивати никаква тражбина чија вредност прелази 200 динара, и по коме се (233 грађ. пост.) такође не може њима доказивати противно садржају уредне писмене исправе.

У трговачком праву, међутим, сведоци су и данас одржали готово у целини своју стару доказну важност, јер по њему (§ 75 трг. зак.) трговачки се уговори могу њима доказивати, *кад год се законом писмени докази нарочито не изискују*, ма колико износила вредност тражбине, која се њима хоће да докаже. Како пак наши закони код трговачких уговора врло ретко наређују састав писменога доказа, то се слободно може рећи, да су сведоци у трговачкоме праву редовно и врло важно доказно средство. Они су у трговачкоме праву у толико више редовно доказно средство, што, по изричној напомени § 242 зак. о грађ. суд. пост., за трговачке уговоре не важе горе напоменута ограничења, која су у грађанскоме праву законом (§§ 233 и 242 грађ. пост.) постављена за сведоке.

381. — Као *сведоци* имају се сматрати сва она трећа, од судије и парничара различна лица, која су својим сопственим чулима сазнала за оспорени догађај, оспорену радњу или за оспорено стање какве ствари, па, на позив суда, то своје знање исказују у поведеном спору. Тај исказ њихов пред судом зове се *сведоџба*.

382. — Сведоци не могу бити сва она лица, којима због њихових душевних или телесних недостатака није могућно дознати и казати истину (§ 210 грађ. пост.). Њих суд по званичној дужности неће пустити до сведочбе. Такви су:

1, слепи о ономе, што треба видети, ако се то није догодило пре него што су ослепели;

2, глуви о ономе што треба чути, ако су и тада били глуви;

3, глуво-неми, ако не знају писати;

4, душевно оболели (луди, згранути, бесомучни), ако им је болест прешла обичну слабоумност;

5, који су осуђени за злочин, баш да су и помиловани, докле год се не поврате у пређашња права; и

6, деца, која још немају пуних 14 година.

А на учињено изузеће од стране парничара, суд има (§ 211 грађ. пост.) искључити од сведочења:

1, Онога, који је парничару што га позива за сведока, блиски рођак, и то: а), род у правој линији, био предак или потомак; б), рођени брат или сестра; в), муж или жена; г), таст или ташта, свекар или свекрва, или коме је то парничар; д), поочим или помајка, посинак или поћерка; е), пасторче, или коме је то парничар; ж), заручник или заручница и његов отац или мати. Сва та лица, не могу се ни нагонити да сведоче, ако она што неће драге воље.

2, онога, који призна да је примио мито или поклон у име сведоџбе;

3, онога, за кога је доказано, или је јасно, да од парнице има непосредну добит или штету;

4, онога, који се од сведочења или несведочења има надати каквој награди, или је примио извесно обећање;

5, који је у истом спору био пуномоћник или заступник ма које парничне стране.

383. — Ради што тачнијега знања: ко је по закону нашем пуноважан сведок, ваља нам напоменути још и то, да по закону (§ 215 грађ. пост.) сведока чине сумњивим *у главном* ови основи:

1, сродство по крви у споредној линији од 2-ог до 6-ог колена закључно, по тазбини од 2-ог до 4-ог колена закључно; кумство у правој линији до 2-ог колена закључно;

2, зависност од које парничне стране, докле траје та зависност, као што је код слугу док су у служби и т. д.

3, ненавршена 16-та година живота, или и ако су навршили, али би имали сведочити што је било пре;

4, велико непријатељство с оним, против кога се сведочи; договарање с другим сведоцима, како ће сведочити; саветовање парничара како ће своју ствар доказати;

5, учињена кривична дела, непоузданост, лакоуман или ненаравствен (непристојан) начин живота; подозрење подмитљивости; недостатак или слабост потребних душевних или телесних својстава (н. пр. наглув хоће да сведочи, о ономе што се мало подаље од њега уговарало); наклоност или одвратност од парничара; који су познати као скитнице, лаже и у опште људи рђавог карактера и сви који су њима подобни.

384. — Наш закон (§ 213 грађ. пост.) оставља у сваком појединoм случају суду да по свом слободном убеђењу, а с обзиром на све околности оцени колико ће важити исказивање кога сведока. У опште, пак, он (§ 218 грађ. пост.) у том погледу поставља као правило, да суд може за доказ узети само ону сведоџбу која је јасна, опредељена и основана на сопственом сазнању. Према томе, нема никакве доказне вредности казивање сведока, који се једва опомиње случаја спора, који казује по чувењу од других људи, који себи противречи, казивање пориче или преиначава.

385. — Кад нађе, да који парничар није могао сведоцима потпуно доказати спорну ствар, али да је ипак сведочио до велике вероватности, суд је законом (§ 291 грађ. пост.) овлашћен, да таквом парничару пресудом наложи допуну заклетву.

8. Вештаци.

386. — Вештаци су стручно спремна лица којима суд ставља у дужност, да, пред њиме или пред другом влашћу коју он одреди, изврше какав преглед, који је потребан за решења поведенога спора, и да му потом саопште своје вештачко мнење.

387. — Вештачкоме прегледу има по закону (§ 247 грађ. пост.) места:

1, кад једна страна одриче истинитост навода противне стране, што се тиче вида и својства ствари, а суд се из говора парничара, ни из акта не може о том уверити.

4, кад сам суд нађе, да је вештачки преглед нужан; и

3, кад га захтева лице, које се боји, да се до почетка или до свршетка парнице може изменити вид или својство ствари.

388. — За пуноважан вештачки преглед траже се три вештака. Сваки парничар има права изабрати по једног, а ови бирају трећега. Ако се парничари у избору лица не сложе, или не хтедну никако бирати, суд ће тада сам одредити вештаке, а узеће прво лица, која су парничари спомињали. У случај изостанка једног парничара, други има право изабрати два вештака, а трећег ће суд одредити (§ 248 грађ. пост.). Кад се вештачки преглед има да изврши пре парнице, онај, који га је захтевао, бира сам сва три вештака. (§ 251 грађ. пост.).

389. — За вештака се може узети само оно лице, које је по свом стручном знању, занату, вештини или занимању способно да тачно испита и определи својства ствари, која се имају прегледати. Само такво лице има по закону (§ 251 грађ. пост.) обвезу бити вештак. За вештаке важе они исти случаји искључења и подозрења, који су прописати за сведоке. (бр. 383).

390. — За вештачко се мнење по закону (§ 256 грађ. пост.) сматра само оно, на које се сложи већина одређених вештака. Такво мнење има по нашем закону (§ 246 грађ. пост.) ону исту доказну вредност, коју и сведоџба сведока, а то значи; да је суду остављена исто онака потпуна слобода у оцени доказне вредности вештачкога мњења, каква и код доказа са сведоцима.

9. Признање парничара.

391. — *Признање* је изјава, којом један парничар потврђује истинитост каквог навода свога противника у парници.

392. — Има две врсте признања; *судско признање* и *вансудско признање*. Судско је оно, које је учинио у поведеноме спору парничар или његов заступник, било усмено на суду, било писмено у каквом процесном акту (на пр. у одговору на тужбу). Вансудско је, на против, оно, које је парничар учинио ван поведеног спора, у разговору, у каквом писму, у каквом ранијем спору и т. д.

393. — Пуноважно признање, на суду или ван суда, могу по нашем закону (§ 183 грађ. пост.) учинити:

1, који је власан независно располагати са имањем, о коме је спор;

2, родитељи за своју пунолетну децу, док су под њиховом управом;

3, старатељ за онога, који му је поверен; и

4, парничарев заступник, уговорни или законски.

394. — Оно дело или навод парничара, које је противна страна у парници пред судом признала, сматра се по закону (§ 180 грађ. пост.) као истинито, и не мора се даље ничим доказивати.

Али признање је *недељиво*. То значи, да га онај, ко хоће њиме да се користи, мора примити онако, како је исказано, дакле, у његовој целини, те по томе он не може околности, које су му корисне, примити, а оне, који су за њега штетне, одбацити. На пр. тужени признаје, да је узео на зајам од тужиоца тражену суму новаца, али уједно изјављује и то, да је тај дуг вратио. Тужилац, ако жели, да се користи тим признањем, мора га цело узети, па затим доказати, да је неистинит онај други део признања, који се односи на одужење. За ту недељивост признања важи као услов и то: да споредна изјава у признању мора стојати у непосредној и неразлучној вези са његовом главном изјавом. Признање је, дакле, потпуно дељиво, кад год садржи изјаве о стварима, које немају непосредне међусобне везе. На пр. тужени признаје, да је узео на зајам од тужиоца тражену суму новаца, али уједно изјављује, да је тај његов дуг пребивен са једним другим дугом, који је тужиоц имао њему давати. Ту постоје изјаве о два разна дуга, и оне се могу потпуно једна од друге одвојити.

395. — Признање, пред судом учињено, не може се порећи, осим ако се докаже да је учињено у *фактичкој заблуди*, или, као што се каже у закону (§ 182 грађ. пост.), ако се потпуно докаже да ствар стоји друкчије, него што је признато. На пр. неко је био позајмио вашем покојном оцу извесну суму новаца, и сада вас, као наследника, тужи за њен повраћај. Ви признате дуг, али одмах потом нађете признаницу, по којој је тај дуг враћен. На основу те признанице ви, дакле, можете обеснажити то ваше признање. Ну имамо напоменути, да се признање никако не може порећи на основу тога, што је парничар, који га је учинио, био у *правној заблуди*, т. ј. што је погрешно оценио правну страну дела, које је признао. На пр. дуговали сте неком по меници пре 24 године извесну суму новаца. Он вас данас, на основу те менице, тужи, и ви признате на суду да тај дуг одиста нисте исплатили, јер сте мислили, да ће вас суд и без вашег признања осудити на плаћање. Одмах потом дознали сте, да је ваше мишљење било погрешно, јер је по закону (§ 928. н. грађ. зак.) ваш дуг већ застарео. Ваша је заблуда била *правна* (односно права), и ви не можете на основу ње порећи већ учињено признање.

10. Заклетва.

396. — *Заклетва* је свечана изјава, којом парничар, уз призивање Бога и његовога суда, потврђује пред судом истинитост својег навода у пȍведеноме спору.

397. — Њу по закону (§ 265 грађ. пост.) не може полагати, и суд је по службеној дужности неће допустити парничару:

1 који није имао пуних 16 година онда, кад се догодило оно о чему се има положити;

2 који због душевних или телесних недостатака, или по својој способности није кадар истину знати о ономе о чему се има положити;

3 који је осуђен због злочина или због преступа, али с губитком части, докле то траје, изузимајући случај кад му је противна страна допусти; и

4 за кога је доказано, да се једанпут криво заклео.

Односно пак судом распикућа проглашених, наш закон (§ 266 грађ. пост.) оставља суду да цени у сваком поједином случају хоће ли они полагати заклетву или неће.

398. — По нашем закону (§ 280 грађ. пост.) заклетве су: *главна*, *допуњујућа*, која *опредељује вредност* и *откривајућа.*

а). Главна заклетва.

399. — Она је парничару крајње доказно средство. Кад нема други бољи доказ за своје главно тврђење у спору, он, у том случају, пред судом, чини понуду своме противнику у парници, да им заклетва реши спор, нудећи га да се закуне на истинитост свога тврђења, и изјављујући уједно, да ће се и сам заклети на своје речи, ако му буде повратио заклетву. Парничар, коме је заклетва овако понуђена, мора се, по правилу, (§ 287 грађ. пост.), изјаснити: да ли је прима или враћа. Ако је прими и положи, доказао је своје тврђење и добио је парницу; ако пак заклетву поврати, оставио је, да понуђач заклетвом реши исход спора. Суд, у том случају, има да изрече условну пресуду, и то: у корист понуђеног, ако исти заклетву положи или понуђач одустане од полагања враћене му заклетве; а, на против, у корист понуђача, ако враћену заклетву положи.

400. — Заклетва се може нудути само за доказ оних трговачких уговора за чије се закључење не тражи писмена исправа, (на пр. не може о меници) а има се понудити само о решавајућим и довољно опредељеним околностима или збићима. У опште, главном се заклетвом може доказивати само оно, што може и признањем, а нема јој места против садржине писмене исправе, која даје потпун доказ, осим ако се утврђује њена неистинитост (§ 263, 281 и 282 грађ. пост.).

401. — Само парничар или његов пуномоћник, који има за то нарочито овлашћење (§ 613 грађ. зак.), имају право нудити главну заклетву, а могу је понудити, по правилу, само своме противнику у парници (противном парничару), и то, или за дело, које је њему лично познато, или за дело лица, од кога парничар доводи своје право.

б). Допуњујућа заклетва.

402. — Њу досуђује сам суд по службеној дужности, кад нађе да који парничар није могао спорну ствар потпуно доказати (на пр. сведоцима, трговачким књигама, кореспонденцијом), али ју је осведочио до велике вероватности (§ 291 грађ. пост.).

в). Заклетва, којом се опредељује вредност.

403. — Њу полаже онај, који тражи накнаду штете, у циљу да, при оскудици другог доказа, њоме потврди величину претрпљене штете, чије је постојање на други начин већ доказао (§ 292 и 294 грађ. пост.).

г). Откривајућа заклетва.

404. — Суд има, на захтевање тужиоца, наложити је оном туженом:

1, који је обвезан открити своје имовно стање, на пр. стечајном дужнику;

2, који је под великом сумњом да је противзаконо сакрио или притајио туђе имање или какве исправе;

3, који је под сумњом да може знати, ко је ствари сакрио или притајио (§ 296 грађ. пост.).

Ту заклетву могу по закону (§ 297 грађ. пост.) захтевати:

1. Повериоци од дужника, о коме постоји извешће власти, да нема имања; и

2. Ортаци од држаоца ортачког имања.

ОДЕЉАК II.

О ТРГОВАЧКИМ УГОВОРИМА ПОСЕБНО.

ОДСЕК I.

КУПОВИНА И ПРОДАЈА.

I). Претходне напомене.

405. — Куповина и продаја јавља се тек с појавом новца као нов и савршенији облик размене. У прво време, док се људско друштво налазило још на сасвим ниском ступњу развитка, ње није било, него се размена економских добара вршила једино средством промене или трампе. Што се друштво више развијало и што су се међусобни одношаји међу људима јаче умножавали, размена је постајала све чешћа, а с њом упоредо и куповина и продаја, која је стално потискавала промену, тако да је ова данас сасвим истиснута из трговачког саобраћаја.

406. — Куповина и продаја јесте најчешћи и најважнији трговачки уговор, јер се трговина највећим својим делом данас и појављује у облику тога трговачког посла. Она је у трговачком саобраћају као некакав стожер, око кога се нижу сви остали трговачки послови. Сви они одиста имају према њој неку потчињену улогу, јер им је готово свима крајњи циљ, да је што више олакшају.

407. — При свем том ванредно важном значају, који куповина и продаја има у трговачком саобраћају, у нашем трговачком законику о њој ипак нема ни једне једине посебне одредбе. Због тога, према ономе што смо казали напред о узајамном односу трговачког и грађанскога права, ми се за њу имамо и у трговачком праву послужити одредбама главе XXIV „*О продаји и куповини*“ (§§ 641—676), у колико исте нису измењене трговачким правним обичајима или начелно не стоје у противности с њеним трговачким карактером. Узрок због кога је наш законодавац куповину и продају ћутке прешао у трговачком законику, свакојако је у томе, што је трговачка куповина и продаја у својој суштини потпуно једнака с грађанском, те су по томе и за њу у пуној мери подесне готово све оне одредбе, које су у грађанском законику прописате за ову последњу.

408. — Ми немамо потребе, да и овде улазимо у питање кад се куповина и продаја сматра као трговачки посао, јер смо то већ проучили у првом делу ове књиге (бр. 42—53). Али пре, него што приступимо проучавању саме правне природе уговора о куповини и продаји, имамо напоменути, да означени прописи грађанскога законика важе и за онај трговачки посао, који је у т. 4 § 17 зак. о устр. трг. суда означен именом: *предузеће набављања.* Као што смо већ казали у првом делу, приликом излагања трговачких послова, тај трговачки посао у ствари није никакав различан уговор од трговачке куповине и продаје, него је само један њен засебан облик, и то такав облик, у коме продавац отуђује робу, коју нема у тренутку продаје.

II). Одредба и битни услови уговора о куповини и продаји.

409. — *Куповина и продаја* јесте двостран уговор, којим се једна уговорна страна *(продавац)* обвезује, да уступи другој страни *(купцу)* у својину какву робу за извесну суму новаца (цену), коју јој се та друга страна обвезује дати.

410. — Као што се види из те одредбе, уговор о куповини и продаји има три засебна услова, који га одликују од свију осталих уговора, а ти су: прво, *роба*, коју продавац уступа купцу у својину, друго, *цена*, коју купац даје продавцу у размену за робу; и треће, *сагласност* уговорача, како односно робе, тако и односно цене.

а). Роба.

411. — Предмет обвезе продавчеве може бити само каква ствар која има новчане вредности и при том се налази у саобраћају, а никако каква радња, јер се уговор о куповини и продаји баш у томе и разликује од уговора о најму.[1] Због тога, кад продавац има тек да изради продату ствар, н. пр: дрводеља поручени орман, бравар наручени кревет, кројач поручено одело и т. д. — може се истаћи питање: да ли је он одиста прода-

---

[1] Уговор о најму постаје онда, кад се ко обвеже какву службу чинити (послужити), или што начинити за опредељену награду у новцу (§ 706 грађ. зак.).

вац или је најамник, или боље: да ли је с њиме закључен уговор о куповини и продаји, или, на против, уговор о најму али тако, да он са̑м буде дужан дати грађу (материјал). То се питање има расправити према томе шта су уговорне стране сматрале као прави (главни) предмет свога уговора, да ли: наручену ствар или рад посленика. Ако им је било главно наручена ствар, ваља узети, да су закључили уговор о куповини и продаји; у противном пак случају уговор о најму. У случају сумње треба претпоставити да је рад био главно, кад год је поручена ствар таква, да је сваки не може израдити или бар да је не може израдити приближно онако као уговорна страна, која се уговором примила да је изради.

412. — Кад је куповина и продаја трговачка, предмет обвезе продавчеве увек је каква *роба.* Под тим пак именом у трговачком се праву означава свака она ствар која се још налази у трговачком промету, т. ј. која је већ изишла из имовине свога произвођача, али још није доспела до онога који ће је употребити за какву *своју* потребу (до свога потрошача).[2] По нашем закону (т. 1 § 17 зак. о устр. трг. суда) само покретне ствари могу бити роба, јер, као што смо напред (бр. 44.) казали, непокретности нису никад предмет трговачког саобраћаја.

413. — Роба могу бити не само телесне ствари, као н. пр: жито, шећер, вуна, гвожђарија, кава и т. д. (§ 184 грађ. зак.) него и сама права, ако им је предмет каква покретна ствар и ако су при том преносљива, н. пр: акције, обвезнице, менице, варанти, каматни и дивидендски купони, промесе, патенти, фабричке и трговачке марке, индустријски цртежи и модели и т. д.

414. — Истина, обично се продаје само она роба, која већ постоји онда када се закључује уговор о њеној продаји, али, по закону, за важност уговора о куповини и продаји не тражи се, да купљена, односно продата,

---

[1] Које се ствари у трговачком праву означавају речју роба, најбоље се може видети из примера. Тако н. пр: жито, докле се год налази у имовини земљоделца који га је произвео, није *роба,* него је само *ствар* или *добро.* Чим га земљоделац прода каквом житарском трговцу, оно одмах улази у трговачки промет и добија име *роба.* То име по том носи у целом даљем свом ходу ка потрошачу (у трговачком промету), а кад већ доспе до овога, оно поново узима свој први назив: *ствар* или *добро.*

Као што се види из тога примера, роба је само једна врста ствари.

роба мора тада већ постојати. У том је погледу сасвим довољно, ако она постоји онда кад је одређено да се закључени уговор изврши, т. ј. када по уговору продавац има да *преда* продату робу. Код продаје будућих ствари, за које се не зна насигурно да ли ће настати н. пр: продата будућа берба каквог винограда, идућа вуна од каквог стада и т. д. треба пазити на то, шта је у истини продато: да ли сама ствар или само нада на њу. У првом случају закључен је уговор о куповини и продаји, а у другом одважан уговор (уговор на срећу). Ако виноград роди, купац је у оба случаја дужан платити целу уговорену цену, макар родне био Бог зна како обилан; али ако виноград не роди никако или роди тако мало да се може сматрати као и да није родио никако, купац, у првом случају, није дужан платити уговорену цену, јер је уговор о куповини и продаји обичан теретан уговор (комутативан), а у другом случају, мора; јер је закључио уговор на срећу. Који су пак од та два уговора уговорне стране закључиле, обично се може распознати по условима под којима је уговор закључен, а нарочито по уговореној цени. Ако је цена сразмерна обичној вредности продате будуће ствари, узеће се, да је закључен уговор о куповини и продаји, а ако је сувише ниска у сравњењу према њој, претпоставиће се, да је закључен одважан уговор.

415. — Исто тако важи уговор о куповини и продаји и онда, када продавац њиме отуђује робу, коју нема у тренутку кад се уговор закључује, т. ј. ако продаје туђу робу. Као што знамо, уговор о таквој куповини и продаји има у трговачком праву своје особено име, зове се: уговор о набављању. Предмет тога уговора најчешће је роба, која је одређена само по роду а погођена према извесној мери (килограму, литру, метру и т. д.).

416. — Најзад ваља нам напоменути, да продата ствар не треба да се састоји у суми новаца, јер у том случају „кад се новац за новац, мањи за већи, сребрн за златан, и т. д. мења, по нашем закону (§ 633 грађ. зак.) није куповина и продаја, него промена или трампа.

б). Цена.

417. — Односно ње наш закон поставља ова важна правила, и то:

1). Она се мора састојати *у новцу*, металном или папирном, јер ако би се састојала само у каквој ствари, закључена погодба не би била уговор о куповини и продаји, него уговор о промени или трампи.

Али ипак цена не мора бити ни сва у новцу, него може бити помешана из новца и какве друге ствари; само, у том случају вредност новца не сме бити мања од вредности те друге ствари, која с њим заједно сачињава цену (§ 643 грађ. зак.).

У трговини се и онда узима да је цена измирена кад је купац на њу издао меницу, јер се у њој меница са сигурним потписом сматра као готов новац. (Она се због тога и зове: трговачки новац). Са законског пак гледишта то није тачно, јер кад је купац на цену издао меницу, по закону се има сматрати, да је он тиме свој дуг само претворио у менични дуг, који ће о року исплатити новцем.

418. — 2). Она мора бити *одређена* (§ 646 грађ. зак.), јер без опредељене цене не може ни продаје бити.

По правилу, цену одређују саме уговорне стране споразумно, али оне могу тај посао оставити и другоме, ако само у уговору назначе какав начин, по коме се она може доцније одредити без садејства ма које од њих. Таквих начина има више, најчешћи су ови:

а). Да цену прекине неко лице које је у уговору поименце означено. У том је случају уговор закључен прећутно под одложним условом: *ако се цена одреди*; јер ако означено лице не буде хтело цену одређивати или не буде могло, н. пр: душевно је оболело, умрело је, и т. д. закључени се уговор има сматрати као да није био никако ни закључен.

б). Да цену прекину неколико њих лица која уговор означује поименце. И у том је случају уговор закључен под поменутим прећутним условом. Ако се сва та лица не би сложила о цени, закон наш (§ 648 грађ. зак.) узима да је као цена одређена она сума за коју је била вишина гласова. Кад се пак гласови поделе на више од две суме, тада се има сматрати, да се цена није могла одредити и према томе да ни уговор никако није закључен.

в). Да се за цену сматра средња цена, коју купљена, односно продата роба имала буде у оно време када се предаје, и то у месту где се уговор извршује (§ 689 грађ. зак.) Ако у том месту постоји берза, као средња цена узима се берзанска цена, иначе обична чаршијска.

Изузетно од тог правила за извесну робу цену никако не одређују саме уговорне стране, него каква власт, коју закон овлашћује да за ту робу прописује нарочиту таксу. Н. пр: за лекарију, монополисане предмете, хлеб и т. д.

419. — 3. Цена, најзад, мора бити *озбиљна*, а то значи, да мора одговарати колико толико вредности продате робе. Ако је она тако незнатна да према овој ишчезава, тада се има, према приликама, узети: или да су уговорне стране, под видом уговора о куповини и продаји, у ствари закључила уговор о поклону, или да продавац није ни хтео да се озбиљно упушта у закључење уговора, па према томе, да закључена погодба ништа не важи.

Од неозбиљне цене треба разликовати *рђаву* цену, т. ј. цену, која је истина озбиљна али ипак не достижени половину праве вредности продате робе. Кад је цена неозбиљна, уговор ништа не вреди тако као да није ни закључен; кад је, пак, цена само рђава, а то је случај т. зв. *оштећења преко половине*, уговор истина важи, али, као што смо напред (бр. 285) већ изложили, продавац може тражити да се раскине, ако купац не хтедне допунити цену, у колико је мања од обичне цене. Ну, као што знамо, то право припада само оном продавцу, који није трговац по занимању.

в). Сагласност уговорача.

420. — Уговор о куповини и продаји јесте обичан (консенсуалан) уговор, и према томе по закону (§ 642 грађ. зак.) се има сматрати за свршен и закључен чим се продавац и купац погодбе за робу и угладе цену. Предаја пак робе јесте само један акт извршења већ закљученог уговора о куповини и продаји, а никако неки саставан део тога уговора.

421. — Сва она правила, која смо изложили напред о закључењу уговора у опште (бр. 294), важе и за закључење уговора о куповини и продаји.

III). Обвезе и права уговорних страна.

422. Из уговора о куповини и продаји, чим се о
пуноважно закључи, потичу за обе уговорне стране, п

самом закону, извесне обвезе и извесна права, која су им узајамна, тако, да је за продавца обвеза, што је за купца право, и обрнуто, што је за продавца право, за купца је обвеза.

А). Обвезе продавчеве (купчева права).

Продавац је обвезан:

а), да продату робу купцу преда у својину.

423. — Предају он може извршити, према природи робе, на један од ова три начина:

1, што ће робу предати купцу у руке, да је односе; а тако се обично и предаје роба, која је састављена од телесних ствари (§ 287 грађ. зак.);

2, што ће, на место саме робе, купцу предати какав сходан знак (§ 288 грађ. зак.), у коме се правно преноси господарство над продатом робом, на пр. спроводно писмо за робу која још путује, стоваришни лист за робу која се налази у јавном трговачком стоваришту, кључеве од магазе или дућана у коме је роба и т. д.

3, простим споразумом, и то: или тиме, што ће изјавити, да ће у будуће продату робу држати као купчеву сопственост, а не као своју (§ 289 грађ. зак.) или тиме, што ће одобрити, да купац, код кога се роба већ налази, исту од сада сматра и држи као своју.

424. — Купац постаје сопственик купљене робе по правилу само кад је роба била продавачева у време предаје. Али у неким случајима, изузетно од тог правила, наш закон (§ 221 грађ. зак.) признаје купца за правог сопственика и кад му је неовлашћено продата туђа робу, ако само није знао нити је имао основа мислити да је роба туђа. Ти су случаји ови: 1, кад је робу купио на јавној продаји или на берзи, 2, кад ју је купио од трговца, који обично с њом тргује, или од занатлије, који је израђује, 3, кад ју је купио од онога, коме је њен господар дао на послугу, или на оставу, или у залогу, или коме је она била поверена на ма који други начин, тако да купац није могао зло помислити нити што посумњати о поштењу продавчевом. У свима тим случајима пређашњи сопственик нема права робу тражити од купца, ако му је овај не хтедне уступити драге воље, него једино може тужити продавца и захтевати да се казни и да накнади штету.

425. — Ако се продата роба, која је већ одвојена и тачно (индивидуално) одређена, има по уговору купцу предати доцније, продавац је тада дужан да је до предаје сачува и преда неповређену, јер је та роба по закону (§ 658 грађ. зак. у вези са §§ 636 и 637 истог закона) на његовом ризику од закључења уговора о продаји па све до рока предаје. Све штете, које би робу задесиле у том размаку времена, падају дакле, једино њему на терет, макар оне потекле и од слепог случаја. Од тога се изузимају само штете, које без кривице продавчеве задесе робу продату гомилом (ђутуре) на пр. дућан еспапа, стадо оваца, чопор говеда и т. д. јер је купац дужан сносити те штете, кад год не пређу половину вредности робе.

426. — Кад се продата роба има послати у друго место, тада се по закону (§ 290 грађ. зак. и § 66 трг. зак.) сматра, да је купцу предата тек кад приспе у то друго место и кад је купац прими. Све дотле њен је сопственик продавац, и као такав, по напред изложеном правилу, сноси ризик за њену пропаст и квар. По себи се разуме, да он може с купцем уговорити, да роба путује на ризик купчев, али да то буде треба купчевог пристанка. По закону се, међу тим, сматра, да је купац на то прећутно пристао, кад год је поименце наредио како да му се пошље купљена роба. Тада роба постаје његова како је продавац изда назначеној прилици, па ако потом и пропадне, њему ће пропасти.

427. — Пошто предаја робе спада у дужност продавцу, то на њега падају и сви трошкови који су нужни за њено извршење. Тако он мора платити мерину (став 1 чл. 1-ог закона о општинској мерини (кантарини) од 25 априла 1890 год.), паковање и т. д. И односно тих трошкова може бити друкчије, ако се нарочито уговори или ако у месту извршења уговора постоји такав трговачки обичај.

428. — Ако продата роба доноси плодове или какве друге користи, тада, кад год се друкчије не буде уговорило, по закону (§ 638 грађ. зак) исти припадају продавцу до времена које је уговорено за предају, а од тога времена купцу, макар се роба задржала код продавца и после тога рока.

б), да купцу јамчи да роба није туђа, да нема скривених махна и да има све уговорене особине.

429. — I. Тако, ако би се доцније показало, да продата роба није била продавчева у време предаје, па је њен прави сопственик судски путем одузме од купца[1]), продавац је тада дужан купцу вратити примљену цену, а уз то накнадити и штету, коју је претрпио. Ако је продаваоц знао, да је ствар туђа па је ипак продао, дужан ће бити у наведеном случају накнадити још и добит, коју би купац сигурно имао на продаји купљене робе. Али имамо приметити, да при трговачкој продаји врло ретко наступа ова одговорност продавчева наспрам купца; јер је у трговачком промету врло честа примена напред изложене одредбе § 221 грађ. зак., те пређашњи сопственик врло ретко кад може од купца судским путем одузети робу. То је зато, што роба подлежи горњој законској одредби докле год кружи искључно између трговаца или између њих и потрошача, а и у случају кад на трговца прелази од произвођача или од продаваца који није трговац, она се обично код таквог купца (трговца) задржава само врло кратко време.

430. — Дужност продавчева да купцу јемчи, да му продату робу нико неће одузети, само је природна особина уговора куповине и продаје, а никако каква битна, без које тај уговор не би могао опстати. Због тога је допуштено, да се продавац нарочитом погодбом ослободи те одговорности, т. ј. да може робу продати, не стојећи добар купцу ни зашта (без одговорности своје). Али та погодба не важи безусловно за све случаје одузимање робе, него једино за оне, који нису изазвати са знањем или кривицом продавчевом. (Тако на пр. ако је продао туђу ствар, знајући да је туђа, продавцу та погодба неће ништа помоћи). Осим тога продавац је већ по самом закону (§ 557 грађ. зак.) ослобођен те дужности и одговорности, кад год је купац, при закључењу уговора о куповини и продаји знао да је роба туђа, па је ипак купио, не тражећи изрично од продавца гаранцију против одузимања.

---

[1] У спору, који прави сопственик поведе, купац је дужан да се позове у заштиту на свога продавца, ако жели да своје право на накнаду према истом несумњиво утврди (§ 339 зак. о грађ. пост.).

431. — II. Одговорност продавчева за недостатке и мâне наступа само онда кад се испуне сви ови услови:

1. Да су недостатци на роби постојали пре њене предаје. Ако продавац то одрече, купац је дужан доказати.

2. Да су они скривени, јер за недостатке, који свакоме у очи падају, (§ 556 грађ. зак.) није дужан нико јемствовати, осим ако је нарочито у уговору назначено, де роба нема баш никаквог недостатка.

3. Да роба није купљена гомилом (ђутуре) т. ј. онако као што стоји и лежи без броја и мере, јер у том случају продавац одговара за мâне само онда, кад је уговором нарочито примио одговорност, и то само за оне недостатке за које је добар стајао (§ 558 грађ. зак.).

432. — Недостатци (мâне) могу бити од две врсте. Они су или *велики* (редхибиторни) или *обични*. За прве се сматрају сви они услед којих се роба не може *никако* употребити за потребу којој је намењена (на пр. купљена труба штофа скроз је прогрижена, стока болесна, вино прокисло, брашно ужежено и т. д.); за друге се опет узимају они, који роби само смањују употребљивост, али јој исту не одузимају сасвим (на пр. штоф је ужи или краћи него што треба по мустри, стока мршава, брашно мало горчи, вино мало задише на буђу и т. д.) Који од тих недостатака постоји у даном случају јесте питање, које судија има да реши према природи и према приликама сваког појединог случаја.

433. — Продавчева је одговорност за недостатке различна према врсти појављеног недостатка. Ако је недостатак велики, купац је овлашћен да на основу њега тражи раскидање уговора, тако да продавац узме натраг робу и врати цену. Ако је пак недостатак обичан, купац истина не може раскидати уговор, али има право тражити, да се роби цена смањи сразмерно недостатку. Пор тога, продавац, који је прикривао какав велики недост так, дужан је накнадити штету, коју купац има усл раскидања уговора. Таква је иста одговорност прод чева и у случају кад роба нема уговорене особине.

434. — У нашем закону није одређен какав нарочити рок, у коме купац треба да поднесе тужбу против продавца због појављених недостатака, али ипак са том се тужбом има похитати из два разлога, а на име: *прво*, што је за купца доцније све теже доказати, да је недостатак постојао пре предаје, и *друго*, што се оклевање у подношењу тужбе може узети као прећутно признање купчево, да је знао за недостатак и да је на њега пристао. Са тих је разлога купцу у интересу, да при пријему или што скорије после пријема робу свестрано прегледа и одмах утврди нађене мане.

Б). Обвезе купчеве (права продавчева).

Купац је обвезан:

1, да прими и однесе купљену робу.

435. — Та његова дужност одговара продавчевој обвези да робу преда, а наступа чим продавац своју обвезу испуни у свему онако како је уговорено (§ 652 грађ. зак.) или чим буде спреман да је тако испуни.

436. — Купац је, дакле, у праву да не прими робу, ако је стигла после уговореног рока, ако има какав велики недостатак, ако му се не даје на уговореном месту, ако му се нуди само један део и т. д. ако се у опште не предаје у свему онако како је уговорено. Кад је роба послата из каквог другог места, и купац је не прими зато, што није донета у добром стању или потпуно, тада је дужан трговачки суд (а ако њега нема у месту, првостепени, а ако ни овога нема, општински) да, по захтеву купца, продавца или возара, преко вештака прегледа робу и нареди где да се смести (§ 72 трг. зак.).

437. — Као год што продавац сноси трошкове око предаје, тако је и купац дужан сносити трошкове око пријема и одношења робе, на пр. паковање, товарење, подвоз и т. д. кад год не буде друкче уговорено или не постоји противан трговачки обичај.

438. — Ако се купац не хтедне одазвати овој своој дужности, онда, у случају кад је рок за предају и пријем говором тачно одређен, продавац је законом (§ 657 грађ. ак.) овлашћен, да, према своме интересу, или уговор матра за раскинут и робу другоме прода, или да код суда тражи принудно извршење закљученог уговора, сместивши робу на сигурно место.

2, да плати уговорену цену.

439. — Ту дужност купац, по правилу, има да изврши онда и на оном месту, кад и где прими робу, јер му продавац није дужан (§ 653 грађ. зак.) робу предати без цене. Али од тог правила чини се изузетак:

а). Кад је нарочито уговорено, да купац робу положи доцније, а то је кад је роба продата на почек. Али и у том случају, продавац није дужан дати робу без цене, ако се деси да купац падне под стечај пре него што је робу примио, јер се у том случају по самом закону (§ 27 зак. о стец. пост.) сматра, да је приспео рок за полагање цене, чим је суд отворио стечај.

б). Кад је купац узнемирен у државини купљене робе (на пр. неко се јавља као прави сопственик робе и тражи је преко власти) јер тада он може задржати исплату цене све дотле, докле продавац не отклони то узнемирење, или бар не да довољно јемства, да ће цену вратити, ако роба буде одузета (§ 655 грађ. зак.).

в). Кад купац нађе на роби какав недостатак, јер у том случају, као што знамо, он може или раскинути уговор или тражити да се цена смањи.

440. — Ако купац не изврши ову своју дужност без оправданога узрока (т. ј. ван ова три случаја), закон (§ 656 грађ. зак.) тада даје право продавцу, који је робу предао или је спреман да то учини, да бира: или да уговор раскине или да цену судом тражи. Кад продавац изабере ово последње, он има права од купца тражити поред цене и закони интерес $6^0/_0$ на њу. Тај интерес тече од рока, који је уговором одређен за полагање цене, иначе од кад је тужба поднета суду, ако рок није уговорен. До рока пак или до дана тужбе, продавац нема права тражити интерес на цену само онда, кад је то нарочито уговорио с купцем (§ 654 грађ. зак.).

IV). Посебне врсте куповине и продаје.

441. — Уговор о куповини и продаји у трговини се врло често закључује са каквим условом или са роком, те отуда у њој и настају засебне врсте куповине и продаје. Ми ћемо разгледати само најчешће и најважније.

А). Условне куповине и продаје.

С погледом на услов, под којим је закључена, куповина и продаја може бити:

а). Под условом мерења или бројања купљене робе.

442. — Предмет те куповине и продаје јесте роба, која се ближе одређује мерењем или бројањем. Она се обично састоји из замењивих ствари, т. ј. из ствари, које по вредности својој приближно одговарају једна другој, те је због тога све једно која ће се дати између свију оних што припадају истом роду.

443. — Таква се роба продаје на два начина: или *гомилом* (ђутуре), или *на меру* или *на број*.

444. — Када се прода на први начин, т. ј. гомилом, тада се цена одређује укупно према збирној целини робе, н. пр: продата цела једна гомила угљена за 100 динара. Код такве куповине и продаје, као што смо већ напред видели, важе два сасвим изузетна правила, и то: *прво:* ризик за случајну пропаст или за случајно оштећење сноси купац још од закључења уговора, кад год штета не премаша половину вредности робе (§ 637 грађ. зак.), и *друго:* продавац не одговара за скривене мане и недостатке, кад год ту одговорност не прими на себе нарочитом погодбом (§ 558 грађ. зак.).

445. — Када се пак прода на други начин, т. ј. на меру или на број, цена се тада назначује само према једном делу робе, и то према делу који одговара јединици какве мере (тежине, запремине, дужине и т. д.), а целокупна се цена изналази тек доцније мерењем или бројањем. Н. пр: продат угљен по 3 динара 100 кила.

446. — Код куповине и продаје гомилом уговор је одмах закључен, јер су одмах одређене и роба и цена. Код куповине и продаје пак на меру или на број он се никако не сматра закључен онда кад је погодба прекинута. Тада још није потпуно одређена ни купљена роба ни уговорна цена, него се имају одредити тек мерењем или бројањем. Ако се мерење или бројање изврши, уговор је коначно закључен, а ако се то не могне учинити н. пр: што је продата роба сасвим пропала, он остаје недовршен, и оно што је већ уговарано пада. Ето због тога се свака куповина и продаја на меру или на број по закону нашем (§ 644 грађ. зак.) сматра под одложним условом: *ако се роба премери или изброји.* Код такве куповине и продаје закљученом погодбом купац добија само право, да тражи да продавац у одређено време испуни тај услов.

447. — Код робе која се продаје по тежини, ако се друкчије нарочито не уговори или ако не постоји какав противан трговачки обичај, правило је, да купац плаћа само чисту робу, т. ј. тежину, што остаје по одбитку тежине завоја или увоја, која се последња обично зове: *дара* или *тара.* Али лаки унутрашњи увој обично се урачунава у чисту тежину, кад год роба не може да буде без њега. (Н. пр: хартија која умотава шећер у сандуцима или главама).

б). Под условом кушања.

448. — Предмет те куповине и продаје јесу оне потрошње ствари, код којих је каквоћа од претежног значаја, а може се оценити само органом за кушање (т. ј. језиком и непцима), као што су н. пр: вино, ракија, зејтин, масло сир и т. д.

449. — Код те су куповине и продаје и роба и цена истина одређене одмах чим је погодба прекинута, али тада још није потпуно постигнут споразум односно каквоће .коју роба треба да има, а она је, као што рекосмо, од битне важности по вредност и употребљивост њену. Због тога је код те куповине и продаје уговор закључен коначно тек када се постигне и тај споразум, а све дотле стоји под одложним условом: *ако је роба добра.*

450. — Кад год куповина и продаја има за предмет пиће или другу какву ствар чија се доброта само кушањем даје познати, она је увек закључена под тим условом. Тај услов код ње постоји већ по самом закону (§ 645 грађ. зак.), па зато и није потребно да се нарочито предвиђа у уговору. Али закон допушта, да продавац с купцем може уговорити и друкчије.

451. — Односно пак испуњења тога услова ваљ: гледати на то, да ли купац робу узима за своју домаћу потребу или је набавља за трговину.

Ако је први случај, тада се има тек онда сматрати да је услов испуњен и, према томе, да је уговор закључен коначно, кад купац робу проба и изјави да му се допада. У том се случају, при оцени каквоће робе, једино има узети у обзир лични укус купчев. Али ипак од тога се одступа кад купац изрично или прећутно пристане да узме робу која је добре каквоће, макар и не била у свему по његовом укусу. Такав прећутан пристанак постоји кад је роба поручена из каквог другог места, јер се не може разумно узети, да би је продавац друкчије хтео послати.

У другом пак случају, т. ј. кад се роба набавља за трговину, узима се да је услов испуњен и уговор коначно закључен, чим се покаже, да је роба добре каквоће. У том случају не решава лични укус купчев, него средњи укус потрошачке публике (муштерија) за које купац робу и набавља, а сматра се, да роба одговара том укусу, кад год је оне каквоће од које се обично у месту тражи и за уговорену цену продаје по трговачким радњама. Ако купац одриче, да роба одговара таквој каквоћи, онда то питање имају решити вештаци, изабрати на начин који смо раније показали. Али врло се често дешава, да трговац за многобројну муштерију има да благодари једино своме особито добром укусу, и да му је због тога јако стало за тим, да сва роба, коју набавља за радњу, одговара његовом личном укусу. Но то је само изузетак, те је зато у трговачком праву с раслогом усвојено правило, да трговац, кад жели да каквоћу набављене робе цени једино по свом личном укусу, мора то нарочито да уговори с продавцем.

в). На пробу.

452. — Код те куповине и продаје коначно закључење уговора зависи од услова: да ли роба одиста има све особине, које су уговорене или које купац код ње очекује (§ 668 грађ. зак.).

Предмет те куповине и продаје јесу непотрошне ствари, као н. пр: парне машине, музични инструменти, коњи и т. д.

453. — Она се закључује, како кад, под раскидним или под одложним условом, али се услов мора у уговору нарочито поменути, јер га закон претпоставља само код врло незнатног броја робе, н. пр: код хаљина, обуће, рубља и т. д., и то само кад се ово узима за домаћу потребу.

454. — Проба се има извршити у уговореном року, а за три дана од кад је предата купцу, ако у уговору није назначен какав други рок. Ако купац преко тога рока задржи робу без икаквог изјашњења, сматра се, да је роба издржала пробу и да је уговор коначно закључен.

г). По угледу (мустри).

455. — Код те куповине и продаје коначно закључење уговора зависи од услова: *да ли ће роба одговарати угледу (мустри)*, који су уговорне стране усвојиле као мерило њене каквоће.

456. — Та се врста куповине и продаје данас закључује врло често, а нарочито кад се роба продаје преко *путника* (путујућег калфе) или преко *агената* (трговачких представника).

457. — Она се може закључити, под условом било одложним (н. пр: ако се каже: купујем робу, ако одговара овој мустри), било раскидним (н. пр: ако је казано: купујем робу, али с правом да је вратим, ако не одговара мустри), али ипак најчешће је под одложним условом.

458. — *Угледом* или *мустром* се зове она мала количина робе, којој има у свему да одговара роба, што се продавац уговором обвезао да купцу преда у одређеном року. Она се обично затвара и под печатом оба уговорача чува докле продавац робу не донесе ради предаје; а даје се на чување или самоме купцу, или неком трећем лицу, које обе уговорне стране одреде. Кад је уговор закључен посредовањем трговачких посредника (сензала), тада се обично за такво лице узима сâм трговачки посредник. Ако је мустра била код купца, па је он не могне показати при предаји, у трговини је тада усвојена претпоставка, да понуђена роба, ако је само у опште добре каквоће, у свему одговара несталој мустри.

д). Са одустаницом.

459. — Та куповина и продаја закључена је под условом, да једна уговорна страна (купац или продавац) може, ако нађе свога интереса, одустати од уговора ка.

приспе време, које је одређено за извршење (§ 551 грађ. зак.).

460. — Код те куповине и продаје она страна, која је тако у своју корист уговорила право да може одустати од закљученог уговора, дужна је, у случају одустајања, дати другој страни уговорену суму новаца, која се зове *одустанца* (пишманлук)[1].

Б). Куповине и продаје са роком.

С погледом на уговорни рок, куповина и продаја може бити:

а). На почек (вересију).

461. — Код те куповине и продаје продавац је дужан да робу преда одмах по закључењу уговора, а купац је, међутим, овлашћен да цену положи доцније у року који је уговорен.

462. — Доцније полагање цене за купца је само право, а никако дужност, те, према томе, он је овлашћен да цену положи продавцу и пре уговореног рока. Кад купац цену положи ра̀није, продавац му обично отпушта од ње један мали део, који се зове *шконт* (есконт), кад год до уговореног рока има још извесно дуже време. Тај шконт зависи од добре воље продавчеве, кад год у месту не постоји трговачки обичај, да се он мора дати.

463. — У трговини је таква куповина и продаја врло честа, јер се у њој махом ради на кредит. Али кад год је цена иоле већа та се куповина и продаја претвара у меничан посао, јер купац обично издаје продавцу меницу, те му по њој цену и дугује.

---

[1] *Одустаница* (пишманлук) је у неколико слична са *капаром*, али је ипак од ње треба разликовàти.

Капара се полаже при самом закључењу уговора, а одустаница тек кад приспе извршење и уговорна страна, која је уговорила право одступањà, изјави да не мисли уговор извршити.

Капара је, даље, средство, да се осигура извршење уговора, а одустаница, на против, средство којим се једној страни даје могућност да уговор не изврши. Ако та уговорна страна положи одустаницу, тада више не може ни бити питања о извршењу уговора. Кад је пак капара дата, онà уговорна страна, којој је у интересу да се уговор изврши, ипак има права, да тражи извршење уговора, или накнаду за неизвршење, ако се уговор не може извршити.

б). На претплату (пренумерацију)

464. — Код те куповине и продаје купац полаже цену чим се уговор закључи, а продавцу се међутим оставља извесно време (рок) за предају продате робе. Она је, дакле, потпуна противност куповини и продаји на почек.

У трговини је таква куповина и продаја врло ретка. Шта више, и онда када се и закључи купац готово никад не полаже унапред целу цену, него само један део њен, а остатак тек кад му се роба преда.

в). На обострани рок (рочна).

465. — То је таква куповина и продаја, код које је рок уговорен у корист обе уговорне стране, тако да и купац и продавац имају да изврше своје обвезе тек кад приспе уговорени рок. Она је, дакле, потпуна противност куповини и продаји за готово, код које обе уговорне стране имају да изврше своје обвезе одмах по закључењу уговора.

466. За рок се може узети или само један одређени дан или читав низ дана (на пр. недеља половина месеца и т. д.) у току којих се уговор може извршити оног дана који странама буде најподеснији. Али код овакве куповине и продаје најчешће се одређује више рокова, који долазе један за другим у извесном размаку времена, и тада су уговорне стране дужне извршити по један уговорени део своје обвезе о сваком од тих рокова.

467. — Оваква се куповина и продаја у трговини најчешће јавља у облику оног трговачког уговора, који наш закон (т. 4 § 17. зак. о устр. трг. суда) зове *предузеће набављања.*

ОДСЕК II.

ТРГОВАЧКО ПОСРЕДНИШТВО (СЕНЗАЛСТВО)

I). Одредба уговора о трговачком посредништв

468. — У трговини је преко потребно, да се по
слови свршавају брзо и да се чини што бржи и што већ
обрт. Због тога је трговцима добро дошла услуга тр
говачког посредника, који им помажу у закључивањ

трговачких уговора, а нарочито уговора о куповини и продаји. Та се помоћ састоји *прво* у томе: да купцу нађу продавца или обрнуто продавцу купца, и да њих двоје доведу било у непосредну везу један с другим, било само у посредну, тиме, што ће им саопштавати предлоге и услове који они један другом чине и постављају; *друго* у томе: да, за све време док трају преговарања, утиру пут закључењу уговора, тежећи да измире интересе уговорних страна и да непристрасним обавештењима и саветима отклоне свако затезање; и најзад *треће* у томе: да саставе писмен доказ о уговору, који се закључи уз њихово посредовање.

Све те послове, који се укупно зову *посредовање*, трговачки посредници врше у сваком посебном случају на основу уговора засебне правне природе, који се зове *уговор о трговачком посредништву*. Тај се уговор закључује готово увек само усмено између трговачког посредника и лица којима он посредује. На основу њега трговачки се посредник обвезује према тим лицима, да им за извесну награду, које му оне имају дати, учини посредничке услуге при закључењу извесног трговачког уговора.

II). Економски значај трговачких посредника.

469. — Установа трговачких посредника пружа знатне користи трговини и трговцима, па зато трговачки свет за њом и осећа врло јаку потребу. Те су користи у главном ове:

1. Помоћу трговачких посредника трговци могу брже и сигурније свршавати своје трговачке послове. То је нарочито случај када имају да сврше какав посао у месту, у коме још ниси упознати. Тада им мора добро доћи услуга каквог трговачког посредника, коме је врло добро познато стање трговине тога места, те им је, по томе, потпуно у стању дати најпоузданије сва потребна извешћа и упутства.

2. Помоћу трговачких посредника трговци могу поверљиво сазнати услове, под којим би други био вољан да закључи какав трговачки уговор, а потреба за каквим тајним распитивањем у трговини се врло често јавља.

3. Помоћу трговачких посредника може се дознати средња цена робп и у оним трговачким варошима у ко-

јима не постоји берза, јер су они, пошто се уз њихово посредовање у месту закључују готово све веће погодбе, потпуно у стању да покажу која је била средња цена роби при тим погодбама. Трговцима је пак врло потребно, да знају ту средњу цену, како би на основу ње могли сигурно изводити своје трговачке комбинације и послове.

470. — Имајући у виду све те користи, наш је закон (§ 51 трг. зак.) допустио, да трговачки посредници могу постојати у Србији у свима трговачким местима, у којима је само трговина толико развијена да се осећа потреба за њима и где они могу живети од свог посредничког рада.

III). Трговачки посредници, њихове врсте и њихова надлежност.

471. — За посредовање у трговачким пословима по нашем се закону (§ 52 трг. зак.) изискују извесна спрема и извесне моралне особине, те се као *прави* трговачки посредници (сензали) признају само лица, која изабере трговачко-занатлијски одбор оног места, у коме посредник жели радити, и тај избор потврди првостепени суд (у Београду трговачки), који је надлежан за то место.

472. — Од кандидата за трговачког посредника наш закон тражи да испуњава следеће услове, и то:

1, да је правно способан за закључивање трговачких уговора, т. ј. да је пунолетан и да не стоји под старатељством;

2, да није био осуђиван због преваре или због другог какве преступа или злочина учињеног из користољубља, и да се у опште у животу сматра као часан и карактеран човек;

3, да је упознат са трговином у опште, а посебно са оном граном трговине, у којој жели посредовати.

473. — Кад потврди избор, суд је дужан решење о томе приковати на своје здање, а и нови је трговачки посредник обвезан одмах објавити га преко „Српских Новина“.

474. — У једном трговачком месту може бити онолико трговачких посредника колико их је год у њему потребно, јер им закон ничим не ограничава број.

475. — У Београду, од кад је отворена Београдска Берза, постоје поред обичних трговачких посредника, *берзански посредници*, као засебна врста правих трговачких посредника. Они врше посредничке послове искључиво на берзи у пословима берзанским, па су отуда и добили своје име. Њих бира Управа Београдске Берзе, по стечају, од обичних трговачких посредника или од лица која имају услове да буду такви посредници. Број њихов одређује Управа према потреби берзиној.

476. — Од те две врсте првих трговачких посредника треба разликовати она лица, која посредују у трговачким пословима и ако нису изабрата и призната за трговачког посредника. Таквих лица може бити само ван Берзе, јер обичним трговачким посредницима, за разлику од берзанских сензала, њихова посредничка радња није призната као неко искључиво право (монопол). И та су лица у ствари неки посредници, али ипак са правног гледишта она се битно разликују од правих трговачких посредника, и то *прво* у томе: што се не сматрају као трговци, него као обични најамници, и *друго* и поглавито у томе: што, као таква, немају она засебна права (повластице) које закон признаје правим трговачким посредницима у њиховоме послу, на пр. да извод из њиховог дневника служи као доказ о закљученом уговору.

477. — Изабрати и потврђени трговачки посредници имају права да посредују при закључењу трговачких уговора свију врста, јер их у томе закон ни у колико не ограничава. Али ипак они се обично специјалишу па се посвећују само извесним трговачким уговорима, на пр. посредују само за куповину и продају, за уговор о преносу робе, за грађевинске уговоре и т. д. Берзански су посредници, на против, обвезани, да сав свој посреднички рад посвете берзи и пословима који се на њој закључују, али им је опет зато на берзи признато искључиво право рада (монопол).

478. — Своје посредничке послове обични трговачки посредници имају права вршити само у оном месту за које су изабрати, а никако и у каквом другом страном месту.

IV). Обвезе и права уговорних страна.

479. — Из уговора о трговачком посредништву за трговачког посредника и она лица, којим он посредује, истичу на основу самог закона, дакле без њиховог нарочитог споразума, извесна права и извесне обвезе. Та су им права и те обвезе узајамне т. ј. што је за трговачког посредника обвеза, за она је лица право, и обрнуто што је за њих обвеза, за трговачког је посредника право.

А). Обвезе трговачког посредника.

480. — Трговачки је посредник дужан:

1. *Да посредовање, којега се примио, изврши брижљиво и савесно.*

481. — Он има при том посредовању подједнако да чува интересе обе уговорне стране, избегавајући брижљиво сваку пристрасност, била ова у корист ма кога од уговорача којима посредује, или ишла у корист његову сопствену.

482. — Да би се што поузданије отклонио сваки повод за повреду ове дужности, наш трговачки закон (§ 55) забрањује трговачком посреднику, да са нарученим му послом води ма какву трговину, било под својим, било под туђим именом, а осим тога не попушта му ни то, да за рачун кога од оних којима је посредовао прима наплату по посредованом послу или да јемствује за извршење тога посла.

483. — Ако се трговачки посредник огреши о ова правила, надлежни првостепени суд може, на предлог месног занатлиско-трговачког одбора, одузети му право посредовања. Осим тога он га може за ту повреду дужности и новчано казнити до 100 талира, поред осуде на накнаду штете, која је проузрокована његовим пристрасним радом.

484. — 2. *Да код трећих лица чува у тајности извршено посредовање* (т. ј. налоге, који су му давати, и услове закључуног уговора), кад год му уговорне стране не буду наредиле противно, и кад год друкче не захтева сама природа посла за који је посредовао.

485. — Име пак оних лица, којима посредује, он ј
дужан крити од друге уговорене стране само онда, ка
које од тих лица то од њега нарочито буде затражило,
дужан га је прикривати само, дотле докле се између њи
чињеним преговарањем преко њега, не постигне пре
ходни споразум, који је био потребан да стране мог

приступити самом закључењу уговора. Тада га пак мора, по самој природи ствари, другој уговорној страни саопштити, јер уговор, за који посредује, не закључује он, него лично сама она лица, између којих посредује.

486. — 3: *Да сачини писмени доказ о уговору, који је закључен уз његово посредовање.*

Ми смо већ раније видели (бр. 369.) на који начин он има извршити тај посао и какве је правне природе то доказно средство што га справља трговачки посредник.

Овде имамо још напоменути, да је трговачки посредник, кад се уз његово посредовање закључи уговор о куповини и продаји по каквој мустри, дужан чувати ту мустру све докле купац не прими купљену робу или докле га и пре тога не ослободи њеног чувања.

Б). Права трговачког посредника.

487. — Трговачки посредник, има само једно право, а то је: *да тражи награду за труд који је уложио на посредовању.*

488. — Ту награду он не мора нарочито да уговара, јер му право на њу истиче из самог уговора о трговачком посредништву, а њу су му дужне дати, кад год се друкчије не уговори, обе уговорне стране по пола, јер је он подједнако радио за сваку од њих.

489. — Величина награде зависи у првом реду од узајамне погодбе, а, ако о њој није било никаквога споразума између трговачког посредника и уговорних страна, онда му се има дати награда према такси, коју прописује министар народне привреде. Берзански пак посредници имају право само на онолику награду, колику је прописала Берзанска Управа.

490. — Право на награду трговачки посредник задобија тек кад уговорне стране закључе уговор уз његово посредовање. Он тада по правилу од њих може награду тражити одмах чим заведе у свој дневник закључени уговор и уговорним странама изда из њега потписате изводе. Тада му се награда не може одрећи услед тога, што једна уговорна страна није хтела извод потписати или што неће уговор да изврши драговољно. Али кад је уговор закључен под условом, трговачки посредник нема права да тражи награду све докле се се услов не испуни. Ако закључени уговор остане у снази, трговачки посредник има права на награду, а ако, на против, падне, трговачки посредник не задобија то право, макар колико труда да је уложио у посредовању.

ОДСЕК III.

КОМИСИОН.

I). Одредба и битни услови уговора о комисиону.

491. — Помоћ, коју трговачки посредници указују трговцима, врло је велика и врло драгоцена, али ипак често пута она им може бити недовољна. Као што знамо, трговачки се посредници ограничавају на том, да припреме и олакшају закључење уговора, а са̂м пак акт закључења није њихов посао, него оних лица којима посредују. Али трговцима се јавља врло често потреба (нарочито кад имају да сврше какав посао у каквом другом месту), да их ко одмени не само у припреми за закључење, него и у самом закључењу уговора. Ту одмену они могу наћи како у пуномоћнику тако и у комисионару, али мора се признати да је више и много боље налазе у овом последњем. Уговор, који о тој одмени закључују, зове се *пуномоћство*, кад га закључе с пуномоћником, а *комисион*, с комисионаром. Ми ћемо овде говорити само о комисиону.

492. — *Уговор о комисиону* јесте такав двострани уговор, којим једна уговорна страна (*комитенат*) овлашћује другу страну (*комисионара*), да за њен рачун, али у своје име, изврши извесан трговачки посао, и ова се, за извесну награду, тога прима.

493. — Као што се види из те одредбе, уговор о комисиону има три засебна услова, који су му битни и који га одликују од свију осталих уговора. Ти његови карактерни услови јесу ови:

494. — 1. *Комисионар извршује наручени посао у своје име*, а то значи, да тај посао, и ако је туђ (комитентов), врши као да је његов сопствени. Због тога њему једино и припадају сва права и обвезе, које потичу из закљученога посла, и због тога се у послу једино он и сматра као уговорна страна, а не и његов комитенат, кога треће лице, с ким је посао закључен, и не познаје.

495. — Уговор се о комисиону овим условом битно разликује од уговора о пуномоћству, јер пуномоћник увек врши наручени посао у име свога властодавца, а никад у своје сопствено. Он при том представља само свога властодавца, те због тога права и обвезе, која потеку из извршенога посла, не прибавља, као комисионар, он за себе самога, него за властодавца свога. Другим речима, пуномоћник је као неко оруђе, посредством кога властодавац говори и ради, јер све што пуномоћник у границама издатог му пуномоћства изради, с правног се гледишта узима као да је урадио главом са̑м властодавац; све то не веже пуномоћника, него једино његовог властодавца.

496. — У тој разлици и лежи главни узрок због кога је комисионар у трговини много подеснији од пуномоћника. Кад се уговор закључује преко пуномоћника, он се тада, као што напред рекосмо, с правног гледишта, закључује једино с пуномоћниковим властодавцем. Отуда за другу уговорну страну, кад год овога не познаје неминовно настаје потреба, да се распитује о имућности и трговачком карактеру његовом, а то јој, по себи се разуме, може бити врло теретно, ако се он налази с радњом у каквом сасвим удаљеном трговачком месту. Кад се пак уговор закључује преко комисионара, за другу уговорну страну та неприлика ни у колико не постоји, јер ова тада нема никаква посла са удаљеним комитентом, кога можда добро не познаје. Осим тога пуномоћник мора имати пуномоћство, а друга уговорна страна, пре него што ступи с њим у погодбу, мора да исто добро разгледа и да се увери, да ли је пуномоћник доиста овлашћен и у којој мери. Код комисионара за њу не постоји ни та друга незгода, јер њему није потребно никакво овлашћење, пошто ради у своје сопствено име. У трговини је пак та последња неприлика доста осетна, кад се узме у обзир, да се трговцима, тако рећи сваки час, јавља потреба да им послове други изврши, а често издавање пуномоћства изазива како трошак тако и губитак времена.

497. — 2. *Комисионар извршује само какав трговачки посао.* Њему се може поверити извршење ма ког трговачког посла, али ипак он најчешће врши само ове послове: купује, продаје, закључује меничне уговоре, закључује уговор о преносу робе, закључује берзански посао.

498. — Ну комисионари не врше све те послове из реда, него се обично одају вршењу само једног од њих. Највише их је који се баве само куповањем и продавањем, и они се обично и зову комисионарима. Ми ћемо зато у даљем говору поглавито имати у виду те комисионаре. Осим њих, готово су исто тако многобројни и важни комисионари, који се баве закључивањем уговора о преносу. Наш их закон назива *отправљачима* или *експедиторима* (шпедитерима), а ми ћемо о њима посебно говорити кад пређемо на уговор о преносу.

499. — 3. *Комисионар увек ради за награду.* И у томе се уговор о комисиону разликује од уговора о пуномоћству, јер пуномоћник ради по правилу бесплатно, а само онда има права да тражи награду од властодавца, кад с њим то уговори.

II). Економски значај комисионара.

500. — Услуге, које комисионари чине трговини и трговцима, врло су велике, а у главном су ове:

1. Помоћу комисионара трговци могу, не удаљујући се од својих радња, предузимати трговачке послове и у свима другим трговачким местима, кад год нађу у томе свога интереса.

При том, ако су непознати код трговаца у оном месту где имају да сврше посао, комисионар им може користити и својим личним кредитом.

2. Помоћу комисионара трговци могу набављати робу непосредно из саме фабрике и у тако малој количини у каквој фабрикант обично не лиферује свакоме. У том случају добитак је у нижој цени (т. зв. фабричној) обично толики да потпуно исплаћује награду комисионареву и често пута знатно прелази преко ње.

3. Помоћу комисионара трговци могу извршити трговачке послове и с лицима, наспрам којих желе да буд прикривени. Комисионари су у том погледу у стању д им учине далеко већу услугу од трговачких посредника јер они могу ту тајност одржати и при самом закључивању уговора, пошто исти закључују сами и у своје име

док је трговачки посредници, као што смо видели, могу чувати само за време преговарања.

Због те услуге, трговци се доста често служе комисионарима и онда, кад имају да сврше какав посао у самом оном месту, где им је радња.

4. Помоћу комисионара, коме пошље робу ради продаје, трговац може, да дође бар до једног (већег) дела цене пре него што се роба прода. Таком комисионару, који је обично познат под именом: *консињатор*, закон признаје право, да из робе, која му је послата ради продаје, првенствено од свију осталих поверилаца комитентових, наплати позајмицу, коју би дао комитенту на рачун продајне цене те робе. Због тога је консињатор увек готов, да ту позајмицу учини, или, ако ни сам није при новцу, да стави свој потпис на меницу, коју је комитент вукао на њега. Таква пак меница, пошто је комисионар обично имовно сигурна личност, код новчаних се завода ескontира врло радо, те, према томе, за комитенте вреди као и готов новац.

III). Обвезе и права уговорних страна.

501. — Из уговора о комисиону, чим се пуноважно закључи, потичу, на основу самог закона, извесне обвезе и извесна права за обе уговорне стране. Пошто је уговор о комисиону двостран уговор, та су права и обвезе уговорним странама узајамне, т. ј. што је за комисионара обвеза, за комитента је право, и обрнуто, што је за комисионара право, за комитента је обвеза. За њих имамо у опште рећи, да у многоме личе на обвезе и права пуномоћника.

А). Обвезе комисионареве (права комитентова).

Комисионар је, на основу уговора о комисиону, дужан:

1. *Да наручени посао изврши брижљиво и сагласно комитентовим наредбама и упутствима.*

502. —Од комисионара се на првом месту тражи, да при вршењу наруученога посла буде пажљив. Он тај посао има извршити онако пажљиво и онако брижљиво, како добри и уредни трговци обично врше своје трговачке послове. Њега ни у колико неће извинити то, што је немаран и при вршењу својих сопствених послова, јер његове услуге нису бесплатне, као што је, бар по правилу, услуга пуномоћникова. Комисионар, који се огреши о ову своју дужност, т. ј. коме се, при вршењу наручeнога посла, поткраде тако груба погрешка, у какву уредан трговац обично не пада (на пр. закључио уговор с човеком, који је опште познат као пропалица; из крајње немарности није никако или на време посао свршио ит.д.) дужан је (§ 617 грађ. зак.) накнадити комитенту штету, која је отуда потекла.

503. — Од комисионара се, осим тога, изискује, да наручени посао сврши онако како му је комитенат наредио, а врло је редак, међу тим, случај, да му комитенат не издаје ближа или даља упутства. Та пак упутства могу бити од две врсте; она су на име: или *наредбе* (заповедна, императивна упутства) или *обична упутства.*

504. — а). *Наредбе.* То су она упутства, којих се комисионар мора строго придржавати; јер се тичу главних тачака наручeнога посла, које комитенат жели да се безусловно изврше. Али и ако је код њих комисионару, по правилу, одузето право, да их оцењује и да, по своме мишљењу, одређује прави интерес комитентов, ипак ни она нису таква, да их мора слепо извршити. На име, када је, услед какве изненадне промене стања ствари, *очевидно*, да су та упутства сасвим противна интересима комитетовим, или кад се *очевидно* види, да комитенат, онда кад је издавао та упутства, није био упознат с правим стањем ствари, — комисионар је тада потпуно овлашћен: да извршење наручeног посла одложи и комитенту учини нужне представке, тражећи накнадна упутства. (На пр. комитент поручио робу за какву светковину, за коју комисионар поуздано зна или дозна да се неће држати. Поручио храну или муницију за какву ратујући страну, а комисионар сазна да је мир закључен. Наредио, да се роба прода одмах, а комисионар поуздано зна, да ће се за ту робу ускоро граница затворити, и да ће јој цена нагло скочити и т. д.). Али ваља нам напоменути, да се комисионар може, без своје одговорности, одлучити на ово одлагање само онда, кад је *очевидно* за свакога да су упутства противна правним интересима комитентовим, и кад за комитента неће бити ни иначе штетно, што наручени посао није одмах извршен.

505. — Кад комисионар не поступи по оваквим упутствима, комитенат тада није дужан да призна извршени посао за свој, него га може њему оставити (§ 611 грађ. зак.). Али, свакојако, комитенту, и у том случају, остаје право, да и тај рђаво свршени посао усвоји. Само се од њега тада тражи, да не оклева са изјавом: да ли посао прима или одбија; јер би иначе могло бити од његове стране при том спекулисања (на пр. да посао прими, ако цене скоче, а да га одбије, ако остану сталне), ако би му се допустило да вазда премишља. Сматра се, да посао прећутно прима, ако га у извесном року изрично не одбаци. Тај се рок има у појављеном сваком случају одредити према његовим приликама.

506. — Код куповине и продаје комисионари најчешће прекорачавају наредбе својих комитената у два правца, и то: или у томе, што се не придржавају одређене им цене, или у томе, што робу дају на почек, кад им је наређено да је продаду за готово.

507. — б). *Обична упутства.* То су таква упутства, која су дата с тим, да их се комисионар придржава само у случају ако се не покаже да је корисније урадити друкчије. Код тих је упутстава, дакле, комисионару у начелу одобрено одступање; шта више, ту му је и у дужност стављено да од њих одступи, кад год буду захтевали интереси комитентови.

Комитентов је интерес, по правилу, да комисионар закључи посао под повољнијим условима, али изузетно оно може бити и да се посао закључи и под условима неповољнијим од оних које је комитент означио. (На пр. роби је одређена цена 1000 динара, а за њу се не може добити више од 900 дин. међу тим, је лежарина велика, роба подлежи квару и цене стално падају). Ну да би се отклонио сваки доцнији спор односно питања: шта је било корисније урадити, најбоље је, да комисионар, кад год мисли да одступи у чем и од оваквих упутстава, о томе претходно извести комитента, и сачека његова накнадна упутства, ако се у опште буде имало за то потребног времена.

508. — Кад комисионар уради противно овим упутствима и ако није имао основаног разлога да одступа од њих, комитенат, по правилу, није овлашћен, да извршени посао не прими, него има само права тражити накнаду за штету, коју је услед тога претрпео.

509. — Наруџбина комитентова истина може садржавати у целом свом пространству само упутства од којих комисионар не сме одступати (наредбе), али обично она није таква. У њој се најчешће поред таквих заповедних упутства, налазе и обична упутства. Због тога се код уговора о комисиону врло често истиче на решење питање: како је се имало сматрати које упутство, да ли као наредба или као обично упутство. То се питање има у сваком поједином случају решити према свима приликама и околностима тога случаја.

2. *Да наручени посао сам изврши.*

510. — Комисионару, дакле, не припада право, да наручени посао преда на извршење другом ком комисионару. Комитенат се, можда, њему и обратио само зато, што је нарочито имао у виду његову способност у вршењу послова, његове веома разгранате везе у трговачком свету и његов велики кредит, рачунајући, да ће само он моћи извршити под најповољнијим условима наручени посао. То је правило наш закон (§ 616 грађ. зак.) поставио и за самог пуномоћника. Оно, пак, за комисионара мора важити у толико пре, што комисионар, при вршењу наручeнога посла, много више од пуномоћника истиче своју личност, јер посао ради сам у своје име.

Од тог се правила одступа само у ова два случаја, и то:

а). Кад комитенат одобри, да се посао преда другом комисионару. Он то може учинити *изрично* или *прећутно*. Сматра се, да је прећутно одобрио, кад је на пр. предао посао комисионару, који има да учини врло велики пут до места на ком се посао има извршити.

б). Кад је комисионар безусловно спречен да посао сâм сврши, а исти не трпи одлагање ни толико колико је потребно, да се од комитента добије пристанак за предају посла другом комисионару.

У та два случаја комисионар, који је извршење наручeног посла поверио другоме, одговара само за добар избор, али никако и за кривице изабратог комисионара. У сваком другом случају он је комитенту одговоран и за кривице тог другог комисионара, а тако исто и за штету, коју комитенат има у опште од тога што је посао предат другом.

3. *Да комитенту поднесе извештај чим посао сврши, и да му преда све што је на име тога посла примио од трећег лица, свога сауговорача.*

511. — Комисионар је обвезан, да свога комитента извести и о самом току извршења наруч‌еног посла, ако би овај то од њега захтевао; јер комитенту свакојако може бити у интересу да одмах сазна све важније мене тога извршења, како би према њима удешавао своје трговачке комбинације.

По правилу, комисионар није дужан у извештају свом назначити и лице с ким је наручени посао закључио, јер би иначе његове услуге могле бити комитенту излишне за другу сличну наруџбину. Али, изузетно, он је обвезан и то да учини, ако тврди да је то лице пропало, и да се због тога цена продате робе нема откуд наплатити.

512. — Како наручени посао закључује за комитентов рачун, комисионар је дужан предати комитенту и онај вишак цене, који је добио продавши робу скупље од цене, коју је овај последњи одредио као најнижу, или купивши је јевтиније од цене, коју је одредио као највишу. У том погледу, истина, комитенат га не може много контролисати, али ипак је он својим сопственим интересом упућен да буде у том савесан, јер *прво*, ако ради противно, изгубиће клијантелу због својих неповољних цена, а *друго*, ако се докаже да је тај део цене прикрио, одговараће по кривичном закону (§ 229 крив. зак.) као утајач.

Б). Обвезе комитентове (права комисионарева).

Комитенат, на основу уговора о комисиону, има ове обвезе:

1. *Да комисионару даде награду за извршени посао.*

513. Та се награда зове: *провизион* или *комисион*. Комисионар има на њу права и без нарочите погодбе, јер је уговор о комисиону теретан, као и сваки други трговачки уговор.

514. — Величина провизиона зависи од узајамне погодбе уговорних страна; а ако га оне не одреде унапред, онда у случају спора, суд га има одредити према тешкоћи и величини извршенога посла. Провизион се обично рачуна према вредности посла и плаћа се од сто (процентно), али он се може уговорити и одсеком (ђутуре).

515. — Комисионар, по правилу задобија право да тражи провизион тек кад изврши наручени посао, али ипак у трговини постоји обичај, да се консињатору издаје награда и онда, када не буде успео да робу прода, ако му се само не могне пребацити да је био немаран. Но у том случају не даје му се цео провизион, него обично само једна половина.

516. — По себи се разуме, да комисионар не може изгубити право на провизион због тога, што је закључени посао остао неизвршен (на пр. купац није положио цену, те је уговор раскинут; продавац није предао робу); али, ако му се то неизвршење може уписати у кривицу, он ће тада бити дужан комитенту накнадити штету, коју буде овај имао услед неизвршења уговора.

2. *Да комисионару даде на време потребна средства за извршење наручен ога посла.*

517. — Вршећи наручени посао, комисионар прима према трећим лицима извесне обвезе. Тако, ако је консињатор, обвезује се, да у уговореном року купцу преда робу; а ако је, на против, комисионар за куповину, он прима обвезу, да продавцу положи цену. Комитенат је дакле, дужан, да комисионару за времена пошље робу, односно цену, како овај не би дошао у неприлику према своме сауговорачу. У противном случају, одговоран је за сву штету, која буде настала услед неизвршења уговора, који је комисионар, по наредби његовој, закључио с трећим лицем.

3. *Да комисионару накнади све трошкове и све издатке, које овај буде учинио поводом наручен ога посла.*

518. — Поводом наручeног посла, консињатор може платити од својих новаца: пренос робе, царину, трошарину, лежарину, оправке, осигурања и т. д., а комисионар за куповину може положити цену. Комитенат је дужан накнадити све те издатке заједно са законим (6%) интересом, од дана кад су учињени.

Осим тога, као што смо напред већ напоменули, консињатор врло често позајмљује комитенту на рачун робе, коју му је овај послао ради продаје. Комитенат је дужан да врати и ту позајмицу са законим интересом, ако није уговорен већи интерес.

519. — Имајући у виду све оне велике користи, које трговини и трговцима доприносе својим радом комисионари, а нарочито *консињатори*, који су најважнији и по трговину и трговце најкориснији, наш је закон (§§ 59 и 60 трг. зак.) нарочито осигурао једно од горе поменутих примања ових последњих. На име, он је консињаторима признао право, да суму новаца, коју су позајмили комитенту на рачун робе, наплате, заједно са интересом и свима трошковима, првенствено од свију поверилаца његових из вредности робе, коју им је послао ради продаје. Али он то њихово првенствено (прећутно законско заложно) право ставља у зависност од испуњења ова два услова, и то:

а) да им је роба послата из другог места, т. ј. из каквог трговачког места, у коме се не налази њихова радња.

Закон је мислио овим да спречи трговце да непосредно пред стечај не уступају кришом, на штету својих поверилаца, ово првенствено право наплате из робе само једном од њих или некоме трећем лицу, коме у ствари ништа не дугују. Кад се пак роба има да пренесе из другог места, наш је закон држао, да ће неизмирени повериоци за тај пренос сазнати за времена, и да ће је спречити, да потпадне под ово првенствено право кад год дужник буде намеравао да их оштети давањем робе у комисион.

б) да се роба већ налазила у њиховом притежању, кад су комитенту учинили позајмицу. Закон сматра, да је испуњен овај други услов не само онда кад се роба налази у непосредној власти комисионаровој, на пр. у његовој магази, дућану и т. д.; него и онда, кад се она налази само на његовом расположењу у магази царинарнице или ма ког државног или јавног сместишта, и шта више и онда, кад је још на путу, али је од ње консињатору већ предато спроводно писмо, из кога се види да је њему послата. Закон у том иде још и даље, па сматра, да то притежање робе стоји и онда кад је консињатор робу за рачун комитентов продао и купцу предао. У том последњем случају консињатор има заложно право на цену, коју купац има да положи.

IV). Правни однос комисионара и комитента наспрам трећих лица.

А), Наспрам оног с ким је комисионар закључио наручени уговор.

520. — Однос комисионарев према том лицу већ смо показали, говорећи о засебним битним условима уговора о комисиону (бр. 494). Тај је однос одређен већ тиме, што комисионар не закључује наручени посао у име својега комитента, него у име своје сопствено. Према таквој својој радњи, он, у погледу трећег лица, с ким наручени посао закључује, правно ради не само у своје име, него и за свој рачун. Он се на име, према том лицу понаша исто онако како би се понашао сваки други трговац који би уговарао искључиво за себе са мога. Због тога и сви правни одношаји, т. ј. сва права и обвезе, који се заснивају наручени послом, настају једино између њега и трећег лица.

521. — Што се пак тиче односа комитентовог према том трећем лицу, он је већ тим самим прећутно одређен. У наручeноме послу између комитента и тог трећег лица не постоји никакав непосредни правни однос; њих су двоје у њему сасвим страни један другоме. Комисионар га истина закључује за рачун комитентов, али треће лице за то ништа не зна, оно, шта више, за то и не мора да зна ни кад би му комисионар нарочито саопштио. Узајамни однос комитентов и комисионаров трећега се лица правно не тиче ни онда, кад би и сам комитенат учествовао у извршењу наручeног посла (на пр. кад би у присуству трећег лица давао упутства комисионару, одабирао робу и т. д.).

522. — Из таквог правног положаја комисионаровог према трећем лицу, сауговорачу комисионаровом, потичу, као његове непосредне последице, ова два важна правила:

NB

a). Тужбу за извршење закљученога уговора може против трећег лица поднети суду једино комисионар. Комитенат је пак овлашћен то учинити само онда, када му комисионар своје право уступи. Због тога и треће лице у спору, који би комитент против њега повео, има очај исти правни положај, у коме би било да спор води сам комисионар. Оно, на име, има право да се и у томе спору послужи свима оним одбранбеним средствима, које га закон овлашћује да употреби према комисионару лично. Тако на пр. он има права, ако је и њему комисионар лично што дуговао, пребити то своје примање са дугом, за који га комитенат у том спору тужи.

б). Ако комисионар падне под стечај пре него што комитенат изда цену за робу која је купљена на почек, треће лице, које је ту робу продало, тада нема права тражити цену од комитента непосредно, него је дужно тражбину своју пријавити у комисионарову стечајну масу, и наплаћивати се по гуреми.

Б). Однос комитентов наспрам поверилаца комисионаревих.

523. — Правни однос, који се уговором о комисиону заснива између комитента и комисионара, важи и за повериоце и наследнике њихове у свему оном што се непосредно не тиче њихових личности и личних особина. (§ 552 грађ. зак.). Према томе су повериоци и наследници комисионареви дужни, да комитенту издаду као његову сопственост све оно што је комисионар примио на основу наручeнога посла, кад год се то још налази у имовини комисионаровој тако одвојено, да се може разликовати и распознати од осталих добара (§ 222 грађ. зак.). Са тог је разлога наш закон (§ 61 трг. зак.) и прописао, да се роба, која је комисионару послата ради продаје, сматра као комитентова сопственост, све док је комисионар не прода и купцу не преда.

V.) Престанак уговора о комисиону.

524. — Узроци, са којих престаје уговор о комисиону, јесу ови:

1. *Извршење наручeног посла.*

2. *Отказ.* Уговор о комисиону може отказати како комитент тако и комисионар. Комитент га може отказати у свако доба, све док комисионар не буде сасвим извршио наручени посао. Он при том није обвезан, да свој отказ правда, али је дужан и тада исплатити провизион. Комисионар га пак, може отказати без икакве одговорности само онда, када комитенат не изврши своју

дужност (на пр. не ушиље цену), а увек је дужан, да комитента одмах извести о свом одустанку, како би овај могао отклонити штету, која може отуда потећи за њега.

3. *Смрт* и *правна неспособност* (душевна болест, пад под стечај, оглашење за распикућу и т. д.) било комитентова, било комисионарева. Уговор о комисиону, као год и уговор о пуномоћству, оснива се на поверењу, које комитенат има у комисионару; он је у толико личан уговор, те је и сасвим оправдано, да престане чим које од уговорних страна нестане, или чим која од њих постане правно неспособна. То вреди нарочито за комисионара, јер његову личност и способност комитент нарочито има у виду при закључењу уговора.

VI). Погодба del credere.

525. — Комисионар, као што смо видели одговара комитенту само за оне штете, које би постале из наручeнога посла каквом његовом грубом погрешком. Он, дакле, није дужан накнадити, нити штете, које су настале од слепог случаја, нити оне, које су потекле услед његове погрешке, ако је та погрешка тако мала и незнатна, да би се могла поткрасти и сваком другом уредном и добром трговцу. (На пр. купац, који је у време продаје био имућан, сада не може да плати цену. Продавац, који је опште познат као савесан трговац, одриче да на време преда купљену робу и т. д.). Трговцима је, међу тим, често пута врло потребно, да извршење каквог свог посла, који су поверили комисионару, осигурају тако, да могу с потпуном сигурношћу на њега рачунати у каквом другом послу. Они пак то могу постићи, ако с комисионарем закључе нарочиту погодбу, која се зове: *погодба del credere*. То је један споредан уговор, који се може закључити уз уговор о комисиону, а на основу кога комисионар, за извесну награду, јемствује комитенту, да ће наручени посао безусловно у свему бити тачно извршен.

Као што се види, погодба del credere у ствари је само једна врста осигурања. Комитенат помоћу ње долази до веће сигурности да ће наручени посао бити тачно извршен и то прво тиме, што му то гарантује комисионар, а друго и тиме, што ће комисионар, пазити, да наручени посао изврши само са сигурним лицем, знајући, да ће за сваку нетачност и неуредност са̂м одговарати.

526. — Пошто се погодбом del credere комитенат осигурава од могуће штете, то отуда излази, да је за њу изглед (ризик) да штета наступи неопходна претпоставка. Према томе та се погодба не може закључити, кад се комисионару наручује да робу прода само за готово, или да продавцу не оставља никакав рок за предају купљене робе.

527. — Погодба del credere може се уговорити како изрично тако и прећутно. Сматра се, да је прећутно уговорена кад год је уговорен провизион већи од оног који се обично у месту даје комисионарима, јер је у трговини усвојено правило, да комисионар у случају погодбе del credere обично има права да тражи дупли провизион.

ОДСЕК IV.

БЕРЗАНСКИ ПОСЛОВИ.

ГЛАВА I.

БЕРЗА.

I. Одредба (појам) берзе.

528. — Пре него што приступимо проучавању берзанских послова, потребно је, да видимо шта је то берза, какве су њене врсте и какав је њен значај у трговини.

Реч: *Берза* има више разних значења, али најважнија су ова три:

1, њом се, пре свега, означавају скупови, које држе трговци и трговачки посредници каквог трговачког места у одређено време и на одређеном месту ради закључивања трговачких послова. То је најглавније значење те речи;

2, њом се, даље, означава и сама зграда, у којој се држе такви скупови;

3, њом се, најзад, означава и збир свију оних послова берзанских, који су закључени на једном берзанском састанку.

Берза је у ствари трговачки трг (пијаца), који је само много савршенији од обичних тргова. И на њој се, као и на сваком другом тргу, купује и продаје, али се роба не износи, него се продаје по мустри, а трговачки папири (акције, облигације, чекови и т. д.) и без тога, јер се по самом њиховом називу дају означити сасвим опредељено.

529. — Ми имамо у Србији берзу само у Београду, и то од 1895 год.

Закон пак о јавним берзама у нас је донет много раније, и то 3. новембра 1886 године.

II. Врсте берза.

530. — На берзи се може продавати и куповати само она роба, која је њеним правилима поименце одређена, а на име: наши земаљски производи, прерађевине, племенити метали, новац златан и сребрн, трговачки папири и т. д. Према тим предметима и берзе се деле на две разне врсте, и то на:

1. *Робне или продуктне берзе*, на којима се продају и купују само земаљски производи и остала обична роба; и

2. *Обичне или ефектне берзе*, на којима се продају и купују само трговачки папири и новац златан и сребрн.

Те су две берзе и у мањим трговачким местима одвојене једна од друге бар у толико што се њихови састанци држе у разно време. Оне су код нас за данас потпуно раздвојене, јер се држе не само у разно време (обична, пре, а робна, после подне) него и у разним локалима (обична, у улици Кнеза Михаила, а робна, на Малом Пијацу).

III. Економски значај берзе.

531. — Берза је за трговину врло корисна установа. Користи, које она пружа трговачком свету, у главно су ове:

1. Она даје трговцима могућност, да своје трговачк послове свршавају брзо, повољно и поуздано. Када имај берзу, трговци не морају сваки дан распитивати шта к од њих жели да купи или да прода. Све време до берз ног састанка, они могу слободно употребити за друге свој

послове, јер је извесно, да ће на берзу доћи сви, који тога дана имају шта купити или продати. На берзи се погодбе свршавају брзо и повољно, јер се, пре свега, врше уз припомоћ вештих берзанских посредника, а затим при свакој од њих учествују сви који су вољни да је закључе, живо се такмичећи један с другим. На њој се уз то и послови свршавају поуздано, јер лице, које није испунило своје обвезе из ма каквог берзанског посла, по закону (т. 4 чл. 5. зак. о јав. берз.) нема права долазити на берзу докле год исте не испуни. За трговце је, међутим, та забрана толико осетна казна, да јој се излажу само у крајњој нужди.

2. Она даје могућност, да се у њеном месту зна сваког дана цена *(курс, берзанска цена)* најважније робе и трговачких папира, јер се на њој сваког дана толико прода и купи, да се као права цена може слободно узети средња цена свију продаја и куповина, које су тога дана извршене у берзанским пословима. Управа је берзина дужна (чл. 10 зак. о јавн. берз.). да сваког дана тачно изнађе ту цену и да је објави без оклевања преко новина.

3. На њој се сустичу сваког дана све важније трговачке вести које јако интересују све трговце, те их сваки, без нарочитог трошка, може на њој сазнати најпре и најбоље.

4. Она је, најзад, дала могућност, да се оснују велика акционарска друштва, јер се без ње никако не би могле издавати довољно брзо акције и обвезнице тих врло важних трговачких друштава.

IV. Посећивање берзанских састанака.

532. — На берзанске састанке не могу долазити само (чл. 5. зак. о јавн. берз.) ова лица:

1, женскиње;

2, лица која не могу пуноважно располагати својим имањем;

3, лица која се налазе под стечајем, докле год траје стечај; а и после свршеног стечаја, ако су осуђена за лажно банкротство, па им није протекло три године дана по издржаној или опроштеној казни и т. д.

Сва друга пак лица имају права посећивати берзу, ако плате годишњи улог члана или посетиоца берзе, или узму гостинску карту.

V. Управа берзина; државни надзор над берзом и берзански избрани суд.

533. — Берза је готово свуда приватна установа, а обично је оснивају трговачка удружења оног места у коме се налази. Чланом Београдске Берзе може бити сваки онај, коме закон (чл. 5 зак. о јавн. берз.) допушта да посећује берзу, и који, при том, од најмање три године води какву трговачку радњу или јавно учествује у фирми судски протоколисаној у Србији (чл. 18 статута Беогр. Берзе.).

534. — Берзом и њеним пословима управља одбор од 10 лица, која бира скупштина чланова берзиних на 2 године из своје средине од оних чланова који су српски поданици и живе у Београду. Тај се одбор зове *Берзина Управа.*

Ну и ако су берзе приватне установе, оне су ипак под непосредним надзором државне власти, код нас под надзором министра народне привреде. Надзор се тај у главном огледа у овим правилима:

1. Берзе се могу основати само по одобрењу министра народне привреде, а на основу правила (статута), која он одобри. Свака друга берза строго је забрањена законом (чл. 1 зак. о јавн. берз.), а они, који би учествовали у тим забрањеним берзама, подлеже новчаној казни од 100 до 1000 динара, која се има заменити затвором до 30 дана, ако је осуђени нема откуд платити.

2. При свакој се берзи мора налазити један владин комисар, кога поставља министар народне привреде. Он је дужан (чл. 4 зак. о јав. берз.) да води највиши надзор на берзи и да спречава у пословима берзиним сваку повреду закона или берзиног статута.

3. Министар народне привреде има право (чл. 13. зак. о јавн. берз.) да смени чланове берзине управе и да нареди да се берза затвори за време или за свагда, но то последње само по саслушању местног трговачко-занатлијског одбора.

535. — Берза може имати и свој *изборни суд* (чл. 6 зак. о јавн. берз.). Избрани суд Београдске Берзе састоји се из 24 избраних судија (чл. 86 стат.), које бира сваке године редовна скупштина берзина између оних чланова њених, који су српски поданици, стално живе у Београду и имају најмање 25 година живота (чл. 87. ст.). Избране судије деле се одмах при избору коцком у три секције са по 8 чланова. Свака секција ради по 15 дана према распореду дежурства (чл. 91 статута. берзе). За извиђање и суђење свакога спора образује се суд од 5 чланова, узетих коцком од дежурне секције (чл. 94 стат. б. берз.). Дужност деловође берзанскога суда врши секретар Берзе, који мора бити правник и имати уредну факултетску сведоџбу (чл. 100 ст. беогр. берзе).

Берзански Суд Београдске Берзе надлежан је (чл. 83 ст.), да извиђа и пресуђује све спорове, који би произлазили из берзанских послова закључених на Београдској Берзи:

а)., кад год се воде између лица, која су у време закључења спорнога посла или у време тужбе била записана као посетиоци или чланови те берзе, а не буду написмено уговорила надлежност којег другог суда; и

б)., кад се воде и између других лица, која буду претходно или накнадно написмено или изрично пристала на надлежност тога суда.

Против одлука избранога суда нема места жалби; оне су увек извршне (чл. 7. зак. о јавн. берз.).

ГЛАВА II.

БЕРЗАНСКИ ПОСЛОВИ.

А). *Одредба берзанских послова.*

536. — Одредбу берзанских послова дао је сам наш законодавац у чл. 14. закона о јавним берзама овако:

„Као берзански послови сматрају се сви они који се закључе у јавној берзанској дворани (локалу) у одређено време за рад на берзи и о оним прометним предметима који се на дотичној берзи смеју продавати и бележити (нотирати)“.

Према тој законској одредби, да се какав правни посао (уговор, погодба) сматра за берзански посао, потребно је да се испуне ова два услова:

1, да је тај правни посао закључен на берзанском састанку, т. ј. у јавној берзанској дворани и у време које је одређено за рад на берзи; и

2, да тај правни посао има за своју подлогу предмет, који се на дотичној берзи сме продавати и бележити.

Б). *Правна природа берзанских послова.*

537. — По члану 16. закона о јавним берзама сви се берзански послови сматрају као трговачки послови. Дакле, за њих важе у опште правила трговачког права.

Кад се берзански послови из ближе проуче, види се, да они (или бар најважнији од њих), по њиховој правној природи, нису ништа друго него уговор о куповини и продаји, било у свом обичном облику, било у облику уговора о набавци (лиферовању).

В). *Врсте берзанских послова.*

Најглавнији берзански послови јесу ови:

I. Дневни посао берзански.

538. — Тај берзански посао јесте обична куповина и продаја која је закључена на берзанском састанку тако, да се има одмах извршити.

Пошто се берзански састанци држе на обичној берзи пре подне, то сви дневни послови, који се закључе на берзи једнога дана, имају се довршити одмах тога истог дана после подне. Ако тада продавац не преда купцу робу, или купац не исплати цену, онај од њих двојице, који је готов да испуни своју обвезу, има право да од берзанске управе тражи да се закључени дневни посао изврши принудним путем.

II. Рочни (термински) берзански посао.

а). Одредба и улога рочног посла берзанског

539. — Тај берзански посао јесте куповина и продаја, која је закључена на берзанском састанку тако, да се има извршити тек у извесном року (термину).

Дневни посао берзански готово је увек заснован на здравој основи. Њега закључује по правилу само онај, који у ствари хоће да отуђи оно што продаје, са оним који тако исто хоће да прибави оно што тим послом купује; а са свим се ретко кад дешава, да се тај берзански посао предузима у циљу какве спекулације. У осталом, када се и деси да се изврши у каквој спекулативној намери, ни тада спекулација, ради које је предузет, није Бог зна како велика и опасна.

На против, код рочних (терминских) послова готово је увек са свим обрнут случај. Они се, на име, најчешће предузимају у каквој више или мање спекулативној намери. Нарочито на обичној (ефектној) берзи врло је редак случај да се врше без спекулације. Спекулација се при том послу увек оснива на томе, што се купац нада да ће цена купљене робе скочити до уговореног рока за предају, и што продавац са свим противно томе рачуна, да ће дотле цена пасти. Ако о уговореном року за предају робе, цена продатој роби буде скочила, у добити је купац; јер ће он моћи ту робу одмах препродати скупље, него што ју је он сам платио, и тако ће зарадити. Ако је обрнут случај, у добити је продавац; јер ће он продату робу на један дан раније набавити по јевтинију цену него што ју је продао, и сутра дан купцу је уступити за већу (уговорену) цену. Ова спекулација нарочито је опасна онда, када уговорачи (продавац и купац) закључују рочни посао, не са намером да га о року и изврше (т. ј. да продавац набави и преда купцу робу, а купац да му исплати уговорену цену), него кад га закључују једино у циљу да остваре своју спекулацију и да виде ко добија а ко губи, с тим, да онај, који је изгубио, исплати оном који је добио, само разлику (диференцију) између цене, коју је продана роба имала на дан закључења погодбе и цене коју она има сад на дан рока. То је тако звани *диференцијски посао*, који, као што се види, у ствари није ништа друго него игра или коцка; јер уговорне стране код њега теже да дођу до добити, коју ће једној од њих пружити слепи случај кога оне најчешће не могу ни да назру, а камо ли са већом или мањом сигурношћу да предвиде. Тај је посао због тога многе и многе довео до просјачког штапа, док је другима, који су били срећнији, дао величанствене палате, екипаже и сва земаљска блага и уживања. Због тога је посла берза данас у моралном погледу прилично извикана установа, управо она је таква установа чије се име често пута са стравом спомиње.

Било би најбоље, кад би се на берзи са свим забранио диференциски посао; али, на жалост, то није могућно. Та немогућност долази отуда, што је врло тешко у сваком случају на сигурно рећи за какав посао, да ли је обичан рочни или је диференцијски посао; јер, као што смо казали, диференцијски посао није ништа друго него рочни посао, при коме уговорним странама никако није стало до извршења закључене погодбе, него једино до тога, чија ће се комбинација остварити, и, према томе, ко ће добити а ко изгубити. У каквој пак намери рочни посао закључују, уговорне стране то увек само за себе задржавају и ником не казују нити на писмено стављају. Због тога, кад би се хтео са берзе истиснути диференцијски посао, морао би се на њој са свим забранити сваки рочни посао, а то би било врло штетно за трговину. Ето, тим разлозима руковођен, и наш је законодавац, по примеру свију других страних законодаваца, допустио на нашој берзи и диференцијски посао, као неко нужно зло, кога се није могућно отрести. Тако је он у чл. 15. зак. о јавн. берзама дао ову одредбу:

„При расправљању приватних спорова, који би потицали из берзанских послова, нема места одбрани, као да тражбина има за основ посао разлике (диференцијски посао), који би имао да се осуди као опклада или игра (§§ 793 и 794 грађ. зак.)“.

Али при свем том диференцијски се посао не оставља без сваког ограничења, него се ипак тежи да сузбије или бар сведе на разумну меру овим правилима:

а.) На обичној берзи, где се он највише и најопасније практикује, уговорним странама није допуштено да у рочном послу, који закључе међу собом, по својој вољи уговоре рок колики хоће, него су односно тога ограничене на тако звани fin courant (крај текућег месеца) и fin prochain (крај идућег месеца). Тако дакле, ту рок може бити најдужи од два месеца. Код тако кратког рока нису ни могућне сувише велике и опасне спекулације, јер обично се у томе року не могу ни ишчекивати сувише велике разлике у ценама које се не би могле предвидети или бар у неколико назрети, а кад се већ дају предвидети, онда престаје свака спекулација, пошто нико није вољан да улеће у сигурну штету.

На робној (продуктној) пак берзи, то правило не постоји; јер по самој природи предмета, који се налазе у промету на тој берзи, није се ни бојати претераних спекулација путем диференцијског посла, а осим тога ту су и рокови потребни дужи; а ту је и варирање цена много спорије него на ефектној берзи (чл. 15 зак. о јавн. берз.).

б). На обичној се берзи не допушта, да се рочним послом може продати и купити сваки папир; него управа берзина за тај посао одређује само оне папире који су сигурни и мање подложни честој и великој промени курса.

в). На обичној берзи, најзад, и за те папире који се у опште могу купити и продати рочним послом, не допушта се берзански закључак од које се хоће количине папира, него се обично одређује као најмањи берзански закључак број папира, који знатно надмаша онај, који је усвојен за најмањи берзански закључак при дневном послу. На тај се начин сузбија од диференцијскога посла сиротнија класа људи, за коју је и најмањи губитак врло опасан, и која није довољно ни упозната са природом берзанских операција.

Али, при свим тим ограничењима, диференцијски је посао данас доста јако развијен, а то највише зато, што су данас цене папирима од вредности врло променљиве, па само то њихово колебање, које је кад јаче а кад слабије, тако рећи дражи свет на пробање среће. Та трајна променљивост цена долази данас од огромног и сувише јако разгранатог трговачког саобраћаја, те узроци, који дејствују на понуду и тражњу (као: атмосферске појаве; индустријски проналасци, опадање и јачање потреба, политичке прилике и т. д.) јаче и опсежније дејствују него пре, када није било данашњих усавршених комуникацијоних средстава. У осталом и онда, када се у ствари не јави ни један од ових узрока, они се на берзи вештачки стварају, било проношењем лажних гласова, (agiotage, tripotage), (то се казни искључењем са берзе, чл. 19 зак. о јав. берз). било стварањем синдиката за вештачко ограничење понуде и тражње и т. д.

б). Поједини облици рочног (терминског) посла берзанског.

Према томе, да ли је закључен под каквим условом или није, рочни берзански посао има више облика. Тако он је:

1. *Обичан (прост) рочни посао.*

То је такав рочни посао, који није закључен ни под каквим условом, него га о року уговорне стране имају извршити безусловно онако како је он уговорен.

То је увек озбиљан посао; јер код њега има врло мало места спекулацији, док код осталих облика рочног посла увек је има у већој или мањој мери.

2. *Условни рочни послови.*

Код тих послова истина је уговорено да се закључена погодба има извршити о року. али ипак једној или обема уговореним странама (купцу и продавцу), по цену извесне суме новаца, која се зове *премија*, остављено је право: да одустане са свим од закључене погодбе, ако јој то буде у интересу, или да извршење погодбе у чему измени.

Другим речима, код тих рочних послова уговорен је нарочити услов, који зависи од воље оне стране која га је условила и која за њега даје другој страни у накнаду извесну суму, премију.

Тај услов може бити различан, па због тога и условни рочни послови могу имати разне видове. Тако, они су:

а) *Са простом премијом.*

540. — Код тог условног рочног посла једна од уговорних страна (или купац или продавац) задржава за себе право, да о року одустане од извршења закључене погодбе.

Тај условни рочни посао уговорне стране закључују онда, кад је једна од њих сигурна у своју комбинацију, а друга није, па је рада да се осигура од могуће велике штете, ако јој се комбинација не испуни. Она ту штету ограничава дајући другој страни премију. На пр. купим 100 ком. лутријских обвезница по 95 дин. комад за крај идућег месеца, и дам продавцу премију од 0·50 дин. по комаду. О року обвезнице спадну на 91 дин. комад. Кад бих морао погодбу извршити, ја бих изгубио на сваком комаду по 4 дин., свега 400 дин.; а овако, пошто сам дао премију своме продавцу, одустаћу од погодбе, и изгубићу само по 0·50 дин. по комаду — свега 50 дин. Да ми се пак остварила комбинација, т.ј. да су купљене обвезнице скочиле у цени, ја бих био у добити, чим би њихова цена премашила 95·50 дин. по комада.

Као што се из тога види, премија је само нека врста уплате за осигурање од могућне штете; јер одиста у предњем примеру продавац ми је по цену од 50 динара дао осигурање, да својом берзанском спекулацијом нећу бити оштећен више од те суме, ако она не испадне онако како сам мислио.

Код овог берзанског посла може се уговорити или да се премија плати само онда кад се одустаје од уговора, или да се плати у сваком случају, па одустало се или не од уговора. Ако се оно прво не услови изречно, ово се друго подразумева; и то је потпуно оправдано, јер је и у случају, кад је уговор извршен, она страна, која прима премију, њу потпуно заслужила, пошто се налазила у врло великој неизвесности хоће ли се уговор извршити или неће.

Остаје ли при погодби или не, онај, који је дао премију, има да се изјасни онда када дође рок извршењу. Ако тада ћути, сматра се да је одустао.

б) *Са двојном премијом.*

541. — Тај берзански посао није ништа друго него комбинација два условна рочна посла са простом премијом. Том послу спекуланти берзански прибегавају онда када знају да ће ускоро морати настати јако варирање цене, али само не могу да погоде у коме правцу: да ли ће она пасти или скочити. Код тог посла може бити комбинације на два разна начина, па с тога је и он од две врсте, и то:

542. — аа). Са обичном двојном премијом. То је онда, кад једно лице закључи два одвојена рочна посла са простом премијом тако, да у једном од њих има улогу купца, а у другом улогу продавца. На пр. *Јован*, не знајући како ће ићи курс акцијама Београдске Задруге, купи од *Петра* 20 ком. њених акција. У исто време он прода те акције *Стојану* за исти дан. И при куповини и при продаји тих акција уговори одступницу, па за то и Петру и Стојану даде премију (Петру премију за набавку, Стојану премију за пријам.) Сад о року може бити *прво*: да су тада акције скочиле: он ће од Петра тражити да изврши уговор, а према Стојану ће одустати од уговора, и тада ће бити у добити за онолико у колико је курс прешао суму обе премије; *друго*: да су акције пале: он ће према Петру одустати од погодбе, а према Стојану ће је извршити, и опет ће бити у добити за онолико за колико је курс спао испод суме обе премије;

треће: да је курс акција, противно његовој комбинацији, остао непромењен: он ће одустати од оба посла, и биће у губитку за суму коју износе обе премије.

Да узмемо други пример, који ће представљати са свим противну комбинацију. *Јован* је уверен да курс задругиних акција неће се ускоро променити, или да ће се изменити врло мало. Он ће тада продати *Петру* 20 комада тих акција, и у исто доба купити тај број тих акцаја од *Стојана* за исти дан, али дајући обојици право одступања и узимајући од сваког премију. Сад о року може бити ово троје: *Прво:* да је курс остао непромењен. Тада и Петар и Стојан одустају од погодбе, јер немају рачуна да је врше, а он узима обе премије. *Друго:* да промена курса не изнесе ни колико износи једна премија. Он ће тада бити у добити за ту разлику. *Треће:* да промена курса буде већа од сваке појединe премије. Он ће тада морати из свога џепа доплатити и Петру и Стојану тај вишак, па макар колико он износио.

543. — бб). Са двојном премијом и двојаким избором. То је такав рочни посао са двојном премијом при коме она страна, која плаћа премију, има о року право: или да одустане са свим од погодбе или да при њој остане, али да, по своjeм интересу и вољи, заузме у њој или улогу купца или улогу продавца.

Ова врста берзанског посла врло је слична са предњим берзанским послом зато, што је и он комбинација из два рочна посла са простом премијом. Разлика је између њих само у томе, што се код првог комбинација изводи помоћу два разна лица (Петра и Стојана у горњим примерима), а овде само са једним.

544. — в). *Са додатком или одбитком.*

То је такав берзански посао, код кога је једна уговорна страна овлашћена да о року измени закључену погодбу у томе, што ће моћи, ако је купац, захтевати да јој друга страна преда већу количину робе од оне која је уговорена (по правилу најмање још један пут толику), или, ако је продавац, што ће моћи предати већу количину од оне која је уговорена.

Она уговорна страна, која је себи резервисала тако право измењивања првобитне погодбе, плаћа другој премију као накнаду за неповољност, у коју је тиме ставља. Обично се та премија плаћа тако, да купац за накнадно изискану количину робе плаћа нешто мало већу цену него што има дати за ону прву уговорену; а продавац, што уступа накнадно натурену количину по јевтинију цену.

Као што се из тога види, тај берзански посао у ствари није ништа друго него комбинација из обичног рочног посла, и то у колико се тиче уговорене количине робе, и из рочног посла са простом премијом, у колико се тиче вишка који купац може захтевати или продавац може накнадно натурити.

Тај се берзански посао може закључити и у са свим противном смислу. На име он се може закључити тако, да купац, који је купио извесну количину робе, има права о року се предомислити и дићи само један део од те робе, односно да продавац може о року предати само један део уговорене робе. Због тога купац, односно продавац, плаћа другој страни премију у томе, што ће, ако је купац, за дигнуту робу платити већу цену, а ако је продавац, што ће се за предату количину робе задовољити нижом ценом.

г). *Есконтни берзански посао.*

545. — То је онај обичан рочни посао, код којега је једна уговорна страна, по цену извесне премије, себи резервисала право да тражи извршење и пре уговоренога рока, и то било одмах после закључења погодбе или тек пошто од њега протече неко извесно време. На пр. *Јован* је 1 марта за крај месеца купио 20 акција задругиних, али се боји да у том размаку њихов курс не скочи и за тим пред сам рок не спадне. Да би могао уватити најбољи курс, он за себе уговора право тог есконта. Или, он уговара тај услов што се истина нада лађи, која ће му донети продату робу, за крај марта, али ипак предвиђа случај да она приспе и раније, и тада му је, разуме се, у великом интересу да предају робе изврши пре уговоренога рока и да му лађа на обали не чека.

И овде се премија обично плаћа у цени тиме, што ће купац, ако је он задржао за себе то право, платити већу цену него што би била да тог услова нема; а ако је продавац, што ће се задовољити мањом ценом него што би имао кад би продавао без тога услова.

У Француској је трговачки обичај, да купци на обичној (ефектној) берзи и без нарочите погодбе имају ово право есконта и они се њиме нарочито онда служе кад им је интерес да за кратко време подигну курс купљеног папира. Јер ако њих више есконтишу једновремено за исти папир, онда продавци, који обично продати папир немају (који су à decouvert), нагну сви да га тада купе. Они тиме за тај дан појачају тражњу, а са њом са свим природно подигну и цену тога папира.

III. Продужни (репортни) посао берзански.

546. — И то је један комбинован берзански посао. Он је састављен из једног дневнӧг и једног обичног рочног посла. Њему берзански спекуланти прибегавају онда, када им какав обичан рочни посао није остао по њиховој комбинацији, па желе да своју спекулацију и даље наставе, да је *продуже* (отуда се тај посао и зове продужни или репортни, по енглеској речи report, која значи продужење); јер верује да ће се она у идућем послу (у продуженом послу берзанском) морати остварити.

Суштина тог продужног посла најбоље ће се видети из ова два примера, који се могу сматрати као најпростији његови облици.

Пример I. *Јован* купи 1-ог марта 1000 комада државних лутријских обвезница по 100 дин. комад за крај марта. Он је ту закључио обичан рочни посао и рачуна, да ће на крају марта ове обвезнице бити скупље од 100 динара, те да ће зарадити разлику кад их буде препродао. Али он се преварио у рачуну; јер крајем марта оне не само што нису скочиле него су на против спале у цени са 2 динара по комаду. Кад би се задржао на овом првом послу, Јован би био у штети за 2000 динара; јер би могао продати за 98000 динара ове обвезнице које је он платио са 100.000 динара. Али он је и тада уверен, да ће ове обвезнице најдаље за месец дана скочити у цени далеко изнад 100 динара. С тога се он реши, да своју комбинацију не напусти, него да је и даље продужи (репортира). Он дакле приступа продужном (репортном) берзанском послу, и то овако. Он ће на крају марта наћи капиталисту *Петра*, коме ће продати оне обвезнице, које тада прима од свога продавца. То ће учинити дневним послом а по курсу тога дана, дакле по 98 дин. комад. Петар ће обвезнице примити од Јовановог продавца и дати му за њих 98000 динара, а остатак у 2000 дин. домириће му Јован из свога џепа. Продавши тако дневним послом Петру ове обвезнице. Јован ће их у исто време од Петра купити обичним рочним послом за крај априла по већи курс, — по 99 дин. по комаду. Тим двема једновременим погодбама (продајом, која је извршена дневним послом, и куповином, која је извршена обичним рочним послом), Јован је са Петром закључио продужни (репортни) посао берзански.

Капиталисти Петру та је погодба несумњиво корисна, јер он помоћу ње на свом капиталу за време од једног месеца има добит од 1000 динара. Али и за Јована она може бити корисна, ако се оствари његова комбинација и крајем априла одиста скочи курс обвезницама. Ако је тада курс 101 дин. по комаду, Јован ће избећи сваку штету од првог обичног рочног посла, који му је, као што смо видели, истерао био из џепа 2000 дин.; јер ће сада добити на сваком комаду по 2 динара. Ако се цена обвезницама крајем априла попне још више од 101 динар, Јован ће за толико бити у добити.

Пример II. *Јаков* је продао 1 марта обичним рочним послом 1000 обвезница лутријских по 100 дин. комад с роком за крај тога месеца. Он те обвезнице нема (он је à decouvert), али се нада да ће о року њихов курс пасти, те да ће их на један дан пре рока набавити по нижу цену и одмах сутра дан своме купцу предати по ону вишу уговорену цену. Али Јаков се преварио. На крају марта курс је обвезницама скочио на 101 динар. Кад би се на томе зауставио, он би изгубио на чисто 1000 динара, за колико би обвезнице платио скупље него што их је продао. Он, међу тим, има уверење да курс обвезницама мора пасти у току идућег месеца. С тога се реши да своју спекулацију и за тај месец продужи, т. ј. да приступи продужном (репортном) послу. Он ће тај посао овако извршити. Од капиталисте *Стојана*, који има много обвезница лутријских, купиће на крају марта 1000 обвезница по курсу тога дана, по 101 динар комад, тако, да Стојан те обвезнице преда његовом купцу и прими од њега за њих уговорених 100.000 дин. Остатак од 1000 динара Стојану ће дати сам Јаков. У исто време кад је ово извршио Јаков ће Стојану продати тај исти број лутријских обвезница по 100 дин. комад за крај априла обичним рочним послом. Тим двема једновремено закљученим погодбама (куповином, која је извршена дневним послом, и продајом, која је извршена обичним рочним послом) Јаков је са Стојаном закључио продужни (репортни) посао.

Капиталисти Стојану та је погодба несумњиво корисна, јер помоћу ње он на својих хиљаду обвезница зарађује за месец дана 1000 динара. Али и за Јакова она може бити корисна, ако се крајем априла буде остварила његова комбинација и тада буде курс обвезницама пао. Ако тада курс обвезницама буде пао на 99 динара, Јаков ће тада обвезнице купити за два динара ниже по комаду, него што их је продао. Кад их преда Стојану и од њега прими уговорену цену (100 дин. по комаду), биће у добити за 1000 динара, таман за онолико за колико је код првог обичног рочног посла, који му је испао неповољно, упао у штету. Ако крајем априла курс обвезницама буде пао ниже од 99 динара, Јаков ће бити за толико у чистој добити.

Када се узме у обзир улога, коју су у ова два примера имала у продужноме (репортноме) послу капиталисте Петар и Стојан, види се да је Петар био обичан зајмодавац, који је Јована послужио са својих 98000 дин. за месец дана, а Стојан да је Јакова послужио за исто време са својих 1000 обвезница. Али, ма да се то тако чини, ипак се мора узети, да су њих двојица вршили улогу купца и продавца; јер су одиста то правно и били. То није само теориско питање; јер оно има и свога практичног великог значаја. На име, ако се узме да су ове капиталисте били обични зајмодавци, њихова добит има се сматрати као интерес на позајмљени капитал и не сме прећи $12^{0}/_{0}$ од позајмљеног капитала (§ 601. грађ. законика).

Ова добит, коју берзански спекуланти дају капиталистама за њихово учешће новцем у продужном послу берзанском, зове се: *репор* (report). Папири од вредности, који дају дивиденду или интерес, обично се продају по јефтинију цену кад се отуђују дневним послом, него када се то чини рочним послом. Та се разлика у њиховој цени потпуно оправдава тиме, што купац када набавља те папире рочним послом, за све време док рок не дође служи се ценом, и ако за то време у његову корист тече и дивиденда или интерес који купљени папири доносе. Тако дакле он тада има две користи, па свакојако има и рачуна, да те папире у рочноме послу плати скупље, него што би их платио дневним послом.

Али тога вишка не мора увек бити код оваквих папира, ма да се он готово увек код њих налази. На име, доста се често дешава да се папири продају дневним послом много скупље него рочним. У том случају вишак цене, који се има дати при куповини дневним послом, зове се депор (déport). Депор, који је само изузетна појава, дешава се најчешће с тога, што су многи употребили на берзи тих дана право есконта и за тај мах привремено подигли цену дотичног папира. Тај се папир данас продаје скупо, али је извесно да ће кроз који дан његова цена опет пасти, па зато се на рок и даје јевтиније.

Сасвим је природно да се капиталисте журе да користе овим разликама у цени папира од вредности, што се огледају у репору и депору. Тако, кад је могућно добити репор, они купују папир дневним послом и одмах га продају скупље рочним послом. На пр. акције задругине данас се продају дневним послом по 140 дин. комад, али после месец дана, због дивиденде која сваким даном придолази, вредеће нешто више, — 140·50 дин. Ако капиталиста данас купи 1000 задругиних акција дневним послом и одмах их прода на рок од месец дана, он ће после месец дана, на место 14.000 динара које је данас дао, за њих добити 14.050 динара, дакле добиће 50 динара више, а то му представља годишњи интерес 4% и нешто више. На против, ако је у изгледу депор, капиталиста, који има 1000 задругиних акција, продаће их данас дневним послом за 140·50 дин. комад, а у исто време купиће их на рок од месец дана за 140 динара, па ће и он бити у добити 50 динара. Вршећи све операције (репор и депор) капиталисте врло корисно експлоатишу своје капитале; јер репор и депор врло често представљају добит много већу од 12% интереса. Осим тога, они се при томе много мање од обичног зајмодавца излажу опасности да им пропадне позајмљени капитал; јер га они, за све време, имају у својим рукама: у случају репора акције су код њих, а у случају депора, новац им је у каси. Због тога се капиталисте ни најмање не устежу да берзанске спекуланте послуже својим капиталима или папирима. У Паризу око берзе има врло много малих банака, које готово искључно раде репортним послом. Оне примају од сиротнијег света уштеде и тако скупљен новац дају на репор или депор, те вуку добру хасну и за себе и за своје клијенте.

Кад год је код рочних послова сигуран губитак, берзански се спекуланти најрадије у својим спекулацијама извлаче из платке помоћу продужног посла берзанског, а ређе прибегавају рочним пословима са премијама. Због тога се продужни берзански посао с правом могао назвати: кључем берзанских операција. Он је тако рећи котва спасења берзанских спекуланата, и они се њиме често служе узастопце кроз неколико месеци док се год не спасу штете. На име, ако им први продужни посао не помогне, закључују о року други, па трећи и т. д. док им се не оствари комбинација; али то претерано продужавање многе и упропасти са свим.

IV. Берзански арбитраж.

546. — Тако се зове операција берзанска, која се састој ч у томе, што се отуђује једна врста папира од вредности, ја би се за новац, који се добије, одмах набавио папир д уге врсте, који је тога момента сигурнији од оног првог, и ли који је у изгледу да ће дати већу дивиденду. Та берзанска операција постоји и онда, када се на једној б ерзи купује један папир да се одмах на другој прода, а ко он у исто време има различан курс на тим двема берзам а.

Берзанска се арбитража може вршити дневним послом, али се о ла нарочито врши рочним послом берзанским.

Г). Закљ чивање берзанских послова.

547. — Берзанс ки се послови могу закључити: или преко берзанског посре дника или непосредно између чланова берзиних.

548. — a). Кад се берзански посао закључује преко посредника, онда је посту пак овакав:

1. Члан или посетила ц берзе издаје посреднику налог да за њега што купи и ли прода (налог куповни или продајни).

2. Посредник је дужан д а сваки такав налог одмах забележи у књигу, која се зо ве *Бележник налога*. Ту

треба да прибележи све што је важно у том налогу, а на име: име и презиме и занимање налогодавца, садржину налога, и све услове.

3. Из Бележника налога посредник има да пренесе сваки налог на листу, која се зове *Пребиваоница*, означивши ту само садржину налога, а никако име налогодавца.

За сваку врсту робе, која се на једном берзанском састанку нуди или тражи, посредник је дужан да има по две пребиваонице: једну за дневне, а другу за рочне послове, који се на том састанку могу закључити односно те робе. Пребиваоница је подељена на две половине; на левој посредник бележи продајне, а на десној куповне налоге за ту робу.

Пребиваонице су поређане на столу посредниковом и сваком је допуштено у њих загледати. У осталом, њих и сам посредник гласно чита за време састанка, кад год се накнадним налозима у њима учине какве измене.

4. Чим се сложе у цени два противна налога (продајни и куповни) односно исте робе, берзански је посао закључен. Посредник је тада, по правилу, дужан казати уговорној страни, која то затражи, име њеног сауговорача, код год од овог последњег није добио покриће. Уговорна страна, у сваком случају, има право да одустане од закључног посла, ако је покриће недовољно (чл. 40 узанса).

5. Све послове, закључене на једном берзанском састанку, сензал мора истог дана развести у свој дневник, у који има назначити и имена уговорних страна.

6. Одмах потом дужан је саставити *закључнице*, т. ј. изводе из свога дневника.

Ако је берзански посао закључен преко два сензала, тада га заводи у дневник и издаје закључнице само посредник, који је примио куповни налог, али закључнице потписују обојица.

Закључнице по рочним пословима имају се поднети уговорним странама на потпис првог идућег дана по закључењу посла, а другог раздати тако, да продавац добије закључницу с потписом купчевим, и обрнуто купац закључницу са потписом продавчевим.

По дневним пословима закључнице се не подносе на потпис, него их сензал под својим потписом ковертиране шаље уговорним странама, по својој експедиционој књизи или препоручено.

По правилу посредник је дужан, да у закључници означи обе уговорене стране, ну он може коју од њих и прећутати, ако она то од њега буде затражила. Али тада, ако није добио покриће од те стране, он одговара ономе с ким је посао закључио за штету, коју би овај имао отуда што је посао кривицом његовом закључен са лицем које није давало потпуну сигурност (чл. 59 узанса). Такву закључницу потписује сензал на место прећутане стране, и код себе задржава други њен примерак (чл. 60 узанса).

549. — б). Право закључивати непосредно између себе берзанске послове имају само чланови берзе (дакле, не и посетници). Али и они се врло ретко користе тим правом, јер и на тај начин закључени послови морају се доставити сензалу да их уведе у дневник и изда закључницу. Ако у том случају обиђу сензала, уговорне се стране излажу казни новчаној од 100—2000 динара, а и закључени им посао нема правне важности.

Д). Принудно извршење берзанских послова.

550. — По узансима београдске берзе, принудно се извршење овако врши. Ако је, купац у неиспуни, продавац тражи од секретара берзе да се сензалу да налог, да закључену вредност на берзи прода оног истог дана кад је рок или најдаље дан доцније, с тим, да неуредни купац дужан буде платити разлику између уговорене и продајне цене (чл. 98, 99 и 100). Ако је на против, продавац у неиспуни, онда купац може на дан рока или дан доцније на берзи купити закључену вредност, а продавац је дужан разлику накнадити (§ 101).

Странама је остављено на вољу, да ли ће тражити принудно извршење закључене погодбе. Ако се на то реше, оне морају претходно изискати од секретара Берзе протест због неизвршења, и то у одређеном року јер ако задоцне са њим, одмах губе право на принудно извршење (§§ 91 и 102).

Ова правила о принудноме извршењу вреде, како за погодбе закључене рочним послом, тако и за оне које су закључене дневним послом берзанским.

ОДСЕК V.

УГОВОР О ПРЕНОСУ

I). Одредба, правна природа и значај уговора о преносу.

551. — ***Одредба уговора о преносу.*** Преносити се могу: *ствари, лица* и *вести*, али се у нашем трговачком праву као предмет преноса једино узимају ствари, а лица само кад се превоз врши железницом. Пренос вести т. ј. пренос писама, поштанских карата, депеша (а осим тога и пренос поштанских пакета, новчаних пошиљака и т. д.) у нас стоји ван приватног саобраћаја, јер је тај пренос наша држава, са извесних јавних обзира и разлога, монополисала у своју корист, те за њега не важе правила трговачког права, него нарочити административни прописи. Због тога ћемо овде говорити само о преносу ствари (робе), а правила, која важе за пренос лица железницом, изложићемо на завршетку, у колико се тај пренос разликује од обичнога преноса.

Према томе *уговор о преносу* јесте двостран уговор којим једна уговорна страна (*возар*) прима од друге (*пошиљача*) какву ствар (робу) с обвезом, да је, за извесну награду, однесе у друго место и да је тамо преда одређеном лицу (*примаоцу*).

552. — Као што се види из те одредбе, у уговору о преносу имају учешћа свега три лица, и то:

553. — а) *Лице, које се обвезује да робу пренесе.* То лице наш трговачки законик (§§ 69—74) зове једним општим именом: *возар* или *кириџија.*

554. — У смислу трговачкога права то се име може дати само лицу које врши пренос *стално* (у виду занимања) и у извесној *већој мери.* Због тога се као возари не могу сматрати ни сељак, који, при повратку из града, преноси узгред на својим испражњеним колима, за награду, туђу робу, нити пак: носачи (амали), таљигаши, обичне рабаџије и т. д. Сељак зато, што пренос не врши ни стално ни у већој мери; а носачи и др., што пренос врше сасвим у малој размери. Погодбе, које та лица закључују о преносу, нису трговачки уговор о *преносу*, који овде проучавамо, него су само грађански уговор о *најму*, па због тога се она и имају сматрати само као обични најамници или радници (посленици).

Наш закон (§ 75 трг зак.), међу тим, за појам возара никако не тражи и тај услов: да се пренос врши неким особеним превозним средством. Према томе, све је једно како возар, који испуњава предња два услова, превози, да ли: коњима, мазгама, камилама, колима, лађом, железницом или каквим другим средством.

555. — У прво време трговци су били сами возари своје робе, а тек доцније, када се трговина јаче развила, почели су најмати нарочите људе, који су им робу преносили на својим коњима, колима и т. д. Али и тада се од ње нису раздвајали, него су уз њу и сами путовали, чувајући је и узгред продавајући. Тек кад се трговачки саобраћај потпуно развио, почели су, за време преноса поверавати робу преносиоцима, и тек од тог времена пренос туђе робе постаје од обичног грађанског најма засебан трговачки уговор о преносу, а преносиоци од обичних најамника возари или кириџије, добијајући карактер трговца.

556. — б). *Лице које шаље робу.* Наш га закон зове: *пошиљач.*

Оно је обично или продавац, који продату робу отправља купцу, или купац, који купљену робу шиље у место где му је радња.

557. — Робу, коју шаљу у какво друго место, трговци обично не одашиљу сами собом, него се најчешће служе услугом оних трговачких посленика који се зову: *отправљачи* (експедитори, шпедитери). То су таква лица која се стално и у виду занимања баве тиме, да налазе возаре за пренос туђе робе и да исту преко њих отправљају где треба, али не у име онога који је шаље (пошиљача), него у име *своје сопствено*. Отправљачи, дакле, нису ништа друго него комисионари, који су себи поставили за цељ да за рачун својих комитената (пошиљача) са возарима закључују уговор о преносу.

Кад се пошиљач послужи отправљачем, онда се закључују два разна трговачка уговора, и то: *прво* уговор о комисиону, између њега и отправљача, и *друго* уговор о преносу, између отправљача и возара. О првом од та два уговора већ смо говорили. Овде имамо само још то да додамо, да отправљач, по нашем закону, има, при вршењу наручenога посла, према пошиљачу далеко већу одговорност него што је има обичан комисионар према свом комитенту; јер док обичан комисионар одговара само за штете, које су потекле из какве његове веће кривице (омашке, која се не би поткрала уредноме трговцу), дотле отправљач стоји добар још и за све друге штете, које се десе на роби ма чијом кривицом, дакле, било његовом или његових млађих, било кривицом возара, коме је предао робу на пренос, или његових млађих. Другим речима, код уговора о комисиону, кад га закључује пошиљач са отправљачем, погодба del credere подразумева се по самом закону (§ 64 трг. зак.) и отправљач треба нарочитим споразумом да је искључи, ако жели да одговара само онолико колико и обичан комисионар.

558. — Отправљачи су врло корисни помоћници за трговце. Њихове су најглавније услуге у овоме:

1., што за незнатну награду трговцима налазе добре возаре и преко њих робу отправљају где треба брзо и поуздано;

2., што својом одговорношћу за дела возара дају трговцима знатну гаранцију за случај задоцнења преноса или квара и пропасти робе, јер су они увек имућнији и бржи на плаћању од обичних возара;

3., што су, бавећи се искључно одашиљањем робе, потпуно у стању, да како ваља знају све прописе о преносу робе железницом, те су трговци, кад се послуже њиховом' услугом, сигурни да у путу с робом неће имати због тих прописа никаквих неприлика ни губитака у времену, а то је нарочито важно кад се роба отправља у иностранство;

4., што су често пута у стању, да трговцима отправе робу јевтиније него што би је они сами могли послати, а за то им даје могућност: узимање целих вагона, групирање робе, коришћење специјалним тарифама ит.д.

559. — Отправљачки је посао пре три године у нас био сасвим слободно занимање, коме се могао одати који је год хтео. Али 17 јануара 1895 године изишао је (на основу овлашћења у § 9 закона о устр. царинарница од 10 августа 1895 године) *Правилник о царинским посредницима (експедиторима — шпедитерима*,[1]) који је министар финансија прописао за све отправљаче, што раде на отправљању робе за иностранство и на примању њеном, те долазе у додир са царинарницама. Према томе правилнику, који је после установе у Београду отправљачког еснафа, замењен новим, под 16 децембра 1896 год ЦБр. 14240 — царински отправљач, т. ј. онај који има права да ради свој отправљачки посао и код царинарница, може бити само оно лице које постави министар финансија. Министар пак може поставити (чл. 2.) само оног, који испуњава ова три услова: а), да је пунолетан и да плаћа најмање 30 динара непосредног пореза годишње; б) да није осуђиван за дела учињена из користољубља, да је доброг владања и да се не налази под стечајем; и в), да је члан еснафа царинских посредника (т. ј. отправљача). Постављени отправљач, пре него што отпочне рад, мора положити кауцију, која према класи царинарнице, при којој жели радити, износи 500—5000 динара.

---

[1] У том се правилнику сасвим погрешно отправљачи називају по-

На царинарницама, осим тих тако постављених отправљача и њихових пуномоћника, могу робу за другога примати и отправљати још само деловође трговачких радња и калфе занатске и трговачке, али само као пуномоћници својих господара и са уредним пуномоћством (§ 9 т. 2 правилника).

560. — в). *Лице коме се роба има да преда.* То се лице зове: *прималац.*

Прималац учествује у уговору о преносу само толико, што му возар има робу да преда, а он, најчешће, кад исту прими, да возару исплати подвозну цену. Примањем робе он прећутно усваја закључени уговор о преносу и накнадно ступа у сва права и у све обвезе, које пошиљач, односно отправљач, по том уговору има наспрам возара.

561. — Прималац је готово увек неко треће, од пошиљача различно, лице, али се ипак често пута дешава, да је он сам у исто време и пошиљач.[1] Тада у уговору о преносу имају учешћа само два лица: пошиљач — прималац и возар, али то сједињење у истој личности улоге

средницима. Као што већ знамо, та су два појма с правног гледишта са свим различна.

[1] На пр. кад купац отправља робу на себе самог у место где му је радња.

пошиљача и примаоца у праву нема никаквог значаја, јер су и тада посебна права и обвезе пошиљача и примаоца иста онаква каква би била да припадају двама разним лицима.

562. — ***Правна природа и значај уговора о преносу.*** — Уговор о преносу робе састављен је из два разна грађанска уговора, и то: из уговора о *најму* и из уговора *о остави.*[1] Први улази у његов састав у толико, у колико се возар обвезује, да за извесну награду изврши извесан посао (т. ј. да пренесе робу), а други у колико се роба поверава чувању возареву за све време преноса. Због овог другог свог саставног дела, он долази у ред *стварних* уговора.

Уговор о преносу робе један је од најважнијих трговачких уговора, јер се јачи развој трговине и радиности не би ни замислити могао без брзога и сигурнијега преноса. Само такав пренос допушта, да се привредна делатност развије на сваком крају земљином до највеће мере и да се цене производа свуда брзо изједначују.

II). Закључење уговора о преносу и његов доказ.

563. — Уговор о преносу може се с обичним возарем по вољи закључити на писмено или усмено, јер закон не прописује за тај случај неки особени начин по коме се има закључивати. Ну ипак он се и тада обично закључује написмено, јер га пошиљач (а нарочито отправљач) исписује у облику отвореног писма, и то писмо предаје возару да с робом заједно преда примаоцу. То отворено писмо, наш трговачки законик зове *спроводно писмо* и означава као најподеснији доказ за уговор о преносу.

Али, кад се уговор о преносу закључује са железницом, наш закон (§§ 49 и 50 правилника за железнички саобраћај у Краљевини Србији) наређује, да се за сваку праћевину (пошиљку) мора направити писмено, које се зове *товарни лист* и које готово у свему одговара спроводноме писму.

564. — Спроводно писмо и товарни лист обично се састављају само у једном примерку и тај се предаје возару; али они се могу (§ 50 т. 5. ж. прав.) изузетно сачинити и у два равногласна примерка, и тада се тај други примерак, који задржава пошиљач (односно отправљач), мора обележити речју „*дупликат*“. У два се примерка спроводно писмо и товарни лист обично састављају ради тога, да би пошиљач могао продати робу још док се налази на путу, али то се врло ретко чини у сувоземном и речном преносу, јер ти преноси трају увек сразмерно кратко време. На место дупликата, железница издаје увек пошиљачу (отправљачу) признаницу, која му има служити за доказ да јој је робу предао на пренос.

---

[1] Остава или аманет јесте такав уговор, којим ко туђу ствар прими тако, да је чува и неврeдимо натраг врати (§ 569 грађ. зак.).

565. — У спроводноме писму, а тако исто и у товарноме листу (§ 68 трг. зак. и § 50 ж. прав.), имају се ставити ова назначења: а) име, презиме и место становања возара и примаоца; б), врста и тежина робе, а осим тога и број колета с марком и нумером сваког дењка, стављајући то назначење и на окрајку спроводног писма или товарног листа; в) датум и потпис пошиљача (отправљача) заједно с означењем његовог занимања и места становања: г) (само у спроводном писму) рок, за који се роба мора однети, цена подвозна и накнада, коју возар има дати, ако роба не стигне за уговорно време.

566. — Отправљач је дужан (§ 68 трг. зак.), да увек препише у свој дневник цело спроводно писмо или товарни лист, како би се знала његова садржина, ако би га возар случајно изгубио у путу.

567. — Пошто је уговор о преносу робе стваран уговор, то се он не може сматрати да је коначно закључен само тиме што је спроводно писмо (товарни лист) састављено и предато возару. За његово коначно закључење, на име, тражи се, поред тога, да је и сама роба предата возару. На железници пак уговор о преносу закључен је онда, кад пошиљач изда товарни лист, а железница га, за знак пријема робе, жигоше својим отправним жигом. Отправни жиг она удара одмах пошто потпуно прими сву робу, која је обухваћена једним товарним листом (§ 49 ж. прав.). Железница је при том увек дужна (§ 50 т. 2. став. 3. ж. прав.) да, на захтев пошиљачев, још у његовом присуству стави тај жиг.

568. — Наш је закон оставио потпуну слободу уговарања обичноме возару, при закључивању уговора о преносу. Тај возар, према томе, може уговор закључити како се погоди с којим пошиљачем, а може, кад хоће, и никако се не примити преноса. За железницу је, међу тим, закон наредио сасвим обрнуто. Он је за њу поставио у том погледу извесна правила, која јој јако скучавају слободу уговарања. Та су правила ова:

569. — ***1., правило*****:** *железница мора примити на пренос свачију робу* (§ 55 ж. прав.), а овлашћена је, да робу не прими само у овим изузетним случајима:

а), кад није уредно или никако пакована, а сама природа њена захтева да се пакује, како би се у возидби сачувала од квара и губитка, или кад роба носи на себи *спољни* и *видљиви* знак кварења.

Али и такву робу железница *може* примити на пренос, кад год нема опасности да ће оштетити возни материјал или туђу робу, ако јој пошиљач изда својом руком потписану изјаву о стању у коме се роба налази (§ 47 ж. прав.).

б), кад долази у ред оне робе, која је допуном § 48 ж. прав. са свим искључена од возидбе, или се прима само под извесним условима, па они нису испуњени.

Од возидбе су сасвим искључени; прво, сви предмети, који су својом тежином или својим обимом, обликом или другом којом особином неподесни за возидбу железницом; друго, сви предмети који подлеже поштарини; треће, сви предмети, који се могу сами од себе запалити и експлодирати, као на пр. нитроглицерин, праскајућа жива, пуно оружје и т. д.

Само пак под извесним условима примају се на возидбу: барут, фишеци од динамита и други лако запаљиви предмети, злато, сребро, новац, адиђари, драго камење, бисер и други скупоцени предмети, слике и други вештачки предмети и стародревности и т. д.

Ко под лажним или непотпуним означењем преда какву од те робе, која се никако железницом не вози или се вози само под извесним условима, он, за саму ту предају, има бити осуђен да плати конвенционалну казну од 15 динара, а осим тога има се осудити и на казну, коју прописује полицијска уредба или кривични законик, као и да накнади сву штету која буде потекла. Према нахођењу и околностима, конвенционална се казна може наплатити или од пошиљаоца или од примаоца (§ 48 ж. правила).

в), кад јој редовна возна средства у том тренутку не достижу за извршење тражене возидбе, као и кад је услед поремећења пруге и других оправданих узрока (на пр. наглог превоза војске ради мобилизације), саобраћај обустављен за извесно време (став 1. § 55 ж. прав). Али железница је у таквим случајима дужна да одмах објави ту немогућност примања робе и да одреди бар приближно време за које ће она трајати.

Но и у тим случајима, на писмен захтев пошиљаочев, дужна је донесену јој робу сместити у своје магацине, у колико они не би били већ запремљени, и о томе издати признаницу с том оградом, да ће ту тако смештену робу тек онда примити на возидбу и ударити отправни жиг на њен товарни лист, кад се могне товарити (став 2 и 3 § 55 ж. прав.).

570. — ***2., правило***: *железница мора кренути робу оним редом, којим јој је и предата, и мора је издати примаоцу најдаље у року, који је законом одређен* (тач. 5 § 56 и т. 1. § 57 ж. прав.).

Она је овлашћена да од тога правила одступи само онда кад би за то било узрока у железничкој опреми (на пр. роба, која је на реду да се носи, товари се само у специјалним вагонима, а њих у тај мах нема на полазној станици), у возидбеним приликама (на пр. оправља се мост.), или у јавном интересу (на пр. роба се из разлога санитарних или паринских морала мало дуже задржати на полазној станици). Сваки поступак, који је противан томе правилу, даје право пошиљачу, који је био запостављен, да тражи накнаду, ако би услед тога имао какву штету.

571. — ***3., правило***: *железница не сме никоме лично давати какву било олакшицу у подвозној цени.*

Цена, по коју железница вози, одређена је у железничкој тарифи, а она важи подједнако за све пошиљаче.

572. — Ова три важна правила за железницу су усвојена зато, што би железничке управе, када би им само као обичноме возару, допуштено било да закључују угово о преносу како их упућују њини лични интереси, у том отишле тако далеко, да би јако оштетиле трговину и често пута стварале неједнаку конкуренцију на штету појединих трговаца. Оне би то могле врло лако чинити јер за онај правац, којим иде њена железничка пруга железничка управа има фактички монопол за пренос робе, те је због тога у том погледу свемоћна за крајеве кроз које пролази.

III). Обвезе и права уговорних страна.

573. — Уговор о преносу, као и сваки други двостран уговор, чим га уговорне стране закључе по напред изложеним правилима, поставља за њих одмах извесне обвезе и извесна права, која су им узајамна, т. ј. што је за једну право, за другу је обвеза и обрнуто. Због тога, кад проучимо обвезе и права које на основу тога уговора настају за возара, упознаћемо се уједно и са одговарајућим правима и обвезама друге уговорне стране.

А). Обвезе возареве (права пошиљачева).

а). Садржина обвеза возаревих.

574. — На основу уговора о преносу, возар има две обвезе, и то:

1., *да робу пренесе и да је у одређеном месту на време преда примцу* (§§ 70 и 97 трг. зак. и став 1 § 69 ж. прив.).

Та обвеза његова потиче из оног дела уговора о преносу који одговара уговору о најму, јер се она састоји у извршењу извеснога туђег посла.

575. — Уговорне стране врло често одређују *изрично* рок, у коме је возар дужан да робу пренесе, а то при обичном преносу тим пре, што се он има у спроводном писму нарочито да назначи. Али оне га могу одредити и само *прећутно*, а то ће бити на пр. кад пошиљач изјави возару да робу шиље за какав вашар, што свакако означава довољно јасно, да она треба да је на месту најдаље на дан вашара. Кад се стране о року не сагласе ни изрично ни прећутно, тада се узима, да су усвојиле онај рок за који се обично преноси на том растојању роба исте врсте и количине подвозним средством којим се возар служи.

Код железничког су пак преноса самим железничким правилником (§ 57) одређени најдужи рокови, у којим је железница дужна робу пренети, и уговорне их стране нису никако овлашћене мењати. Ти су рокови од две врсте: *краћи* и *дужи*, па према њима се и роба, која се железницом преноси, разликује на: *брзовозну*, а то је она која је дата да се пренесе у краћем року, и *спороврзну*, а то је она која се има пренети у дужем року.[1]

Оба та рока, и краћи и дужи, састоје се из два дела: из рока за отправљање и рока за возидбу. Код *краћег* рока, железница има за отправљање увек само један дан, а за возидбу опет по један дан на сваких 225 километара растојања, макар се последњи само отпочињали. Код *дужег* пак рока она има два пут толико времена, т. ј. два дана за отправљање и по два дана на сваких, макар само и отпочетих, 225 километара растојања. Рокови се рачунају увек од поноћи која, наступа иза дана кога је стављен жиг отправне станице на товарни лист (§§ 49 и 50 ж. прав.).

576. — Возар извршује преносом робе на уречено време само у пола своју прву обвезу. Његова је дужност поред тога и то да пренету робу у одређеноме року преда примаоцу или да га бар у том року стави у могућност да је прими. Он је само онда дужан робу однети примаоцу у кућу, дућан, магазу и т. д. кад је тако уговорено или кад је такав обичај трговачки у месту где се роба примцу предаје. У сваком пак другом случају довољно је учинио ако робу смести у своје стовариште и примаоца извести да је може дићи (пошље *авизу*).

Ни железница није дужна однети робу примаоцу у кућу, али она може, ако нађе за подесно, поставити нарочите кочијаше (рабаџије), који ће робу, под њеном одговорношћу, на обичним колима доносити и односити у опсегу станице или у какво оближње место (§ 59 ж. прав.). По закону се (т. 3. § 64 ж. прав.), међу тим, сматра, да је железница робу, која се има пре предаје подврћи царини или трошарини, предала самом примцу чим је буде издала царинскоме надлештву. На железници је осим тога правило, да се брзовозна роба има приказати примцу за 2 сата од доласка воза, односно да му се донесе у стан за 6 сати од тог времена, ако је само воз приспео пре

---

[1] Брзовозна роба иде путничким, а споровозна теретним возовима.

6 часова у вече, иначе сутра дан пре подне још првих радних часова.

577. — Врло се често дешава, да возар на месту упутноме не нађе примаоца, или да овај робу неће да прими. У таком је случају законом (§ 72 трг. зак.) прописано, да трговачки суд тога места (односно првостепени, ако у месту нема трговачког суда, односно општински, ако нема ни првостепенога суда), на захтев возарев, средством вештака испита стање донете робе и да нареди да се роба смести на сигурном месту, а стране да упути на парницу. Али ако при том никако не буде у питању одговорност возарева (на пр. у месту нема примаоца, он не прима робу зато што је није поручио и т. д.) суд је законом овлашћен да нареди, да се један део робе прода и отуда измири подвозни трошак.

У оваквом случају железница је дужна, да одмах извести пошиљача о непријему робе, а овлашћена је, ако нема слободних својих магацина, да, на трошак пошиљачев, непримљену робу преда на чување каквом јавном стоваришту или каквом признатом отправљачу. Ако пак упутно место такве робе не лежи на прузи, она има права, да је, на трошак и ризик пошиљачев, одмах преда каквом отправљачу или каквој другој прилици, да је даље отправи. Осим тога железница је законом овлашћена, да непримљену робу, која подлежи квару, одмах изложи продаји, а сваку другу тек пошто протече 4 недеље дана слободне лежарине.

578. — Место, у које возар има робу да однесе (упутно место), а тако исто и лице, које је означено као прималац, могу се накнадно променити, и то за све време док је роба још на путу. То се може учинити шта више и онда кад роба стигне на место, све док возар не буде предао примцу спроводно писмо, односио товарни лист. То право, да закључени уговор о преносу накнадно измени у том смислу, припада по самом закону, дакле и без нарочите погодбе, ономе који је робу послао. Али он је дужан дати возару за то накнаду, ако се овај услед те измене излаже каквом већем трошку, на пр. дужан је доплатити продужење пута; платити повратак, ако је робу вратио сасвим натраг. На железници се такве измене у закљученоме уговору могу чинити само преко отправне станице (т. 4. § 59 ж. прав.) А за њих возар није одговоран првобитном примаоцу само онда, када није издао дупликат товарног листа или спроводног писма или пријемну празнину, или када те исправе узме натрад од пошиљача (т. 2 и 3. § 59 ж. прав.).

579. —2., *да робу сачува на путу у стању у ком је примио* (§§ 64 и 69 трг. зак. и § 64 ж. прав.).

Та друга дужност возарева потиче из оног дела уговора о преносу који одговара грађанскоме уговору о остави. Обвезе, које има возар на основу те дужности, сличне су обвезама оставопримца, али, при свем том, између њих постоји знатна разлика. Оставопримац потпуно испуњава своју дужност, ако примљену ствар чува као своју сопствену (§ 570 грађ. зак.). За пропаст или квар те ствари он стоји одговоран само кад се докаже, да је штета настала једино зато, што поверену му ствар није чувао ни толико, колико обично чува своје ствари. Од возара се, међу тим, тражи много више. Он је дужан не само да робу чува брижљиво као уредан трговац, него и да је *сачува*. Због тога се узима, да он није испунио своју обвезу кад год се роба поквари на путу или сасвим пропадне.

580. — Роба се сматра за *пропалу* не само када има доказа да је уништена, него и када возар, ма из кога узрока, није у стању да је преда примаоцу у извесном року на пр. кад је изгубљена на путу, кад је где затурена у стоваришту, кад је погрешно упућена у друго место, кад је погрешно предата другом лицу и т. д. Колико пак треба да протече времена од кад је возар робу требао предати (од предајнога рока), па да се може узети да је пропала, а не само да је пренос задоцњен, јесте питање које се има решити у сваком појављеном случају према његовим особеним приликама. На железници се, међутим, сматра, да је роба загубљена (пропала) чим протече 4 недеље дана после предајнога рока (т. 4 § 64 ж. прав.), а путнички пртљаг чим истече трећи дан од кад је на упутну станицу приспео воз, којим се он имао пренети.

581. — Што се пак тиче *квара*, за њега имамо рећи да он постоји кад год возар робу не преда у добром стању, или кад год је преда у горем стању него што је сам примио.

Квар се разликује на *спољашњи* и на *унутрашњи* према томе, да ли се налази с поља и да ли се даје опазити на први поглед, или се налази у унутрашњости робе, те је потребно извесно дуже проматрање па да се примети. То је разликовање квара врло важно, јер закон увек претпоставља да је возар примио робу споља непокварену, кад год се не докаже противно. Због тога железница и тражи, кад год јој се за пренос доноси роба неуредно пакована или споља покварена, да јој пошиљач изда писмену изјаву о стању предате робе.

б). Одговорност возарева за накнаду штете.

581. — Та одговорност наступа, ако возар не испуни ма коју од показаних обвеза, па услед тога настане каква штета. Наш закон за њу тражи двоје, и то:

582. — 1, *да штета заиста постоји*

Кад је роба сасвим пропала, штету је лако доказати, јер се она тада показује у самом упропашћењу робе. У том случају није тешко одредити ни величину штете, јер се роба у спроводном писму (товарном листу) увек обележава и по количини и по каквоћи њеној.

583. — За тај доказ нема велике тешкоће ни онда кад се роба у путу поквари или кад на њему пропадне од чести, јер се тада штета доказује самим тим што возар не предаје робу у добром стању или у оној количини у којој је примио. Величину штете тада имају одредити вештаци, кад год се саме стране о њој не сложе. Кад се пак мањак или повреда покаже при преносу робе железницом, железница је тада законом (т. 8 § 64 ж. прав.) овлашћена, да у присуству непристрасних сведока, а, ако буде могућно, у присуству и самог потражиоца накнаде, извиди меру и друго стање робе, и да средством вештака оцени колико је иста оштећена. Оштећени, ако се не задовољи проценом таквих вештака које је изабрала сама железничка управа, има тада права да редовним судским путем тражи другу процену и већу накнаду штете.

584. — Доказ о штети, међутим, сасвим је тешко поднети кад је ова потекла услед тога што возар робу није никако пренео, а најтеже, кад се с преносом закаснио. У том последњем случају по себи се разуме, да се као штета не може сматрати оно душевно неспокојство, с којим прималац очекује закашњену робу. Због те тешкоће у доказу, а да би се избегли чести спорови, наш је закон (§ 70 ж. прав.) овластио железницу, да за закашњену предају може дати накнаду, не тражећи никаква доказа о штети и величини исте. Али то овлашћење важи само за накнаду, која не износи више од пола возарине, иначе, ако оштећени тражи већу накнаду, он је дужан, на захтев железничке управе, поднети доказ о штети и њеној правој величини.

585. — 2, *да је штета потекла кривицом возаревом.* Закон претпоставља, да је тај други услов испуњен кад год се онај први докаже. Ако се пренос не изврши никако или ако закасни, или ако роба на путу пропадне или се исквари и услед тога настане штета, наш закон узима, да је за све то возар крив, па зато од оштећеног и не тражи никаквог доказа о његовој кривици.

Тим се правилом сасвим одступа од начела, која су прописана за накнаду штете (§ 31 грађ. зак.), а по којима је оштећени увек дужан, поред доказа о постојању штете, поднети и доказ да је за ту штету крив баш онај од кога он накнаду тражи. Очевидно је, да је тим тако изузетим правилом возар стављен у врло тежак положај, али ипак наш је законодавац то морао учинити у интересу сигурнијег и бржег трговачког промета, јер само тако пошиљачи добијају довољну сигурност за робу коју возарима поверавају. Кад би се, на име, тражило да они доказују пред судом возареву кривицу, њима би у већини случајева било немогућно од возара тражити накнаду, пошто данас трговци не путују уз робу, па зато и не могу ни да имају тога доказа.

586. — Но та законска претпоставка о кривици возаревој није безусловна, јер важи само дотле док се противно не утврди. Она, дакле, пада кад год возар докаже, да је штета (која долази од неизвршења или закашњења преноса, пропасти или квара робе) наступила без његове кривице, а на име услед кога од ова три узрока:

прво: *услед „неотклонимог случаја,“* или *„неотклониме препреке“* (§§ 63 и 69 трг. зак. и §§ 64 и 69 ж. прав.).

Неотклоними случај (виша сила) јесте сваки онај догађај, који долази са стране изненада и тако нагло штету производи, да га возар никако није у стању отклонити обичним средствима. (на пр. ударио гром у робу и спржио је, наступила поплава, сурвао се тунел, сронио се брег и т. д.).

Али возар ипак остаје за штету одговоран и у том случају, кад год је ма по чему до њега кривица што се тај случај десио (на пр. само непажњом чувара пруге или машиновође влак је наишао на камен, који је неко наваљао на пругу; брег, који се рони, није се за времена подзидао; кроз препукао тунел пуштен је воз и т. д.

друго: *услед каквог унутрашњег недостатка саме робе или услед њене природне особине* (§ 69 трг. зак. §§ 64 и 67 ж. прав.) на пр. роба је била лако запаљива, сушила се или проливала сама од себе; стока је укрцана заражена, и болест се у путу јаче развила и пренела и на здраву и т. д.

У том случају возар је једино обвезан да одмах предузме све мере, које му буду могућне, да се штета спречи или бар ограничи.

треће: *услед погрешке или кривице самог пошиљача.* (§ 805 грађ. зак.) на пр. роба је била рђаво пакована, а то се с поља није могло опазити[1]; пошиљач је био лажно означио природу робе (за сандук са срчом казао у спроводном писму, односно у товарном листу, да је нека јака роба) и т. д.

587. — Код ове се одговорности не гледа на то, да ли је штета потекла личном кривицом самога возара или кривицом његових млађих, јер је возар (§ 69 трг. зак. и § 63 ж прав.) одговоран и за штете које би они причинили. Исто се тако и за отправљача, у колико се тиче његове одговорности према оштећеном, не узима у обзир да ли је за штету крив он сâм лично или возар или овога млађи, јер он одговара (§ 65 трг. зак. и § 62 ж. прав.) оштећеном за сваку штету, која је потекла кривицом ма кога од њих.

588. — Када се пак штета догоди кривицом више њих, за њу су тада према оштећеном одговорни солидарно сви њени учиниоци, а они се између себе могу равнати и по мери кривице одређивати, колико одговорности има да падне на свакога од њих (§ 804 грађ. зак.).

---

[1] Возара, међутим, никако не оправдава таква погрешка пошиљачева, ако се она могла одмах опазити, јер је он дужан да пошиљача упути како ваља спаковати робу.

в). Престанак возареве одговорности за накнаду штете.

589. — Кад протече иоле дуже време од кад је пренос извршен или се требао извршити, возару је врло тешко, а често и немогућно, доказати, да штета није потекла његовом кривицом. Због тога наш закон не допушта оштећеном, да питање о одговорности возаревој за накнаду потрза за дуго, него наређује, да исто што пре пречишћава. У том су циљу и прописана ова два врло важна правила:

590. — 1. *Тужба против возара и отправљача због губитка и квара робе застарева за сасвим кратко време* (§ 74 трг. зак. §§ 64 и 69 ж. прав.).

Тражење накнаде штете застарева у редовним приликама тек кад протече 3 године од дана кога је оштећени за штету сазнао (§ 939 грађ. зак.), али наш закон код преноса робе прописује да тако тражење (тужба) против возара престаје (застарева) много раније, и то: за 3 месеца, ако се пренос имао извршити у унутрашњости Србије; за 6 месеци, ако се роба имала пренети у Србију из европске Турске или из Румуније, или обратно; а за 12 месеца, ако се имала носити у коју другу страну државу. На железници, међутим, та је застарелост увек од једне године, и то како у случају кад је роба изгубљена (пропала), тако и онда кад је покварена или кад је пренос само закашњен (§ 64 ж. прав.).

591. — Почетак се те застарелости рачуна у случају пропасти робе од дана кад је роба требала да се преда; а од дана кад је роба предата, ако је она на путу покварена или пропала само од чести.

592. — Но ваља нам напоменути, да тој краткој застарелости нема места кад год возар „преваром или неверством“ наведе оштећеног да са тужбом закасни (§ 74 трг. зак.).

593. — 2. *Свако право на тражење накнаде од возара престаје чим се роба прими и подвозни трошак плати* (§ 71 трг. зак.).

То је правило сасвим оправдано, јер прималац не би робу никако ни примио или бар не би платио подвозну цену, да возар није извршио пренос у свему уредно и без штете. Наш законодавац ту претпоставку сматра за тако основану, да је истиче као потпуну истину и никако не допушта да се њој противно доказује. Према томе, прималац, при примању, увек треба добро робу да разгледа, јер, чим је прими и подвозну цену плати, он се не може више ничим правдати, што штету није приметио одмах при пријему.

594. — Возар има право позивати се на ону законску претпоставку о уредном преносу само онда кад се испуне ова четири услова:

а) да је *прималац* примио робу. Кад роба пропадне сасвим, тада се овај услов не може испунити, па, следствено, тада не може бити места ни овој претпоставци.

б) да је *прималац*, по пријему робе, исплатио подвозну цену. Кад *пошиљач*, дакле, плати подвозну цену унапред (пошље робу franco), ни тада овај услов није испуњен, те ни у том случају нема места овој претпоставци. Са тога је разлога за пошиљача и примаоца робе врло корисно, да се подвоз напред плати, јер кад то учине, имају у случају штете нанете преносом, много дуже времена за тужбу против возара.

в) да прималац није уложио протест због штете кад је робу примио и подвозну цену платио. Он то може учинити или на возаревој експедиционој књизи, или, ако му то возар не допусти, код надлежне местне власти (§ 72 трг. зак.) пре него што робу прими.

г) да се возар, при предаји, није послужио преваром или лукавством и само на тај начин постигао, да се испуне она предња три услова.

595. — На железници ова законска претпоставка наступа овако одмах по пријему робе и исплати возарине само за штете које се састоје у спољашњем квару. За све пак друге она настаје тек кад протече извесно кратко време од кад је роба примљена и товарни лист исплаћен, а на име: за закашњени пренос, ако се накнада не тражи за 8 дана, а за почесни губитак и за повреде, које се приликом одношења нису могле споља приметити, тек кад протече 4 недеље од тога времена, (т. 4 § 64 и т. 2 § 69 ж. прав.).

596. — Судија се може обазрети на ову законску претпоставку само онда кад се возар (односно отправљач) на њу позове, јер је то ипак само претпоставка, чију истинитост треба интересовано лице да поткрепи у неколико својим позивањем на њу, те да на тај начин, бар посредним путем, уложи своју часну реч да она заиста одговара истини.

г.) Величина накнаде.

597. — Кад је, по напред изложеним правилима, одговоран, возар је дужан штету оштећеном накнадити сразмерно кривици својој (§§ 818 и 819 грађ. зак.). На име, за штету, причињену обичном непажњом он има дати само *обичну накнаду*, т. ј. накнадити само онај имовни губитак који је оштећени у ствари кривицом његовом већ претрпео, а, на против, за штету, учињену хотично (злонамерно) или из крајњег небрежења, *потпуну накнаду*, т. ј. накнадити поред те стварно већ претрпљене штете, и добит, коју би оштећени *извесно* могао постићи на роби (бр. 333), да само штете није било.

598. — Закон претпоставља, да штете при преносу робе долазе само од обичне непажње возареве, па зато је на оштећеноме да докаже, ако тврди, да му је штета учињена злонамерно или из крајњег небрежења. Штета је пак извршена *злонамерно*, кад год је возар навалице учини, каквом недопуштеном радњом или нерадњом, а, на против, она је извршена *крајњим небрежењем* (нехатом, немаром) кад год је он учини истина нехотице али је могао предвидети и избећи да је обратио иоле већу пажњу, или кад је истина предвидео, али је ипак лакомислено узео, да се неће ваљда десити (На пр. пушио је у вагону, у коме су лако запаљиве ствари; сместио је шећер или брашно у вагон, у коме је вино, па је ово исцурело и њих покварило и т. д.).

599. — Одређивање праве величине штете скопчано је увек са већим или мањим тешкоћама. Због тога стране врло често предвиђају штету у самом уговору о преносу и ту унапред одређују њену накнаду. Наш закон (§ 68 трг. зак.) предвиђа изрично такву претходну процену штете истина само за случај закашњења преноса, али ван сваке је сумње да се она може тако исто уговорити и за случај губитка или квара робе.

600. — II на железници се накнада одмерава у првом реду сразмерно кривици из које је штета потекла. Тако:

I. *Кад се штета догодила услед обичне немарности њене управе или њених млађих*, железница је дужна накнаду дати по овим правилима:

1. У случају *пропасти робе, потпуне или само делимичне*, она има оштећеном да плати обичну трговачку вредност пропале робе, коју овај докаже, одбијајући при том царину и трошкове који се уштеђују услед губитка робиног. Али, при том се рачуну за обичну трговачку вредност не сме узети више од 75 динара од сваких 50 килограма бруто тежине пропале робе. Кад, пак, пошиљач жели, да му се плати већа накнада, он је тада дужан писмено означити ту већу вредност на товарном листу; али тада има да доплати и један додатак возарине, (који не може бити мањи од 15 пара ни већи од $^1/_{10}$ од сваке хиљаде те означене вредности, рачунајући тако за сваких макар само и отпочетих 150 килограма, које ће роба пропутовати).

2. У случају *квара или повреде робе*, железница има оштећеном да накнада мањак, који је настао у цени повређене робе, одређујући тај мањак и његову величину по правилима која су напред изложена за накнаду сасвим пропале робе (под а).

3. Најзад, у случају *закашњења преноса*, она може на име накнаде дати највише половину возарине, ако закашњење не износи више од 24 сата, а кад год је оно веће, целу возарину, макар оштећени и доказао, да му је причињена много већа штета.

Пошиљач пак, који жели да му се у таком случају изда потпуна накнада. дужан је у товарном листу својом руком писменима означити ту већу накнаду, и платити уз возарину додатак за осигурање предајнога рока (који додатак не може бити већи од 15 пара, нити мањи од 2 паре за сваких 12·50 динара целе означене суме, рачунајући тако од првих 150 километра, а мање од 1 паре за сваких даљих 225 километара, макар само и отпочетих).

II). *Кад се штета, на против, учини злонамерно или из крајњег небрежења*, железница је тада, као и обичан возар, дужна оштећеном дати потпуну накнаду, т. ј. накнаду, која не само покрива стварно претрпљену штету, него обухвата и изгубљену добит.

д.) Тужба за накнаду.

601. — Право на ту тужбу припада како пошиљачу (односно отправљачу) тако и примаоцу, и то првоме зато, што је он и закључио уговор о преносу, а другоме, што се закључени уговор извршује према њему, и што је тражење накнаде у ствари само захтев да се уговор изврши. Пошиљач задобија то право самим закључењем уговора, а прималац тек кад прими спроводно писмо (товарни лист) или саму робу.

Возар је, истина, на тај начин изложен тужби два разна лица, али он ипак остаје за накнаду само један пут одговоран, те због тога, чим примаоцу накнаду изда, он је одмах извршио потпуно своју обвезу, и пошиљач више нема шта од њега тражити.

602. — Кад је на преносу учествовало више разних лица, онда се може истаћи питање: од кога од њих треба тражити накнаду (против кога се тужба има поднети). У том се случају има поступити овако:

а). Ако су сва та лица *једновремено* учествовала у преносу (на пр. сви су возари или отправљачи, који су заједнички извршили пренос), она су тада сва солидарно за штету одговорна (§ 804 грађ. зак.) и накнада се може тражити цела од свију или од свакога појединце.

б). Ако су, на против, у преносу учествовала само *једно за другим*, онда се тужба може подићи или непосредно против возара за кога се има доказа да је штету учинио, или против отправљача, јер је он, као што знамо, увек одговоран за дела возара, којима је робу предао на пренос.

603. — Кад се, међутим, роба, по истом товарном листу, преноси преко више железница што стоје у вези међу собом, накнада се тада може тражити или од железнице која је робу примила на пренос (од прве), или од железнице која је њу примцу предала (од последње). Свака пак друга железница, која је у средини, само се онда за штету може чинити одговорном и само се онда може тужити, кад се има доказа, да је штета баш на њеној прузи причињена (§ 62 ж. прав.).

Б). Права возарева (обвезе пошиљача и примаоца).

На основу уговора о преносу возар има ова два права:

604. — 1., *да му се плати подвозна цена (возарина).*

Он стиче то право чим примцу или другом овлашћеном лицу уредно преда пренесену робу, јер подвозну цену може тражити унапред само када то нарочито уговори. Железница је, међутим, овлашћена, да захтева да јој се возарина положи одмах за све оне ствари, које, по њеном нахођењу, подлеже брзом квару или чија је вредност мања од возарине (§ 53 ж. прав.).

605. — Величина возарине зависи у првом реду од погодбе пошиљача са возарем. Ако је пак они не одреде још при закључењу уговора о преносу, онда је, по извршеном преносу, има, у случају спора, одредити суд према обичним ценама за такав пренос, узимајући при том у обзир дужину и тегобност пута, а тако исто и каквоћу и количину пренете робе. На железници, међутим, возарина је одређена унапред нарочитом *тарифом* и важи без обзира на личност чија се роба преноси.

606. — Возару су одговорни за исплату возарине како пошиљач тако и прималац; но овај последњи само онда кад робу прими. Али возар се за њу увек има најпре обратити примаоцу.

За већу пак сигурност наплате подвозне цене возар има (§ 72 трг. зак.) на пренесеној роби заложно право; јер је у месту, где се роба има предати, надлежна местна власт (општински суд) дужна, на његову молбу, наредити да се роба смести на сигурном месту и да се тамо чува као његова залога.

607. — 2., *да му се накнаде сви нужни трошкови које је он учинио за пренету робу,* на пр. царина, трошарина, оправке завоја и т. д.

Пошиљач је дужан да железници, при предаји товарнога листа, изда све потребне спроводне исправе, ако роба, пре него што ће се примцу предати, подлежи царинском или пореском поступку. Он при том треба, да означи поименце све те исправе у товарном листу, јер железница не јемчи за очување свију оних од њих које нису тако назначене (§ 51 ж. прав.).

IV). Повука.

608. — Повука је један споредан уговор, који пошиљач (односно отправљач) може закључити са железницом уз уговор о преносу робе. Железница, по том уговору, прима од пошиљача (отправљача), за извесну награду (повучину, провизион), налог и овлашћење, да, за рачун његов, наплати од примаоца извесну суму новаца пре него што му робу преда.

609. — Повука је двојака: она је или у напред или по предаји.

Повука у напред јесте онда, када железница одмах при пријему робе исплаћује пошиљачу повучену суму с тим, да тај издатак при предаји робе наплати од примаоца.

Пошиљаоцима се могу на име такве повуке издавати само оне суме које се сматрају као трошкови унапред нарасли за паковање, експедицију и довоз робе на железници и т. д. а које се суме вредношћу робе могу довољно покрити. У те трошкове улазе још и царински трошкови за увоз или извоз, превозни трошкови, издатци за нужне оправке увоја и т. д.

Суму, која се на предату робу унапред повлачи, назначује сам железнички чиновник цифром на прописном месту у товарном листу.

Повука у напред има места само за робу, за коју се возарина не плаћа унапред.

Повука по предаји јесте онда када железница исплаћује пошиљаоцу повучену суму тек кад је наплати од примаоца пренесене робе.

Таквом повуком може се на робу повући највише сума од 375 динара. Пошиљач мора ту повуку јасно да запише словима у рубрику, која је за тај циљ нарочито одређена у товарном листу, а железница је дужна, да изда пошиљачу уверење о њој (§ 54 ж. прав.).

V). Превоз путника железницом.

610. — Уговор о превозу путника с правног гледишта битно се разликује од уговора о преносу робе. Он, на име, није никакав самосталан трговачки уговор, него је у ствари само уговор о најму (§ 706 грађ. зак.), а трговачки је само онда, кад га врши возар узгредно уз своје предузеће подвоза, те се, према томе, има сматрати само као споредан трговачки посао. О њему се у нас налазе посебне законске одредбе само у правилнику за железнички саобраћај (§§ 7—21), дакле, само кад се превоз врши железницом. Те су одредбе у главноме ове:

1. Уговор се закључује само написмено, и то у виду куповине подвозне карте. Према томе, ако путник карту изгуби, било пре него што уђе у кола или за време саме вожње, он одмах губи и право на возидбу, и никаквим другим доказом не може заменити изгубљену карту.

Карта увек гласи на доносиоца, и њу може употребити не само лично онај, који ју је на каси купио, него и сваки други у чијим рукама она буде кад пође влак за који је издата. Али чим се воз крене, она одмах губи карактер исправе на доносиоца, и са њом тада може путовати само оно лице, које је са њом ушло у воз. Ради сигурности, да се два лица не возе једно за другим са једном истом картом, обична се карта буши одмах при отпочињању возидбе, а на кружној карти ималац је њен дужан да стави, још пре почетка возидбе, својеручни потпис на одређеном за то месту.

Ако се путник у колима затече без пуноважне карте, он плаћа цели пропутовани пут; а ако не узмогне одмах и несумњиво доказати станицу у којој се попео на кола, он је тада дужан да плати двогубу возарину за цео тај пут, који је влак пропутовао, а најмање 7·50 динара.

Путник пак, који се одмах при пењању у кола сам пријави пратиоцу или управнику воза са изјавом, да због закашњења није имао времена карту купити, — плаћа, ако му се уопште допусти вожња (на шта он у осталом никако права нема) повишену возарину за 1·25 динара (§ 14 ж. прав.).

2. Железница је обвезана, да на редовноме возу прими на возидбу сваког, који то од ње затражи. Али ипак она је изузетно овлашћена, да одрече возидбу: 1 онима, који су тако болесни да би својом болешћу причињавали какву већу непријатност осталим путницима (они се могу возити само кад узму цео купе за себе,) 2, пијаним лицима; и 3, онима, који се упорно не покоравају прописима за возидбу или се свађају са осталим путницима.

Редован воз железница сме задржати од возидбе само онда, кад за то буде узрока у каквој неотклонимој препреци (на пр. поплава, покварена пруга и т. д.) или у изненадној оскудици возних средства (на пр. војска заузела све возове због мобилизације и т. д.). За специјалне пак возове закон (ст. 2 § 7 ж. прав.) јој оставља потпуно одрешене руке, и ти се возови од ње не могу никад са неким правом тражити.

3. Узета карта истина не даје путнику унапред право на какво засебно место у колима оне класе на коју гласи, али ипак путници су у праву, да за све време вожње задрже оно место, које су заузели при уласку у кола. То им место нико нема права заузети све док се они на њему налазе, или све док је оно каквим видним знаком (на пр. неком ствари, која се остави на њему) обележено као већ заузето, ако би се на међустаницама привремено са њега удалили (§ 12 ж. прав.).

4. Карта по правилу важи само за воз за који је издата, али она се изузетно може употребити и за који од доцнијих влакова. Тако:

а). Путнику, кад се закасни од влака за који је карту узео, припада право, да се с том картом вози другим влаком, који иде у том правцу истога дана или одмах сутра дан, ако само одмах свој изостанак од воза пријави старешини станичном. На повраћај пак новца, који је за карту дао, он тада никако права нема.

б). Исто тако и путник, који жели у току возидбе прекидати свој пут на међустаници, има тако исто право и под тим истим условима (ст. 2 § 10 ж. прав.).

5. Путници имају право да траже, да им железница врати возарину за непропутовани пут, кад год се воз сасвим обустави од возидбе или кад у путу прекине возидбу.

Ако је прекид само у једном делу пруге, железница је тада дужна постарати се за подвозно средство, којим ће се путници превести на том делу пруге; али она за тај пренос има право тражити од њих нарочиту возарину (§ 21 ж. прав.).

6. За закашњење поласка или доласка воза железница, по правилу, није дужна давати путницима никакву накнаду.

Али путници, који путују са *пролазном картом*, у случају кад закасни влак који није био спречен никаквим елементарним случајем, имају право тражити, да им се накнади плаћени новац, ако се првим повратним возом без прекида врате опет на полазну станицу, и то како за одлазак тако и за повратак оном класом којом су прво отпутовали (§ 21 ж. прав.).

7. Законом од 21 априла 1885 године, о обвези за накнаду штете, учињене при железничком саобраћају смрћу или телесном повредом, прописана су ова правила:

а). Железница одговара за телесне повреде и за смрт ако се путницима нанесу у возидби, кад год не докаже, да је то било вишом силом (слепим случајем, који је дошао без њене кривице) или кривицом самог повређеног или погинулог. Њена се кривица, дакле, по закону и ту претпоставља.

б). Кад год остане на њој одговорност за причињену повреду или смрт, железница је дужна дати накнаду, која се састоји:

У случају повреде: из свију трошкова за лечење, из дангубе за време боловања и из накнаде штете коју повређени има у заради услед нанете му повреде; а

у *случају смрти:* из трошкова за лечење, из погребних трошкова и из издржавања, које је погинули давао лицима, која по закону има издржавати, ако га она буду тражила.

в). Тражење накнаде за ову штету застарева за 2 године од дана кога се несрећни случај десио.

8. Путници имају право уза се понети пртљаг. Као *путнички пртљаг* сматра се по правилу само оно што путник уза се носи као путне потребе за себе и за своје, а нарочито: куфер (сандук), огртач, путничка торба, кутија за шешир, мали сандучић и томе подобне ствари. Већи се пртљаг мора предати железници на признаницу, по којој се он има дићи у упутној станици за 24 сата од кад стигне воз, иначе се плаћа лежарина. За тај пртљаг железница одговара исто онако као и за робу. Мале и за ношење лаке предмете путници могу и собом узети у кола, ако нису осталим путницима на досади и ако то царински и порески прописи допуштају. Тај *ручни пртљаг* путници морају чувати сами, јер је железница дужна тај пртљаг накнадити само онда, кад се докаже да су криви она или њени људи што је он пропао или укварен.

ОДСЕК VI.

МЕНИЧНИ УГОВОРИ

(Менично право).

ГЛАВА I.

ПРАВИЛА КОЈА СУ ЗАЈЕДНИЧКА СВИМА МЕНИЧНИМ УГОВОРИМА.

I). Одредба и врсте меничних уговора. — Меница и менична изјашњења. — Менично право.

611. — Менични уговори јесу трговачки уговори особене правне природе, на основу којих се једна уговорна страна строго (менично) обвезује, да ће се о року, који је уговорен, другој страни, или њеном правном последнику (правопријемнику), исплатити извесна сума новаца.

Таквих уговора има четири, и они су ови:

612. — 1. Уговор о издању менице или *меница*. Тај уговор закључују два лица: *издавач менице* и *ремитент*. Они га могу закључити на два разна начина, а на име: или тако, да се издавач обвеже да-ће о року он сам платити суму која је у меници означена, — то је *сопствена меница*; или, на против, тако, да он нареди извесном другом лицу да оно ту суму плати, обвезујући се уједно да ће је он сам платити, ако се то лице не буде одазвало наредби његовој, — то је: *вучена меница*. У првом случају главни је дужник сам издавач, а у другом оно лице коме је он наредио да меницу плати. У сваком пак случају меницом се заснива главна менична обвеза.

У трговини се уговор о издању менице готово искључиво закључује на овај други начин, т. ј. као вучена меница, јер та врста менице више одговара њеним потребама, а даје, осим тога, и већу сигурност да ће се о року исплатити.

Издавач вучене менице има своје особено име и зове се: *трасант*, а оно друго лице, коме он наређује да меницу плати, *трасат*. Сама пак меница, у њиховом међусобном односу, зове се често и *трата*.

613. — 2. Уговор о преносу менице или *менични пренос* (индосамент, жиро). И њега закључују два лица: *индосант* или *жирант*, т. ј. лице које преноси меницу, и *индосатар* или *жиратар*, т. ј. лице, коме се меница уступа.

Ремитент ретко кад задржава меницу код себе тако, да је о року сам наплати. Он је обично одмах уступа каквом трећем лицу, које му у замену за њу даје суму. на коју она гласа, одбијајући при том само интерес који на ту суму припада од дана преноса па до рока исплате (есконт). У тој могућности да се много пре рока њене исплате лако претвори у готов новац и лежи једна велика корист, коју меница пружа трговини и због које се трговци тако често служе њоме.

Преносећи меницу, ремитент уступа пријемнику њеном сва поверилачка права која она садржи, а уједно се обвезује, да ће је он платити, ако је не би о року исплатило лице, које је означено као главни дужник.

То право да меницу даље пренесе припада не само ремитенту него и сваком доцнијем индосатару (жиратару), јер менични пренос, као и сама меница, гласи увек „на наредбу". По томе, дакле, меница се може пренети неограничени број пута. Наш закон (§ 85 трг. зак.) последњега индосатара на меници зове: *притежатељ менице*, а тако исто назива и ремитента, који меницу није пренео на другога.

614. — 3. Уговор о пријему менице или *менични пријем* (акцепт). Он се може закључити само по вученој меници, а закључује га трасат са ремитентом, или, ако је меница пре тога већ пренета, са којим индосатаром (жиратаром).

Тим уговором прима трасат на себе обвезу да послуша наредбу трасантову и да меницу исплати о року. Све докле тај уговор не закључи и на основу њега не стави на меницу потребну писмену изјаву, трасат није менично обвезан, јер се уговор о издању менице закључује без његовог учешћа. Чим пак то буде, он одмах постаје главни дужник по примљеној меници и уједно мења име, па се од тог тренутка зове: *прималац* (акцептант).

615. — 4. Уговор о меничном јемству или *менично јемство* (авал). Тај менични уговор закључује притежатељ менице с лицем које се зове *менични јемац* (авалиста). На основу њега менични се јемац обвезује, да ће он платити меницу са интересом и свима трошковима, ако је не буде главни дужник њен исплатио о року.

616. — Од свију тих уговора меничних најважнији је уговор о издању менице. Он је, на име, неопходна основа и претпоставка свију осталих, јер сви ти други менични уговори могу настати тек кад се он пуноважно закључи и главну. меничну обвезу заснује[1]), па и тада, по правилу, само у границама, које се њиме поставе, и са задатком (непосредним или само посредним) да осигурају извршење његово. Због тога се уговор о издању менице често пута у правној науци и зове: *главан* или *основан* менични уговор, за разлику од свију осталих меничних уговора (преноса, пријема, јемства), који се називају *споредни*. Ти последњи уговори зову се, осим тога, још и *случајни*, јер меница може бити пуноважна како без једног од њих тако и без свију њих укупно, те се не морају закључити уз сваку меницу.

617. — Менични уговори важе само онда кад се закључе у писменој форми, коју је закон за њих нарочито прописао. Писмено, које се, према закону, има саставити о основном меничном уговору, зове се *меница*; писмене пак изјаве, које се имају написати на меници о сваком споредном меничном уговору, — *менична изјашњења* (§ 81 трг. зак.).

618. — Меница гласи овако, и то:

а). Сопствена меница:

У *Београду 7 априла 1899* Од *динара 5000 у злату*

За *два месеца од данас* платићу за ову меницу

по наредби *Сретена Сретеновића*[2]) *трг. из Ниша* суму од

динара пет хиљада у злату

Вредност у *роби*

Ненад Ненадовић[3])

---

[1] Менично се јемство, истина, у једном случају, који ћемо видети доцније, може, по изузетку, дати и раније, али ипак само под условом да̀ се и меница изда по том.

[2] Ремитент.

[3] Издавач менице.

б). Вучена меница:

> *У Београду 7 априла 1899* Од *динара 5000 у злату*
> За *два месеца од данас* платите за ову прву меницу
> по наредби *Сретена Сретеновића*[1] *трг. из Ниша* суму од
> *динара пет хиљада у злату*
> Вредност у *роби* и ставите исту у рачун.... *по* извештају
> На Госп. *Богдана Сиротановића*[2], *трговца*
> из *Београда.*
> *Ненад Ненадовић*[3]
> Плаћање *код Београдске Задруге*

619. — Правила, која уређују правне одношаје што потичу из меничних уговора и која одређују форму менице и меничних изјашњења (о преносу, пријему, јемству), кад се узму у њиховом скупу, зову се: *менично право*. Та су правила у нас изложена у главама *шестој* (VI) (о меницама у опште) и *седмој* (VII) (страно законодавство) нашега трговачког законика.

II. Правна природа меничних уговора.

620. Менични уговори имају сасвим особену правну природу, која их јако одликује од свију трговачких уговора, међу које, по закону (т. 6 § 17 зак. о устр. трг. суда), и они долазе. Та се њихова засебна правна природа огледа у овим трима њиховим правним особинама:

621. — 1. Они су, пре свега, сви *једнострани уговори* (бр. 262 т. 4.), јер заснивају обвезу само за једну уговорну страну (у *меници:* само за издатеља сопствене менице или за трасанта; у *меничном преносу:* само за индосанта; у *меничном пријему:* само за акцептанта; у *меничном јемству:* само за меничног јемца), докле другој страни (ремитенту или у опште притежатељу менице) дају само права.

Том се особином они битно разликују од свију осталих трговачких уговора, који су сви из реда двострани уговори.

---

[1] Ремитент. [2] Трасат. [3] Трасант.

622. — 2. Предмет њихов (или боље премет обвезе која се њима заснива) може бити једино каква *сума новаца*, а никако шта друго, па ни сам племенит метал (злато или сребро) од кога се кује новац. Због тога се као меница не може сматрати писмено, које би се саставило у облику ње, али тако да гласи н. пр. на извесну количину жита, вина, злата и т. д. То би била обична трговачка упутница.

623. — 3. Они су, најзад, сви строго *формални (свечани)* уговори (бр. 262 т. 3). Законска пак форма, у којој се имају закључити, састоји се у овоме:

а). Сваки се од њих мора саставити написмено са садржином коју је закон тачно прописао.

То је писмено особито важно, јер служи не само као доказ о оном што је уговорено, него је, поред тога, и неопходно потребан саставан део самог меничног уговора, без кога овај ништа не вреди.

Њега обично исписује она уговорна страна која се уговором обвезује (*меницу*: издатељ сопствене менице или трасант, *менични пренос*: индосант, *менични пријем*: акцептант, *менично јемство*: менични јемац), али га може написати и ко други. За меницу се, међутим, употребљава нарочита хартија (менични бланкет), на којој је већ литографисан онај део њене садржине (текста) који се не мења. Менични бланкет за вучену меницу гласи овако:

У ____________________ *18* ____ *Од* ……………

за ____________________ *платите за ову прву меницу*

по наредби ____________________ *суму од*

……………………………………………………

вредност у __________ *и ставите исту у рачун* ____ *извештај*

на госп. ____________________

из __________

Плаћање ____________________

б). Уговорна страна, која се обвезује, треба да пред то писмено (меницу) другој уговорној страни.

Претпоставља се, да је и тај други услов испуњен, кад год је меница већ у рукама друге уговорне стране. Према томе, кад обвезани тврди да тој страни меницу није *предао* (на пр. да му је она украђена или отета, да је изгубио и т. д.), оч има то своје тврђење и да докаже. Али тај доказ, баш да се њиме и утврди такво тврђење, може имати правне важности само наспрам оног лица, које се по меници појављује као непосредни сауговорач обвезанога, а никако и према другим лицима, на која је меница доцније прешла уредним меничним преносом, докле год се не докаже да су била несавесна, т. ј. да су онда, кад је меница на њих прешла, знала да је њихов индосант до ње дошао незаконитим путем. Обвезани је, дакле, и у оваквом случају дужан платити меницу тим последњим лицима без икаквог изговора, али он тада има права, да му његов несавесни сауговорач накнади целу плаћену суму заједно са интересом и са свима трошковима.

Несавесни је сауговорач, осим тога, и кривично одговоран, кад год до менице дође каквим кривичним путем (на пр. отимањем, крађом).

III). Данашње задаће менице у трговачком промету.

Меница има данас ове три задаће, и то:

624. — 1. *Она врло подесно замењује пренашање новца из једног места у друго.*

Меница је у том циљу и постала у трговачким градовима северне Италије при свршетку XI столећа. У то време владала је у целој западној Јевропи крајња несигурност на путу, те су се трговци, кад им је требало да преносе новац из свога града у које друго место (обично у место у коме ће се држати вашар, или из овога натраг), врло згодно служили њоме. Они су, на име, тада новац предавали каквом мењачу (кампсору) и од њега у замену добијали меницу, којом им се он обвезивао, да ће им у одређеном другом месту уговоренога дана предати исту толику суму у монети које је у том месту у течају[1]), и то било он са̑м, било неки други мењач, коме је он меницом то наредио. Са меницом се већ могло слободније кренути на пут, јер је разбојници не отимаху, немајући могућност да је наплате.

---

[1] *Меница* и доводи своје име отуда, што је у то време била писмено помоћу кога је вршена промена (мењање) новаца једног за други, т. ј. оног, који је трговац давао мењачу са новцем, који је мењач њему издавао у другом месту.

Данас истина нема те несигурности на путовима, али меница нам ипак и сада (поред многих других хартија трговачких, на пр. упутнице, чека и т. д.) указује врло велику услугу одмењујући стварни пренос новца. Кад се поштом новац шиље, ваља га паковати и плаћати поштарину, која је осетна ако се послата сума означи и осигура. Све се те незгоде међутим избегавају меницом, јер је њен пренос далеко лакши, јевтинији и сигурнији од преноса суме новаца на коју она гласи.

И меница има своју новчану вредност, као и свако друго писмено које гласи на извесну суму новаца. Та се њена вредност нарочито истиче у овој улози одмењивача стварног преноса новца, па зато трговци и банкари, који имају плаћања на страни, врло много купују на берзи менице, које се имају платити у каквом знатнијем трговачком месту на пр. у Бечу, Берлину, Паризу, Лондону и т. д.[1] Те менице на берзи се сматрају као свака друга роба, и као таква имају своју продајну цену, — свој *курс* (т. зв. *менични курс*). Тај се њен курс, као год и цена сваке друге робе, мења према понуди и тражњи, али обично не прелази за много суму трошка, који би се морао учинити око пошиљања меничне суме поштом.

625. — 2. *Она је, осим тога, и врло подесно средство за плаћање.*

У том погледу она врши ону исту улогу коју и са̑м новац, нарочито у вангpaничним плаћањима. Меница, на којој је потпис каквог познатог банкара, у трговачком се саобраћају сматра као готов новац и међу трговцима се прима у узајамним исплатама без икаквог устезања. Она се због тога врло често и зове: *трговачки новац*.

Истина, данас и папиран новац (банкноте и прави папиран новц) одмењује, при плаћањима, употребу металнога новаца, али меница је ипак од њега далеко сигурнији заменик (сурогат) металнога новца. Кад се папиран новац, који увек гласи на доносиоца, изгуби или случајно поништи, за његовога имаоца настоје ненакнадљива штета, док, међутим, код менице у таком случају, као што ћемо доцније видети, њен притежатељ има помоћи. Осим тога, папиран је новац ограничен само на унутрашњи промет оне државе која га је издала, а меници државне границе ништа не сметају, и она често пута од руке до руке прође многе земље и градове до рока који је одређен за њену исплату.

---

[1] Менице, које се имају платити у каквој страној земљу, зову се: *девизе.*

626. — 3. *Она, најзад, служи и као врло моћно средство за кредит.*

Као што смо већ казали (бр. 613.) притежатељ може у свако доба меницу пренети на другога и на тај начин одмах добити без мало (по одбиткуесконта) целу суму на коју она гласи. То је и дало могућности, да се у трговачком саобраћају у највећој размери развије куповина и продаја на почек (кредит), јер се меница са потписом сигурнога купца сматра као и готов новац.

Вучена је меница и у овој улози знатно подеснија од сопствене. То долази *прво* отуда, што она, по правилу, увек постаје на основу каквог ранијег правног односа, у коме се трасант појављује као поверилац а трасат као дужник, те се на тај начин у рукама трасатовим већ налази припремљена сума којом се она има исплатити (*њено покриће*); а *друго* зато, што она, у самом свом почетку, може да садржи меничну обвезу два разна лица, и то: трасантову, која одмах настаје, и трасатову, која наступа чим меницу прими, док се, међу тим, ремитент сопствене менице мора све до рока исплате задовољити само обвезом издатељевом.

IV). Менична способност.

1. Одредба и врсте меничне способности.

627. — Под *меничном способношћу* разуме се правна способност, коју, по закону, треба да имају лица што закључују какав менични уговор.

628. — Она је двојака: *активна* и *пасивна*.

Активна је менична способност она правна способност, која је потребна за стицање меничних права. Њу треба да имају: ремитенат и сви индосатари.

Пасивна је на против, она, коју треба да има лице које хоће да се менично обвеже. Ту меничну способност ваља да имају: издатељ сопствене менице, трасант, акцептант, индосанти и менични јемац.

2. Ко има меничну способност?

629. Наш је закон (§ 76 трг. зак.) усвојио као опште правило: да сва лица, била она мушка или женска, имају како активну тако и пасивну меничну способност.

Али важност тога правила није безусловна, него је јако ограничена многим изузетцима.

630. — Тако, изузетно од њега, немају (§ 533 грађ. зак.) *активну* меничну способност:

а). Сва лица која су разума лишена; и

б). деца млађа од седам година.

631. — А *пасивну* меничну способност, изузетно од тог општег правила, немају (§ 77 трг. зак.), и, према томе, неспособни су да се менично обвежу:

а). *Малолетници.* — Али кад наврше седам пуних година, и они је могу имати при појединим меничним уговорима, но под условом да при сваком од њих, њихов закони заступник (отац или старатељ) на то пристане. Тај пристанак може бити: *изричан* или *прећутан.* Он је изричан, кад закони заступник на меници испод малолетниковог потписа стави реч „*одобравам*“ или други сличан израз, па се испод тога и са̂м потпише. Он је, на против прећутан, кад закони заступник у меници, којом се малолетник обвезује, и са̂м узме учешћа тако, да се из тога мора извести закључак, да он одобрава поступак малолетников, на пр. ако прими меницу, коју је малолетник на њега повукао (т. ј. у којој га је означио као трасата), или ако пренесе меницу, коју је малолетник издао у његову корист (т. ј. у којој га је означио као ремитента) и т. д.

Малолетник, коме је одобрено да води трговину, као што већ знамо (бр. 96), не сматра се више као малолетник, и према томе има потпуну пасивну способност. Исто тако ту способност има и малолетник, кога је старатељски судија, пре његове навршене 21 године, прогласио за пунолетног (§ 152 грађ. зак. и чл. 112 зак. о старатељ.), као и онај, који се, по одобрењу истог судије ожениo (чл. 113 зак. о старатељ.); јер се и они по закону сматрају за пунолетне, и ако су по узрасту своме још малолетни.

У нашем трговачком законику истина није изрично напоменуто, али се ипак има сматрати, да се, исто као и малолетници, не могу меницом обвезати ни: *душевно оболели*, судом оглашени *раскошници* и *глуво-неми* који стоје под старатељством, јер их закон (§§ 41 и 920 грађ. зак.) уподобљава малолетницима и ставља под исту заштиту, а тако исто ни они који су осуђени на *робију* или на *заточење*, за време док су на издржању казне (§ 17 казненог закона).

б). *Удате жене.*

Но оне, као ни малолетници, не долазе у ред оних лица, која су безусловно неспособна да се могу меницом обвезати. И код удате жене нема ове неспособности код сваког појединог уговора, који она закључи, код кога њен муж на то пристане. И мужевљи пристанак може бити изричан или прећутан у свему онако како напред рекосмо за пристанак малолетниковог заступника.

Удата жена, која већ води трговину по одобрењу свога мужа, има на основу самог тога потпуну пасивну меничну способност, па зато у појединим меничним уговорима, које она закључује по пословима своје трговачке радње, и није потребно да тражи од мужа нарочито одобрење (бр. 102).

в). *Земљорадници.*

По закону се као *земљорадник* сматра само онај, који стално живи на селу и при том се занима ратарским послом (земљорадњом), тако да му је тај посао једино занимање. Према томе, нису земљорадници и могу се пуноважно меницом обвезати: *занатлије*, *дућанџије* и *механџије*, који по селима држе своје радње, макар се се уз то бавили и ратарским послом; а тако исто и *трговци* са земаљским производима, (са храном, са стоком), који на селу живе, баш да се поред тога у великој мери баве земљорадњом.

г). *Војници прости и они који су у нижем чину од потпоручника.*

Овде се разумеју само војници који се налазе под барјаком у редовној служби, т. ј. војници сталнога кадра (гарнизонске војске).

Земљорадници и војници, као што сэ из тога види, у много су већој мери од малолетника и удатих жена неспособни за меничну обвезу, јер се они ни у ком случају не могу менично обвезати.

3. Кад треба имати меничну способност?

632. — Ако се хоће да менични уговор правно важи, обе његове уговорне стране морају имати потребну меничну способност у тренутку кад га закључују.

На важност пак пуноважно закљученог уговора ни у колико нема утицаја то, што је која уговорна страна постала неспособном одмах пошто је уговор закључила. Тако на пр. жена, која се удала одмах пошто је меницу потписала, остаће у меничној обвези и после удаје, и биће дужна да менипу исплати кад приспе рок плаћања. Исто тако, менични уговор, који је закључило какво неспособно лице (на пр. удата жена без одобрења свога мужа), не може се накнадно претворити у пуноважан уговор услед тога, што је то неспособно лице, пре него што приспе рок извршења, прибавило меничну способност (на пр. ако је удатој жени у том међувремену муж умро).

633. — Пошто је, као што смо напред већ видели, наш закон поставио као опште правило, да су сва лица менично способна, то је сваки, који тврди да је био менично неспособан при закључењу каквог меничног уговора, обвезан то и да докаже. Ако он у томе не успе, има се подвести под опште правило и сматрати да је био способан.

4. Правна вредност обвезе менично неспособног лица.

634. — Ако које од лица, за која напред рекосмо да нису способна менично се обвезати, ипак закључи какав менични уговор и њиме се обвеже, онда, за оцену правне вредности те обвезе, треба знати које је то неспособно лице, јер правна неспособност није једнака код свију њих, него је код једних мања а код других већа.

635. — Кад се меничним уговором обвеже: земљорадник, војник или удата жена без одобрења свога мужа, онда се по закону (§ 78 трг. зак.) има узети да су се они, својим потписом на меници, обвезали само *грађански*, а не *менично*, и, према томе, да су дужни примљену обвезу извршити само као обичну грађанску, а не као строгу меничну.

Строгост, којом се менична обвеза одликује од обичне грађанске обвезе, пређе је била далеко већа него што је данас. Менични је поверилац у пређашња времена имао права од власти захтевати, да она његовог дужника, који није платио меницу, стави у затвор (у тако звани: *менични затвор*) и да га годинама у њему држи за казну. Данас више нема тога затвора, него се *менична строгост* у главном састоји:

а), у томе, што менични дужник нема права, да и наспрам доцнијих притежалаца менице наводи у одбрану извесне узроке неважности своје обвезе (на пр. да му је меница отета, да му је преваром измамљена, да му његов сауговорач дугује исту толику суму и т. д.), које може истицати на супрот своме сауговорачу. Код грађанских пак обвеза дужник се тиме може бранити не само према свом првом повериоцу, него и према свима доцнијим.

б), у томе, што се меница мора о року наплатити, (што, дакле, код ње нема чекања при плаћању), ако њен притежатељ не жели да изгуби ни једно своје право; и

в), у томе, што се код менице судска наплата врши много брже него код обичне грађанске обвезе, јер се по меници дужник, по правилу, осуђује на плаћање без саслушања (по т. зв. *кратком судском поступку*, §§ 450 и 451 грађ. суд. пост.) и изречено осудно судско решење извршује много брже него свака друга судска осуда (по § 454 грађ. суд. пост. суд може полициској власти оставити свега 3 дана рока за то извршење).

636. — Кад се пак меничним уговором обвеже малолетник (или које од оних лица што му се уподобљују т. ј. душевно оболели, судом проглашени раскошници и т. д.) без одобрења његовог законог заступника, тада се по закону (§ 79 трг. зак.) има узети, да се он није никако ни обвезао, и то ни *менично* ни *грађански*.

Ну тој је законској заштити циљ само да од малолетника отклони штету, коју би он могао имати услед закључења меничног уговора, а никако и да му одржи корист (новац, вредност) коју је примио од ремитента за издату меницу, или ону, што му је дао индосатар за пренету меницу. Због тога је малолетник дужан да своме сауговорачу, после поништења уговора, одмах поврати од онога што је за меницу примио све оно што се код њега затекло у време тужбе за поништење, а тако исто и све оно што од те примљене вредности буде корисно утрошио (§ 79 трг. зак.). Али повраћај се свега тога има тражити код грађанског суда, јер основ таквог тражења није менично-правни него грађанско-правни (§ 902 грађ. зак.), а на име, правило: да је сваки дужан вратити оно што држи без правног основа (Бр. 269).

Закључени менични уговор не вреди за малолетника ни онда, ако би се он, при закључењу, издавао своме саугоборачу за пунолетног и само га лукавством и преваром убедио о својој пунолетности, или ако га само стање и посао издају за пунолетног (на пр. као трговац, занатлија, мењач (сараф) јавно води трговачку радњу). Али, пошто се у том случају његовом сауговорачу не може уписати у кривицу што је са њим уговарао, наш закон (§ 917 грађ. зак.) наређује, да је малолетник тада дужан вратити све што је по уговору примио, без икаквог обзира на то, да ли се то још налази код њега и да ли је корисно употребио оно што је отуђио.

637. — И сама обвеза коју удата жене узме по меници без одобрења свога мужа, има се сматрати да не важи у истој мери у којој и малолетникова, кад год је она не узме при вршењу управе са њеним имањем којим она сама управља (§§ 771 773 грађ. зак.); јер се она, ван тог случаја, по закону, не може обвезати ни грађански без одобрења свога мужа, те дакле, њена менична обвеза не би могла имати никакве правне вредности ни као грађанска.

638. — Напред изложено умањење правне вредности меничне обвезе земљорадника, војника и удате жене, а тако исто и потпуна неважност такве обвезе малолетника и лица која му се уподобљавају, наш је закон (§ 78 трг. зак. „сматрају се *у призрењу на њих* као просте грађанске обвезе“; § 79 трг. зак. „*у смотрењу малолетника* не важи ништа“) прописао ради заштите искључиво тих неспособних лица, па према томе та су лица једино и овлашћена, да се на њих позивају. Другим речима, менична неспособност једног меничног обвезника не повлачи за собом неважност целе менице и свију по њој узетих меничних обвеза (меничних изјашњења), него само и једино има то правно дејство, да се менична обвеза неспособног лица сматра као проста грађанска обвеза или као сасвим неважећа, према томе које је то неспособно лице. (На пр. ако је *трасант* неспособан, по меници, коју је он издао, *акцептант* и тада су и *индосанти* исто тако пуноважно обвезани, као кад би и он био потпуно менично способно лице. Тако исто, ако је неспособан: *акцептант*, *менични јемац*, или који *индосанат*, обвезе свију осталих, који су способни, остају важеће).

639. — На послетку овде имамо напоменути још и то, да се неспособно лице може позивати на своју неспособност, и следствено на непотпуну важност или на потпуну неважност своје меничне обвезе, не само према своме сауговорачу, него и према сваком доцнијем притежаоцу менице.

Закон по коме се има ценити менична способност.

640. — Менична способност српских држављана мора се увек ценити по српском закону, не обзирући се на то да ли је менични уговор закључен у Србији или у каквој страној држави (§ 76 трг. зак. и § 5 грађ. зак.).

Способност пак страних држављана наши судови имају ценити по закону њихове земље, кад год се менични уговор закључен на страни (изван Србије). Али кад је уговор закључен у Србији, судови је наши у том случају имају ценити: *или* по нашем закону *или* по закону њихове земље, према томе који од та два закона страног поданика проглашује за менично способно лице. Тако на пр. наши ће судови по нашем закону узети, да је био менично способан руски свештеник, који је у Србији издао меницу, ма да се исти по руском закону сматра за неспособног. На против, сматраће, као менично способно лице аустроугарског поданика, који је по занимању земљоделац, ако је у Србији вукао меницу, само зато, што га закон његове земље (Аустрије или Мађарске) сматра за менично способног.

V). Заступање у закључивању меничних уговора.

641. — Менични се уговори могу пуноважно закључити и преко заступника. Наш закон (§ 82 трг. зак.) предвиђа истина само случај кад се меница на тај начин *из-*

даје (вуче), али нема сумње да се она може преко заступника и *пренети*, *примити*, *јемствовати*, макар да се то чини врло ретко. И ми ћемо следовати примеру нашега закона, па ћемо овде узети у обзир поглавито случај, када се меница *издаје* преко заступника, који је случај, као што рекосмо, најчешће и јавља у саобраћају.

642. — Заступник може меницу вући на један од ова два сасвим различна начина, а на име: или као *пуномоћник* онога који га је овластио да је изда, или као *комисионар* тога лица.

643. — Ако меницу издаје као пуномоћник, он то треба на самој њој изрично да назначи испод свога потписа речима „*по наредби тога и тога*“, или „*по налогу Н. Н*,“ или „*као пуномоћник Н*“, или ма каквим другим сличним изразом, јер, ако тако не уради, сматраће се да је сам себе лично обвезао, а не свога властодавца. Тако се исто има узети и онда кад се пуномоћник на меници потписао као менични јемац, не назначивши да то чини као пуномоћник. На против, има се сматрати, да ништа није извршио, ако је на тај начин, т. ј. не означујући да је пуномоћник, меницу пренео или примио.

644. — У трговини се, међутим, меница много чешће издаје преко комисионара.

Како комисионар ради у своје име, он због тога и не треба да на меници означи крај свог потписа и име свога комитента. Ремитент и сви доцнији притежаоци менице, издате за рачун комитентов, сматрају једино њега као трасанта, а његовог комитента и не познају, нити правно имају какве потребе да га знају. Према свима њима он је по тој меници исто тако обвезан, као да је њу са̂м за свој рачун издао.

Али наспрам трасата комисионарев је положај сасвим друкчији. Комисионар се према њему, при издању менице, појављује само као пуномоћник комитентов; и као таквом увек му унапред саопштава име комитентово као и да је исти да прави трасант по издатој меници. То саопштење комисионар чини трасату или засебним писмом, или, што је најчешћи случај, на самој меници, означујући почетна писмена имена комитентова у тексту њеном одмах после израза „*и ставите исту у рачун*,“ који се израз у меничним бланкетима налази само ради таког случаја.

Меница, која је издата средством комисионара, зове се комисиона трата, и гласи овако:

У Београду 7 априла *1899* *Од* динара 5000 у злату
За два месеца од данас *платите за ову прву меницу по наредби* Срећка Сретеновића трг. из Ниша, *суму од* динара пет хиљада у злату
вредност у роби *и ставите исту у рачун* Т. Т.[1] по *извештају*
На госп. Богдана Сиротановића, трговца
из Београда.

Ненад Ненадовић

Плаћање код Београдске Задруге

ГЛАВА II.

ПРАВИЛА КОЈА СУ ЗАСЕБНА ПОЈЕДИНИМ МЕНИЧНИМ УГОВОРИМА.

Меница.

I). Обвезе и права уговорних страна.

645. — Кад се меница пуноважно изда, онда из ње, *на основу самог закона*, потичу за њеног издавача извесне строге меничне обвезе, којима у свему одговарају права друге уговорне стране.

646. — Од тих обвеза *издатељ сопствене менице* има само *једну*, а та је: да о року и на месту, који су у меници назначени, исплати притежатељу њеном у њој означену суму новаца — меничну суму (§ 161 трг. зак.).

647. — *Трасант* их, међутим, има *три*, и то:

1. Он јемчи; да ће трасат, на позив притежатељев, *примити* меницу за целу њену суму. У противном пак случају, он је обвезан издати одмах осигурање, да ће се непримљена меница, односно непримљени део њене суме, о року исплатити заједно са свима учињеним трошковима (§§ 88 и 90 трг. зак.).

---

[1] Т. Т. почетна су писмена од имена Тихомира Тодоровића, који је комитенат и за чиј је рачун трасант Ненад Ненадовић меницу издао.

Ну та његова законска обвеза никако није нека битна особина без које меница не може бити, па зато је трасант може и избећи, ако с ремитентом уговори да се меница трасату никако не подноси на пријем. Тај уговор њихов важи за доцније притежаоце менице само онда кад се у самој меници изрично назначи речима: *„без пријема“*, или каквим другим сличним изразом, и то се имају написати одмах после означења ремитента[1].

2. Он, поред тога, јемчи, да прималац неће пре рока менице пасти под стечај (у презадужено стање). У противном случају, обвезан је, да одмах изда осигурање, да ће се меница исплатити о року (§ 139 трг. зак.); и

3. Он, најзад, јемчи, да ће трасат (односно прималац) платити меницу о року. У противном случају, он је обвезан да је сâм исплати са свима учињеним трошковима (§§ 88 и 140 трг. зак.).

648. — Као што се види, обвезе се трасантове разликују од обвезе, коју има издатељ сопствене менице, и не само по броју, него и по самој природи својој, јер су оне све три *условне*, док је обвеза издатеља сопствене менице без услова.

649. — Код свију тих обвеза нарочито је важно знати, да издатељ менице (дакле, како трасант, тако и издатељ сопствене менице) не долази у њих једино према своме непосредном сауговорачу (ремитенту), него и према сваком доцнијем притежаоцу менице, и то тако, као да је само с њим и непосредно са њим закључио уговор о издању менице. Издатељ се менице налази у таком правном односу зато, што он меницу увек издаје *„на наредбу“* ремитентову, те тиме ремитента унапред овлашћује да је по својој вољи уступи другом ком лицу.

Обвезе издатеља менице у томе се јако разликују од обичне грађанске обвезнице (облигације), јер се облигациони дужник обвезује само према своме сауговорачу (првом повериоцу), па зато, кад поверилац, без његовог нарочитог одобрења, пренесе обвезницу на другога, он има права у извесној мери сматрати као да је остао
даље дужан првом повериоцу па је овлашћен, при ис

---

[1] У том би се случају меница имала написати овако: *платите* з
ову прву меницу по наредби г, Срећка Сретеновића, без пријема, *сум*
од и т. д.

плати, послужи се и наспрам сваког доцнијег повериоца (правопријемника), свима оним одбранама (приговорима), које је могао употребити наспрам првога (на пр. он има право да пребије дуг за дуг, ако је први поверилац њему што дуговао). Издавач менице, међутим, нема тога права.

650. — Ако меницу издаду заједнички више њих (као трасанти или издатељи сопствене менице), они тада сви стоје у солидарној обвези према притежатељу те менице.

II). Саставни делови менице.

651. — Свака се меница, по закону (§§ 80 и 162 трг. зак.), *мора* састојати из неких извесних саставних делова, који су јој тако потребни да се она не може сматрати као меница, кад год јој недостаје макар само један једини од њих. То су њени *битни* или *главни* саставни делови, или краће, то су њени *саставци*.

Ну у меницу се могу, на основу нарочитог споразума уговорних страна, поред тих саставака без којих она никако не може бити, уметнути још и неки други саставни делови, у циљу, или да јој се дода како ново правно дејство, или да се у чем измени које од њених редовних правних дејстава. Ти се последњи саставни делови зову: *споредни* или *драговољни* (факултативни) саставни делови менице: споредним се зову зато, што су само од споредног значаја за меницу, јер она и без њих вреди, а драговољни зато, што зависи једино од драге воље уговорних страна хоће ли се који од њих унети у меницу. Ми ћемо их, за разлику од битних саставних делова менице — *саставака*, звати: *меничним уметцима*, а од њих ћемо изложити само оне који су у трговачком промету најчешћи и најглавнији.

А). Саставци менични.

652. — Овде ћемо ради боље прегледности, у исто време изложити саставке како вучених тако и сопствених меница, и ако они те те две врсте меница нису у свему једни исти. Ми то чинимо у толико пре што у том погледу између вучених и сопствених меница никако не постоји тако велика разлика, да се оне морају одвајати при том излагању.

Битни саставни делови менице по нашем су закону ови:

1. ***Означење да је меница*** (т. 1 § 80 и т. 1 § 162 трг. зак.).

653. — То је означење потребно, да би сваки, па и онај који није како треба обавештен о меничном праву, могао меницу на први поглед разликовати од других трговачких папира, који су јој по облику врло слични, на пр. од упутнице, чека и т. д.; јер, као што знамо, меничне су обвезе много строже од обичних грађанских и трговачких обвеза.

654. — Меница се обично означава са речи: *меница*, али се може означити и сваком другом речи која има то исто значење, на пр. речи: менично писмено, менична исправа и т. д. Ако је издата на каквом страном језику, она се тада има означити изразом који у том језику одговара нашој речи меница.

655. — У сваком пак случају реч, којом се меница означава као таква, треба да је у самом слогу (тексту) менице, а никако изнад њега у облику наслова, као на пр. кад се пише у признаници или обвезници (облигацији).

2. ***Сума која се има платити*** (т. 2 § 80 и т. 2 § 162 трг. зак.).

656. — И она се мора написати у самом слогу (тексту) менице, и то писменима, а не цифром.

У пракси је, међутим, усвојено, да се та сума (менична сума), поред тога, означује и цифром изнад текста меничног, у десном горњем крају. Али то назначење нема правне вредности и чини се само ради лакшег прегледа меничне суме. Због тога, кад год се деси, да се сума, која је означена писменима у тексту, не слаже са тим назначењем (сумом назначеном у врху менице цифрама), има се узети, да је истинита и права само она прва сума (т. ј. која је означена у тексту писменима), била та сума већа или мања од ове друге.

657. — У меници није допуштено означавати поред меничне суме и интерес, који на њу припада до рока исплате. Ако се ипак у њој означи, он се има сматрати као и да није никако назначен. Код меничних се дугова због тога интерес узима од дужника унапред, или се урачунава у меничну суму.

3. ***Име онога по чијој се наредби меница има платити, т. ј. име ремитента*** (т. 3 § 80 и т. 3 § 162. трг. зак.).

658. — По нашем се закону има сматрати као неуредна меница свака она меница која би била издата на доносиоца, јер се у њој не налази име онога по чијој се наредби има платити.

Ремитенат се, ако је трговац, има означити његовом трговачком фирмом или његовим грађанским именом, према томе да ли му то менично примање потиче из каквог трговачког посла или долази по каквом нетрговачком основу. Ремитенат пак, који није трговац, има се увек означити његовим грађанским именом и презименом. Уз то није потребно стављати занимање и место пребивања, кад год је он довољно одређен и по самом његовом имену и презимену.

659. — По нашем се закону увек мора испред фирме или имена ремитентовог ставити и израз: „*по наредби*“ или „*по налогу*“, и по томе у нас не би била уредна меница која би се издала тако, да се плати самом ремитенту.[1] Таква се меница не би могла преносити средством меничнога преноса, а та преносљивост јесте особина, без које меница, по мишљењу нашег законодавца, не сме и не може ни у ком случају да буде.

660. — Ремитент *вучене* менице и трасант обично су два разна лица, али наш закон (други став т. 3 § 80 трг. зак.) допушта, да и ремитент може издати меницу, т. ј. да по меници, по којој је ремитенат, буде у исто време и трасант. Таква се вучена меница зове: ***меница на сопствену наредбу***, и у њој се на оном месту, где се назначује име ремитентово, има написати израз: „*мојој сопственој*“, или „*нашој сопственој*,“ ако меницу издају више њих заједнички. Таква је меница врло подесна за случај када трасант жели, да меницу изда и од трасата узме акцепт (потпис) пре него што нађе ремитента.

Меница на сопствену наредбу гласи овако:

---

[1] Није, дакле, уредна меница, која би била написана овако: «*платите за ову прву меницу* Срећку Сретеновићу *суму*» и т. д., јер је треба написати: «....*платите за ову меницу по наредби* Срећка Сретеновића *суму*» од и т. д.

У Београду 15 априла *1899* год. *Од* 5000 дин. у злату
За два месеца од данас *платите за ову прву меницу*
по наредби мојој сопственој *суму од*
динара пет хиљада у злату
вредност у роби *и ставите исту у рачун........извештај*
На госп. Богдана Спротановића, трговца
из Београда

Ненад Ненадовић
Плаћање код Врачарске Задруге

4. ***Време кад ће се меница платити*** (т. 4 § 80 и т. 4 § 162 трг. зак.).

661. — То се време мора унапред означити у самој меница једним тачно одређеним даном, јер је притежатељ дужан да на сам тај дан тражи исплату суме меничне, и, ако му се она тога дана не положи, да одмах сутра дан предузме потребне кораке за наплату (§§ 137 и след. трг. зак.). Према томе, рок плаћања менице не сме да зависи од каквог услова или каквог догађаја за који се не зна хоће ли се збити и кога дана поименце. Због тога се не може сматрати за уредну меница у којој би рок плаћања био назначен на који од ових начина: „платите.... *до* 1 децембра ове године, или:... *прве недеље* децембра 1899 године, или:... 1-ог децембра 1899 године, *ако Јован буде платио кирију*, или:... *кад се Јован ожени*, или:... *кад Јован умре*, и т. д.

662. — Наш закон (§ 99 трг. зак.) није оставио да како ко хоће одређује време плаћања менице, него је побројао неколико начина на које се оно може назначити у меници, а сваком је оставио на вољу да избере онај од тих начина који му се буде најбоље свидео.

Према томе, у нас се може у меници време плаћања означити само на један од ових начина:

663. — а) *једним опредељеним даном* или *празником*. Таква се меница зове ***дневна меница***.

У њој се време плаћања може означити или каквим *календарским* даном (као на пр. „*платите 1 децембра 1899...*) или каквим *празником* (као на пр. ...*на Митров дан ове године...*“) или једним од ових израза: *у почетку*, *у половини, на крају* (ultimo) децембра ове године, који изрази значе: 1-ог, 15-ог или последњег дана означеног месеца, без обзира икаквог на то колико тај месец има дана.

664. — Дан, на који се ова меница има платити, мора бити у њој означен сасвим *одређено*, па због тога се не може сматрати за уредну дневна меница у којој се у року њеног плаћања не назначи и година поред дана или месеца (на пр. „платите... 1 децембра, или на Митров-дан“).

665. — Исто тако није уредна ни она дневна меница, у којој би се као време плаћања означио дан који је већ прошао, (на пр. кад се у меници, која је датирана под 15 априла ове године, означи да се има платити 1-ог априла исте године), јер у њој време плаћања у ствари није никако ни одређено.

666. — Дневна меница, чиј је рок исплате одређен на какав празник, који је у српском календару обележен црвеним словима, има се исплатити први дан после празника. Следбеници пак друге вере дужни су своју меницу, којој је рок исплате одређен на какав њихов празник, исплатити један дан пре означенога рока (§ 104 трг. зак.).

667. б) *каквим вашаром* (панађуром), на пр. „...*платите... на ваљевском септембарском вашару*“... *на крушевачком вашару марта месеца ове године*.... и т. д.

Таква се меница зове ***вашарска*** (панађурска) меница, и има се исплатити на сам дан вашара, ако он траје само један дан, а у очи последњег дана вашара, кад се има држати више дана (§ 102 трг. зак.).

Као што се види из тога, вашарска је меница у ствари само једна особена врста дневне менице.

668. — в) *извесним бројем дана, или месеци* од дана издања менице, на пр. ...*платите за петнаест дана од данас, за три месеца од данас*... и т д.

Таква се меница зове ***датумска*** (дато) меница.

Рок њеног плаћања пада овако:

Ако је у њој време плаћања означено по данима, она се има платити последњега дана означеног рока, не рачунајући при том онај дан кад је издата (на пр. меница је издата 1 априла и у њој је назначено да се плати за 15 дана од дана њеног издања. Њен је рок плаћања 16 април).

Ако је, на против, њено време плаћања означено по месецима, она се има платити оног дана у последњем месецу, који одговара својим датумом дану њенога издања (на пр. меница је издата 1 априла и назначено је да се плати за 3 месеца од кад је издата. Њен рок плаћања пада 1 јула). Ну кад се, у овом последњем случају, у последњем месецу не налази тај датум, тада се за рок плаћања има узети последњи дан тога месеца, без икаквог обзира на број (датум) који он носи. (На пр. меница је издата 30 новембра с тим да се плати за три месеца. Она се има платити 28 или 29 фебруара идуће године).

У облику вучене менице датумска меница гласи:

У Београду 17 априла *1*899 год. *Од* 5000 динара у злату
За три месеца од данас платите за ову прву меницу
по наредби г. Сретена Сретеновића, трг. из Ниша, *суму од*
динара пет хиљада у злату
вредност у роби *и ставите исту у рачун...... извештај*
на госп. Богдана Сиротановића, трговца
из Београда

Ненад Ненадовић

Плаћање код Врачарске Задруге.

669. — Датумској меници, која је издата у земљи у којој важи нови календар, рок се исплате има рачунати по новом календару, кад год се у њој изрично не назначи да се има поступити друкчије (§ 107 трг. зак.).

670. — И датумска се меница, којој рок исплате пада на какав празник који је у српском календару означен црвеним словима, има исплатити први дан после празника (§ 104 трг. зак.).

671. — г) на „*обично време*“ (узанс), у коме се обично плаћају менице у месту где се издата меница има да плати.

Таква се меница зове: ***узо-меница.***

То „обично време“ по нашем закону (§ 103 трг. зак.) износи 15 дана и рачуна се од следећег дана по издању менице. Према томе, сасвим је јасно, да код нас издати меницу на „*обично време*“ увек у ствари значи то исто што и издати датумску меницу са роком од 15 дана, та због тога данас узо-менице нису ништа друго него једна особена врста датумских меница.

У облику вучене менице узо-меница гласи:

У Београду 17 априла *1899* год. *Од* 5000 динара у злату
За обично време *платите за ову прву меницу*
по наредби г. Сретена Сретеновића, трг. из Ниша, *суму од*
динара пет хиљада у злату
вредност у роби *и ставите исту у рачун*....... *извештај*
на госп. Богдана Сиротановића, трговца
из Београда
Ненад Ненадовић
Плаћање код Врачарске Задруге.

672. — Погрешно је мишљење оних који веле, да се у нас има сматрати као меница на обично време и она меница, у којој није назначен никакав рок; јер је таква меница сасвим без рока, па, дакле, неуредна и по закону не вреди.

673. — д) меница се може најзад издати *да се плати оног дана кад се трасату* (односно сопствена меница издатељу њеном) *покаже* (поднесе) на исплату, или у одређеном року од тога дана.

Таква се меница зове: ***меница по виђењу.***

674. — Та меница чини велики изузетак од оног општег правила, које смо напред поставили за менице (бр. 661), а то је: да рок њиховог плаћања мора бити у самој меници *унапред* тачно одређен на један извесан дан и да не сме зависити од каквог услова. Код менице по виђењу пак рок плаћања није *унапред* одређен, него зависи од подношања (презентације) менице трасату (односно издаватељу, ако је то сопствена меница), а њега притежатељ може, сасвим по својој драгој вољи, извршити или одмах сутра дан по издавању менице или доцније кад му буде најзгодније.

675. — Менице по виђењу доста су ретке и нерадо се издају, пошто код такве менице трасат (односно издатељ сопствене менице) мора бити после њеног издања у свако доба спреман да је исплати. Са тога разлога оне, и када се у опште издаду, никад не гласе на велику суму новаца.

676. — Менице су по виђењу од две врсте: *обичне*, које се имају платити оног дана кад се поднесу, и *на одређено време по виђењу.*

677. — Меница на одређено време по виђењу има се платити, од кад се покаже, у року, који је у њој изрично назначен. Тај се рок, т. зв. „*одређено време*“ може означити или данима, или месецима, или обичним временом.

Вучена меница на одређено време по виђењу гласи овако:

> *У* Београду 18 априла *1899* год. *Од* динара 5000 у злату
> *за* тринаест дана по виђењу *платите за ову прву меницу*
> *по наредби* Срећка Сретеновића трг. из Ниша, *суму од*
> динара пет хиљада у злату
> *вредност* примљена *у* роби *и ставите исту у рачун* по *извештају*
> *на госп.* Богдана Сиротановића, трговца
> *из* Београда
>
> Ненад Ненадовић
>
> *Плаћање* код Врачарске задруге.

678. — Меница на одређено време по виђењу у ствари је један сложен (комбинован) облик менице, који је састављен из датумске менице (односно узо-менице) и из обичне менице по виђењу. Та сложена меница има све добре стране обичне менице по виђењу, али само без њене напред означене рђаве страна.

679. — „*Одређено време*,“ које код менице на одређено време по виђењу има протећи од њеног подношања на виђење, почиње тећи код вучене менице од дана под којим је она примљена или од датума изаскатот протеста због непријема, ако је трасат није хтео примити. Кад се уз пријем такве менице не означи датум, онда то време изузетно почиње тећи много раније, и то од дана ког је меница издата. Због тога је код такве менице у интересу акцептанта, а неки пут и самог притежатеља њеног, да не пропусти назначити у акцепту и датум.

680. — Наш је закон истина дао притежатељу менице по виђењу (била она обична или на одређено време по виђењу) право, да својој меници одреди рок који хоће, али он (§ 136 трг. зак.) му ипак у томе није оставио сасвим неограничену слободу, него је наредио, да то право мора употребити у извесном року, и то: најдаље за 3 месеца, рачунајући од дана њеног издања, ако је меница вучена у којој јевропској држави а има се платити у Србији, или обрнуто. За менице пак, које се имају платити у Србији, ако су вучене у којој ваневропској држави, или обрнуто, — притежатељу је остављен нешто дужи рок.

681. — 5. ***потпис издатеља менице*** (т. 5 § 80 и т. 5 § 162 трг. зак.).

Издатељ може меницу потписати својим именом или својом фирмом. Он меницу потписује именом (грађанским) кад је нетрговац или баш ако је и трговац кад је издаје ради своје приватне потребе. Ако је пак трговац, он је треба да потпише фирмом, кад год је издаје по послу своје трговачке радње. Кад издатељ меницу потписује именом, он мора уз исто да назначи и своје занимање и место пребивања само онда, кад се по голом имену не би могао довољно распознати.

682. — Потпис издатељев на меници, по правилу, мора бити својеручан. Према томе не би била уредна меница, на којој би издатељ ударио на место потписа свој жиг (штемпл), макар да је у том жигу његов потпис израђен у свему онако како га он обично исписује својом руком (факсимил). Ну ако је издатељ неписмен или иначе, услед каквог телесног недостатка, не може писати, он се у том случају само онда сматра да је на меници пуноважно потписан кад стави својом руком крст поред свога имена, које је други испод текста меничног потписао. Али тада се, ради утврђења таквог потписа, имају на меници испод њега потписати као сведоци и онај који је издатеља потписао и још два друга лица.

683. — Издатељ има ставити свој потпис испод слога (текста) меничног, и то с десне стране при дну.

684. — 6. ***Место, дан, месец и година издања менице, т. ј. датум менице*** (т. 6 § 80 и т. 6 § 162 трг. зак.).

Све се то има исписати више текста менице, с леве стране почињући од краја.

Место се има означити политичком општином, а не само каквим крајем или одељком (квартом) вароши, или улицом.

У датуму се мора назначити: дан, месец и година, јер иначе он није потпун и меница није уредна.

685. — 7. ***Име лица или фирме која има платити, т. ј. име трасата (на кога је меница вучена)*** (т. 7 § 80 трг. зак.).

Овај саставак припада само вученим меницама, јер сопствену меницу, као што већ знамо, плаћа сам њен издатељ.

686. — Трасат се означава у облику адресе с леве стране менице на самом завршетку меничнога текста, на пр. *„на госп. Богдана Сиротановића, трговца из Ниша.“* Он се има означити по његовом имену или фирми (бр. 658), а уз то му се има назначити и занимање или место становања, кад год се по самом имену не би могао довољно распознати.

Ако се крај трасатовог имена не означи његово место пребивања, тада се узима (т. 8 § 80 трг. зак.), да он пребива у месту које је у меници назначено као место плаћања.

687. — Кад трасант није сигуран, да ће се трасат одазвати његовом меничном налогу, он тада, за случај непријема или неисплате менице, а да би избегао штету и срамоту које за њега настају услед тога, може у меници одредити и какво друго лице, коме се притежатељ има обратити за пријем или исплату менице. То друго лице зове се: ***адресат по потреби***, а његово назначење: ***адреса по потреби.***

Трасант има право, ако сумња и у тог првог адресата, да одреди другог, трећег и т. д. Притежатељ ће њих једног за другим по реду позивати да меницу приме или плате, и ако ко од њих то одрече, прибележиће се у протесту, који се има изискати против трасата.

688. — То право да назначи адресата по потреби припада, поред трасанта, и свакому индосанту.

689. — Адреса по потреби обично се исписује на самој меници, и то одмах испод обичне адресе (т. ј. назначења трасата) изразом: *„А по потреби на г. Стевана Стевановића.“* Ако их има више, оне се све ту исписују једна испод друге. Ну допуштено је, да се назначе и ван менице одвојеним писменом, јер, кад је адреса по потреби јавно исписана на меници, она може да ослаби кредит менице и да увреди частољубље трасата и ранијих адресата.

690. — Као год што трасант може повући меницу на своју сопствену наредбу (меница на сопствену наредбу) и у њој бити у исто време и трасант и ремитент, (бр. 660), тако исто он може меницу вући и на себе самога, т. ј. означити у њој себе за трасата. Та вучена меница, у којој је једно исто лице и трасант и трасат, зове се: ***вучена сопствена меница.***

691. — Наш закон наређује, да се у таквој меници, ако се хоће да она важи, не сме узети као место плаћања оно место, које је њој назначено као место њеног издања, него да се увек има одредити какво друго место.

692. — Вучена сопствена меница гласи овако:

> *У* Београду 19 априла *18*99 год. *Од* динара 5000 у злату *за* три месеца од данас *платите за ову прву меницу по наредби* Срећка Сретеновића, трг. из Ниша, *суму од* динара пет хиљада у злату *вредност* примљена *у* роби *и ставите исту у рачун* по *извештају на гоcп.* Ненада Ненадовића, трговца *из* Београда, мене самога.
>
> Ненад Ненадовић
>
> *Плаћање* код Врачарске Задруге.

Она у ствари није ништа друго него сопствена меница (јер се у њој њен издатељ обвезује да ће је он сам о року платити), која је само издата у облику вучене менице.

693. — 8. ***Место где ће се меница платити*** (т. 8 § 80 и § 163 трг. зак.).

То се место назначује с леве стране менице испод меничнога текста, одмах после адресе.

694. У меници се као место плаћања може одредити само једно место, а никако више њих, било у групи, било једно за другим. Оно се има увек назначити именом политичке општине.

Ако више места носе исто име, а може се због тога бојати какве пометње, онда ваља, уз име означеног места плаћања, ставити и предео, у коме се оно налази, или реку крај које лежи. На пр. Београд у Србији или на Сави, Франкфурт на Мајни или на Одри и т. д. за разлику од других градова који носе то исто име. Одељак градски (кварт), улица и број куће не морају се означавати. У случају кад се место плаћања не одреди довољно тачно, па се доцније појави сумња које место треба узети између свију оних која носе исто име, притежатељ је менице овлашћен, да узме као право место плаћања ма које од тих места, и да у њему пуноважно изврши све мере за осигурање исплате.

695. — На сопственој се меници обично не назначава изрично место где ће се платити, јер се по самом закону (§ 163 трг. зак.) зна, да се она има платити у месту где је издана, кад год се изрично не назначи какво друго место.

У вученој пак меници то се место сме изоставити само онда, кад се она има исплатити у месту где трасат пребива, ако се то последње место у њој већ налази назначено крај имена његовог, јер се тада по самом закону (т. 8 § 80 трг. зак.) претпоставља да ће се ту платити. Сасвим је, међутим, погрешно мишљење, да се вучена меница, у којој није означено ни место плаћања ни место становања трасатовог, има платити у месту њеног издања. Таква се меница има сматрати као непотпуна, пошто јој се не зна место плаћања, јер се пропис § 163 трг. зак. односи само на сопствене менице.

696. — Меница, у којој је назначено да се има платити у месту различном од оног што је у њој назначено као место пребивања трасатовог, односно од оног у ком је сопствена меница издата, зове се: ***домицилирана меница***.

Код те је менице потребно да место њеног плаћања, које се зове њен *домицил*, и место, које је у њој назначено као место трасатовог пребивања, односно место у ком је сопствена меница издата, не буду у истој политичкој општини, него у двема разним општинама, па макар оне биле једна крај друге.

У домицилној се меници може означити и какво треће лице, коме се притежатељ има у домицилу обратити за исплату. То се лице зове: *домицилијат*, и оно по меници, на којој је означено, не стоји ни у каквој меничној обвези, него се само јавља као пуномоћник оног који га је назначио. Домицилијата може назначити или сам трасант, односно издатељ сопствене менице, приликом издања менице, или акцептант онда кад на меницу ставља свој пријем. Кад год се пак у домицилираној меници домицилијат не значи, тада се увек има узети, да ће ту меницу платити у домицилу сам трасат (акцептант), односно издатељ сопствене менице.

697. — Меница се домицилира најчешће из ова два разлога, и то: *прво*, што трасат (односно издатељ сопствене менице) предвиђа да о року неће бити у месту свога пребивања него у ком другом, па му је ту и подесније да меницу плати; и *друго:* што трасат (односно издатељ сопствене менице) пребива у каквом сасвим незнатном месту, а новчани заводи не примају радо на есконт менице које се имају платити у таким малим местима, у близини којих немају својих филијала.

698. — 9. ***Вредност у новцу, еспапу, рачуну или на други који начин примљену*** (т. 9 § 80 и т 7 § 163 трг. зак.).

То је она вредност што је ремитент даје издатељу у размену за меницу.

Наш се закон не задовољава само тиме, да издатељ изрично изјави у меници да је исправно примио ту вредност, него тражи још и то, да каже и у чему се она састојала, па ради примера наводи, *у новцу* (у готовом новцу, или просто у готову), *у еспапу* (роби), *у рачуну* (т. ј. кад је за меничну суму одужен његов рачун код ремитента) и т. д.

Код вучене менице на сопствену наредбу истина не постоји ово давање и примање вредности, али се ипак и ту ставља напомена о њој, и то обично изразом: *вредност у мене самога.*

Сви до сада изложени саставци имају свога оправдања, који више, који мање, али овај, о ком је овде реч, нема га баш никако. Његово се означење на меници своди на голу форму која се мора испунити, ако се не жели да само због ње меница буде неуредна, и да као таква не важи.

Б). Уметци менични.

699. — Неке од тих уметака већ смо упознали проучавајући меничне саставке. То су:

1. Означење: да се вучена меница издаје на наредбу самога трасанта (*меница на сопствену наредбу*) (бр. 660).

2. Означење: да се меница издаје по наредби, или за рачун кога другог, т. ј. средством *пуномоћника* или *комисионара.* (бр. 641—644).

3. Означење: да ће вучену меницу примити и платити ко други, ако трасат то одрече *(адреса по потреби)*;

4. Означење: да ће вучену меницу платити сам трасант *(вучена сопствена меница)*;

5. Означење: да ће се меница платити у каквом месту различном од оног што је на њој назначено да у њему трасат пребива, односно да је издата сопствена меница *(домицилирана меница)*;

6. Означење: да се вучена меница не подноси трасату на пријем.

Но, осим тих уметака, у вучене се менице врло често уносе још и ова два:

700. — „***по извештају*** или „***без извештаја***“.

То се означење исписује на самом завршетку текста меничног, непосредно испред адресе.

Уметком „*по извештају*“ трасант даје на знање трасату, да не треба меницу да прими или исплати пре него што од њега добије извештај о тој меници, у коме ће му јавити на колику суму меница гласи и одакле ће се исплатити. Кад се, на против, у меници налази уметак „*без извештаја*“ или се о извештају ништа и не помиње, трасат је овлашћен да њу прими чим му се поднесе на пријем и о року је исплати, не чекајући од трасата никаквог даљег објашњења.

Циљ уметка „*по извештају*“ јесте *прво*, да се спречи фалсифицирање менице, а *друго*, да се трасату извештајем изда доказ да је меницу примио и исплатио својим новцем, т. ј. да је меница била без покрића. Тај се уметак обично уноси у менице које гласе на велику суму новаца.

701. — 8. Означење: „***прва***,“ „***друга***“, „***трећа***“, ***четврта***“ и т. д. (т. 8 § 80 трг. зак.).

Кад се вучена меница изда у више равногласних *примерака*, сваки се од њих има изрично у самом тексту менице назначити речи *први*, *други* и т. д. који је по реду јер би се иначе морало узети да није издата *само једна меница у више примерака*, него да је издато онолико засебних једнаких меница, колико има издатих примерака.

702. — Меница се издаје у више примерака из ова два разлога:

а), да би се отклониле рђаве последице њеног губитка; јер ако се и изгуби један примерак, као што ћемо доцније видети, притежатељ може меничну суму лако наплатити са засталим примерцима, што већ не може бити кад је нестала меница била издата само у једном примерку.

б), да би ремитент могао меницу, коју је ради пријема послао трасату у какву врло удаљену земљу, на пр. у Америку, Азију и т. д., — пренети на другога пре него што му се она врати с пријема; јер један примерак може послати на акцепт, а по другом меницу пренети.

703. — Ту другу потребу могу да подмире и обични *преписи менични*. Њих треба добро разликовати од меничних *примерака*, јер они нити имају исту правну природу нити дају иста права.

Препис менице може издати без разлике сваки притежатељ, а на издавање примерака има право само трасант, и он меницу издаје у више примерака или још онда кад је вуче, или доцније кад се појави потреба. Предвиђајући да се доцније може случајно јавити потреба за накнадним примерцима, у вученој се меници, и онда кад се издаје само у једном примерку, увек назначава да је тај примерак тек први, и то изразом: „*платите за ову прву меницу*“. Сопствена се меница не издаје у више примерака, па зато се она врло често зове: *сува меница* (соло-меница, т. ј. усамљена).

Осим тога, онај, на кога је меница пренета по препису, има, на основу таквог преноса, само право да тражи да му се изда оригинал менице, па тек пошто и њега добије може тражити да му се исплати менична сума. Међутим, онај, на кога је меница пренесена по једном примерку, поред тога што има права тражити да му се предаду и сви остали примерци менице, — може и без њих о року меницу наплатити цигло по овом примерку, који му је предат при преносу.

У преносу се менице, пре него што се на њега стави пренос, мора изрично назначити докле је препис, и то се обично чини изразом: *Довде је препис.*

У првом препису, који се стави на препису или на другом, трећем и т. д. примерку менице, индосант има изрично назначити код кога се налази оригинал менице, односно код кога су остали примерци менице.

III). Непотпуне менице.

704. — Меница је непотпуна кад год из ње изостане макар само један од њених битних саставака, а тако исто и кад се који од тих саставака не напише како треба по закону, јер се неуредни саставци сматрају као да их никако и нема (на пр. менична сума написана је и у тексту цифром; изостављено је да се испред ремитентовог имена стави израз „по наредби“ и т. д.). Она је исто тако непотпуна и онда кад је који од њених битних саставака сасвим нечитак, избрисан (израдиран), премазан, отцепљен и т. д.

705. — Наш закон (§ 81 трг. зак.) непотпуну меницу не сматра за меницу нити признаје да у њој има какве меничне обвезе за издатеља њеног (трасанта, односно издатеља сопствене менице). Али то никако не значи, да је таква меница без икакве правне вредности; јер, и ако она не важи као меница, ипак њен издатељ стоји у обвези према своме сауговорачу — ремитенту, али само не у *меничној*, него у обичној грађанској или трговачкој, и то према природи оног правног посла из кога је она потекла.

NB

706. — Као што смо напред видели (бр. 616), меница је битна основа и неопходна претпоставка свију осталих меничних уговора, па због тога, кад је она непотпуна и као таква неважећа, наш закон (став 2 § 81 трг. зак.) сматра да немају меничне важности ни сви остали споредни менични уговори (пренос, пријем и менично јемство), који се буду на основу ње закључили.

707. — Тако строга санкција законских одредаба о спољашњој форми менице (§§ 80 и 162 трг. зак.) потребна је зато, што је меници задатак да брзо циркулише, а она тај задатак може постићи само тако, ако у себи тачно садржава све оне саставке, који јасно одређују меничне обвезе што на основу ње постоје. У осталом, сви они, који би се могли оштетити услед такве строге санкције, имају сву кривицу за то сами себи приписати, јер су, простим прегледом менице, могли лако увидети, да је она непотпуна и да као таква по закону не важи.

708. — Неважност ова, што наступа услед непотпуности менице, јесте јавног караткера (безусловна), те се на њу може позивати сваки према свакоме, а и сам је суд мора, по службеној дужности својој, узети у обзир, не чекајући да се која интересована страна позове на њу.

709. — За решење питања да ли је меница непотпуна или није, особито је важан (меродаван је) онај тренутак, кад се она предаје власти ради удејствовања каквог права по њој, на пр. кад се на основу ње тражи осигурање због непријема или због несигурности, или кад се тражи наплата. Све до тог тренутка њена се непотпуност може уклонити тиме што ће се испунити онај саставак који јој још недостаје (на пр. ставити означење трасата, трасант се потписати, и т. д.), јер се саставни делови менице не морају исписати сви у исто време, нити једном истом руком.

Ако се, при том, непотпуна меница не испуни онако, како је о том учињен споразум између њеног притежатеља, који је потпунио, и онога који му је непотпуну предао, — т. ј. издатеља, индосанта, (на пр. ако се стави много већа сума од оне што је уговорена, или краћи рок и т. д), по тој меници обвезана лица, која су тиме оштећена, могу се на ту самовласну и уговору противну попуну менице позивати само на супрот том притежатељу (који је меницу попунио) и оним доцнијим притежатељима, који су за ту његову несавесну радњу знали још оног тренутка кад је на њих меница пренета, а никако и против оних од њих, који о свему томе нису ништа знали, који су дакле били потпуно савесни.

IV). Лажне (фалсификоване) менице.

710. — *Лажном* се обично назива она меница, у којој је неистинит потпис њеног издатеља или кога другог меничног обвезника (индосанта, акцептанта, меничног јемца). Али тако се исто зове и она меница, у којој су истина потписи свију меничних обвезника истинити, али је, на штету кога од њих, накнадно измењен какав од њених саставака; на пр. менична сума повећана, рок исплате преиначен и т. д.

711. — Наш трговачки законик (у §§ 83 и 84) предвиђа само прву врсту лажних меница, т. ј. менице са неистинитим потписом, и наређује, да *истинити потписи* на лажној меници задржавају у свему своју меничну важност. Тако, „и ако је име издатеља подметнуто, ипак истинити пријем и истинити пренос услед тога не губе ништа од своје важности“ (§ 83 трг. зак.); и, даље, „меницом, на којој је пријем и или пренос подметнут, бивају обвезни сви они индосанти и издатељ чији су потписи истинити“ (§ 84 трг. зак.).

Та законска одредба има свога оправдања у томе, што на меници са сваким потписом настаје сасвим *засебна* менична обвеза, те је по томе и сасвим разложно, да то, што обвеза једног меничног потписника по закону не важи, не може никако бити узрок за неважење и обвеза свију осталих меничних обвезника, који су на тој меници пуноважно дали свој потпис. Ми смо се, у осталом, већ упознали са тим врло важним правилом меничнога права онда кад је био говор о меничној обвези неспособних лица (бр. 638).

712. — По себи се разуме, да лице, које је на меници лажно потписато, т. ј. које је други на њој потписао без његовог знања и одобрења, по тој меници не може бити никако обвезано (ни менично, ни грађански), јер та меница није његова. Исто тако, по тој меници не стоји у меничној обвези ни лице, које је неовлашћено ставило туђ потпис, јер се за меничну обвезу неопходно тражи потпис обвезаног лица, а ово лице свога потписа међутим није дало. То лице, за то неовлашћено потписивање, може одговарати или кривично, или грађански.

713. — Што се тиче оне друге врсте лажних меница, чиј је садржај накнадно и неовлашћено измењен, за њих важи правило: да је сваки од њихових потписника обвезан само онако и само онолико како и колико се у истини обвезао. Према томе, они менични обвезници, који су меницу потписали тек пошто је измењена, обвезни су по њеном новом садржају, док они, који су свој потпис ставили раније, одговарају према садржају који је она раније имала. На пр. измењена је сума менична, јер је после речи: „динара пет хиљада“ дометнуо „и девет стотина деведесет“. То је учињено пошто је меница већ други пут пренета. У том случају: трасант и прва два индосанта одговарају за првобитну суму: 5000 динара, а доцнији индосанти за измењену: 5990 динара. Акцептант пак, одговара за ону суму, која је била на меници кад је он на њој ставио свој пријем. Менични је јемац пак одговоран онако како онај за кога је јемчио.

У случају сумње кад је који од меничних обвезника потписао овакву лажну меницу т. ј. да ли *пре* или *после* измене њеног садржаја, претпоставља се, да је потпис дат после измене. Обвезници, који противно тврде, имају доказати своје тврђење, као и то, да је било у опште измењивања менице.

714. — Најзад ваља нам напоменути, да менични обвезник, чији је потпис лажан или на чију је штету меница неовлашћено накнадно измењена, има право на то се у одбрану позивати према сваком притежаоцу лажне менице, без икаквог обзира на то да ли је исти савесан или несавесан.

V). Менична такса.

715. — По закону о таксама од 16 децембра 1896 године (бр. 17 таксене тарифе) на менице, које су издане у приватноме саобраћају, има се платити такса по вредности, и то:

на	менице	до	100	динара	0·20	дин.
»	»	од	101—	250	0·40	»
»	»	»	251—	500	0·80	»
»	»	»	501—	800	1·50	»
»	»	»	801—	1200	2·—	»
»	»	»	1201—	2000	3·—	»
»	»	»	2001—	3500	5·—	»
»	»	»	3501—	5000	7·—	»
»	»	»	5001—	7500	9·—	»
»	»	»	7501—	10000	12·—	»

а преко те вредности, на сваку даљу хиљаду, макар само и отпочету, плаћа се још 2 динара више.

Толика се иста такса има платити и на оне менице, које су издате на страни, било да се имају платити у Србији или на страни, и то чим се пусте у саобраћај (пренесу) у нашој земљи.

716. — Ова се такса полаже обично тиме, што се меница исписује на нарочитом државном монополисаном меничном бланкету, који у себи већ садржи прописну таксену марку. Али она се може положити и у обичним таксеним маркама, ако се меница не испише на монополисаном меничном бланкету, него на обичној хартији, или ако се испише на бланкету од недовољне таксе.

717. — Ако се прописна такса не положи кад треба, меница не губи услед тога своју правну вредност, него услед те повреде горњих законских одредаба о такси тада наступају само ове две последице, и то:

а). Таква меница, на којој нема никако или нема довољно таксе, не може се на суду или код друге власти сматрати као исправа — меница — све докле се такса не плати или не доплати (чл. 10 зак. о таксама).

б). Кад се по таквој меници доцније полаже такса, плаћа се у име казне пет пута већа такса него што би по закону требало положити да је на време плаћена (чл. 36 зак. о таксама).

МЕНИЧНИ ПРЕНОС

718. — Уговор о меничном преносу може се закључити у три сасвим различита циља. Уговорне стране, на име, при његовом закључењу, могу имати једну од ове три намере:

а), да индосант уступи меницу индосатару у својину са свима правима која она садржи; — то је *потпун менични пренос*;

б), да индосант изда индосатару само пуномоћство за наплату меничне суме и за предузимање свију мера, које се покажу потребне ради осигурања и извршења њене наплате; — то је *непотпун менични пренос* или *менично пуномоћство*; и најзад

в), да индосант даде индосатару меницу у залогу, као гаранцију да ће му се до рока исплатити какав дуг; — то је *менична залога*.

719. — У нашем трговачком законику (§§ 108—115) прописују се правила само за прве две врсте меничног преноса, па зато ћемо и ми овде говорити једино о њима. За трећу пак врсту рећи ћемо само то, да је она врло ретка, и да индосатар, коме је тим меничним преносом меница дата у залогу, има, на основу њега, овлашћење, да о року наплати меничну суму и да из ње измири своје примање, ако му дужник не буде исто дотле сам исплатио.

720. — Сви се ти менични преноси исписују на полеђини менице, и то по њеној ширини.

А). Потпун менични пренос.

721. — Од свију меничних преноса он је најважнији и најчешћи, па зато се обично и зове сасвим просто: *меничан пренос*, и ако тај израз, као што рекосмо, обухвата, осим њега, и остале врсте меничног преноса.

I). Врсте потпуног меничног преноса.

722. — Потпун менични пренос двојак је по своме спољашњем облику. На име, он је: или *испуњен* или *неиспуњен* (*бланко*).

а). Испуњени меничан пренос.

723. — Испуњен меничан пренос гласи обично овако:

> *За мене платите по наредби Срдана Добриновића. Вредност примљена у готову.*
> *Ненад Ненадовић.*
> *28 априла 1899 год.*
> *у Београду.*
> *Платите по наредби Веролуба Андрића. Вредност примих у роби.*
> *30 априла 1899 год.*
> *у Београду.*
> *† Срдан Добриновић.*
> потписао га
> *Јован Јовановић*
> пред нама:
> *Никола Николић.*
> *Станко Станковић.*

Према нашем закону (§ 109 трг. зак.) он мора садржавати најмање ове саставке или ова означења:

724. — 1. *Име и презиме онога, на кога се наредбу преноси, т. ј. име индосатара.*

За означење индосатара у меничном преносу важе правила, која смо напред (бр. 658) поставили за означење ремитента у меници.

И менични пренос, као год и сама меница, може гласити само на одређено лице, а никако на доносиоца.

Пред именом или пред фирмом индосатара и у њему се, као год и у меници, мора увек ставити израз „*по наредби*“, јер по нашем закону меница се без тога не би могла даље преносити средством меничних преноса, а она, међутим, у нас не сме никако бити без те врло важне особине. После овога готово је излишно и поменути, да се у нас ни у меничном преносу не сме одузети меници њена менична преношљивост изразом: *„не по наредби,“* који би се ставио пред именом индосатара на место израза: *„по наредби“*.

725. — 2. *Вредност која је примљена за пренос.*

И овде важе сва она правила која смо изложили напред о том саставку код менице (бр. 698).

Као год и у меници, тако се исто и у меничном преносу мора назначити не само да је вредност примљена, него и у чему је примљена[1]).

726. — 3. *Датум*, т. ј. означење дана, месеца и године, кад је пренос извршен.

Тај је саставак врло важан код меничног преноса, јер се по датуму преноса може знати је ли индосант, онда кад је меницу пренео, имао потребне правне способности за тај посао, а нарочито да меницу није пренео, непосредно пред што ће му се над имањем отворити стечај или тек пошто му је исти већ био отворен. Означење датума, осим тога, овде има значаја још и у погледу правних дејстава меничног преноса, јер, као што ћемо доцније видети, менични пренос, кад се изврши после рока плаћања, не производи она иста правна дејства, која има кад је извршен пре тога рока.

Наш се законодавац бојао, да дужници, пред пад под стечај, не преносе менице под ранијим датумом, и томе штете своје повериоце, па је (§ 115 трг. зак.) строго забранио на меничном преносу стављати старији датум, наређујући да судови оне, који то ураде у користољубивој намери, казне као да су начинили какву лажну исправу, т. ј. робијом до 5 година (§ 147 крив. зак.).

Наш закон овде не тражи, да се, поред датума, назначи и место у коме је пренос извршен, али се и оно ипак обично ставља.

327. — 4. *Име и презиме онога, који меницу преноси, т. ј. име индосанта.*

Прва се три саставка могу у преносу означити и каквим механичким средством, на пр. штемплом, а, када се исписују, може их исписати ма које лице. Међутим овај четврти саставак мора у пренос унети лично са̂м индосант у облику својеручног потписа, који он има ставити при дну текста меничног преноса, а с десне његове стране. Ако индосант не зна или не може да се потпише, тада се има поступити како смо рекли напред (бр. 682) за случај кад је трасант, односно издатељ сопствене менице, неписмен. На име, његово ће име тада на преносу потписати неко друго лице, а он ће поред тога потписа својом руком ставити крст. Уз то ће се, ради бољег утврђења, испод тога потписа потписати као сведоци: онај који је индосанта потписао и још друга два сведока. Али пошто је тај начин доста незгодан, индосант у таком случају обично преноси своје менице средством писменог пуномоћника.

---

[1] Због тога је неуредан штемплирани формулар меничног преноса што га употребљава Врачарска Задруга, јер у њему стоји само: *вредност примљена*, што је по закону недовољно.

728. — Ако испуњен менични пренос не буде исписан на меници у свему овако како смо овде изложили, наш закон (§ 111 трг. зак.) такав неуредан менични пренос не сматра као *потпун* менични пренос, него као *непотпун* или просто пуномоћство за наплату менице, која је њиме пренесена.

б). Неиспуњени (бланко) менични пренос.

729. — Тај се менични пренос састоји само из својеручног потписа индосантовог на полеђини менице која се њиме преноси. Ако индосант не зна или не може потписати се, он се и у том преносу има потписати средством сведока на напред показани начин.

730. — Индосант се има потписати својом фирмом или својим именом и презименом, према томе да ли је трговац или није и да ли меницу, ако је трговац, преноси по свом трговачком послу.

731. — Неиспуњен је пренос истина много краћи и простији од испуњеног, па је с те стране и далеко подеснији. Али он има једну врло осетну ману, коју испуњени пренос нема, а та је, што се меница њиме претвара у исправу на доносиоца, а као што смо рекли напред (бр. 202) говорећи о акцијама на доносиоца, врло је ризично имати такве исправе, јер, кад се изгубе или иначе нестану, врло се тешко њихов ималац може сачувати од штете, због законске претпоставке (§ 866 грађ. зак.) да су такве исправе онога у чијим се рукама налазе, и одредбе § 221 грађ. законика, по коме се такве исправе не могу одузети од савесних прибављача.

732. — При стављању неиспуњеног преноса. т. ј. свога потписа, индосант је по закону (§ 110 трг. зак.) дужан, да изнад њега остави толико празног места колико је потребно, да се доцније могу исписати и остали делови испуњеног преноса, т. ј. име и презиме (фирма) индосатара, примљена вредност и датум. Индосатар је, дакле, тиме самим законом посредно овлашћен, да неиспуњени пренос преобрати у испуњен и да у овоме, по својој вољи, означи за индосатара себе или које друго лице, на које меницу хоће да пренесе. Овај индосатар може, осим тога, тај неиспуњени пренос оставити какав је и меницу пренети другим преносом, испуњеним или неиспуњеним, који ће ставити испод њега, јер се тада само собом разуме, да је он индосатар по предњем неиспуњеном преносу.

II.) Правна дејства потпуног меничног преноса.

733. — Кад се меница пуноважно пренесе средством потпуног меничног преноса, онда из тог преноса потичу, по самом закону, извесна правна дејства, која ћемо овде проучити. Та су дејства различна према томе да ли је пренос извршен *пре* или *после* рока, који је одређен за исплату пренесене менице и за протест ако се о року не буде платила; а наступају тек кад индосант меницу са уредно исписаним преносом преда индосатару. Све дотле индосант је потпуно властан написани менични пренос пребрисати (прецртати) и тиме га поништити тако, као да није никако ни био написан.

а). Менични пренос пре рока за протест.

734. — Потпун менични пренос, кад се изврши пре рока исплате или на сам дан који је одређен за исплату (или првог радног дана по томе дану, јер све док тај дан не протече цео, не може се рећи да је меници рок сасвим истекао), има ова три правна дејства:

1. *Он преноси сопственост менице од индосанта на индосатара* (§ 108 трг. зак.).

На основу њега индосатар прибавља по пренесеној меници сва поверилачка менична права са свима поверилачким дужностима, које тим правима одговарају, а та су:

α), да наплати меничну суму о року исплате;

β), да по вученој меници изиште пријем; и

γ), да тражи осигурање исплате, ако му се таква меница не прими или ако акцептант пре рока исплате падне у презадужено стање.

735. — Индосатар прибавља та права оваквим преносом не као обичан правопријемник (правни последник) индосантов, дакле, само у мери у којој су она припадала овоме (т. ј. индосанту) или пре њега првом индосанту т. ј. ремитенту, него *из саме менице* са свим *самостално*, тако да се сматра по пренесеној меници као непосредни поверилац главног меничног дужника и свију осталих по њој обвезаних лица, баш као да меница пре њега није никако имала ранијих сопственика. Према томе индосатар може имати по пренесеној меници више права него што су их по њој имали његов сауговорач и ранији индосанти, јер главни менични дужник и остали менични обвезници немају права, при исплати менице, позивати се и према њему у одбрану на оне околности (приговоре), које су имали права истаћи лично према ономе лицу, које је на њега меницу пренело, или према коме од ранијих индосаната, кроз чије је руке меница пре њега прошла (на пр. да пребије тај дуг за неки други, који једно од тих лица њему дугује; да му је које од тих лица меницу силом изнудило, и т. д.).

Менични се пренос у томе битно разликује од уступлења грађанских обвезница (§ 864 и след. грађ. зак.), а он има тако снажно дејство на основу томе, што се менични обвезници (као што смо већ напред бр. 649 напоменули за трасанта и за издатеља сопствене менице) својим потписом на меници не обвезују само лично наспрам свог непосредног сауговорача, него и наспрам сваког доцнијег притежаоца, на кога меница буде пренета, и то према сваком од њих тако, као да је он њихов непосредан сауговорач.

Ну то енергично дејство меничног преноса не наступа и у корист несавесног индосатара, који би меницу прибавио једино у циљу да коме од меничних обвезника одузме оно одбранбено средство, којим би се он могао послужити кад би исплату менице тражио његов индосанат.

Али да то буде, менични обвезник, који је таким преносом оштећен, треба да докаже тај несавесни поступак новог притежатеља менице, јер се иначе има узети да није било несавесности, па, дакле, и да извршени пренос има сва своја редовна правна дејства.

736. — Осим напред означених права (бр. 734) по потпуном меничном преносу прелази на индосатара и право да меницу на другога пренесе. То право он има на основу томе, што се меница увек издаје „на наредбу“ ремитента, а пренос „на наредбу“ индосатара.

737. — Сва та права индосатар добија безусловно и у њиховој целокупности, и по томе меница се не може пренети меничним преносом под каквим условом или само за један део њене суме. Делимичан пренос не важи, јер притежатељ може вршити своја менична права само на основу менице, а ова, међутим, у једно исто време не може бити у рукама два разна лица.

738. — 2. *Он ставља индосанта у ред меничних обвезника.*

На основу самог преноса менице, индосант је по закону (§ 88 трг. зак.) обвезан;

α) да јемчи, да ће главни менични дужник (трасат или акцептант, а у сопственој меници њен издатељ) исплатити о року меничну суму, с тим, да је, у противном случају, он са̂м плати.

β) да јемчи, да ће трасат меницу (ако је пренео вучену меницу) примити и да акцептант неће до рока исплате пасти у презадужено стање, с тим, да, у противном случају, даде осигурање, да ће се меница о року платити.

739. — Индосанат, као, у осталом, и сви остали менични обвезници, ступа у те обвезе не само лично према своме индосатару, него и према свима доцнијим притежаоцима, на које меница буде прешла доцнијим меничним преносима, и то према сваком од њих *самостално*, тако као да су му они непосредни и једини сауговорачи. Он, према томе, нема права и према доцнијем притежаоцу, при исплати менице, послужити се оним одбранбеним средствима (приговорима), које би могао употребити према своме индосатару (на пр. пребијање дуга, принуда, превара и т. д.).

740. — Та је индосантова обвеза *солидарна*, јер по нашем закону (§ 116 трг. зак.) сви менични обвезници, па дакле и индосанти, одговарају према притежатељу солидарно, а то значи, да притежатељ, чим му главни менични дужник о року меницу не плати, или чим трасат одрече пријем менице, има право обратити се или посебице издатељу или коме од индосаната (не придржавајући се при том реда којим су они један за другим потписати на меници), или скупа издатељу и свима индосантима, и тражити да меницу плате или да даду осигурање (§ 140 трг. зак.).

741. — Ово друго дејство (т. ј. обвезе индосантове) није неко битно правно дејство меничног преноса, без кога он не може бити. Индосанту је, дакле, допуштено да се са индосатаром споразуме, да из њиховог преноса то дејство изостане, те да он не јемчи ни за исплату ни за пријем пренесене менице. Али, ако хоће да тај њихов уговор важи и према доцнијим притежаоцима, индосант треба да га изрично напомене на меници у своме преносу изразом: „*без моје даље обвезе*“ или „без моје обвезе“, или другим каквим изразом, који то исто значи.

На то се ослобођење од одговорности за исплату и пријем менице, тада може позивати само тај индосанат, који га је уговорио и прибележио у свом преносу, а никако и остали индосанти, били они пре или после његовог преноса. То је правило усвојено зато, што је свака менична обвеза потпуно самостална од свију осталих, које су узете по истој меници.

б). Менични пренос после рока за протест.

742. — Меница се може преносити и после рока, који јој је одређен за исплату, ако о њему не буде плаћена. Кад се таква меница пренесе тек пошто је протекло време за подизање протеста због неисплате, — а то је (§ 138 трг. зак.) први радни дан по дану кога је она требала да се плати, онда су правна дејства преноса различна према томе, да ли је по њој изискат уредан протест због неисплате или није. Да проучимо посебно сваки случај.

743. — 1). *Меница није протестирана.*

У том се случају извршени пренос по нашем закону (§ 113 трг.) сматра као пуноважан потпун менични пренос и има сва његова правна дејства, која смо напред (бр. 734) изложили. Али тај се пренос ипак у неколико разликује од преноса извршеног пре рока менице, а разликује се на име, у томе, што индосатар по томе преносу не добија право регреса (т. ј. ако му меницу не плати главни дужник, он тада не може тражити регрес или накнаду) према индосантима, према трасанту, ако овај докаже да је трасат односно акцептант о року плаћања имао у рукама меничну суму (покриће),[1] и према њиховим меничним јемцима. Он то право тада не добија само зато што по пренесеној меници није изискат протест због неисплате.

Непротестирана меница, кад се по року њеног плаћања пренесе на другога, претвара се у обичну меницу по виђењу и има се платити, као год и та меница, чим притежатељ исплату затражи.

744. — 2) *Меница је протестирана.*

Наш закон (§ 114 трг. зак.) не сматра пренос такве менице као менични пренос, него га означава као обично уступлење грађанских обвезница.

По томе преносу, на име, индосатар добија само права, која је и његов индосант имао по пренесеној меници. Према томе, сви менични обвезници по тој меници (а то су: акцептант, трасант, издатељ сопствене менице индосанти, који су меницу пренели до изисканог протеста, и менични јемци ма кога од њих) имају права (§ 869 грађ. зак.), при исплати менице, истицати на супрот томе индосатару и свима доцнијим притежатељима менице сва она одбранбена средства (приговоре), која с имали право употребити према притежатељу, који је меницу протестирао и по том пренео (првом индосанту п протесту) и према ма ком доцнијем.

Индосанти пак, на основу тога преноса, примају н себе само оне обвезе, које има по грађанскоме законику (§ 870) обичан уступитељ, а те су: да стоје добри, да ј дуг (меница), који су уступили, прави и истинити дуг и да се од дужника може наплатити бар она сума за коју је тај дуг уступљен.

---

[1] У § 113 трг. закона, где се налази одредба о томе, случајно ј изостало, да се назначи да индосатар по оваком преносу добија право накнаде (регреса) од трасанта, који не може да докаже да је тр сат, односно акцептант, имао у рукама покриће о року плаћања. Да о тога права има очевидно се види из § 176 трг. зак. Та је омашка п текла отуда, што је § 113 трг. зак. преведен из немачке меничне уредб (чл. 16), која својим чл. 41 није усвојила правила, које је у нас поста љено § 146 трг. зак.

III). Индосанти и индосатари.

745. — ***Индосанти.*** — Пошто је, као што смо већ видели, пренос сопствености менице од индосанта на индосатара главно и битно правно дејство потпуног меничног преноса, то отуда следује, да у таквом меничном преносу индосантом може бити само притежатељ (т. ј. сопственик) менице или његов пуномоћник. Према томе, у првом се меничном преносу као индосант има потписати сâм ремитенат, а у сваком следећем оно лице, које је у преносу, који том преносу непосредно претходи, било означено, или се по закону (у неиспуњеном преносу) сматрало као индосатар. Менични преноси на једној меници морају, дакле, представљати као какав ланац, који се има за меницу везивати потписом ремитентовим и у коме се поједини преноси имају међу собом спајати потписима индосатара — индосаната, оним истим редом, којим је меница прошла кроз руке њихове. У том низу од меничних преноса не сме никако бити прекида на целој његовој дужини, почевши од ремитента (првог индосанта) па све до притежатеља менице (последњег индосатара), јер, чим га буде, одмах сви даљи преноси немају никакве правне важности, и, по закону, се сматра, да је меница непрестано остала у сопствености оног лица, које се појављује као индосатар по преносу, који се налази непосредно пред прекидом.

За важност доцнијих преноса, међутим, се не тражи, да су *истинити* потписи индосаната у свима преносима који им претходе. Меница се, дакле, може пренети на другога и са лажним потписом, ако је, само, лице, на које се она тако преноси, савестан сауговорач. Услед тога, истина, може настати штета за притежатеља менице, чиј је потпис фалсификован, али ту штету он сам и треба да сноси, а не доцнији савесни притежатељи менице, јер ње извесно не би било да је он своју меницу боље чувао. Оштећеном притежатељу у том случају остаје једино, да од лажног потписника тражи накнаду претрпљене штете.

746. — ***Индосатари.*** — У меничном се преносу може за индосатара назначити не само треће лице, које са том меницом што се преноси није имало никаквог правног додира, него и оно, које је на њој већ потписато као менични обвезник, на пр. као трасант, ранији индосант, акцептант, издатељ сопствене менице, менични јемац.

Али, по себи се разуме, да су у случају кад се меница пренесе на кога ранијег њеног обвезника, — кад је извршен т. зв. *повратни пренос*, — поверилачка права таквог индосатара знатно ограничена ранијом његовом обвезом. Ну ваља нам одмах приметити, да и такав индосатар има права да меницу даље пренесе, и да, кад он то учини, према напред (бр. 735) показаном правилу о независности меничних поверилачких права, тим његовим преносом прелазе на новог индосатара сва поверилачка права по пренетој меници, без и једног од оних ограничења, која су их скучавала за време док се меница налазила у рукама индосанта — обвезника.

Та тако привремена ограничења поверилачких права различна су према меничном обвезнику, на кога је меница пренета повратним преносом. Тако:

1. Меница је пренета на *трасанта*. Трасант је тада, као притежатељ (индосатар), овлашћен тражити о року исплату менице само од трасата, односно од акцептанта, а од ремитента и од индосаната он је нема права захтевати, пошто је и он сам, као што ћемо доцније показати, њу дужан њима дати у путу регреса.

2. Меница је пренета на *ранијег индосанта*. Тај се индосанат, у погледу индосаната који за њим долазе (последника његових), налази у истом правном положају у ком и трасант према свима индосантима. Због тога ни он не може тражити исплату од ни једног од њих, а остаје му право да је наплаћује од индосаната који му претходе, од трасанта и од свију оних, који су, у случају повратнога преноса, према напред изложеном (под 1), овом одговорни.

3. Меница је пренета на *трасата*. Трасат, као што смо већ напред (бр. 614) видели, није менично обвезан, па зато његова поверилачка права нису никако ни ограничена. Он, дакле, има сва она права, која поверилац у опште може имати по меници.

4. Меница је пренета на *акцептанта* или на *издатеља* сопствене менице. — Пошто се меница не мора (§ трг.

зак.) платити пре рока, то се у том случају не може узети да је само тиме, што је она прешла на које од ова два лица, извршена т. зв. конфузија (§ 910 грађ. зак. т. ј. угашење дуга услед тога, што је он прешао на исту особу, којој право припада; јер би иначе поверилац сам себи дужан био, а то не може да буде). Конфузија дуга, међутим, ће свакојако настати, ако они задрже пренету меницу у својим рукама до рока одређеног за исплату.

NB

Б). *Непотпун менични пренос.*

747. — Тим меничним преносом индосанат, као што смо већ казали, даје индосатару само право, да меницу наплати као његов пуномоћник и да може предузети све мере, које се покажу потребне за извршење или осигурање те наплате. Сопственик пак менице и после тога преноса остаје индосанат, па због тога и менични обвезници, при исплати менице, имају право послужити се према индосатару свима оним одбранбеним средствима (приговорима), која им припадају наспрам индосанта (на пр. пребијање дуга, насиље, превара и т. д.), јер индосатар врши наплату за рачун индосантов.

Поред права да по пренесеној меници тражи наплату и осигурање, индосатар је непотпуним преносом овлашћен, да меницу на другога пренесе, и то било исто таквим (непотпуним) било потпуним преносом. То право, да меницу на другога пренесе и самим потпуним преносом, индосатару се има признати зато, што такав пренос није ништа друго него једна врста наплате, и што у меничном праву, као што смо већ видели, не важи увек правило: да нико не може на другога пренети више права него што сам има.

748. — Што се пак тиче његовог спољашњег облика, непотпуни менични пренос може бити двојак, и то:

а). *Изричан.* Он је такав кад се у њему изрично назначи да је непотпун пренос. То се означује изразом: „*Вредност за наплату*“, „*Вредност у пуномоћству*“, или другим којим сличним изразом.

б). *Прећутан.* Меница се прећутно пренаша непотпуним меничним преносом, кад год се испуњени потпун менични пренос не састави како је то закон прописао

(§ 111 трг. зак.), т. ј. кад се никако не назначи ко
битни саставак или не назначи како треба.

В). Менични наставак.

749. — Ако је рок плаћања мало подужи, мени
често бива пренета врло знатан број пута. Предвиђају
случај да се једна меница може пренети толико пута
на њеној полеђини не буде довољно места за означен
последњега преноса, наш закон (§ 112 трг. зак.) за така
случај наређује, да се меници дода наставак, који
има за њу прилепити и утврдити печатом оног инд
санта који се на њему први потпише.

Тај се наставак, који се обично зове: *алонж*, пра
од хартије исте ширине које је и сама меница, и на њ
говој се предњој страни обично исписује у препису тек
менице уз коју је прилепљен, како би се знало којој м
ници припада, ако би се случајно десило да се од сво
менице одлепи.

При стављању преноса на меницу, којој је додат м
нични наставак, добро је, да индосанат, чиј пренос и
да дође први на наставку, испише почетак свога прено
на полеђини менице а остатак са потписом на настав
тако да преносом обухвати и меницу и пренос, јер
на тај начин најјаче и најтрајније поставља веза изме
менице и њеног наставка.

Меничних наставака, ако буде потребно, може би
и више уз једну исту меницу, и тада се има прида
други наставак за први онако како је и први прилепљ
за меницу.

МЕНИЧНИ ПРИЈЕМ

(Акцепт).

I). Менично покриће.

750. — Као што смо напред (бр. 614) већ виде
трасат постаје обвезан по меници, која је на њега п
вучена, тек кад закључи уговор о пријему (акцепту)
менице и стави на њу потребну писмену изјаву. Он, м
ђутим, пристаје да то учини само онда кад је пре то

већ добио вредност, из које ће исплатити меницу о року, или бар кад има уверења да ће му се предати најдаље до тог времена. Та вредност, коју трасат има да употреби на исплату менице, зове се: ***менично покриће*** (провизија), а наш је закон (§§ 85—87 трг. зак.) назива: „сума за плаћање потребна“, „меницом повучена сума“, сума за измирење потребна“ и т. д.

Када пријем (акцепт) менице, на тај начин, у ствари (фактички) зависи од постојања њеног покрића, онда је свакојако потребно, да се пре него што пређемо на њега, најпре упознамо са правилима, која је наш трговачки закон прописао о меничном покрићу („о благовременом пошиљању суме за плаћање потребне,“ како што се каже под II у одељењу II његове главе VI.).

751. — ***Ко је обвезан састарати се за покриће?*** — Наш закон (§ 85 трг. зак.) ставља то у дужност трасанту, наређујући му, да пошље на време суму, коју је меницом повукао. Трасант је одиста за то најпозванији од свију меничних обвезника, јер, кад не би имао дужност да даде менично покриће, он би онда издањем менице бесплатно прибављао вредност, што му ремитент даје у замену за њу; а осим тога он је и први издао налог за исплату повучене меничне суме, па је и природно да он прибави и средства, која су трасату нужна за извршење тога налога.

752. — Када је пак трасант меницу издао као комисионар („за рачун другога“), наш закон тада ту дужност не прописује њему, и ако се он на меници потписао као трасант, него ономе за чиј је рачун меница издата (комитенту), јер је у том случају то лице у ствари прави трасант. Али комисионар (трасант) тада ипак остаје за покриће менице лично обвезан према индосантима (преносиоцима) и притежатељу, јер, као што смо раније (бр. 644) показали, ремитент и сви доцнији притежатељи те менице (комисионе трате) само њега знају за трасанта, те је по томе, према њима, (али не и према трасату, односно акцептанту) он исто тако обвезан, као да је меницу издао за свој сопствен рачун).[1])

---

[1] Параграф 85 трг. зак., који говори о овоме, није написан како би требало, јер по § 82 трг. зак. „издател за рачун кога другог“ може бити, као што смо напред (бр. 642) разложили, или *пуномоћник* или *комисионар* тога другога. Како пак пуномоћник, према лицима, с којима

753. — ***Где се и кад се има дати трасату покриће?*** — Пошто се вучена меница плаћа по правилу у месту где трасат пребива, то му се и покриће има дати на томе листу. Како се пак у закону не наређује да се оно има у каквом изузетном случају дати на ком другом месту, то се има сматрати, да је трасант испунио и онда своју дужност кад је трасата домицилиране менице снабдео покрићем у месту његовог пребивања, и ако се та меница има платити у другоме месту.

754. — Што се пак тиче времена, менично покриће, према закону (§ 86 трг. зак.), треба да буде у рукама трасатовим најдаље „у време кад је рок плаћања менице“, јер му се оно и даје, да тада из њега меницу исплати.

755. — ***У чему се може састојати менично покриће?*** — Менично се покриће може састојати у разним вредностима, а на име: у суми новаца, роби, папирима од вредности, кредиту и т. д., али се оно ипак, као што се види из самог нашег закона (§ 86 трг. зак.), најчешће састоји у *суми новаца*, коју, ма по ком основу (најчешће на основу куповине и продаје), трасат дугује трасанту или ономе за чији је рачун меница вучена (комитенту), у време кад је рок плаћању менице. Та сума треба да је бар онолика колика је она што је у меници наређена да се плати.

Менично се покриће састоји у *роби* кад је трасат консињатор, коме је роба послата у комисион ради продаје; а у *папирима од вредности*, кад је трасант послао трасату (који је на пр. какав банкар) какву меницу, по којој има од другога примати, или државне обвезнице, акције и т. д. с налогом да ту меницу наплати, односно да прода на берзи обвезнице, акције и т. д. и да из новца, који отуда добије, исплати ону меницу, коју је на њега повукао за толику суму.

Менично се покриће састоји у *кредиту*, када трасант има код трасата отворен кредит за извесну суму новаца,

---

закључује наручени уговор, по правилу не обвезује себе лично, него свога властодавца (§ 620 грађ. зак. и § 82 трг. зак.), то се и други део § 8 трг. зак., који гласи: „....но издатељ менице за рачун кога другог лично је обвезан само према преноситељима (индосантима) и притежатељу менице,“ односи једино на *комисионара*, па зато је требало, да је састављен овако: „....но издатељ менице за рачун кога другог, *ако крај свог имена није означио да меницу издаје за туђ рачун* (§ 82 трг. закона“ лично је обвезан....“

па му меницом наређује да га задужи у рачуну за суму, на коју меница гласи. И тада се може, строго узевши, рећи, да је покриће у суми новаца, јер имати код кога отворен кредит значи исто толико, колико од тог лица позајмити суму, која је меницом повучена, и предати му је, да је код себе држи и да из ње исплати меницу о њеном року. Али овде имамо напоменути, да се меница, која има такво покриће, мора, у извесним односима, сматрати као да је без покрића. Она се, на име, има као таква сматрати у узајамном односу трасата (акцептанта) и трасанта, а тако исто у односу трасанта према неуредном притежатељу.

756. — ***Доказ о постојању меничног покрића.*** — Питање: да ли је било покрића у рукама трасатовим о року плаћања менице може се покретати само између трасанта и трасата, и између трасанта и притежатеља неплаћене менице.

757. — 1. *Између трасанта и трасата.* Оно може настати између њих, ако је трасат, не имајући покрића, послушао трасантов менични налог и меницу платио. У том је случају он тиме трасанту позајмио меничну суму и има право да је од њега тражи. Оно се тако исто може истаћи између њих двојице, и онда кад трасант није хтео меницу платити ма да је о року њеном имао покриће у рукама. У том случају трасант има право да тражи од њега осим покрића и накнаду штете, коју му је причинио тиме што меницу није исплатио.

Кад се то питање о меничном покрићу покрене између њих ма у ком од та два смисла, наш закон (§ 87 трг. зак.), онда кад је трасат меницу акцептирао, прописује, да се има узети (претпоставити), да је он (трасат) о року плаћања имао у рукама покриће и да пријем (акцепт) има служити за доказ о томе; али трасату је ипак допуштено да ту претпоставку обара и доказује, да је у ствари било противно, т. ј. да је био без покрића. Та је законска претпоставка сасвим оправдана, јер трасат одиста не би хтео меницу примити да није већ имао покриће или да није био сигуран да ће га о року имати; иначе, ако би се ипак решио да меницу прими и без покрића, он би то у свом пријему напоменуо, на пр. изразом: „примам без покрића“, или би тражио о томе писмену изјаву трасантову (на пр. у извештају о издању менице).

Ако је пак противан случај, т. ј. ако трасат мениц
није акцептирао, па је о року ни платио није, онда се мор
претпоставити, да је он тако урадио зато што није има
покрића. Због тога трасант, кад противно тврди, мора т
своје тврђење и доказати, ако хоће да му суд веруј

758. — 2. *Између трасанта и притежаоца неплаћен*
менице. Питање о постојању покрића може настати из
међу њих ако је притежатељ пропустио да сутра да
по року нарочитим актом, који се зове протест због не
исплате, утврди, да му је меница остала неплаћена, је
трасант по закону (§ 146 трг. зак.) тада није дужан дат
никакву накнаду томе неуредном притежатељу кад го
докаже да је трасат (акцептант) о року плаћања има
покриће у рукама. Али у том случају наш закон (§ 8
трг. зак.) изрично прописује, да трасант не може тај до
каз изводити из тога што је трасат *примио* неплаћен
меницу, јер се акцепт с погледом на притежатеља дел
трећег лица, те се зато и не може употребити против
њега. Трасанту, дакле, остаје, да другим доказним сред
ствима докаже да је било покрића, на пр. својим трго
вачким књигама, кореспонденцијом, и т. д.[1]

II). Поднашање (презентација) менице на пријем.

759. — Поднашање или презентација менице на при
јем јесте позивање трасата да закључи уговор о пријем
и стави потребну писмену изјаву на меницу, која му се
том циљу подноси.

760. — По правилу, поднашање менице на прије
зависи једино од воље и нахођења притежатеља мениц
јер је тражење акцепта само његово право, а никако
нека дужност, коју мора извршити. Пријем (акцепт) с
менице, на име, не тражи ради тога, да се одржи у важ
ности повучена меница, него само ради тога, да се по њ

---

[1] Индосанти (преноситељи), као менични обвезници, немају ник
потребе да воде рачуна о томе да ли се код трасата налазило покри
о року плаћања и да то доказују; јер они уредном притежатељу непл
ћене менице по закону (§ 140 трг. зак.) одговарају безусловно (било п
крића или не), а неуредном (§ 144) не одговарају никако (опет било п
криће или не било). Према томе у § 87 трг. закона сасвим је безпре
метан став други, који гласи: „...пријем служи за доказ о томе пре
преноситељима (жирантима)...."

прибави и менична обвеза трасатова, а то значи: да се добије већа сигурност да ће трасат меницу о року исплатити. Притежатељ се, дакле, може задовољити и са неакцептираном меницом, а то обично и бива кад год трасант и индосанти већ сами дају довољно јемства за исплату менице. Њега нико не може присилити да себи прибавља већу сигурност од те, коју он сматра, макар и погрешно, као сасвим довољну.

761. — Али од тог правила: да притежатељу менице стоји на вољи хоће ли тражити акцепт од трасата или неће, — имају два изузетка, од којих је један прописао сам закон, а други настаје само по нарочитој погодби. Тако:

а). Менице, вучене у Европи, осим Исланда и острва Ферерских, да се плате у Србији на један или више дана или више месеци по виђењу или на обично време по виђењу, морају се поднети на пријем најдаље за три месеца, рачунајући од њиховог датума (§ 136 трг. зак.). Код тих је меница, као што смо раније видели (бр. 680) подношање на пријем нужно ради одређења рока њиховог плаћања.

б). Може се уговорити, не само да притежатељ буде дужан поднети меницу трасату на пријем, него и да то има учинити у извесном року.

Такву погодбу може закључити, било трасант са ремитентом, било који од индосаната са својим индосатаром, а у намери, да за времена буде на чисто са тим: је ли трасат вољан да меницу о року исплати, како би се могао побринути друкче за њену исплату, или како би трасант могао на време подићи против њега (трасата) код суда тужбу за покриће, ако је рок застарелости те тужбе већ на прагу. Али та ће погодба бити обвезна и за доцније притежатеље само онда кад се изрично назначи, и то у меници ако је закључио трасант, а у меничном преносу, ако је њу подвезао који индосант са својим индосатаром.

Ако притежатељ не поднесе на пријем такву меницу, па услед тога настане каква штета за оног који је наредио презентацију, он је дужан накнадити ту штету.

762. — Као што смо казали већ напред (бр. 647), трасант може, нарочитом погодбом са ремитентом, сасвим забранити притежатељу да меницу подноси на пријем. Он то чини нарочито онда кад није сигуран да ће много пре рока исплате снабдети трасата са покрићем, или кад се покриће састоји у цени продате робе, коју је трасату отправио, па није поуздан да ће овај хтети робу да прими. Тада постоји и неизвесност, да ли ће трасат хтети да акцептира меницу, а трасант, ако је трговац, не сме олако да се излаже незгодним последицама, које настају услед одрицања пријема меници.

763. — На први поглед изгледа, да се обичне менице по виђењу (вучене) не могу подносити на пријем, јер се по закону (§ 100 трг. зак.) такве менице „морају исплатити одмах чим се покажу." То је мишљење, међутим, погрешно, јер закон овде замишља само случај кад је меница показана ради *исплате*, а не и кад је поднесена у каквом другом циљу, као на пр. ради *пријема*. У осталом, било би и неоправдано и неправедно одрећи притежатељима таквих меница право, које све друге вучене менице дају својим сопственицима, да се још пре рока исплате осигурају да ће им се меница о року уредно исплатити. Кад би им се то право одрекло, онда би им се тиме посредним путем одузела и могућност, да својој меници по виђењу одреде рок кад им најбоље годи интересима, а та могућност, међутим, лежи у самој природи те менице.

764. — Лице, које меницу подноси на пријем (презентира), зове се: *презентант*, а оно коме се она подноси, *презентат*.

Презентант је, по правилу, сам притежатељ менице, али презентацију менице може извршити и какав његов пуномоћник, па и сваки онај коме притежалац меницу преда ради тога без икаквог нарочитог формалног овлашћења. Презентат пак увек је са̂м трасат, јер је на њега и упућен на меници налог за исплату, али, као што смо напред видели (бр. 641), и он може другога опуномоћити да меницу, која је на њега повучена, прими у његово име. Ако је трасат одмах после издања менице умро, правно онеспособио, или пао под стечај, меница се има тада поднети на пријем његовом наследнику, старатељу, односно браниоцу стечајне масе.

765. — Презентант може поднети меницу на пријем још оног истог дана кога је она издата, али је ипак добро, да с тим сувише не жури и да даде времена трасанту да извести трасата о издању менице. Притежатељ, који се решио да пријем тражи, има право меницу презентирати све до на сам дан рока за исплату, јер тога дана већ по закону (§ 137 трг. зак.) има дужност да тражи од трасата исплату. Али, и ако притежатељ од тог дана губи право на пријем, ипак ништа не смета, да га трасат драговољно и после рока исплате стави.

У овом размаку времена (од издања до рока плаћања) притежатељу је слободно меницу поднети на пријем кад год хоће у радне часове, па и на сам празничан дан, јер му закон то не забрањује. Он, шта више, може меницу презентирати и други, трећи и т. д. пут, ако му раније није примљена и он то не буде већ утврдио протестом због непријема.

766. — Меница се има поднети на пријем трасату у месту, које је у меници означено (или се има по закону сматрати) као место његовога пребивања. У томе месту она му се има поднети и онда кад је домицилирана, јер се домицил назначује само за исплату, а не и за пријем.

Презентација се има извршити у трасатовој трговачкој радњи, или у стану, ако он није трговац, и то самом трасату лично или његовом одређеном заступнику (на пр. деловођи радње, који је овлашћен да потписује трасатову фирму).

III). Менични пријем и његов спољашњи облик.

1. Менични пријем (акцепт).

767. — Наш закон (§ 95 трг. зак.) не нагони трасата, да се одмах, чим му се меница презентира, изјасни: прима ли је или не прима, него му оставља од тога времена читавих 24 сата за размишљање и обавештавање са трасантом или оним за чиј је рачун меница издата. Ако за 24 сата не врати меницу, која му је предата ради пријема, презентат је дужан, без икаквог обзира на то да ли је меницу примио или није, накнадити штету, који би притежатељ имао услед тог закашњења.

768. — Трасату је, по правилу, остављена потпуна слобода да се реши, да ли ће примити меницу која је на њега повучена. Али, кад је већ трасант на њега вуче, између њих двоице готово увек постоји споразум, по ком је један овлашћен да изда такву меницу, а други обвезан да је прими и исплати о року. Само тај њихов споразум није никакав менични уговор, него обичан грађански, па, према томе, трасат се никако не може, на основу тог самог споразума и без пријема менице, сматрати као дужник по издатој меници. Ако меницу не прими, од њега се може тражити грађанским путем само накнада штете, која услед тога настаје, и то је све. Побуда таквом споразуму обично лежи у томе, што је трасат дужник трасантов за суму на коју меница гласи, па пристаје да тај дуг на тај начин измири.

Без тог споразума трасант није овлашћен меницу повући на трасата, баш да му је он дужан исту толику суму и да рок исплате тога дуга пада на дан, који је одређен за исплату менице. То је несумњиво тако кад је дуг обичан грађански, јер поверилац није овлашћен погоршавати правни положај свога дужника без пристанка његовог. Претварањем пак грађанског дуга у менични положај се дужников знатно погоршава, јер су меничне обвезе, као што смо напред (бр. 635) казали, знатно строже од грађанских. То правило важи и за случај, кад је дуг трговачке природе, осим ако у узајамном односу трасанта и трасата није већ обичајем противно усвојено, или ако у месту трасатовом или гранитрговине, којом се бави, не постоји противан трговачки обичај.

769. — Уговор о пријему менице, као што смо казали напред (бр. 623.) за све меничне уговоре, сматра се, да је коначно закључен тек онда, кад трасат стави на меницу уредну писмену изјаву о пријему и меницу по том изда презентанту. Према томе, трасат је потпуно у праву, да свој пријем, који је већ ставио на меницу, пребрише пре предаје менице, и на тај начин одузме написаном акцепту сваку обавезну снагу. Кад пак акцептант меницу преда, за њега одмах престаје свако право одустајања, он га тада нема ни онда (§ 91 трг. зак.), када, при стављању пријема, није знао да је трасант већ постао презадужен, или да је трасантов потпис лажан, или да је трасант изгубио правну способност за издавање менице (на пр. да је судом проглашен за расипника).

770. — Што се тиче самог акцепта, он, по правилу, има да буде *чист* и *прост*, а никако не сме бити услован (§ 94 трг. зак.). Трасат, на име, треба или да сасвим прими или да сасвим одбије налог који му је у меници трасант послао, па зато притежатељ има сматрати да му меница није никако примљена, ако би трасат свој акцепт условио чиме: на пр. продајом робе која служи за покриће, наплатом тражбине трасантове, пријемом покрића, или ако би примио меницу под условом да је плати у дужем року, на другом месту и т. д. а не како је у њој означено. Акцепт, који би био дат тако условно или противно садржају менице, по нашем закону (§ 94 трг. закона, где се вели: „пријем *не сме* бити услован“) не вреди никако и као такав не садржи никакву обвезу ни за самог трасата (акцептанта).[1])

Али то строго правило важи само за услован пријем, јер наш закон допушта, да се пријем може ограничити на један део меничне суме. Кад тако прими меницу, акцептант треба у свом пријему да назначи словима суму за коју даје акцепт, на пр. речима „примам за половину означене суме“ или „примам за две хиљаде пет стотина динара“. За непримљени део меничне суме притежатељ, у том случају може, ако хоће, подићи протест и тражити осигурање.[2])

Пријем, у ком је трасат означио, да прима без покрића, не треба сматрати као условљен пријем, јер је то само једна његова примедба, којом жели да изведе на чисто свој положај према трасанту, како после не би морао, према § 87 трг. зак. доказивати да није имао покрића. Та се примедба не тиче ништа притежаоца менице и не крњи ни у колико његова права.

2. Спољашњи облик меничног пријема.

771. — Као и сваки други менични уговор, тако и менични пријем вреди само онда кад се стави написмено, јер усмена изјава да се прима меница није менични пријем.

---

[1] Мора се признати, да толика строгост нашега закона није никако оправдана, и да би било много умесније кад би акцепт био увек обвезан за акцептанта онако како га је он дао, али с тим да притежатељ није дужан задовољити се са условљеним или непотпуним пријемом менице, као што је то прописано у другим неким земљама.

[2] У закону (§ 94 трг. зак.) стоји „*дужан је*,“ али је то погрешно, јер притежатељ, по правилу, нема зато никакву дужност ни кад му се меница никако не прими.

За менично-правну важност акцепта тражи се, оси тога, још и то, да се он стави на саму меницу. Прем томе, не може се сматрати као акцепт писмена изјав трасатова да меницу прима, када би она била дата изван менице у одвојеном акту (на пр. у писму).

772. — Акцепт се, по нашем закону (§ 92 трг. зак.) треба да означи са речи „*примљена*“, испод које се акцептант има да потпише.

Реч „примљена“ може се заменити и каквом друго речи која то исто значи. Довољно је да трасат само искаже јасно вољу, да се меницом обвезује, а потпуно ј свеједно којим ће он изразом то рећи. Тако он може, н место речи „*примљена*“, написати: „*примам*“ „*признајем*“, „*платићу*,“ „*извршићу овај налог*“ и т. д.

Акцептант се има потписати својом фирмом, ак је трговац и меница потиче из трговачког посла, инач грађанским именом. Потпис мора бити својеручан, а ак трасат не зна или не може писати, онда треба, осим оног који га је потписао, да се, за утврђење његовог потписа, на меници потпишу још два сведока.[1])

773. —Ваља нам напоменути, да закон не траж да се у акцепту означи датум, као што то изискује ко менице и код преноса. Датум и овде не би био излишан, јер би се по њему могло лако сазнати, да л је акцептант био правно способан онда кад је мениц примио.

Истина, као што смо напред (бр. 679) видели, зако наређује (став 2 § 92 трг. зак.), да се на вученим меницама, које гласе на један или више дана или месеци п виђењу, запише у акцепту и датум, али он ни тада датум не тражи ради важности акцепта, него само рад одређења рока исплате такве менице. Према томе, ак се у акцепту менице на одређено време по виђењу изостави датум, тај ће акцепт и без датума бити пуноважан али се меница тада има платити „на одређени у њој рок рачунајући од датума кад је издана“.

774. — У своме акцепту трасат може, поред реч „примљена“, написати и суму меничну. Он то чини обичн кад се има бојати, да се та сума не измени (фалсифицира) после његовог потписа. Када пак меницу прима само за један део меничне суме, трасат тада *мора*, као што смо напред казали, да назначи у акцепту тај део за који меницу прима.

---

[1] Закон не тражи, да акцептант својом руком напише и реч „примљена“. Њу може написати и ко други, било онда кад се акцептант потписује, било доцније, али свакојако пре употребе менице код власти.

775. — При стављању пријема на домицилирану меницу, трасат има да означи домицилијата (пребивалиште), код кога се она има исплатити и према коме се имају учинити други потребни кораци (§ 93 трг. зак.), ако то трасант није већ учинио при издању менице. За домицилијата се обично узима какав банкар, код кога акцептант има депонован новац.

776. — Пријем се равља на лицу менице, и то или по њеној ширини преко текста меничног, или при дну испод потписа трасантовог.

IV). Правна дејства меничног пријема.

777. — Кад трасат на меницу, која је на њега повучена, по напред изложеним правилима, стави пуноважан свој менични пријем, онда из тог његовог пријема, одмах наступају *по самом закону*, ова правна следства:

1. Трасат, који по меници дотле није био ни у каквој меничној обвези, од тог тренутка постаје: *пријемник (акцептант)* и менично обвезан да меничну суму о року исплати (став 1 § 91 трг. зак.). То је најглавније дејство меничног пријема.

778. — Та менична обвеза акцептантова много је строжа од меничне обвезе трасантове и индосантове, јер је он дужан безусловно о року исплатити меничну суму док су трасант и индосанти, као што смо већ видели, за исплату менице притежатељу одговорни само ако он — акцептант, о року не плати меничну суму, и ако неисплата буде утврђена актом који се зове: протест због неисплате. Другим речима, акцептант је *главни менични дужник*, коме се притежатељ има о року првом обратити за исплату, а они су споредни менични обвезници.

779. — Акцептант, као и сваки други менични обвезник, стоји у обвези, не само лично према своме непосредном сауговорачу (притежатељу менице: ремитенту или индосатару), него и према сваком доцнијем притежатељу менице, и то тако, као да је с њим једино и непосредно уговор закључио и као да меница није пре њега била у рукама ранијих притежатеља. Он, на име, нема права, при исплати менице, да према тадашњем притежатељу истиче оне одбране (приговоре), које би могао употребити лично наспрам свога сауговорача или наспрам кога ранијег притежатеља (на пр. да пребије дуг за дуг, да се позива на насиље, превару и т. д.).

780. — Осим тога, као што су и обвезе свију осталих меничних обвезника, тако је и обвеза акцептантова сасвим *самостална* и независна од важности или неважности других меничних обвеза, које акцептирана меница у себи садржи, или од одношаја који постоје између њега и трасанта. Акцептант је, дакле, и онда пуноважно менично обвезан да меничну суму о року исплати, кад је потпис трасанта неистинит, или кад је трасант менично неспособно лице, те му обвеза не важи, или кад је ов меницу примио без покрића не знајући, да је трасант пао под стечај (други став § 91 трг. зак.).

781. — Пријемом менице акцептант ступа у обвезу меничну не само према индосантима, него и према самом трасанту, те и овај има права меничном тужбом од њега тражити наплату, ако у путу регреса са̂м морао буде наплаћену меницу исплатити притежатељу. Али трасант нема права на ту тужбу кад год акцептант није имао менично покриће о року плаћања менице.

2. Од тог се тренутка менично покриће коначно одређује за исплату примљене менице, јер се акцептант примивши меницу, безусловно обвезао да меницу исплати из тог покрића, и оно му се сад више не може одузимати и на други циљ употребити.

3. Кад год трасат у свом акцепту није ништа на поменуо о покрићу, одмах по закону (први став § 87 трг зак.), као што смо видели, настаје претпоставка: да ј имао покриће у рукама.

4. У меници која се има платити за одређено време од виђења, почиње тећи рок њене исплате од дана, кога трасат на њу стави датирани акцепт.

V). Непријем менице и несигуран менични пријем.

782. — Када трасат одрече да стави свој пријем или кад га истина стави, али са каквим условом ил само за један део меничне суме и т. д., онда за притежатеља одмах нема довољно сигурности, да ће се меница о року исплатити, па због тога му тада закон (§ 90 трг. зак.) даје право, да, ако хоће, себи прибави на други начин ту сигурност, а на име: да тражи, да му трасант и индосанти, као закони јемци за уредну исплату (§ 86 трг. зак.), даду обезбеђење, да ће се меница на одређени рок платити с трошковима протеста и курса.

Али притежатељ непримљене или неуредно примљене менице може то право употребити само тако, ако најпре прибави уредан доказ да је од трасата тражио акцепт и да га он није хтео никако дати или бар да га није хтео дати онако како је законом прописато. Доказ о томе по закону нашем (§ 89 трг. зак.) може бити само акт, који се зове: *протест због непријема*. Ми ћемо о том протесту доцније посебно говорити.

783. — Обезбеђење, које су у случају непријема дужни дати трасант и индосанти, може се састојати или у каквој залози, или у хипотеци (интабулацији), или у јемству. Наш закон, међутим, претпоставља, да се оно састоји у јемству, што је и најчешћи случај, па наређује, да јемац за трасанта или за индосанта одговара заједнички само с оним, за кога је јемчио (други став § 90 трг. зак.).

То се обезбеђење не може, против воље притежатеља, састојати у томе, да се менична сума унапред положи, јер по закону (§122 трг. зак.) притежатељ није дужан примити исплату менице пре одређенога рока.

784. — Пошто су трасант и индосанти његови солидарни обвезници за то обезбеђење (§ 88 трг. зак.) притежатељ га може тражити, или од свију скупа, или само од оног који је за њега најподеснији. Али кад га од једног од њих добије, он нема права да га поново тражи и од других, изузимајући од тога само случај кад се дато обезбеђење покаже недовољно.

785. — Задатак је меничном пријему, као што знамо, да притежатељу даде већу сигурност да ће се меница о року уредно исплатити. Менични пријем, међутим, сасвим престаје давати ту сигурност кад акцептант падне под стечај, јер се тада (§ 24 зак. о стец. пост.), од оног часа како је суд решио да се стечај отвори, од њега одузима управа и право располагање с имањем, те след-

ствено наступа и велика неизвесност да ће меницу
року платити. Због тога у том случају, кад дати менич
пријем постане на тај начин *несигуран*, наш закон (ст
2 § 137 трг. зак.) допушта притежатељу, да од траса
и од индосаната одмах тражи исто онакво обезбеђе
на какво има право и у случају непријема менице, и
под истим условима. То право има притежатељ и он
кад трасат падне под стечај пре него што и стави
меницу свој акцепт.

VI). Посредовање при пријему.

786. — Тражењем обезбеђења притежатељ чини
весне трошкове, који му се морају накнадити, а, шт
главно, он њиме доводи у велику неприлику трасант
индосанте, јер то његово тражење може имати врло ш
тан утицај по њихов трговачки глас и кредит. Да би
све то избегло, наш закон (§ 96 трг. зак.), у случају,
трасат меницу не прими или кад пре рока падне
стечај, допушта, да меницу прими ко други као поср
ник. Такав менични пријем зове се: *пријем за час*
давање тога пријема: *посредовање при пријему*. Сам
прималац носи име: *прималац (акцептант) за част*,
хонорат, или *посредник*.

787. — Пријем за част, као год и редован менич
пријем, не сме бити условап, али се може огранич
само на један део меничне суме, што, у осталом, м
да буде кад се даје по меници, на којој се већ нал
делимичан редован менични пријем.

1. Ко може дати пријем за част?

788. — Пријем за част може пуноважно дати св
онај који има пасивну меничну способност, а, при т
није на меници, која се има акцептирати, већ потпи
као менични обвезник, јер, ако по њој има какву обв
његов пријем не би имао никакве стварне вреднос
пошто се њиме не би дала никаква нова менична обв

789. — Према томе, тај менични пријем може
и сâм трасат, јер, као што знамо, он није менично
везан докле год не стави на меницу свој пријем. Тра
меници одриче редован пријем, али је по том ипак пр

за част, кад у тренутку презентације менице још није добио менично покриће, и то из једног од ова два разлога: или што жели, примивши меницу за част кога индосанта, да себи прибави, према њему и његовим предходницима, право меничне накнаде, или што на тај начин хоће да утврди да о пријему није имао покрића и тако да избегне законску претпоставку о постојању покрића (из § 87 трг. зак.).

790. — Ми смо напред (бр. 687) видели, да се, поред правог трасата, могу одредити и *адресати по потреби*. Пошто су они одређени, да меницу приме (и плате) ако то трасат одрече, то су они и најчешћи пријемници (односно платци) за част.

791. — Обично меницу прима за част само једно лице, али на једној меници може бити у исто време и више посредника за част. Они могу или примити меницу сви за част једног истог или сваки за другог меничног обвезника. Кад се деси, да се за посредовање јаве више њих, тада се ни један од њих не сме одбити, јер се потписом свакога од њих повећава кредит менице и сигурност да ће бити плаћена.

Мз

2. За чију се част може меница примити?

792. — Меница се може примити: или за част трасанта или за част кога од индосаната (§ 96 трг. зак.). Онај за чију је част меница примљена зове се: *хонорат*.

Прималац треба да означи за чију част меницу прима. Ако он то не учини, сматра се, да је примио за част трасанта, јер се тако ослобођавају давања обезбеђења сви индосанти. Онај пак, који је на меници био означен као адресат по потреби, у таквом случају прима меницу за част онога који га је и назначио за адресата (адресанта).

3. Кад и како се даје пријем за част?

793. — Пријем за част може се дати тек онда, кад трасат одрече да меницу прими сагласно трасантовом налогу, односно кад наступи несигурност већ датог пријема. Због тога се овај пријем често зове и *пријем под протестом*.

794. — Посредовање при пријему има се означи
у протесту, који посредник треба да потпише. Осим то
посредник се има потписати и на самој меници као пр
јемник за част, како би се и из ње могло видети да је при
љена за част.

Трошкови, који су учињени око протеста, имају
наплатити од посредника, коме се по том протест ва
издати.

4. Правна дејства пријема за част.

795. — Правна дејства пријема за част нису једна
наспрам свију лица, која су по примљеној меници об
зана или су у њој иначе интересована. Тако, услед пр
јема за част настају ова правна дејства:

а). *У међусобном односу притежатеља и прим*
за част.

Прималац за част обвезан је да меницу о року пл
притежатељу, али ипак не као главни дужник, него са
онако како је обвезан његов хонорат. Главног дужн
по тој меници и даље представља трасат, те због т
притежатељ и тада мора прво од њега тражити испл
менице, па се тек, ако му је он о року не положи, мо
обратити осталим обвезницама, међу које спада и п
мац за част.

б). *У међусобном односу притежатеља и оста*
меничних обвезника (трасанта и индосаната).

Пријем за част има за задатак, да притежатељу д
ону исту сигурност, коју би му пружио менични при
трасатов или коју би му он давао да акцептант није
под стечај. Због тога примац за част треба да буде л
ност бар приближно исто тако имућна као и са̂м трас
те да својим потписом потпуно замењује оно обезбеђе
које притежатељ има права тражити у случају неприје
или несигурности меничног пријема. Ако је, дакле, п
јемник за част човек сиромашан или сумњивог имов
стања, наш закон (§ 98 трг. зак.) тада овлашћује п
тежатеља, да се не задовољи његовим пријемом, па
„без призрења на то што је меница посредовањем пр
љена“, од трасанта и индосаната тражи обезбеђење.

Да ли примац за част својим потписом потп
замењује потпис трасатов и да ли притежатељу тре

поред њега, дати још какво друго допуно обезбеђење, јесте питање које суд има да реши у сваком појављеном случају према његовим посебним приликама. Али, кад је примац за част у меници био назначен као адресат по потреби, онда се сматра, да је његов потпис довољно сигуран, и притежатељ по правилу нема права тражити накнадно обезбеђење, јер се узима да је прибављањем менице прећутно на то пристао.

в). *У међусобном односу примца за част и његовог хонората.*

Пријемник за част, ако плати меницу, извршиће то као пуномоћник (вршилац послова) хоноратов, и као такав имаће права тражити од њих све што буде за меницу издао. Због тога је хонорат јако интересован, да што скорије буде извештен о пријему менице за његову част, како би што пре и са̂м тражио осигурање од својих претходника, који њему јемче да ће се меница примити и о року-исплатити. Зато наш закон (§ 97 трг. зак.) наређује примцу за част, да најдаље за три дана од пријема менице пошље своме хонорату поштом на рецепис писмо са протестом, којим га извештава о извршеном посредовању. Ако прималац, за част не поступи тако, одговоран је хонорату за штету, коју овај буде имао услед тога.

МЕНИЧНО ЈЕМСТВО

(Авал).

I). Одредба меничног јемства.

796. — Менично јемство или авал јесте једна особена врста меничног осигурања, којим се, поред меничног покрића и меничног пријема, гарантује исплата менице. Оно је уговор, којим менични јемац (авалиста) прима као своју меничну обвезу кога од меничних обвезника. Оно се може дати како по вученој тако и по сопственој меници.

797. — Менично је јемство у неколико различно од обвезе осталих меничних обвезника.

По закону (§ 116 трг. зак.) сви остали менични обвезници (трасант, издатељ сопствене менице, индосант, акцептант), ма колико их било од једне исте врсте, солидарно су обвезни према притежатељу менице, јемствујући један за другога, али, као што знамо, обвеза свако од њих потпуно је самостална и независна једна од друге То долази поглавито отуда што сваки од њих гарантуј само да ће се меница платити, а не и то, да ће је ис платити баш овај или онај менични обвезник.

Код обвезе меничнога јемца, међу тим, сасвим ј друкчије. Менични јемац гарантује, да ће меницу платити баш онај менични обвезник за кога он даје меничн јемство, па због тога његова обвеза и није самостална него, као и свака друга споредна обвеза, стоји у тесн зависности од обвезе коју подупире. Према томе, ако ј друга обвеза (главна обвеза), буди са кога разлога (н пр. што је потпис фалсификован, што је менични обвезник менично неспособан, што је потпис пребрисан и т. д. правно неважећа, и менично јемство, које је за њу дат дели њену правну судбину, те и оно тада не важи.

Због те разлике наш закон (§ 116 трг. зак.) узајамно јемство осталих меничних обвезника зове: *заједничко јемство*, а менично јемство: *нарочито меничн јемство.*

II). Менични јемац (авалиста).

798. — Као год и прималац за част, тако исто ı менични јемац може бити само оно лице, које је правн способно да се менично обвеже а при том није већ раније обвезано по меници за коју јемствује, јер се инач његовим јемством не би добила никаква нова обвеза.

Тако, дакле, менично јемство може пуноважно дат и са̂м трасат, докле год меницу не прими, а тако ист и онај, који је у меници означен за адресата по потреби

799. — Меничног јемца може привести сваки о меничних обвезника (трасат, издатељ сопствене менице индосант, акцептант).

III). Спољашњи облик (форма) меничног јемства.

800. — Закон овде јако одступа од правила која ј поставио за спољашњи облик (форму) осталих менични уговора. Он (§ 118 трг. зак.) на име, допушта, да се менично јемство може дати, не само на меници, него и на одвојеном писмену. То се одступање оправдава тиме, што је често пута врло потребно да се менично јемство прикрије, јер оно, и ако му је задатак да меници преда већу вредност осигуравајући боље њену исплату, има то неизбежно дејство да баца јаку сумњу на сигурност меничних обвезника, који су на меници већ потписани. Због тога се истог разлога у трговини врло често јемство прикрива под какав други менични уговор, а најчешће под менични пренос (т. ј. меница се вуче у корист онога који је вољан да јемствује, или се на њега преноси, с тим, да је он одмах, без тражења икакве накнаде (вредности), пренесе на означено лице; тим је тај индосант у ствари постао јемац за исплату менице), али тада, ма да у ствари постоји јемство, обвеза се јемчева цени према спољној форми изјаве, т. ј. као обвеза трасанта, акцептанта, индосанта и т. д., а не као обвеза правог меничног јемца.

Кад се менично јемство даје у одвојеном писмену, оно се може дати како за меницу која је већ издата тако и за ону која ће се тек доцније издати.

801. — Наш закон није прописао којим се изразом менично јемство има, испред потписа јемчевог, прибележити на меницу, као што је то казао за пренос и за менични пријем. Због тога се има узети, да је допуштено менично јемство означити на меници сваким оним изразом који само довољно исказује мисао: да се потписник прима меничног јемства. Као такви се обично употребљују ови изрази: „као менични јемац за“, „као авалиста за“ и т. д. који се стављају више потписа јемчевог. Шта више, пошто закон није прописао никакву нарочиту изјаву, мора се сматрати, да је довољно, ако авалиста стави на меницу и само свој потпис поред имена меничног обвезника, за кога јемствује, без икаквог објашњења. Али то има своје незгоде, јер се може десити забуна у томе шта значи такав потпис, (на пр. потписао се на полеђини менице испог каквог бланко преноса. Тада се може узети: или да је саиндосант, или да је други индосант, т. ј. да његов потпис представља други засебан бланко-пренос. Прво ће бити, ако се потписао одмах испод бланко-преноса, и ако се пред истим налази

још један бланко-пренос; а друго, ако је између сво
потписа и бланко-преноса оставио оно неисписано мест
које по закону треба да се налази између два бланк
преноса).

Потпис меничног јемца мора бити својеручан. А
јемац не зна или не може писати, може га и други по
писати у присуству још два писмена сведока, који ће
на меници утврдити својим потписом заједно с оним ко
је јемца потписао.

Никог меничног јемства закон не тражи да се озна
дан, кога је оно на меницу стављено (датум).

IV). Правно дејство меничног јемства.

802. — Стављање меничнога јемства на меницу и
то правно дејство, да се менични јемац њиме наспрам пр
тежатеља обвезује за исплату менице солидарно са он
меничним обвезником за кога је јемствовао, а пре
њега, и са свима осталим меничним обвезницима.

Менични јемац, дакле, ступајући у коло менични
обвезника, улази потпуно у правни положај обвезни
за кога јемствује, и то како у погледу његових дужнос
тако и у погледу његових права. Због тога ако мени
плати, он се може обратити за накнаду само оним м
ничним обвезницима, који су је обвезни дати томе о
везнику.

Као год и обвезник, за кога јемствује, тако се
менични јемац обвезује не само лично према притеж
тељу своме непосредном сауговорачу (у чијим је рука
меница била кад је стављен на њу авал), него и пре
свима доцнијима, и то тако као да је непосредно са њ
уговарао. Према томе, и менични јемац нема права н
спрам притежатеља, који наплату тражи, истицати о
бранбена средства (приговоре), који би му припада
лично према непосредном сауговорачу, или коме доцниј
индосанту.

Притежатељ има права тражити наплату од мени
ног јемца и пре него је затражи од обвезника, за ко
је јемство дато, јер су, према њему, они обојица сол
дарни дужници, те по томе менични јемац нема пра
које по грађанскоме законику (§ 829) припада обично
јемцу, да тражи да се поверилац за наплату прво обра
главном дужнику (доброчинство дискусије).

803. — И авалиста, као год и обичан јемац, има право да меничну суму, коју је притежатељу исплатио, наплати од обвезника за кога је јемствовао, заједно са свима трошковима.

804. — Најзад, имамо напоменути, да закон допушта меничном јемцу, да нарочитом погодбом са својим саугovoрачем, своју обвезу измени, на пр. да јемчи за само један део суме меничне и т. д.

ГЛАВА III.

ПРЕСТАНАК МЕНИЧНИХ ПРАВА И ОБВЕЗА.

805. — Меничне обвезе (а са њима заједно и права која им одговарају) престају на онај исти начин, на који и обичне грађанске новчане обвезе, а на име: *исплатом* (§§ 882—902 грађ. зак.), *преновом* (§§ 849—863 грађ. зак.) *опроштајем* (§ 909 грађ. зак.), *пребијањем* или компенсацијом (§§ 903—908 грађ. зак.), *преласком на повериоца* или конфузијом (§ 910 грађ. зак.) и *застарењем* (§§ 922-950 грађ. зак.), али се ипак оне најчешће угашују исплатом, која је њихов најприроднији и најобичнији начин престајања, и застарењем, па зато се у нашем трговачком законику само о њима и говори.

Чланак I.

Престанак меничне обвезе исплатом.

806. — Под речи: *исплата* разуме се предаја поверитељу оне суме новаца која му се дугује. Та се предаја (плаћање) посебно зове: *исплата менице*, кад је изврши главни менични дужник и драговољно, а *наплата менице*, кад је, на против, притежатељ прибави принудно на основу свога поверилачкога права.

А). Исплата менице.

I). Ко има да исплати меницу?

807. — Вучену меницу дужан је да исплати акцептант, а, ако је домицилирана и у њој означен домицилијат, њена се исплата тада има тражити од домицилијата. Ако меница није примљена, за њену се исплату има обратити трасату, јер је њему и упућен налог да о року исплати меничну суму. Она се има поднети трасату на исплату и онда, кад је против њега изискат протест због непријема, јер се из тога што он меницу није хтео примити не може никако поуздано закључити, да је ни платити неће, пошто су се могле изменити сасвим околности од дана изискатог протеста (на пр. накнадно је добио покриће и т. д.).

Сопствену је меницу дужан да исплати сам њен издатељ, али, ако је она домицилирана и у њој означен домицилијат, и њена се исплата има (§ 165 трг. зак) тражити од означеног домицилијата.

808. — Правило је, да онај, који меницу исплаћује, треба тада да има правну способност, која је потребна за отуђење имовине, али наш закон (§ 891 грађ. зак.), изузетно од тог правила, допушта и малолетнику, да пуноважно исплати о року меницу, по којој је он несумњиво (на пр. путем наследства и т. д.) у обвези акцептанта, или издатеља сопствене менице, или њиховог меничног јемства.

809. — Но исплата, коју би извршило које од напред означених меничних обвезника (акцептант, издатељ сопствене менице), није пуноважна, кад год би над тим обвезником био већ отворен стечај, јер се по закону (§§ 24 и 25 зак. о стец. пост.) од оног часа, како је суд решио да се отвори стечај, презадуженоме одузима право управљања и располагања имовином, и свако новчано потраживање, које се тада има према њему, ваља (§ 30 зак. о стец. пост.) пријавити стечајноме суду.

810. — Тако исто, ако је који од тих обвезника пре исплате постао правно неспособан (на пр судом је проглашен за расипника, душевно је оболео и т. д.) за исплату се ваља обратити његовоме старатељу, а не њему.

811. — Најзад, ако је ко од тих меничних обвезника пре рока исплате преминуо, исплата се има тражити од његовог наследника.

812. — И меничноме дужнику, кад меницу исплати, припада право, које је закон (§ 896 грађ. зак.) признао дужницима у опште, а то је: да тражи од онога коме је исплатио меничну суму, да му преда меницу и да на њој испише и својеручно потпише признаницу о исплати. Менични дужник не треба никад да пропусти употребити то право, јер се иначе може изложити великој неприлици. На име, несавесни притежатељ, ако код њега и после исплате остане меница, може је понова пустити у саобраћај, а услед тога дужник може бити принуђен да је и по други пут плати, ако она само дође у руке савесног новог притежатеља, који, онда кад је на њега пренета, није знао да је већ исплаћена. Исто тако није довољно ни то, ако дужник меницу узме од притежатеља без горе поменуте признанице. Тада се, истина, по закону (§ 899 грађ. зак.) претпоставља да је исплатио дуг, али бивши притежатељ, ако је само несавесан човек, има право ту законску претпоставку обарати свима доказним средствима.

II). Коме се меница има да исплати?

813. — Правило је, да се она има исплатити ономе, који се о року сматра као њен сопственик (притежатељ), а то је, као што знамо, последњи индосатар, односно ремитент, ако меница није никако пренашана.

Као што смо напред (бр. 745) видели, да се ко сматра као последњи индосатар (притежатељ), није довољно само то, да је он означен као такав у последњем меничном преносу, или се за таквог сматра по закону (бланко-пренос), него је уз то потребно још и то, да тај последњи менични пренос стоји, преко свију ранијих, у непрекинутој вези са самом меницом. То се све, међутим, даје видети једино из менице, па зато је онај, који исплату тражи, по правилу, и дужан, да меницу покаже и поднесе, а онај, који је плаћа, да се добро увери, да у меничним преносима нема нигде прекида, да ни један није прецртан, и да сваки задњи истиче из предњега.

814. — Ну меница се може пуноважно исплатити и пуномоћнику притежатељевом. Овлашћење пуномоћниково да исплату прими може бити: или у облику непотпуног меничног преноса (изричнога или прећутног), или у облику обичнога пуномоћства (§ 613 грађ. зак.).

815. — Притежатељу, односно његовом пуномоћнику, исплата се менице, по правилу, не може о року никако одрећи. Од тога правила наш закон (§ 125 трг. зак.), међутим, чини изузетак само за два случаја, и то: *прво*, кад се меница изгуби, *и друго:* кад притежатељ постане правно неспособан да исплату прими[1]). Али и та два случаја она се сме одрећи само онда, кад се н њу надлежним путем (преко суда) стави забрана.

Према томе, повериоци немају право, које им је законом (§ 398 грађ. суд. пост.) у опште признато, да стављају код суда забрану на *менична* потраживања својих дужника. Таква би се забрана, у осталом, могла врл ретко кад и извршити, јер се дужник увек налази у могућности, да одмах своју меничну тражбину (бланко-преносом) пренесе на другога, и да тиме осујети наплат свога повериоца.

Осим тога, из горњег правила излази и то, да зако не ставља у дужност меничном дужнику, као што налаж (§ 894 грађ. зак.) обичном грађанском, да се, при исплат о року, уверава, да ли је притежатељ правно способа да својим имањем рукује. То одступање меничнога прав сасвим је оправдано, јер менични дужник, све до тренутка кога му се меница поднесе на исплату, не мож насигурно знати њеног притежатеља, а ни тада он нем времена да много разбира о његовој правној способност јер је по закону обвезан да меницу плати у најкраћем рок

III). Кад се меница има да исплати?

816. — Као што смо већ казали напред (бр. 661 меница се има платити на сам онај дан који је у њо одређен као рок њене исплате. Тога дана притежатељ им по закону (§ 137 трг. зак.), не само право, него и *дужнос* да тражи исплату, и дужнику се (§ 106 тр. зак.), не мож ни под каквим изговором дати ни један дан почека.

Тим се правилом притежатељ и менични дужниц очевидно стављају у далеко неповољнији положај о обичног (грађанског) поверитеља и дужника. За обично поверитеља, на име, приспелим роком наступа само прав да своје примање наплати, али, ако нема потребе за новцем и ако му је дужник сигуран платиша, он не мор то чинити, и може дужника причекати без икакве своје штете. То врло важно одступање меничнога права има свога потпуног оправдања, и то: *прво* зато, што су меничне тражбине у ствари готово увек трговачке, а у трговини је неопходна потреба да се дугови плаћају тачно на уговорени рок, и *друго* зато: што по меници увек, поред главног дужника, стоје према притежатељу у обвези још и многа друга лица, којима је јако за тим стало, да се исплата меничне суме не одуговлачи, него да се што пре пречисти питање: хоће ли главни дужник меницу исплатити, јер ако он то о року учини, меница је поништена и она су сасвим ослобођена обвезе, иначе, у противном случају морају да се сама одмах састарају за исплату, како би се уштедили трошкови око судске наплате.

---

[1] У закону се истина каже: *„кад притежатељ падне у презад жено стање"*, али је очевидно да то, што вреди за тај узрок прав неспособности мора важити и за сваки други (на пр. распикућство, д шевну оболелост и т. д.), јер су разлози једни исти. Закон је предвиде овде само тај случај онеспособљења зато, што се он у трговини најчешћ јавља, али тиме није никако искључио све друге.

817. — Код менице је, по самом закону (§ 122 трг. зак.), рок одређен у заједничку корист притежатеља и меничног дужника, јер се ни притежатељ не може приморати да прими меничну суму пре одређеног рока. Према томе, меница може бити плаћена пре рока само тако, ако на то пристану и притежатељ и дужник.

818. — Кад се меница исплати о ***року***, без сваке забране, онда закон (§ 121 трг. зак.) *сматра*, да је менични дужник, који је ту исплату дао, пуноважно ослобођен дуга. Том се исплатом, осим њега, тада исто тако ослобођавају меничне обвезе и сви остали менични обвезници, који су притежатељу јемствовали за исплату, а на име: трасант, сви индосанти, њихови акцептанти за част и менични јемци, а тако исто и менични јемац самог главног меничног дужника, који је дао исплату.

Овде нам само ваља напоменути, да се сва ова лица датом исплатом само: *сматрају* да су пуноважно ослобођена њихове меничне обвезе, а никако да се ње ослобођавају *безусловно*. На име, они остају и даље одговорни за исплату менице: ако је она плаћена лицу, за које је платац знао да није прави притежатељ или је са мало више пажње могао то знати (на пр. фалсификован последњи пренос, а њему је потпис последњега индосанта добро познат; меницу, по последњем бланко-преносу, исплатио лицу убожње спољашњости, и ако је менична сума сасвим знатна; плаћену меницу оставио код притежатеља и т. д.).

819. — Али и ако исплата ослобођава и трасанта његове меничне обвезе према притежатељу менице, она, с

друге стране, има то правно дејство, да даје право тр
сату, односно акцептанту, који је меницу платио без м
ничнога покрића, да тражи од трасанта, односно од ње
говог комитента (ако је плаћена меница била: комисион
трата), ону суму којом је меницу платио, јер је за
суму датом исплатом постао његов поверилац. Само
тражбина није менично-правна, него обична грађанск
или трговачка, према томе да ли је потекла у узајамн
грађанском или трговачком односу.

820. — Као што се види, исплата, коју главни м
нични дужник изврши о року, има најјаче правно де
ство, које исплата у опште може имати; јер она сасв
поништава меницу и брише са ње све меничне обве
Дејство пак *наплате* далеко је слабије, јер никад не п
ништава меницу. Оно је, осим тога, код наплате и р
лично према лицу, од кога је наплата извршена. Так

а). Ако је наплата извршена од *трасанта*, њом
ослобођавају сви потписници менични, осим акцептан
кад се налази покриће, и његовог меничног јемца.

Трасант у том случају има права, да меничном ту
бом од акцептанта или његовог меничног јемца напла
целу меничну суму са свима причињеним трошкови

б). Ако је извршена од ког *индосанта*, његовог *п*
средника за част или *меничног јемца*, њоме се тада ос
бођавају, заједно са својим посредницима за част и м
ничним јемцима, само они индосанти, који долазе п
индосанта који је платио (његови *последници*). Од св
ранијих пак индосаната (својих *претходника*) њихов
посредника за част, и њихових меничних јемаца, т
санта, акцептанта, издатеља сопствене менице, њи
вих меничних јемаца и трасантовог посредника за ча
овај индосанат има права да меницу наплати, у путу
греса, са свима трошковима, и то: било од свију ску
било од онога од њих који му се учини најподесни
јер су сви они његови солидарни дужници.

в. Ако је најзад извршена од ког *посредника за ч*
или од ког *меничног јемца*, њоме се ослобођавају
посредници хоноратови, а хонорат и његови претходн
стоје према овом платцу исто тако у обвези, као што
напред (под б) речено да стоје према индосанту, кој
меницу платио.

821. — Кад се пак меница исплати *пре рока*, онда закон (§ 120 трг. зак.) ту исплату оставља на одговорност исплатиоца, не ослобођавајући га, заједно са свима меничним обвезницима, меничне обвезе кад год се о року покаже, да се том прераном исплатом штети притежатељ. Такав случај, на име, наступа: *прво:* кад је меница плаћена неистинитом притежатељу, тако, што је губитком или крађом дошла у руке туђе, па се то приметило тек пред сам рок и тек тада ставила забрану на исплату; *друго:* када се меница исплати неспособном притежатељу (малолетнику, над чијим је имањем већ отворен стечај и т. д.), јер, да се чекало до рока, сасвим је вероватно да би се ставила забрана, а осим тога, менични дужник, који плаћа пре рока, има довољно времена да се боље распита о способности притежатеља, те је и сасвим право, што за њега важи она иста одредба, која и за обичнога грађанског дужника (§ 894 грађ. зак.), а која гласи: „Ако је ко дуг положио ономе, који сам са својим имањем руковати не сме, онда би он дужан био по други пут платити; и само би се онда ослободио, ако би се плаћен дуг још заиста непотрошен нашао, или би се показало, да су исти новци на корист примца употребљени“.

IV). На коме се месту има тражити исплата меница?

822. — Исплата се менице, као што већ знамо, има тражити у ономе месту, које је у њој изрично одређено зато, или ако то место у њој није назначено, онда у оном, које сам закон означује, а на име: сопствена меница у месту где је издата, а вучена у месту које је крај имена трасатовог означено као место његовога пребивања.

У том месту притежатељ има права да тражи исплату и онда, када би му било познато да се менични дужник (акцептант, издатељ сопствене менице), односно трасат из њега одселио, јер он може имати интереса да новац прими баш у томе месту, а не у оном у коме је сада дужник.

823. — У месту плаћања исплата се има тражити у дужниковој радњи, или, ако он није трговац, у његовом стану, за време радних часова, и то лично од дужника или његовог заступника.

V. Како се има исплатити меница?

824. — Пре свега меница се има платити оном с мом новаца која је у њој писменима у тексту означен Притежатељ се, као, у осталом, ни ма који други п веритељ (§ 883 грађ. зак.), не може принудити да при какву другу вредност, на пр. полуге племенитог метел друге менице, чек, и т. д. јер он има право на нова и то метални. Папирни (банкноте) се новац притежател може, преко његове воље, дати у исплату само онда, к је прави папирни новац, т. ј. кад у земљи има прин дан течај.

825. — Односно пак *врсте новаца* (монете), којом меница има исплатити, наш је закон (§ 119 трг. зак.) п ставио правило: да се она по правилу има плати монетом која је у њој означена, али да је ипак дужни допуштено исплатити је и монетом која на месту пл ћања има законит течај, ако у меници означена моне није ту у течају.

Али свакојако, већ на основу напред постављен правила, за дужника то право избора престаје кад је меници изрично напоменуто, да се има платити са означеном монетом, што се може назначити изразо *ефективно, а не другом монетом*, или којим другим сли ним изразом, који се има ставити одмах иза означен монете. У таквом случају дужник се може одужити са том монетом, ако је у опште има (макар колико га о стала), јер ако је нема, наступа примена правила: да нико не може обвезати на оно што је немогуће.

По себи се разуме, да је дужник, кад има пра избора монете, обвезан, ако меницу плати другом мон нетом, да доплати и ажију, која би у време плаћања п стојала између те две врсте новца.

826. — Требало би, да је притежатељ само онда д жан да прими исплату кад се њоме полаже цела менич сума. Али наш закон трговачки (§ 132), насупрот то правилу, које је, у осталом, усвојено грађанским закон (§ 885 грађ.) за исплату грађанских тражбина, наређу притежатељу: да прими и почесне исплате на рачун м нице, које исплате спадају на олакшицу издатељу и инд сантима, а да за остатак неплаћене суме подигне проте

То одступање меничног права од правила о недељивости извршења обвеза правда се тиме, што је очевидни интерес, често врло многобројних меничних обвезника, да се њихова обвеза исплатом колико толико смањи, те је закон, у интересу лакше циркулације менице, због тога на овом месту у неколико и жртвовао интерес притежатељев.

VI). Исплата нестале менице.

827. — Кад коме нестане исправе, наш га закон (§ 204 зак. о грађ. пост.) упућује, да тражи код суда: 1, да се нестала исправа уништи, и 2, да му се изда нова од лица које је прву издало, па ће му та нова исправа имати исту вредност, коју је имала и она изгубљена. Али тај начин није никако подесан за менице, јер у огласу, којим услед овог захтева нове исправе, позива преко новина онога, у кога се налази нестала, да му је донесе, суд мора оставити рок од 101 дан, а, међутим, рок исплате код меница ретко је кад већи од 92 дана. Једно због тога, а друго и зато, што је меница самим својим циљем намењена да не остане у рукама једног лица, него да брзо и на великим даљинама циркулише, па је с тога подложна честом губитку и пропасти, наш се законодавац нашао побуђен прописати у трговачком законику (§§ 123—131) један далеко краћи начин наплате и исплате меничних тражбина.

828. — По тим прописима законским, притежатељ, коме је меница нестала, има одмах преко власти известити о том трасата, акцептанта, односно издатеља сопствене менице, стављајући забрану на исплату нестале менице (§ 125 трг. зак.). После тога има се поступити овако:

А).

О року плаћања главном је дужнику меничном предстало изведо лице са несталом меницом, тражећи наплату.

829. — У том случају дужност је меничног дужника, кад год је стављена забрана на исплату, да о тој пријави одмах извести онога, који је ставио забрану, како би он код власти или ког суда с тим лицем пречистио питање ко је правни притежатељ. Кад се то пи-

тање реши, менични ће дужник, ако већ пре тога н
предао меничну суму власти (§ 895 грађ. зак.), мени
исплатити оном од њих двојице коме му суд нареди

Б).

О року плаћања, осим пријављеног притежаоца, нико с није јавио за исплату, нити поднео меницу.

830. — У таквој прилици имају се разликовати
три случаја:

а). *Нестала је меница била издата у више при*
рака. Трасат није ни на један од њих ставио свој
цепт. Притежатељ је сачувао бар један примерак.

Тај је случај сасвим прост, јер притежатељ им
сачуваном примерку потпун доказ да је био притежа
менице, чију исплату сад тражи. Истина би, по прави
требало да он меничном дужнику поднесе и по испл
преда све издате примерке, али наш закон (§ 126
зак.) у том случају изузетно допушта меничном дужн
кад му притежатељ изјави да су остали примерци из
љени, да му меницу исплати и само по једном подне
примерку, био он: први, други, трећи, четврти и т

Ако би се доцније баш и осведочило, да то
није било прави сопственик, него неки други, тај п
притежатељ неће моћи ништа тражити ни од менич
дужника, који је меницу исплатио, ни од осталих ме
них обвезника, него једино још може тражити накн
од оног који је меницу неовлашћено наплатио, и ак
исти, том наплатом, учинио какво кривично дело,
хтевати код надлежне власти да се он зато казни.

Менични је дужник нарочито овлашћен да у ова
случају без икаквог устезања исплати меничну суму
тражиоцу кад год на поднетом примерку менице с
т. зв. *касаторни уметак* (клаузила касаторна), а т
примедба, да исплата тог примерка поништава све ост
Тај се уметак обично ставља на други, трећи и т. д.
мерак, који се издаје сопственику пошто су му нес
ранији, и тада се он обично исписује: „*платите за*
другу, а не за прву меницу“, односно „*за ову трећ*
не за прву и другу“.

На овај се начин може добити исплата само вучене
ници, јер се сопствена меница и не издаје у више приме

б. *Нестала је меница била издата у више примерака. Трасат је акцептирао један од њих, и нестао је само тај акцептирани примерак.*

Тај је случај мало тежи од предњег, јер је правило (§ 124 трг. зак.) да се онај, који плати другу, трећу, четврту и т. д. меницу а не узме натраг ону на којој се налази његов пријем, не ослобођава том исплатом спрам онога у чијим се рукама налази његов пријем.

Али, при свем том, закон (§ 127 трг. зак.) допушта акцептанту, да меницу и у том случају исплати оном који се јавља као притежатељ на основу једног или свију непримљених примерака, ну тада само онда кад тај пријављени притежатељ буде испунио претходно ова два услова:

1, кад добије од суда (од првостепеног, ако је менична сума већа од 100 динара, иначе од општинског) одобрење да му се меница исплати; и

2, кад да јемство ради обезбеђења, да ће моћи вратити примљену меничну суму.

По себи се разуме, да суд неће дати то одобрење ономе пријављеном притежатељу, у кога ма по чему сумња да говори истину.

Толика обазривост у овом је случају потпуно оправдана, јер пре свега, ономе, у чијим је рукама акцептирани примерак, не може се много замерити што се није јавио за исплату на дан рока, пошто он има у рукама формалну обвезу акцептантову, с којом се можда потпуно задовољава и не тражи никакве друге веће сигурности; а друго, није ни мала ствар дати акцептанту овлашћење, да се, изузетно од напред показаног правила, ослободи меничне обвезе, заједно са свима осталим меничним обвезницима, пре него што узме натраг меницу на којој је његов потпис.

Ако би се доцније ко јавио са акцептираним примерком и доказао да је он прави притежатељ менице, а не онај који је, по допуштењу суда, меницу наплатио, тај ће прави притежатељ имати оно исто право, које му се признаје и у предњем случају, а осим њега још и то, да за исплаћену меницу тражи накнаду од датога јемца. Само, он треба да похита са својом пријавом, јер овај јемац по закону (§ 131 трг. зак.) одговара само за 3 године од дана кад је меница исплаћена (т ј. рока менице).

И на овај начин. као и на предњи, може се доб
исплата само по вученој меници, и то из разлога
је тамо напоменут.

в). *Нестала је меница била издата само у једі
примерку, или, ако је била издата у више примера
сви су њени примерци нестали.*

Тај је случај најтежи, јер лице, које се тада ја
као притежатељ менице и тражи њену исплату, нем
рукама ни једног примерка, којим би доказао да је и
било сопственик изгубљене менице. Због тога закон (§
трг. зак.) тада допушта да главни менични дужник (
цептант, трасант, односно издатељ сопствене менице) м
пуноважно исплатити меницу пријављеном притежат
само онда кад он претходно испуни ова два услова:

1, кад добије од суда (првостепеног, оносно општ
ског) одобрење да му се исплати, и

2, кад да јемство, да ће моћи вратити примљену
ничну суму, ако му се доцније натраг затражи.

У овом случају (а тиме се овај случај и разли
од предњег) питање: да ли пријављеном притежат
треба дати одобрење за исплату, има се расправити *п
судом судском* (у предњем само *наредбом*). Суд ће м
дати то одобрење само онда кад пријављени притежа
потпуно докаже да је *сопственик* изгубљене мениц
то он може доказати свима доказним средствима,
су допуштена у трговачком праву.[1])

Ако пријављени притежатељ добије одобрење од с
за наплату менице, али не може да даде јемство, он м
тражити, да се менична сума, докле јемца не нађе,
ложи у судске руке.

Овим се начином може наплатити како вучена т
и сопствена меница. Али вучена се меница, у так
случају, може (§ 130 трг. зак.) наплатити и на један др
далеко подеснији начин, ако се само за извесно мало д
време пре рока примети да је нестала. Тај је други на
овај. Притежатељ нестале менице има написати нов ц

---

[1] У § 128 трг. зак., где се о томе говори, нетачно је речен
пријављени притежатељ може само књигама доказати сопственост н
губљену меницу („....ако право сопствености на меницу књигама п
дочи....") Закон је ту истакао само најчешћи случај, али свакојак
тиме није имао намеру да искључи сва друга доказна средства, јер
тежатељем менице могу бити и нетрговци, који немају трг. књига.

мерак нестале менице (други и т. д.) и са њим се обратити своме индосанту, који је дужан ставити свој потпис и упутити га на свог индосанта. Идући тако на ниже од индосанта до индосанта, притежатељ се има зауставити на трасанту, јер му акцептант није дужан понова дати свој потпис. Са тако потписатим новим примерком, у коме се обично назначује напред поменути касаторни уметак, притежатељ има поступити, било као у случају означеном под а), било као у оном под б), према томе да ли изгубљена меница није била акцептирана или јесте. Ово издање новог примерка нестале менице пада на трошак самог притежатеља.

Б). Наплата менице.

I). Врсте меничних тужаба.

831. — Ако се меница не исплати о року, или се плати само за један део, њен је притежатељ тада овлашћен, да је *наплати* ма од кога меничног обвезника, јер му за њену уредну исплату по закону (§§ 88, 91, 96, 118, 162 и 116 трг. зак.) одговарају сви који су обвезани по њој. Али, у погледу те наплате, закон дели меничне обвезнике у две врсте, и то: на *непосредне* или главне и на *посредне* или споредне (регресне, гарантне), па притежатељу даје једино против првих (непосредних) обичну меничну тужбу, а наспрам других (посредних) признаје му само ова права: 1, право на *посредну* (регресну, рекурсну) *меничну тужбу* или *тужбу за накнаду* (§ 140 трг. зак.), 2, право да повуче *повратну меницу* (§ 153 трг. зак.), и 3, право да тражи *забрану* (§ 148 трг. зак.), која су сва три права условљена протестом због неисплате и везана за један врло кратак рок.

По тој законској деоби,[1] непосредни су менични обвезници: 1, акцептант, 2, трасант, који није доказао да је о року плаћања у трасата било меничног покрића, 3, акцептант за част таквог трасанта, 4, издатељ недомицилиране сопствене менице, 5, издатељ сопствене домицилиране менице у којој није означен домицилијат, и

---

[1] Та деоба у трговачком законику нашем истина није нигде изрично изведена, али се она истиче самим правним положајем који наш закон даје притежаоцу неплаћене менице наспрам меничних обвезника.

6, менични јемац ма кога од ових меничних обвезни
а, на против, *посредни* су сви остали, и то поиме
ови: 1, трасант, који је доказао да је трасат имао
нично покриће о року плаћања; 2, сваки индосант, 3,
цептант за част ма кога од њих, 4, издатељ сопств
домицилиране менице у којој је поред домицила озна
и домицилијат, и 5, менични јемац ма кога од њих.

832. — Главни разлог, с кога је законодавац
средне меничне обвезнике тако одвојио од непосред
и са којега је притежатељу неплаћене менице њег
право наплате против њих условио протестом због
исплате и везао за врло кратак рок, јесте за неке од
обвезника у томе, што се код њих не налази она вредн
која би се имала употребити за покриће менице (обвезн
под бр. 1, 2 и 4,) а за неке опет у томе, што су они је
тих посредних меничних обвезника (обвезници под б
и 5). Према томе, неисплата менице не носи ни једном
њих никакве користи, јер им вредност, коју добијају
издању (обвезници под бр. 1 и 2), односно при пре
менице (обвезници под бр. 2), никако не долази беспла
него само као накнада за оно што су они већ дали
меницу, када су је прибавили (трасат и издатељ: покр
менично, а индосанти: вредност-валуту).

833. — У нашем се трговачком законику говор
обичној тужби само у једном јединoм законском проп
(§ 167), и то ради одређења времена за које она за
рева. По томе, за њу важе у свему осталом сва она п
вила, која су нашим законима прописана за обичне п
ватне тужбе за наплату. Ми се овде не можемо уп
тати у излагање тих правила, него ћемо, следећи прим
нашег трговачког законика, одмах прећи на посебно п
учење оних напред означених права, која се нашим
коном признају притежатељу неплаћене менице насп
посредних меничних обвезника. Али, пре него што и
њих пређемо, ваља нам још овде напоменути, да
права, моја закон признаје притежатељу неплаћење
нице, како према непосредним (обична менична ту
тако и према посредним меничним обвезницима (ту
за накнаду и остала два права), прелазе од њега на
ког *посредног* меничног обвезника, и то у погледу с
његових претходника, чим се меница од њега напла
путу регреса т. ј. чим је наплати притељатељ или

његов последник тужбом за накнаду. На акцептанта за част и на меничног јемца право на обичну меничну тужбу у том случају прелази и онда, кад они улазе у ред и самих непосредних меничних обвезника.[1])

II.) Протест због неисплате.

834. — 1. *Врсте меничних протеста.* — Као што смо напред напоменули, сва права, која има притежатељ неплаћене менице наспрам посредних меничних обвезника, јесу условљена протестом због неисплате, те је због тога и потребно, да, пре него што пређемо на њих, проучимо најпре законска правила о протесту. Ми ћемо овде по примеру нашег трговачког законика, уз протест због неисплате, изложити и правила, која важе и о осталим меничним протестима, а њих има свега још два, и они су: *протест због непријема*, којим се утврђује, да трасат, односно одређени адресат по потреби, није хтео меницу да прими, и *протест ради обезбеђења*, којим се доказује, да је акцептант пао у презадужено стање пре рока одређеног за исплату. Овај последњи протест у свему је једнак по облику са протестом због непријема, па га зато наш закон (§ 139 трг. зак.) само помиње, али о његовој форми не прописује никаква особена правила.

Протест због неисплате јесте јавна исправа, којом се утврђује да главни менични дужник није исплатио меницу о њеном року.

Протест због непријема и протест ради обезбеђења могу се подизати само по вученој меници, а протест због неисплате по свакој.

835. — 2. *Важност протеста.* — Све обвезе, које по меници имају посредни менични обвезници, само су условне обвезе. Сви се ти обвезници, на име, својим потписом на меници обвезују, да ће дати обезбеђење исплате и да ће меницу исплатити о року, али само под условом: ако је не прими или не исплати онај, који је за то у меници одређен у првоме реду. Због тога је и

---

[1] Сва та права, као што ћемо видети мало доцније, припадају и *посреднику при наплати* (платцу) за част кога од тих свију лица, јер он по закону (§ 135 трг. зак.) ступа у сва права и у све дужности исплаћеног притежатеља менице.

сасвим оправдано, што наш закон наређује, да притеж
тељ менице, кад се њима обраћа за осигурање или
наплату, мора најпре несумњиво да докаже: да се
пунио тај услов.

Желећи, да отклони сваки могући спор од тог
тања, наш је закон (§§ 89, 138 и 139 трг. зак.) наре
да се испуњење тога услова има доказати актом који
зове: *протест*, напомињући изрично (§ 151 трг. зак.),
се тај акт не може у том погледу заменити никак
другим актом, да ни самим писменим признањем оно
који је имао меницу да прими или исплати.

У тој истој намери наш закон (139 трг. зак.) на
ђује притежатељу неплаћене менице, који жели да
обрати за наплату посредним меничним обвезницима,
увек на време изиште протест због неисплате, баш
онда, кад на први поглед изгледа да је сасвим излиш
а на име: и ако је већ изискат протест због непријема,
и ако је дужник преминуо или пао под стечај, или и
је он сам по меници био одређен за домицилијата. Јер
ако је трасат одрекао да је прими, он сада (пошто је
био можда покриће) може бити вољан да је исплати
на место преминулог или под стечај палог дужника м
меницу исплатити његови наследници, односно какав
гов пријатељ, који жели да му тиме олакша поравна
са повериоцима и убрзи свршетак стечаја.

Ну све то не значи, да који од меничних обвезн
(обично трасант или индосант) нема права уговорити
својим сауговорачем (ремитентом или индосатарем) д
случају непријема или неисплате менице, не изискује п
тест, него да и без тога може тражити против њега об
беђење, односно наплату. Али ако се хоће, да та њих
погодба буде обвезна и за доцније притежатеље мен
обвезник менични треба да је изрично назначи на
ници (трасант у меници, а индосант у своме преносу
ничном). Она се обично означава изразом: „*без протес*
али може и каквим другим, који то исто значи. Та
се погодба обично закључује по меницама од врло м
вредности, за које не вреди излагати се трошковима п
тестним, и за које се притежатељу може веровати
реч, да је пријем, односно исплату менице безуспе
тражио. Та погодба, кад је у меници забележи трас
важи и за све доцније посредне меничне обвезнике

кад је, на против, стави који индосанат у своме меничном преносу, она важи тада само за њега.

836. — 3. *Кад се има изискати протест?* — У томе постоји велика разлика између протеста због непријема и протеста ради обезбеђења с једне и протеста због неисплате с друге стране.

Прва два протеста притежатељ менице може изискати кад год хоће све до рока плаћања менице, а протест због неисплате, ако се уопште реши да га подиже, може по закону (§ 138 трг. зак.) тражити само првог дана, који долази за даном кога је меница требала да се плати, а одмах други дан, ако је тај дан био празничан.

837. — 4. *Ко је овлашћен да подиже протест?* — И у томе се питању протест због неисплате разликује од она друга два протеста; јер њега може подизати само притежатељ неплаћене менице или његов пуномоћник, који је уједно овлашћен и да прими исплату. Протест пак због непријема или ради обезбеђења може, осим њих двојице, подићи и сваки онај у чијим је рукама меница, јер се има претпоставити да га је притежалац, предајом менице у руке, овластио да тражи осигурање њене исплате.

838. — 5. *Где и против кога се има подићи протест?* — Протест због непријема и протест ради осигурања имају се подићи увек у месту, које је у меници означено као место пребивања трасатовог (акцептантовог) или се као такво по закону сматра, и то протест због непријема против трасата и одређеног адресата по потреби, а протест ради обезбеђења против акцептанта.

Протест пак због неисплате треба подићи увек у месту, које је у меници означено као место плаћања или се по закону сматра за такво, и то против: трасата, односно акцептанта, адресата по потреби, издатеља сопствене менице, или домицилијата.

Ако меницу не исплати ни један од њих, протест се има тада подићи против свију, а ако је исплати адресат по потреби, онда га треба изискати против свију осталих, јер се адресат као што већ знамо, на плаћање позива тек кад трасат, односно акцептант или домицилијат, исплату одрече.

Кад се протест подиже против више њих, он се има да изда у једном истом акту против свију оних лица против којих је изискат.

839. — 6. *Ко је надлежан да издаје протесте?*
По нашем закону (§ 149 трг. зак.) менични протести
имају подизати код трговачког суда; где пак њега не
код првостепеног суда; а где ни тога суда нема, к
полицијске власти.

Протест издаје у суду пријавник судски, а код п
лицијских власти онај писар, кога старешина среск
то одредио буде (наредба министра правде од 8 апри
1866 год. Бр. 1434).

Овај је орган власти по закону дужан, да, пре не
што протест изда, позове оно лице против кога се п
тест тражи, да меницу прими, односно потврди да је п
стечајем, односно меницу плати. Ако се то лице не о
зове томе позиву, или се не могне наћи на месту, п
тест се тада може издати и без његовог присуства (§ 1
трг. зак.).

840. — 7. *Каква треба да буде садржина протес*
— Протест се данас издаје по штампаном формулару,
с тога није ни потребно да се у то питање дубље у
штамо. О томе можемо рећи још само то, да се, пре
закону (§ 150 трг. зак.), протестирана меница треба
препише у протесту од речи до речи, са свима њен
изјашњењима меничним.

Пошто је меница самим својим задацима одређе
да не остане дуго у рукама једног истог лица, то
протести изложени губитку, па зато наш закон (§ 1
трг. зак.), предвиђајући да се протест може изгубити и
поништити, и наређује да „лица, законом за сачиње
протеста одређена, ако не желе потпасти под строги
говор и накнадити трошкове и штете дотичним странa
— имају брижљиво чувати концепте издатих протест
у протокол по реду заводити. Тај протокол, у коме стр
морају бити означене, има се прошити јемствеником
утврдити потписом старешине надлештва.“[1]

III). Посредна (регресна, рекурсна) менична тужба или менична тужба за накнаду.

841. — Ми смо већ напред видели ко и против к
има право подићи ову тужбу. Овде имамо још само

---

[1] При тражењу протеста плаћа се, по закону о таксама (бр.

претходно да напоменемо, да онај, коме та тужба припада, има право подићи је, или само против једног меничног обвезника, и то против оног кога он хоће, или скупа против свију, који су њему одговорни за исплату неплаћене менице, а то су сви његови претходници. Он то право има по закону (§ 140 трг. зак.) зато, што су сви ти менични обвезници његови солидарни дужници.

а). Наплата (регрес) кад је тражи притежатељ неплаћене менице.

Услови који се захтевају за ту наплату.

842. — Притежатељ неплаћене менице, ако жели да меницу наплати средством тужбе за накнаду, он треба да испуњава ова два услова, и то:

1), да је на време изискао протест због неисплате;

2), да тужбу подигне у року који је законом одређен.

О првом смо услову већ напред говорили, па зато ћемо се овде задржати само на овом другом.

843. — По закону (§§ 141, 142 и 143 трг. зак.) притежатељ протестиране због неисплате менице има ову тужбу подићи у врло кратком року, јер, са разлога које смо напред (бр. 832) поменули, није право, да она лебди дуго над главом оних меничних обвезника против којих је допуштена.

844. — Тај се рок рачуна од дана (датума) изискатог протеста због неисплате (не рачунајући у њега сам тај дан), и он је од 15 дана, кад год тужени не пребива даље од 10 од места, у коме се меница имала платити. Кад пак тужени пребива на даљем растојању од тог места, онда се тај рок продужава за свагих 5 сати даљег растојања још са једним даном.

Али за менице, које су издате у Србији а имају се платити ван ње, тај је рок много дужи. Тако против

таксене тарифе), такса у таксеним маркама по вредности менице која се жели протестирати, и то:

до 500 динара 2 динара
од 501 до 1000 3 «
преко 1000 дин. 5 «

њених меничних обвезника, који станују у Србији, м нична тужба за накнаду има се подићи: за **3** месец ако се неплаћена меница имала платити где у Европ осим Исланда и острва Ферарских; за **6** месеци, ако с имала платити у којој приморској азијској или афричк земљи дуж Средиземног и Црног мора или на какв острву, које се налази у тим морима; за **18** месеца, ак јој је место плаћања одређено у каквој другој ваневро ској земљи, на Исланду или на Ферарским Острвима. З менице пак по виђењу притежатељ је, по закону (§ 1 трг. зак.), дужан, да у роковима, које смо овде изложил за менице што се имају платити на страни, обичну м ницу по виђењу поднесе на исплату, а меницу на одр ђено време по виђењу на виђење, рачунајући рок од да издања менице, — ако у опште жели, да има право на плату судску и од меничних обвезника који стану у Србији.

МЗ

845. — Рок за подизање тужбе за накнаду рачу се посебно (индивидуално) према сваком туженом ли па зато, кад притежатељ подиже тужбу против сви меничних обвезника, он треба да је подигне у року о ређеном за обвезника најближег месту плаћања, ако же да је може наплатити од свакога од њих.

846. — Ако притежатељ неплаћене менице није и пунио макар који од ова два услова, т. ј. ако није м ницу протестирао или није тужбу за накнаду подигао горе означеном року, он тада по закону (§§ 144 и 1 трг. зак.) губи према свима посредним меничним обве ницима свако право наплате.

Од тог се правила изузима само случај, кад је тр сант, који је доказао да је о року плаћања менице сна део трасата са меничним покрићем, то покриће узео н траг после рока за подизање тужбе за накнаду, и било рачуном, било подмирењем једног потраживања друго (пребијањем дуга) или ма којим другим начин Трасант, који је то урадио, постао је тиме: *трасант ко није дао покриће*, па због тога га закон (§ 147 трг. зак заједно с његовим акцептантом за част и меничним је цем, од тог тренутка и сматра као непосредног мени ног обвезника, па неуредном притежатељу неплаћене м повраћа право да меницу од њих наплати (обичном меничном тужбом).[1]

847. — Али ваља нам напоменути, да овај губитак права наплате што наступа за неуредног притежатеља није јавног карактера, тако да га судија има по службеној дужности узети у обзир. Према томе, суд може само онда притежатеља одбити од тражења да му се плати меница, кад тужени истакне у своју одбрану тај његов губитак права; а ако има више тужених, онда према оним туженима који су то учинили. Ми смо већ напред (бр. 835) видели, да менични обвезници могу уговором унапред притежатеља овластити, да меницу не протестира (уметак: „без протеста“). По себи се разуме, да су они власни то исто и накнадно, кад их он тужи за наплату, прећутно му одобрити, не позивајући се на неподизање протеста.

848. — Најзад имамо овде узрок напоменути и то, да неуредни притежатељ неплаћене менице, кад меница није била акцептирана има по закону (став 2 § 146 трг. зак.) право, да, на основу оних истих доказа које је трасант изнео, тражи од трасата менично покриће које се код њега још налази, те да се бар из њега намири за своју меничну тражбину. Само, то тражење није менично, него грађанско или трговачко; а није ни лично притежатељево, него трасантово, које му је самим законом уступљено. То исто важи и за покриће неплаћене домицилиране сопствене менице, које је издатељ њен предао домицилијату ради њене исплате, јер се домицилирана сопствена меница, у којој је назначен домицилијат, у ствари по нашем закону (§ 163 трг. зак.) јавља као вучена.

Како се има подићи менична тужба за накнаду?

849. — Притежатељ неплаћене менице има ову тужбу подићи по свима оним правилима, која су прописата у закону о судском поступку у грађанским делима за дизање грађанских тужаба. Али, пре него што је та подигне, он по нашем закону (§ 141 трг. зак.), треба претходно достави протест због неисплате сваком он кога њоме тужи, како би му дао прилике, да меницу трошковима драговољно исплати, и да на тај начин бегне веће судске трошкове. У практици пак то се сас штење никад унапред не чини, него се туженом тек тужбом и протест доставља.[1])

---

[1] Параграф 147 погрешно је написан. У њему се вели, да неуредни притежатељ менице може повратити право наплате и према индосантима у том случају у коме га повраћа наспрам трасанта. То је, међутим, у основи нетачно, јер према закону (§§ 144 и 146 трг. зак,) обвеза индосаната није једнака са обвезом трасантовом и она нема никакве везе са меничним покрићем. Та је погрешка потекла из оног истог историског узрока, који смо назначили код § 87 трг. зак. (стр. 758).

Шта притежатељ може тражити овом тужбом?

850. — Притежатељ има право да тражи овом ту бом, да суд туженога осуди да му плати:

1, главно неплаћене менице;

2, интерес 6% годишње на ту суму, и то од да изискатог протеста због неисплате, (§ 158 трг. зак.);

3, трошкове, које је имао око протеста (§ 155 тр. за

4, интерес 6% на суму, коју је издао на те тро кове, и то почевши само од дана, кога је тужбу по гао (§ 159 трг. зак.); и

5, разлику меничног курса између места дужнико становања и места где је меница имала да му се испла (§§ 157 и 160 трг. зак.).

851. — Менични пак обвезник, који меницу испла са свима овим додатцима, има права тражити од при жатеља да му преда исплаћену меницу заједно с пр тестом и рачуном о плаћеним трошковима. Кад на начин добије меницу, он је овлашћен да на њој пр брише свој потпис и потписе свију својих последника, су његовом исплатом и обвезе свију њих коначно преста

б). Наплата (регрес) кад је траже менични обвезниц један од другога меничном тужбом за накнаду.

Услови који се захтевају за ту наплату.

852. — Сваки посредни менични обвезник (изузим јући само првог, т. ј. трасанта, првог индосанта сопстве менице и издатеља домицилиране сопствене менице у којој је означен домицилијат), од кога се меница у путу регреса наплати, има право да је и сам наплати меничном тужбом за накнаду од свију својих претходника (други став § 140 трг. зак.) који су посредни менични обвезници, онако исто као што је то право имао и сам притежатељ неплаћене менице према свима меничним обвезницима. И он, ако само пред собом има више претходника, може тражити наплату, сасвим по својој вољи, или од свију скупа, или од неколико њих, или само од једнога, кога изабере.

---

[1] Таква је пракса очевидно штетна за меничне обвезнике, али не може спречити, јер се у закону не каже да притежатељ *мора* *има* протест претходно доставити, него само: *треба* да достави.

853. — Услови пак, под којима он може од њих добити наплату, јесу ови:

1, да је био обвезан исплатити меницу (било притежатељу, било своме последнику), јер би, у противном случају, својом исплатом учинио неку врсту поклона, за који нема права тражити накнаду од другога.

Индосант, који је исплатио притежатеља неплаћене менице, испуњава, дакле, тај први услов само онда, кад је притежатељ и према њему био у свему уредан, т. ј. ако је изискао протест због неисплате и у законом року тражио или добио наплату.

2, да је меничну тужбу за накнаду подигао у року који је законом одређен.

Тај је рок онај исти, који је прописан и за притежатеља, т. ј. 15 дана, 3 месеца и т. д. Али тај рок за посредног меничног обвезника почиње тећи (последњи став § 143 трг. зак.) од дана кад је против њега била подигнута тужба, или кад је он драговољно исплатио уредног притежатеља менице, што се у том последњем случају има видети из датума признанице притежатељеве, која се обично исписује на самој меници.

854. — И овде се тај рок рачуна посебно за сваког туженог меничног обвезника.

855. — Ако се посредни менични обвезник не покаже у наплати уредан, и за њега наступа она законска последица (санкција), која, као што смо видели напред (бр. 846), настаје за неуредног притежатеља неплаћене менице, т. ј. губитак сваког права наплате од посредних меничних обвезника.

Како посредни менични обвезник има да подигне тужбу за накнаду?

856; — И посредни менични обвезник, кад подиже
тужбу за накнаду, мора поступити онако, како смо напред казали да је дужан чинити и притежатељ неплаћене менице. т. ј. да, пре него што тужбу суду преда,
туженима саопшти протест због неисплате.

Шта он може да тражи том тужбом?

857. — Посредни менични обвезник има право д
тражи да му тужени накнади све оно, што је он би
принуђен платити ономе, који је од њега меницу наплатио
Уз то он има права тражити:

1, интерес 6% годишње на ту плаћену суму, од дан
исплате;

2, све трошкове које је сам имао, и интерес на њи
од дана предаје тужба.

IV). Повратна меница.

858. — Кад се за наплату неплаћене менице по
служи меничном тужбом за накнаду, о којој смо до са
говорили, притежатељ мора свакојако да чека на нова
бар неко извесно време, које може бити и нешто по
дуже, при свој законској строгости и брзини наплате ме
ничних тражбина. Међу тим, често пута њему није н
како до чекања, и закон (§ 153 трг. зак.) му тада пруж
једно средство да одмах наплати меничну суму, интерес
разлику курса и трошкове учињене око протеста и инач
То је средство: ***повратна меница***, а она је нова мениц
коју он може повући, за суму неплаћене менице и с
интересе и трошкове, било на трасанта, било на кога и
досанта старе менице. Ту нову, *повратну*, меницу он мож
лако пренети у месту где се стара (неплаћена) мени
имала платити, и на тај начин краћим путем доћи до новц

859. — Сва правила, која важе за обичну вучев
меницу, вреде и за повратну, али само с тим додатк
Nb
што је трасат повратне менице и без акцепта менич
обвезан, пошто се по старој (неплаћеној) меници већ н
лази у обвези, било као трасант, било као индосант, а
цептант за част, или као менични јемац.

860. — Повратна се меница мора увек повући одмах по изискатом протесту због неисплате а има се издати тако, да се плати одмах по виђењу или у врло кратком року од њеног издања, како би се, ако означени у њој трасат одрече да је плати, по том имало још времена да се по старој (неплаћеној) меници одмах подигне менична тужба за накнаду против њега и осталих регресних меничних обвезника. Према томе, повратна је меница у ствари само прикривен менични пренос неплаћене менице, јер, као што знамо, протестирана се меница по закону не може пренети на другог меничним преносом.

861. — По нашем закону (§§ 153 и 160 трг. зак.) повратна се меница може повући највише за суму, која обухвата:

1, главно старе неплаћене и протестиране менице,

2, интерес 6% годишње на ту суму, и то од дана изискатог протеста;

3, таксе и трошкове око подизања и саопштавања протеста;

4, разлику курса (§ 154 трг. зак.); и

5, трошак око издања повратне менице.

Да би пак онај, на кога је повратна меница повучена, знао тачно шта је све ушло у суму, за коју је та меница издата, закон (§ 155 трг. зак.) ставља у дужност трасанту (т. ј. притежатељу неплаћене — старе — менице) да преда своме ремитенту уз повратну меницу о томе и посебан рачун њене суме.

862. — Повратна меница гласи обично овако:

У *Београду 17 маја 1899 год.* Од *динара 5600 у злату*
За *два дана по виђењу* платите за ову *повратну* меницу
по наредби *мојој сопственој*, суму од
динара пет хиљада шест стотина у злату
вредност примљена у *приложеној неплаћеној меници*
и ставите исту у рачун.......извештај
на Госп. *Ненада Ненадовића, трг.*
из *Параћина.*

Сава Савић

Плаћање у *Смедереву код Смедеревске Банке.*

V). Забрана.

863. — Забрана је средство за обезбеђење, које с
својим решењем даје повериоцу, а састоји се у пра
да из извесних дужникових покретних ствари, или из и
весног дужниковог примања, наплати своје потражива
пре свију осталих дужникових поверитеља (§§ 398—4
зак. о грађ. суд. пост.).

864. — Притежатељ се може тим средством посл
жити, ако се има бојати, да ће који менични обвезн
пре него што изиђе судско осудно решење по тужби
накнаду, прикрити своје покретно имање, и тиме избе
плаћање менице.

865. — То средство притежатељ неплаћене мени
по закону (§ 148 трг. зак.), може употребити против св
ког меничног обвезника, дакле, како против: трасант
тако и против сваког индосанта, њиховог акцептанта
част или меничног јемца, издатеља сопствене менице и т
У закону (§ 148 трг. зак.) се, истина, вели, да то пра
има притежатељ *протестиране због неисплате* менице, а
је ван сваке сумње да оно припада и самом неуредн
притежатељу, јер наш закон (§ 398 зак. о грађ. суд. пос
признаје то право сваком поверитељу, чија тражби
није о року плаћена. Међутим, истина је и то, да забра
која би, по тражењу неуредног притежатеља, била од
брена на покретност каквог *посредног* меничног обве
ника, има по закону (§ 392 т. 3. грађ. суд. пост.) да пад
ако се тужени позове на неуредност притежатељеву
овај буде услед тога одбијен од тражења наплате.

866. — Притежатељ има тражити забрану код т
говачког суда, а код првостепеног (грађанског) само он
кад се ствари, на које се она тражи, не налазе на т
риторији трговачког суда, него грађанског (законодав
решење од 22 јануара 1860 год. вбр. 297; § 16 зак.
устр. трг. суда.).

При њеном тражењу он има у свему поступити
правилима, која су о том прописана у законику о п
ступку судском у грађанским делима (§§ 376—410 т
закона).

В). Посредовање у наплати менице.

Одредба и циљ посредовања у наплати менице.

867. — Последице, које настају услед тога што меница није плаћена о року, врло су тешке за меничне обвезнике; јер тада они имају да плате, поред меничне суме, и све трошкове, који се имају учинити подизањем меничне тужбе за накнаду или повлачењем повратне менице. Осим те чисто материјалне незгоде, менични обвезници који су трговци, долазе тада још и у једну другу далеко озбиљнију и већу неприлику, а та је, што им таква наплата, нарочито ако је још тражена и забрана, много уди трговачком кредиту, или што им може да изазове и сам стечај.

Менични се обвезници избављају, међутим, тих неприлика, ако меницу, кад је већ није хтео исплатити главни дужник (трасат, акцептант, издатељ сопствене менице, или домицилијат као његов пуномоћник), плати какво треће лице, које по њој није обвезано. Таква се исплата зове: *посредовање у наплати* или *исплата за част*, а лице које је врши: *платац за част*, или *посредник за част (хонорант)*; онај пак за чију је част учињена *хонорат.*

Ко може платити меницу за част?

868. — Меницу може платити за част сваки онај, који је по закону способан да плаћа, и уз то по меници, коју жели да исплати, не стоји ни у каквој обвези, јер би иначе исплатом извршио само своју обвезу.

Према томе, посредник при исплати менице може бити и сâм њен трасат, пошто и он није по меници обвезан. Трасат пак не пристаје да меницу редовно исплати, али је ипак потом плаћа за част, обично онда, кад није добио покриће, а нема вере у трасанту да ће му моћи вратити плаћену меничну суму. Исплаћујући, међутим, меницу за част кога индосанта (обично последњега) он задужује меничном сумом свога хонората и све његове претходнике, а тим се у потпуној мери осигурава да ће му се плаћена сума вратити.

869. — Као најчешћи посредници за част јављају се адресати по потреби, јер су они, као што већ знамо,

на меници и назначени да, ако устреба, то буду. При
жатељ је обвезан њих понудити да меницу исплате
друге је само дужан примити.

За чију се част може меница платити?

870. — Меница се може платити за част ма
њеног обвезника, а не само за част трасанта или к
индосанта, како се погрешно вели у закону (§ 134 т
зак.), јер је таква исплата у интересу свакога од њ

Кад се и како се меница има платити за част?

871. — Посредовање у наплати може се изврш
тек кад се меница о року не исплати. Оно се раније
допушта зато што је исплата, коју учини главни дуж
у смислу налога меничног, далеко повољнија од испл
за част, јер сасвим поништава меницу и брише све
ничне обвезе, а исплата за част, међутим, нема т
снажно дејство.

872. — Посредовање у наплати има се, према
кону (став 2 § 134 трг. зак.) означити у самом проте
због неисплате или у придатку његовом.

Правно дејство исплате за част?

873. — Посредник за част ослобођава својом исп
том све оне меничне обвезнике који су последници
говог хонората (онога за чију је част меницу платио
према том лицу (хонорату), и према свима његовим пр
ходницима, ступа у сва права и све дужности испла
ног притежатеља. Дакле, дејство исплате за част јач
или слабије према томе, да ли је меница плаћена за ч
овог или оног меничног обвезника. Оно је најјаче кад
она плати за част акцептанта, односно за част издате
сопствене менице; слабије је пак кад се плати за т
санта, првог индосанта и т. д.; а најслабије је, кад
исплата учини за част последњега индосанта. Због
разлике у њеном правном дејству и потребно је, да
у протесту због неисплате увек забележи и за чију
част посредовање извршено.

Утакмица при посредовању у наплати.

874. — Може се десити, да се притежатељу неплаћене менице у исто време јаве више њих који желе посредовати у наплати. Како је притежатељ у праву да само једанпут прими меничну суму, то у том случају настаје питање: од кога ће је узети. Наш закон (став 4 § 135 трг. зак.) на то питање даје одговор: да је тада има примити од онога, који својом исплатом ослобођава највећи број меничних обвезника. Али за случај, ако се међу тим утакмичарима буде налазио трасат, наш закон (став 5 § 135 трг. зак.) наређује, да притежатељ има узети од њега меничну суму, *кад год ни један од осталих утакмичара не нуди исплату са јачим дејством*, т. ј. не нуди да плати за обвезника, који стоји пред оним за кога је трасат понудио. По себи се разуме, да је од њих свију и тада најпречи адресат по потреби, јер је његово посредовање за част унето у меницу или менични пренос као обавезан услов за притежатеља.

Чланак II.

Престанак меничне обвезе застарењем.[1])

875. — Трговцима је, због многобројности њихових трговачких послова и због брзине с којом они морају те послове предузимати и свршавати, врло потребно да се њихове обвезе из тих послова дуго не развлаче, него да се у извесном кратком року, или изврше, или сматрају да су престале, да су застариле. С обзиром на ту важну трговачку потребу наш је закон (§ 166 трг. зак.) и прописао правило: да се потраживања између трговаца за трговачка дела, на основу трговачких књига и других докумената, имају пречистити и наплатити најдаље за 20 година (а не, као грађанска, за 24 године), и да се имају сматрати као да су већ намирена: *застарила*, ако се ни за то време не изравнају.

---

[1] *Застарење* или *застарелост* јесте законска претпоставка, да известно право и обвеза трају само за законом одређено најдуже време, и да их више нема, кад то време протече, (т. з. губећа застарелост). Закон је ту претпоставку усвојио зато, што се са основом може мислити, да је поверилац измирен, кад ни за извесно дуже време није тражио од дужника да испуни обвезу. Та законска претпоставка, истина, у неком случају може бити и нетачна, али и тада закон не допушта, да се њој противно доказује, т. ј. да право и обвеза још постоје, а то у интересу сигурности саобраћаја међу људима. Јер, кад би се питање о постојању дуга могло потрзати кад би се хтело, дужници би били принуђени да чувају вековима доказе да су одиста измирили дуг, који су буди кад дуговали. Осим тога, и право је, да се тако губитком права казни сваки онај поверитељ, који и одвише дуго оклева да са својим дужником већ једанпут пречисти узајамне рачуне о дугу.

876 — С обзиром на ту исту потребу, а, осим тога, још и на то, што су меничне обвезе много строже од обичних трговачких обвеза, наш је законодавац за њих прописао много краћу застарелост. Тако, као што смо већ видели, кад год се притежатељ неплаћене менице покаже неуредан, т. ј. не изиште протест због неисплате или не подигне на време (за 15 дана, 3 месеца и т. д.) меничну тужбу за накнаду одмах се услед тога сви *посредни* менични обвезници (трасант, који је доказао да је трасат имао менично покриће о року плаћања; сви индосанти; акцептант за част ма кога од њих; издатељ домицилиране сопствене менице у којој је означен и домицилијат, и менични јемац ма кога од њих) ослобођавају сваке обвезе, и неуредни притежатељ нема више права тражити од њих наплату, него се за њу може обратити још само *непосредним* (главним) меничним обвезницима, а на име: акцептанту, односно издатељу сопствене менице; односно трасанту, који није доказао да је о року плаћања у трасата било меничног покрића, а тако исто и оном који је истина то доказао, али је после рока за подизање тужбе за накнаду покриће узео натраг; акцептанту за част кога од таквих трасаната; односно издатељу сопствене менице; и меничном јемцу ма кога од њих. Али и према самим тим непосредним меничним обвезницима наш му закон (§ 167 трг. зак.) не допушта да сувише дуго развлачи тражење наплате, наређујући да му се менична тражбина има и према њима сматрати као застарила, ако ни за пуних 5 година не буде затражио њено измирење.[1])

---

[1] У § 167 трг. зак. каже се, да се ова петогодишња застарелост односи на „*све тражбине тичуће се вучених меница а и сопствених ако су ове последње издате и потписате од трговаца, банкера или ма и од нетрговаца за дела трговачка...*" То је, међу тим, речено сасвим неодређено, јер се та застарелост односи само на меничне обвезе горе

877. — Ова петогодишња застарелост по правилу, почиње тећи од дана кога је изискат протест због неисплате.

Ако пак протест није никако изискат, или, што је свеједно, ако је изискат касно, она тада тече од дана, кога је требало изискати протест.[1] Само у том се последњем случају истиче једно питање, које наш закон није изрично предвидео, а, на име: од кад треба рачунати почетак ове застарелости код меница по виђењу и на одређено време по виђењу, које нису поднете на исплату, односно на виђење, ни у оном крајњем року од 3, 6, 18 месеци, који је прописат § 136 трг. законика. На то питање, држимо, да ваља дати овакав одговор: Код тих меница, у таквом случају, почетак се застарелости има ставити код обичне менице по виђењу на други дан по истицају оног рока од 3, 6, 18 месеца, а код вучене менице на одређено време њен почетак треба одложити још за оно време, које је одређено да протече од дана подношења на виђење. Али, ако је у таквој меници изрично наређено да се има поднети на исплату или виђење за неко извесно време, онда се почетак застарелости има одредити према томе року.

878. — Код ове петогодишње застарелости закон допушта само један узрок *прекидања*,[2] и то: гоњење обвезаног на суду (§ 945 грађ. зак.). Ако је дакле, при-

---

побројаних непосредних меничних обвезника, т. ј. само на тражбине, које *непосредно* истичу из менице, а не и на оне, које са њом имају само какву *посредну* везу, дакле „*које се ње тичу.*" Тако, и ако се тичу менице ипак застаревају, не за 5, него за 20 или 24 године, према томе да ли су трговачке или грађанске, ове тражбине:

а). Тражбина акцептанта или трасата, којом тражи покриће од трасанта, јер је меницу платио својим новцем.

б). Тражбина трасанта, да му трасат, који није хтео меницу платити, врати предато му покриће.

в). Тражбина издатеља домицилиране сопствене менице, да му домицилијат, који меницу није платио, врати ону суму, која му је предата ради исплате менице.

г). Тражбина неуредног притежатеља непримљене менице, да му трасат изда покриће (став 2 § 146 трг. зак.).

[1] Наш закон (§ 167 трг. зак.) није предвидео овај други случај, али се он свакојако има решити онако, како је горе речено, с обзиром на први случај, који је закон предвидео.

[2] *Прекидање* или *прекид* застарелости значи поништавање целог ненаврщеног рока застарелости, који је пре прекида протекао, тако, да

тежатељ или посредни менични обвезник на кога је преш
његово право, меничнога обвезника тужио суду, (или са
пријавио своју меничну тражбину у стечај, ако је обв
ник био пао под стечај), све време, које је пре тога
застарелост протекло, пропада и застарелост доцн
може тећи само „од дана последњег корака код су
чињеног“.

Али, ако се отпочети спор доврши, и то: *приз*
њем, поравнањем или *пресудом судском,* онда наш за
за застарелост такве меничне тражбине прописује р
од 24 године, с тим да тада важе сва правила, која
грађанским законом прописата за застарелост. Ваља н
још напоменути и то, да код ове петогодишње зас
Nb релости никако нема места *одлагању* или *обустављ*
њеном.[1])

879. — Што се пак тиче *дејства* ове петогодиш
застарелости обичне меничне тужбе, о њему имамо ре
да је оно знатно ослабљено допуном § 928 под ж. гр
зак, од 5 маја 1864 године. До те законске допуне д
ство је ове застарелости било: да се, услед ње *сасв*
ослобођавају сва она лица у чију је корист она протек
Али том је допуном наређено: да се *менична* обвезе
лица само услед те застарелости претвара у обичну г
ђанску, за чију се застарелост тражи 19 година (да
са оних 5 ранијих 24 године). Према ономе, што
рекли у почетку овог одељка, та је измена сасвим

кад отпадне препрека, која је извршила прекид, течај застарелости
понова отпочети.

Препреке или узроци, који *прекидају* застарелост, јесу у гра
скоме праву главни ови: а) *признање* обвезанога пре рока застарел
да потраживање одиста постоји; (§ 945 грађ. зак.) б) *гоњење обвез*
на суду (§ 945 грађ. зак.).

[1] Од *прекида* застарелости треба разликовати; *обустављање* за
релости. Оно се састоји у спречавању течаја застарелости, или тако
ова не може отпочети, или тако, да ова, ако је већ отпочела, пре
даље тећи све докле не отпадне препрека која га је изазвала.

Препреке или узроци, који *обустављају* застарелост, у грађан
су праву ови: а) *неспособност лица*, против којих тече застарелост (§
грађ. зак.); б) *извесни лични одношаји* (§ 943 грађ. зак.); в)
торијум; г), *обустава вршења правосуђа* (§ 944 грађ. зак.; д), *одс*
повериоца из Србије (§ 933 грађ. зак.) (види опширније *Систем пр*
ног (грађанског) права, од г. А. Ђорђевића, књига I, половина II
253. и след.).

упутна. Нигде у свету менични обвезници не стоје толико у обвези колико у нас (у Холандији 10 година, и то је највећа мера).

880. — Најзад имамо напоменути, да се ова петогодишња застарелост не односи на меничне обвезе, које би нетрговци примили по сопственој меници, кад год они не буду у њих ступили по каквом трговачком послу. За те обвезе, и ако су меничне и према т. 6 § 17 закона о устр. трг. суда безусловно трговачке, важи обична грађанска застарелост.

ГЛАВА IV.

СТРАНЕ МЕНИЦЕ

(Сукоб закона).

881. — Меница се врло ретко задржава у рукама само једног лица. Она, у улози трговачкога новца, до свога рока плаћања често пута пређе многе земље и градове. У томе њеном ходу по њој се закључују у разним државама многи менични уговори: тако, она се у једној држави изда, у другој пренесе, у трећој даље пренесе, у четвртој се даде менично јемство, у петој акцептира, у шестој изиште протест и т. д. Како пак менични закони појединих држава нису једнаки, него су у многим питањима супротни један другом, — у сукобу један с другим, то се у таком случају само собом истиче питање: по закону које ће државе српски суд, ако се код њега поведе спор због наплате такве стране менице, имати да цени, како важност те менице и њених меничних изјашњења, тако и исправност мера, које су у каквом страном месту предузете ради одржања или извршења права што их она даје.

Наш трговачки законик садржи о томе у својој последњој глави (VII), која носи наслов: ***страно законодавство***, свега три одредбе, од којих једна (§ 168) расправља *питање:* о меничној способности страних меничних обвезника, друга (§ 169) *питање:* о форми страних меница и меничних изјашњења, која су по њој учињена на страни; и најзад трећа (§ 170) *питање:* о форми мера (делања), које су извршене на страни ради одржања или извршења права из менице. Ми смо већ раније (бр. 640) проучили прво од тих питања, и сада нам још остају ова два друга.

Форма страних меница и меничних изјашњења учињени у страној држави.

882. — Наш је закон (став 1 § 169 трг. зак.) у
погледу прописао као главно правило: *да се форма*
ница, које су издане изван Србије, а тако исто и о
лих изјашњења (преноса, акцепта, авала), која су учин
на страни, суде по закону места у коме су учињ
Према томе: меница, која се изда у Енглеској на *д*
сиоца, у Француској без нарочитог означења у ње
тексту да је *меница*, у Аустрији без означења примљ
вредности и т. д. макар да није саобразна нашем зак
трговачком, има се сматрати и у Србији за исправну
носно форме, и то само зато што се као таква сма
у месту њеног издања. Исто тако и кад је обрнути с
чај т. ј. кад меница, која је издата на страни, не ва
према закону те стране земље (на пр. вучена — сопств
меница издата у Француској), јер тада се има и у Ср
сматрати да та меница не важи, макар била по српс
закону у свему по форми исправна. Или на пр. у мен
ном преносу, који је стављен у Аустрији, није озна
примљена вредност; у акцепту, који је стављен у Ш
нији није писменима исписата менична сума и т. д.

То се правило оправдава тиме, што се од он
који у страној земљи меницу издаје, прима и т. д., м
с правом тражити само да зна закон те земље, и да
њему правилно састави меницу, пренос, пријем и т.
јер он није у стању предвидети у којој ће се земљи
меница имати да наплаћује, па да је удеси по њеном
кону. У осталом, то му не би било ни могућно ба
кад би ту земљу знао, јер се по једној истој меници м
тражити наплата у више држава, на пр. од акцепта
у Србији, од индосанта у Аустрији, од меничног јем
Италији, од трасанта у Француској. То је случај
сваки од меничних обвезника станује у другој земљ

883. — Од тог главног правила наш закон ч
два изузетка, и то:

а) менична изјашњења (пренос, акцепт, авал),
се учине по каквој страној меници у *Србији*, наши
дови имају сматрати за пуноважна, макар та страна
ница или њена ранија менична изјашњења и не б
састављени по закону земље у којој су постали,
само, онакви какви су, одговарају српском закону.

пр. у Француској је издата вучена — сопствена меница (а у њој таква меница не важи) и путем преноса дошла је у Србију. Наши судови имају сматрати за пуноважне меничне преносе, који се у Србији ставе на њу, јер та меница, и ако не важи по француском зазакону, ипак одговара у свему српском закону.

То се изузетно правило правда тиме, што се онима, који су такву неисправну страну меницу у Србији преносили, примили, јемствовали, — не може уписати у кривицу незнање страних закона, нарочито кад меница, као у овом случају, у свему одговара српском закону.

б). Менице, а тако исто и менична изјашњења (пренос, акцепт, авал), које би начинио изван Србије један српски држављанин према другом српском држављанину, вреде као менично-правна, макар и не била исправно састављена по закону места у ком су учињена, ако само одговарају у свему нашем закону. На пр.: два су српска држављана у Француској издали један другом вучено-сопствену меницу, која се има платити у Србији.

То се изузетно правило правда тиме, што по нашем закону (§ 5. грађ. зак.) српски држављани имају дужност придржавати се наших закона и онда кад су у иноземству, ако им је то само могућно, као што је баш овде случај.

Форма мера (делања) извршених на страни ради одржања или извршења права из менице.

884. — Наш закон (§ 170 трг. зак.) прописује правило, да се она има увек ценити по закону места, где је дотична мера предузета. Тако н. пр: протест због неисплате сматраће се за пуноважан и у Србији, ако је у свему извршен по прописима оне државе у којој је изискат, макар да није изискат, као код нас. код суда, него код нотара, или и ако није подигнут одмах сутра дан по року плаћања, него у року од 3 дана и т. д.

То се правило правда самим собом, јер се од притежаоца менице може с правом захтевати, да за одржање и извршење меничних права у страној држави предузме само оне мере, које закон те земље прописује и допушта ради тога.

ОДСЕК VIII.

БАНКЕ И БАНКАРСКИ ПОСЛОВИ.

ГЛАВА I.

БАНКАРИ И БАНКЕ. ВРСТЕ БАНАКА.

885. — Трговци би морали свести на сразмерно врло малу меру свој посреднички рад у размени добара, када у својим трговачким пословима не би могли употребити, поред свога, и туђе капитале[1]), јер су они данас, кад је међу њима све већа међусобна утакмица, самом силом околности упућени да се прихватају што више и што знатнијих послова, не би ли тако, и поред мале зараде коју имају на сваком послу, ипак дошли до што веће добити. Другим речима, трговцима је данас *кредит*[2]) неопходна потреба. Данашњи је трговац, може се готово рећи, без њега као што је човек без ваздуха.

---

[1] Под речи: *капитал* у Народној се Економији разуме свако он добро, које може да послужи као средство за производњу нових добара. Међу тим у обичном говору тој се речи даје много ужи значај и по њим се разуме само новац, који је, у осталом, и најподеснији капитал, је се за њега путем размене, може добити сваки други. Ми ћемо ту ре овде узимати у том другом њеном значењу.

[2] Под речи: *кредит* у Народној се Економији разуме: овлашћење које има неко, да употреби туђ капитал, с обвезом, да у извесном року врати сопственику, било тај исти капитал, било његову вредност. Кредит је акт поверења, које има сопственик капитала у ономе, коме предаје свој капитал, да ће тај капитал хтети и моћи вратити. То потврђује и само његово име, јер реч кредит долази од латинске речи: *credere,* која значи *веровати*.

Сопственик може поверити свој капитал позајмитељу, или просто н реч (било усмену, било писмену) да ће исти вратити, или пошто позајмитељ то своје обећање појача тиме, што ће му (позајмитељ или који други за њега) дати право првенствене наплате из једног дела, било *покретне* имовине своје, коју ће му предати на чување до исплате дуг *(залогу)*, било *непокретне* имовине (*хипотеку* или *интабулацију*). У првом случају је *личан* кредит, а у другом *стваран*.

Према томе да ли ће позајмитељ употребити позајмљени капита ради производње добара или ради потрошње, и кредит се дели на: *произвођачки* и на *потрошачки кредит*.

Произвођачки се кредит, даље, разликује на: *трговачки*, *хипотекарни* и *земљораднички*. Трговачки је онда, када се узима ради трговине и индустрије; хипотекарни, када се даје на залогу непокретне имовине; а земљораднички, кад се даје земљорадницима ради набавке најпотребнијих средстава за њихов пољопривредан рад: као на пр. алат стоке, семена и т. д.

На први поглед изгледа, да трговци могу подмиривати ту потребу на врло лак и сасвим прост начин, а тај је: да се за капитале, који им требају, непосредно обраћају онима који их имају и који су вољни да их позајме (капиталистама). Међутим, у ствари, тако не може да буде, јер тај непосредни кредит наилази на исто онако несавладљиве препреке, на какве, као што смо видели напред (бр. 32), удара и непосредна размена добара. Непосредном кредиту, на име, стоје на путу у главном ове сметње: *а)*. трговци немају времена да дуго истражују капиталисте, јер се код њих потреба за кредитом јавља сасвим изненада и тако, да је морају подмирити у најкраћем року; *б)* — трговцима је потребно да унапред и колико толико сигурно знају услове под којима могу добити кредит, како би се према томе, са извесном сигурношћу могли решавати хоће ли ући у какав посао, за који им је потребан кредит; и *в)* — капиталисте обично не познају трговачке прилике и трговце, па не би никад хитали, да своје капитале поверавају (да дају кредит) трговини, пошто је њој потребан, по правилу, највише лични кредит, а тај је баш и најризичнији. Због тих незгода, чим се у којој земљи трговина стане развијати[1]) и услед тога код трговаца настане јача потреба за кредитом, одмах се појављују и нарочити посредници за кредит, који од капиталиста узимају на зајам по извесну камату њихове капитале, макар они били и најмањи, па потом те, тако прикупљене, капитале издају на разне начине на зајам трговцима по нешто већу камату. Ти се посредници зову: *банкари*[2]), а њихова посредничка радња: *банкарска радња*, или просто: *банка*; поједини пак послови: *банкарски послови.*

---

[1] Као на пр. у нас у последње време после закључених трговинских уговора са многим страним државама и после грађења железнице, од када наша трговина долази сваког дана у непосреднију и све тешњу везу са светском трговином.

[2] Речи: *банкари* и *банка* долазе од италијанске речи: banco (banca) клупа, У талијанским трговачким градовима банкарске су послове у XI, XII и т. д. столећу вршили у први мах: мењачи (campsores). Они су држали на улици пред својим дућаном клупицу (banco), на којој су новац бројали, па отуда су доцније банкари и добили своје име.

Мењачу, који не би платио своје дугове, забрањивала је власт даљу радњу, и на свечан је начин ломила његову клупу — *banca rotta* (сломљена клупа), отуда су и *банкроти* добили своје име.

886. — Већ према довде реченом, очевидно је, д
су банке врло корисна установа; јер оне с једне стран
дају могућност да се уштеђени капитали, макар били
најмањи, одмах мећу на приплод, и тиме посредно под
стичу свет на штедњу, а с друге опет стране, што ј
и много важније, помажу, да ти капитали пређу
руке спремних и радних људи, који ће их корисно упо
требити на производњу нових добара. Банке, даље ре
гулишу кредит у земљи и доводе га у свима трговачки
местима бар приближно на исту цену. Банке осим тог
чине трговини драгоцену услугу и тиме, што дају сред
ства и начина да се исплате учине у другим трговачки
местима без пренашања суме новаца, која је за ту ис
плату потребна, а то, као што смо видели напред (бр
624. и 625), уштеђује трошкове и употребу металног
новца. Једном речи, банке су резервоар или трг, у кој
утичу сви они капитали које њихови сопственици нећ
сами да употребе, и из којега по том отичу на ону стран
и у оне послове, где се за њих осећа највећа потреба

887. — Банкарску радњу данас врше обично сам
друштва, јер банкарске послове може радити са успехо
само онај, који има на расположењу велики капитал,
нарочито који ужива код света велико поверење, — кре
дит, јер, се ти послови, као што рекосмо, врше највиш
са туђим, са позајмљеним капиталом, а капитал банка
ров служи само као гаранција за тај капитал. По себ
се пак разуме, да ће код света увек имати веће пове
рење какво друштво (нарочито акционарско), чији с
биланси сваке године саопштавају преко новина и под
леже строгој контроли, него какво приватно лице, мака
оно имало исто толики капитал. У опште можемо рећ
да се појединци, — *банкари*, баве незнатнијим банкар
ским пословима и у мањим трговачким центрима, а ме
ђутим друштва — банке — (јавна, командитна, и акцио
нарска) већим пословима и у већим центрима.

888. — Банке, а нарочито оне што су у већим тр
334говачким центрима, обично не предузимају у подједнако
мери све банкарске послове, већ се у њима специјалиш
тако, да неке од тих послова или не врше никако ил
врше у много мањој размери. Оне се, према својим гла
ним пословима, и деле на две велике врсте, и то на: *тр*
говинске, и на *спекулативне* (високе, велике) *банке*. Тр

говинске се банке баве обичним банкарским пословима, којима се трговина снабдева потребним кредитом. Спекулативне пак врше те послове тако рећи само узгред, а као главни задатак себи истичу: спекулисање на берзи за свој и за туђ рачун; остваривање (пласирање) великих зајмова државних, окружних, општинских и др.; оснивање великих акционарских друштава и т. д. Оне могу постојати само у највећим трговинским центрима, као што су: Лондон, Париз, Берлин, Беч и т. д.

ГЛАВА II.

БАНКАРСКИ ПОСЛОВИ.

889. — О банкарским пословима у опште у нас има само једна једина законска одредба (т. 5. § 17. зак. о устр. трг. суда), и то таква, којом се сви банкарски послови оглашавају за трговачке („закон сматра као посао трговачки: 5. свако делање и операцију банака“. То је све! Због тога, а према ономе што смо већ рекли (бр. 26 и след.) о узајамном односу трговачког и грађанског права, и за те послове важе правила, која су у грађанком законику прописата о уговорима у опште и посебно о оним уговорима који су, по својој правној природи, слични банкарским пословима. Разуме се, да ти прописи грађанскога законика за те послове важе само са изменама, које у њих уносе у том погледу трговачки правни обичаји и нарочите погодбе уговорних страна.

890. — Најглавнији банкарски послови јесу ови: 1° — *примање новца на зајам*; 2° — *текући рачун*; 3° — *издавање чекова*; 4° — *издавање новчаница (банкнота)*; 5° — *ескontирање*; 6° — *давање зајмова на залогу*; 7° — *давање зајмова на отворен кредит*; 8° — *вршење наплата и исплата за туђ рачун*; 9° *примање остава*; 10° — *размењивање новца*; 11° — *куповање и продавање новца, злата и сребра, и трговачких хартија*; 12° — *емисија акција и обвезница*; и т. д.

Сви ти послови имају за предмет, или новац, или трговачке хартије (као што су: акције, обвезнице, менице, варанти, заложнице, чекови и т. д.), или племенити метал у полугама (злато и сребро).

891. — Банкарски се послови могу поделити на: *основне* и *споредне*. Основни су сви они које смо напред изређали под бр. 1—7 закључно, а остали су споредни,

Основни се банкарски послови могу даље разделит
на: *пасивне* и *активне.* Пасивни су сви они, средство
који банка повлачи кредит, т. ј. постаје дужник; а ак
тивни су напротив, послови средством којих она да
другоме кредит, т. ј. постаје поверилац. Тако, међу при
долазе: *примање новца на зајам, издавање новчани*
(банкнота) текући рачун; а међу друге: *есконтиран*
давање зајмова на залогу, на отворен кредит и на текућ
рачун.

При проучавању појединих банкарских послова, м
ћемо се обзирати само на ове наше кредитне установ
Народну Банку, Београдску Задругу, Београдски Кр
дитни Завод и Управу Фондова, јер су оне и најзна
није у нашој земљи.

I). Примање новца на зајам[1]).

892. — Банка, као посредник у кредиту, или, шт
је једно исто, као трговац са кредитом, ради са туђи
новцем (капиталом). Она се, с правног гледишта, не б
никако могла сматрати као права банка када би обртал
само свој капитал, већ би се морала узети као нека н
трговачка (чисто грађанска) радња за давање нова
под интерес. Због тога је сасвим јасно, да је банкарск
посао, о коме сада говоримо, најосновнији посао банч
(бар за обичне банке), јер банка средством њега дола
до оних капитала, који су јој безусловно потребни
њен банкарски рад.

893. — По правилу, уговарајуће стране (банка
капиталисте) могу закључити овај банкарски посао п
којим хоће условима у границама које закон одређу
али ипак имају два услова, које оне обично не могу и
бећи, јер их намеће сама природа ствари. Ти су усл
ви ови:

а). Банка не може да плаћа велики интерес, ј
њена главна зарада лежи у разлици између интерес

---

[1]) *Зајам* је уговор, којим се неком ствари потрошне дају та
да их је властан по својој вољи употребити, потрошити и њима рас
лагати, али с тим, да их на уречено време натраг врати у истом р
и вредности (§ 593 грађ. зак.).

Зајам се обично чини у новцу, али може бити и у другим потро
ним стварима. Он бива или на камату (лихву, интерес) или без ње,
залогу или без ње; на јемство или без њега (§ 594 грађ. зак.).

који плаћа својим повериоцима, и онога, који наплаћује од својих дужника, те је она том околношћу неопходно упућена да прима на зајам само оне капитале који јој се дају под што нижи интерес.

б). Банки се капитали узајмљују само на врло кратак рок. То долази услед малог интереса који она плаћа. Њој се због тога готово искључиво дају само капитали, који се привремено не могу употребити, и код ње се остављају само дотле, докле се не јави прилика да се даду другоме под повољнијим условима, или док не приспе време да се употребе за оно на што су и били намењени. Другим речима, банки се обично даје зајам само на неопредељено време (без напред уговореног рока), те је она, по закону (§ 606 грађ. зак.), дужна, да врати позајмљени новац чим га зајмодавац затражи, чим *откаже* зајам, а тако исто и она сама има права да зајам откаже у свако доба.

894. — Најглавнији начини, на које банка прима новац на зајам, јесу ова три, и то:

а). *На уложну (штедионичну) књижицу.*

На тај начин примају зајам сви наши новчани заводи осим Народне Банке. Они га тако примају и у најмањим уштеђевинама (Кредитни Завод: 4 дин.; Управа Фондова: 1 дин.; Београдска Задруга: 0·50 дин.).

Сваки улагач, који на овај начин банки позајмљује новац, добија *уложну књижицу*, у којој мора бити забележено његово име, сума у цифрама и словима, дан кад је новац уложен и колика се камата плаћа на уложени капитал. Пошто уложне књижице могу гласити само на извесно име, требало би да банка сме исплатити камату или капитал само улагачу, на чије име књижица гласи, или његовом пуномоћнику; али банка обично у својим штатутима условљава право, да сматра за власника свако лице које јој поднесе књижицу и да том лицу може пуноважно издати како главницу тако и камату, осим ако улагач својим потписом у књижици изриком не задржи за себе право дизања камате и капитала.

Код наших се новчаних завода камата исплаћује редовно свака три месеца, рачунајући од дана улога, а плаћа се и пре ако се и капитал изузме. Ко не крене камату јануара или јула месеца, они је томе капиталишу од првог дана идућег месеца; али ако улагач изјави при улагању, да за извесно време камату неће узимат они му је тада капиталишу непрекидно још сваког 1. јануара и 1. јула.[1])

У штатутима наших банака обично се поставља ил бар предвиђа скала рокова, у којима је банка дужн после отказа исплатити уложени код ње новац. Ти с рокови одређују сразмерно величини отказане суме.

Кад банка исплати улагачу цео уложени капита он јој је дужан тада одмах предати на поништење уложну књижицу.

б). *На текући рачун*; и

в). *На чек или банкарску упутницу.*

На та два начина примају новац сви наши новчан заводи осим Управе Фондова. Народна Банка не плаћ никакав интерес на суме, које јој се тако предаду (чл 39 њених пословних правила), а и сами други завод плаћају на такав новац много мањи интерес од оног шт га редовно дају, јер су тада обвезани да примљени нова исплате одмах по отказу. Банке примају на ове начин само знатније суме новаца.

II). Текући рачун.

895. — Кад два трговца стоје у честим и сталн међусобним пословним односима, они се тада могу споразумети, да не исплаћују један другог после сваког појединог посла, него да се за извесно време узајамн кредитирају за све оне суме, за које се буду један другоме задужили у том времену, и, тек кад приспе уговорени рок, да прегледају заједнички рачун, па да онај који по њему буде дуговао више, исплати другоме сам тај вишак (салдо).

---

[1]) То је правило сасвим оправдано код овог банкарског посла, ал нам се чини, да се ни мало не слаже са § 603 грађ. зак., који глас

«Интерес на интерес не може се узимати нити напред уговарат но кад дужник интерес кад треба не плати, то се може *новим последујућим уговором* неплаћени интерес у главно преобратити, и онда и в њега иде интерес.»

Та је законска одредба пропис јавног поретка (императиван), те з његову измену треба закон, а, међу тим, законима од 21. септембра 187 и од 10 јануара 1879 године наши новчани заводи нису добили овлашћења, да могу одступити у свом раду и од тог законског прописа.

Таква се погодба зове: *уговор о текућем рачуну*, а сам пак рачун, који сваки уговорач води на основу ње и у коме сваки себе задужује за сваку поједину примљену вредност (*римесу*), а кредитира за ону коју издаје другој уговорној страни, зове се: *текући рачун*, јер он *тече* као једна непрекинута правна целина, све док не наступи одређено време да се закључи.

896. — Текући је рачун *узајаман*, кад обе уговорне стране (оба кореспондента, контокурента) по њему кредитирају и задужују једна другу, те се до закључка рачуна не може знати која ће имати да исплати салдо. Он је обично такав између два трговца или између две банке (и ми смо га као таквог узели напред у дефиницији), и тада обе уговорне стране за дат кредит имају покриће, које је у оним вредностима (римесама) што свака прима од друге. На против, текући је рачун *прост*, кад по њему само једна уговорна страна има обвезу да другој чини издатке. Он је такав обично између банке и приватних лица.[1]

897. — Текући је рачун врло корисна трговачка установа. Он пружа трговини и трговцима у главном ове користи:

а). Он знатно уштеђује количину металног новца, која би се морала употребити кад би се сваки поједини посао исплаћивао за себе, а не, као код њега, само: *салдо*.

б). Он одмењује пренос новца из места у место, ако кореспонденти пребивавају у два различна места, а тиме им уштеђује трошак за пренос новца и отклања опасности, којима би били изложени кад би новац морали преносити. Као што знамо (бр. 624), и меница чини трговцима исту такву услугу.

в) Он даје кореспондентима узајамно кредит, јер суме, које они дугују један другоме по свакоме извршеном послу, не морају полагати све до закључења рачуна, него се имају једино бринути да тада полаже само појављено *салдо*.

Пошто се сваки кореспонденат на тај начин за извесно време служи новцем, који другоме припада, у текућем рачуну се обично на сваку дугујућу суму рачуна

---

[1] Наша Народна Банка може стојати само у простом текућем рачуну, и то не само са приватнима, него и са самим осталим новчаним заводима.

закони интерес (6%), ако се не уговори већи, и то о
дана ког је дуг постао.

898. — Правна дејства текућег рачуна састоје с
у следећем:

а). Кореспонденти добијају право сопствености в
свакој римеси, коју један другоме буду у току рачу
испослали, те су према томе овлашћени да с њима сл
бодно располажу.

Онај од њих, који је римесу примио, дужан је одма
по рачуну кредитирати другога за њену вредност; а т
је други кореспонденат опет овлашћен, да задужи и
тога за исту толику вредност. Када се римеса састо
у каквој меници или иначе трговачкој хартији, коју ње
примац има да наплати, то задужење и кредитован
важи само под условом: ако се меница и т. д. наплат

б). Свако се потраживање, које настаје из послат
и примљене римесе, пренавља у примање по текућем р
чуну, чим га кореспонденти коначно заведу у своје књи
(рачуне). Од тога се тренутка то примање више не сма
тра као примање на основу послате римесе, него са
једна активна партија (одељак, чланак) текућега рачун

Због тога се застарелост те тражбине тада одма
прекида.

в). Тражбине, које на предњи начин уђу у теку
рачун и преновом постану његов део, губе у том рачу
сваку одвојеност (индивидуалност) и у њему се сматра
у тој мери као нераздвојан његов део, да се не мо
посебно ни тражити ни платити. Текући је рачун на т
начин једна нераздвојна целина, која се има платити
облику салда, које се покаже о његовом закључењу.

Отуда следује, да римесе, које кореспонденти једа
другом издају, никако се не могу сматрати као отпла
дуга, који тога тренутка постоји на страни давца римес
Због тога и застарелост, која је прекинута уписом тра
бина у текући рачун, може опет отпочети тек кад
рачун закључи и види салдо.

г). Сваки кореспонденат дужан је рачунати за сва
примљену римесу закони или уговорни интерес,[1] као ш
смо напред већ казали.

---

[1] Народна Банка наплаћује интерес који важи у времену за к
се задужена сума налази на зајму.

899. — Текући се рачун има закључити по правилу онда кад је уговорено.[1] Али, пошто се он оснива на узајамном поверењу кореспондената да ће о закључку његовом моћи исплатити појављено салдо, то је усвојено правило, да се он има закључити и пре тог времена, чим поменуто поверење престане постојати, а то је: одмах по захтеву ма ког кореспондента, после смрти, услед стечаја и у опште правног онеспособљења једног од њих.

Свака је страна тада дужна да преда другој на преглед свој рачун, и кад обе признаду заједнички рачун за тачан, она страна која се по њему покаже више дужна, има одмах да исплати другој тај вишак (салдо), или, ако се реше да и даље остану у вези, да га одмах прибележи у новом текућем рачуну као прву римесу.

III). Чек или банкарска упутница.

900. — Та је правна установа још доста непозната код наших трговаца. Међутим, у другим земљама, где је трговина јаче развијена, а нарочито у Енглеској, она је тако рећи у свакодневној употреби.

У тим земљама трговци држе у својим касама само новац, који им је потребан за обичне и свакодневне потребе, а сву осталу готовину, што им претиче преко тога, предају одмах каквој сигурној банци, с којом стоје у текућем рачуну. Они отуда имају троструку корист. Прва је, што им банка чува новац много сигурније него што би га они сами чували у својим касама. Друга је, што им банка на тај новац, и ако им је он код ње у свако доба на расположењу, плаћа неки мали интерес, а то је свакојако боље него да им лежи сасвим бесплодан. На послетку трећа им је корист, што се банка тада прима да им са тим новцем отправља благајнички посао, јер пристаје да они преко ње врше све своје знатније наплате и исплате.

Та последња услуга банчина стоји у непосредној вези са чеком. На име, трговци, који имају код банке свога новца, кад им приспе какво плаћање, не врше сами исплату, него, у место ње, упућују својој банци писмен налог, да лицу, које је у њему именовано, она исплати на њихов рачун означену суму новаца, и ис предају повериоцу у место готовог новца. Ето тај п смени налог за исплату зове се: *чек* или *банкарс* *уйутница.*[1])

---

[1] Код Народне Банке се закључује сваког 30 јуна и 31 децембра.

901. — Поред тога што тако трговци помоћу ње могу на врло прост и подесан начин вршити своја пл ћања и тиме уштедити употребу касира, чек пружа ј и ту корист, што у трговачком саобраћају одмењује уп требу огромне количине металнога новца. Тако се њи само у Лондону сваког дана чине исплате од некол милиона динара без и једне кршене паре, а ево ка Трговци, који су преко дана добили сваки по неколи чекова на разне банке, не наплаћују сами те чеко него их све предају сваки својој банци. Свака пак л донска банка која ради са чековима, шиље истог да у одређено време свога представника са свима чекови што је тога дана добила од својих клијената, у та звану *комору за обрачун* (Clearing House). На састан своме, ти се банчини представници разрачунавају изме себе, тако, да сваки пребија оно што његова банка и да плати са оним што од других има да прими. Ако по рачуну покаже, да нека банка има тога дана ви да прими него да да̂, представници задужених бана издају јој одмах на ту суму чек на Енглеску Банку. К те пак банке, која је највећа не само у Енглеској, не и у целоме свету, свака лондонска банка има свој кући рачун, те се ни такви чекови не исплаћују готов новцем, него Енглеска Банка само по својим књига за суму, која је у чеку означена, задужи банку, која издала чек, а кредитује ону, која јој је чек предала. се задужење и кредитовање по књигама банчиним зо *вирман* или *банкарски йренос.* (жиро).

---

[1]) Свакоме, ко код ње има текући рачун, банка, на захтев, из књижицу бланкета за чекове, која има своју јуксту (т. ј. сваки је при дну перфориран да се може лако оцепити). Чим му се појави треба, ималац књижице има само да попуни и потпише један блан и да тако начињен чек, пошто га оцени из књижице, преда ономе к треба да плати у њему означену суму новаца (члан 37 правила за слове са Народном Банком).

902. — Чек обично гласи овако:

Привилегована Народна Банка Краљевине Србије
5000 дин. у злату Београд двадесет деветог маја 1899 г.
Платите г. Сретену Сретеновићу трг. из Ниша или по
његовој наредби суму од
динара пет хиљада у злату
Ненад Ненадовић.

Као што се из тога формулара види, чек много личи на вучену меницу по виђењу, али се ипак од ње битно разликује у овоме:

а). У меници се мора изрично означити, да је она меница, а тако исто и рећи у чему се састоји примљена вредност, а у чеку се не назначује, нити његов назив, нити узрок због кога је он издат.

б). Меница се може не поднети на исплату за пуних три месеца од дана издања, а исплата се чека мора тражити у много краћем року (8—15 дана), јер је он само средство за исплату, а не, као меница, и средство за кредит.

в). Меница мора гласити на наредбу ремитентову, а чек се може издати и непосредно у корист ремитента, па, шта више, и на доносиоца.

г). Меница се може издати и без покрића, а чек мора увек имати своје покриће, и то још оног дана кад је издат. (Чл. 38 правила за послове са Народном Банком: „Издаваоци упутница или чекова не могу ове повлачити на Банку ако немају готовине у Банци за исплате њихове“).

903. — Кад је чек издат на наредбу ремитентову, он се може, као год и сама меница, преносити средством, како испуњеног, тако и бланко меничног преноса. (Став 2 чл. 37 пословних правила Народне Банке: „Упутнице по наредби исплаћују се ономе на кога гласи последњи пренос, а на терет текућег рачуна онога који је упутницу издао, тако да Банка није обавезна да се уверава о истинитости потписа преносилаца и доносиоца упутнице“).

IV). Новчанице (банкноте).

904. — *Новчаница* је писмено, којим се банка везује, да ће звечећим новцем платити у њему о чену суму новаца његовом доносиоцу чим то он затражио.

905. — Издавајући новчанице, банка долази д свим јевтиног кредита, те се због тога и сама нала могућности, да на трговачке хартије са кратким р даје много јевтинији кредит, него што би га давала би своја новчана средства црпела из обичног зајма, је несразмерно скупљи.

906. — Новчанице оптичу у трговачком саобра као год и прави (метални) новац, кад год банка, их је издала, пружа довољно гаранције, да ће их одмах исплатити на прост захтев доносиоца њих Ту сигурност банка даје само онда, кад се налази надзором државне власти, па због тога право издав новчаница имају само оне банке, којима држава то п призна као неку повластицу. У Србији право издав новчаница има само Народна Банка.[1]

907. — За новчанице, које она издаје, важе ова прав

1-о. Народна Банка може издавати двојаке но нице: једне на злато, а друге на сребро.

---

[1] *«Привилегована Народна Банка Краљевине Србије»* осн је законом од 6 јануара 1883 године, с тим да траје 25 година. је основни капитал 20,000.000 динара. Подељен је у 40.000 акциј којих свака гласи на 500 динара. До данас је уплаћен у пола (зак. о Нар. Банци).

Поред издавања новчаница, што јој је дато у искључиву повлас Народна Банка врши и остале банкарске послове (чл. 6. зак. о Банци).

Она стоји под државним надзором. Тај надзор врши непре комесар, кога поставља Краљ указом. Комесарев је нарочити задат контролише издавање новчаница, пазећи да се управа у томе строго држава закона и банчиних статута. Он има права присуствовати у седницама управног одбора, а тако исто и на главним скупштинам ако нађе да је каква одлука противна статутима или законима земаљ овлашћен је, да обустави извршење такве одлуке док влада не ре питање. (чл. 24. зак. о Нар. Банци).

Станиште је Народне Банке у Београду. Ван Београда она по Србији имати своје филијале и агенције тек кад јој то влада од Међутим, дужна је у местима, која краљевска влада одреди, отв филијале или агенције најдаље у року од године дана. (чл. 2. зак. родној Банци).

Прве могу гласити на суме од 20, 50, 100, 500 и 1000 динара, а друге само на суму од 10 динара.

Коју ће врсту новчаница кад штампати и у течај пуштати, решава Управа Народне Банке, али то њено решење важи тек пошто га одобри Министар Народне Привреде (чл. 9. зак. о Нар. Банци).

2-о. Народна је Банка дужна да исплати сваку своју новчаницу, и то златом ону која гласи на злато, а сребром ону која гласи на сребро, по пуној номиналној вредности без икаква одбитка, чим се њезиној главној каси поднесе и исплата затражи. Та банчина обвеза мора бити изрично назначена на свакој новчаници. Министар Народне Привреде може, међутим, Банку ослободити те њене обвезе у толико, што је може овластити, да исплату њених новчаница може вршити и у сребру до извесног процента (чл. 10. зак. о Нар. Банци).

3-е. Новчанице, које се пусте у течај, морају код Банке бити осигуране златом и сребром и другим вредностима трговачким и финансијским, које се лако и сигурно могу претворити у злато и сребро (т. ј. меницама ескontованим са најмање два сигурна потписа и са најдужим роком од 92 дана, варантима са кратким роком, државним боновима и т. д.).

Банка не може никад пустити у течај више новчаница, него $2^1/_2$ пута толико колико има свега злата и сребра у својима касама. За новчанице, које гласе на злато, та метална готовина мора бити бар за $^3/_4$ у самом злату; за сребрне новчанице, међутим, она може бити или у сребру или у злату, а и мешовито: и у злату и у сребру.

Али, новчанице које гласе на сребро, Банка не сме ни у ком случају издати више од 30,000.000 динара. (чл. 11. зак. о Нар. Банци).

4-о. Све државне касе, а тако исто и касе које стоје под надзором државе, дужне су да примају при свакој уплати новчанице Народне Банке у њиховој пуној номиналној вредности (чл. 12. зак. о Нар. Банци). Приватни међутим, немају ту обвезу.

5-о. Поништене или изгубљене новчанице Народне Банке не могу се код суда уништавати (амортизирати), те по томе Банка није дужна ни у ком случају да за њих изда друге. Само за поцепане новчанице или за

њихове комаде Банка је дужна дати сразмерну накна
по правилима, која су за то нарочито прописана (чл. 25
зак. о Нар. Банци).

6-о. Народна Банка има право, да своје новчани
повуче из течаја и да их замени другима, које мор
бити од исте вредности. Ради тога Банка мора изда
три пута јаван позив преко званичних новина, али та
да између сваког позива прође 50—100 дана. Банка н
дужна нити заменити нити исплатити новчанице, к
су повучене из саобраћаја, кад год јој се поднесу т
пошто протече пуних 5 година од дана кога је у з
ничним новинама изашао последњи (трећи) позив. (ч
11. а. зак. о Нар. Банци).

V). Есконт.

908. — То је банкарски посао, средством кога ба
издају трговцима највећи део свога обртног капита
Банка тај посао извршује тиме, што прекупљује тр
вачке хартије од вредности (н. пр. менице, варанте, б
гајничке записе, бонове и т. д.), којима још није дош
рок плаћања, дајући одмах за њих њихову номина
вредност по неком малом одбитку.

909. — Тај је посао не само корисан за Банку, не
и за саме трговце, јер без њега они не би имали о
сигуран и јевтин кредит, који им је неопходно потре
за њихов посао.

910. — У правној је науци за дуго било спо
питање: шта је управо есконт, јер он много личи, ка
на уговор о куповини и продаји, тако и на уговор
зајму. Данас је то питање већ пречишћено. Есконт
данас сматра као нека врста уговора о зајму, па зато
мора вршити по правилима која су у грађанском за
нику прописата о том уговору (§§ 593—608).

911. — Најважнији услови, под којима банке обич
есконтирају, јесу ова два:

а). Рок плаћања трговачких хартија од вреднос
које се хоће да ескондирају код банке, не сме бити мн
удаљен од дана подношења на есконт, јер банка, пош
и она узајмљује на врло кратак рок, ни сама не мо
новац зајмити другоме на дугачке рокове. Наша
родна Банка, а и сви остали већи новчани заводи, еск

тирају само ефекте (трговачке хартије од вредности), који не гласе на дужи рок од 92 дана.

б). Менице, које се банци подносе на ескОнт, морају пружати извесну сигурност, да ће се одиста о року исплатити у њима означена сума новаца. Та сигурност постоји код Народне Банке, по правилу, само кад се на поднетом ефекту налазе три позната и сигурна потписа, јер банка може ескontирати са два потписа једино трговачке менице, и то само по пристанку свију присутних чланова ескontног одељка и одобрењу управног одбора. Други се наши нрвчани заводи задовољавају и само са два потписа. Они, за већи део позајмљеног капитала, обично служе као посредници између Народне Банке и трговачког света, јер ефекте, које су сами ескontовали са два потписа, одмах *реескontирају* код Народне Банке, т. ј. код ње их сад они подносе на ескont, и тако од ње добијају новац, који су по тим ефектима позајмили, само по много повољнијим условима (они га обично зајме по 10°/$_0$, а од Народне га Банке добијају по 6°/$_0$). [1])

912. — Онај напред поменути одбитак, који банка задржава при исплати номиналне вредности ескontованог ефекта, и сâм се зове: ескont. Он у ствари није ништа друго него камата (интерес), и рачуна се према времену, које има још да протече до дана плаћања ескontованог ефекта. Он, према томе, ни у ком случају не сме износити више од 12°/$_0$ (§ 601 грађ. зак.). Од тога правила може одступити једино Нарндна Банка, јер је законом (чл. 17 а зак. о Нар. Банци) прописато, да *за њу* не вреде ограничења, која су прописана у грађанскоме законику за уговоре о зајму.

Неке банке, осим ескonta, одбијају још и: *комисион* за свој посреднички трошак и труд, и *менични курс*, ако се ескontована меница има платити у другом ком месту. Комисион се обично креће од 0·125 до 0·25°|$_0$. Пошто он не улази у састав интереса, банка га може наплаћивати и онда када већ у облику ескonta узима пуних 12 од сто.

---

[1] У статутима Народне Банке (чл. 22) између других услова, који се траже код меница што се подносе на ескont Народној Банци, прописује се и тај: *да такве менице морају гласити по наредби.* Тај је пропис, међу тим, сасвим беспредметан, јер по нашем трговачком законику (т. 3 § 80 трг. зак.) свака меница мора да гласи по наредби.

913. — Есконт се увек узима унапред, и бан
исплаћује доносиоцу ефекта само ову суму, која по н
говом одбитку остаје од номиналне вредности ескон
ваног ефекта.

Као што напред рекосмо, он се узима сразмер
времену, које има још да протече до рока плаћања. П
рачунању пак тог времена, месеци се рачунају по тачн
броју њихових дана, а година само у 360 дана, да
мање за 5 дана.

Кад банка већ наплаћује пуних 12% интереса, он
строго узевши по закону, она (ваља изузети само Н
родну Банку) не сме, нити да есконт напред наплаћу
нити да за годину узима само 360 дана, јер се тада
таквог рачуна скрива узимање недопуштенога интере

VI). Зајам на залогу[1]).

914. — То је зајам, при коме банка добија, уз
везу дужникову, и какву вредност (ствар) с овлашћењ
да из ње наплати своје примање првенствено од св
дужникових поверитеља, ако јој га са̂м дужник до
не буде измирио.

915. — У томе банкарском послу важе сва она прави
која су прописата у грађанскоме законику за угово
зајму (§§ 593—608), а тако исто и она која су пост
љена за уговор о залози (§§ 304—830). Али, законом
21 септембра 1871 године, Београдском Кредитном
воду, и још двама новчаним заводима из унутрашњо
допуштена су, у виду нарочите повластице, — а Минис
Народне Привреде овлашћен је да их распростре и
све друге наше заводе — ова одступања од тих прави

а). Б. Кредитни Завод има право, да се, у случају
дужник дуг свој по истеку рока не измири, пре свију дру
поверитеља и *без судске помоћи* наплати из оних нова
еспапа и других покретних ствари, које су јој пред
као залога ради безбедности дуга од самога дужни

---

[1]) Ствар она, на коју зајмодавац такво право има, да, ако га
ник на време намирио не би, он себе из ње намири, зове се за
(§ 304 грађ. зак.)

Право залоге на покретна добра зове се: *ручна залога*, а на
покретна: *хипотека (интабулација), баштинска*, или *маљачка* з
(§ 308 и 326 грађ. зак.).

или од другога за њега. Ствари, које су за берзу, имају се у таквом случају продати на берзи; све пак друге путем јавне продаје, коју ће извршити сам завод у присуству нарочито од надлежне власти одређеног лица. Ако што по наплати главног дуга, интереса и трошкова заводових претече, то се враћа дужнику.

б). Б. Кредитном Заводу неће ништа сметати у наплати његових тражбина односно предмета и начина, о чему је напред под а речено, ако би дужник или сопственик умро или ако би се над њим отворио стечај. У таквом случају, завод ће предати пупилској или стецишној маси само вишак, ако би претекао преко његових тражења.

в). Раније прибављена права других лица на предмете, који су од дужника или за њега заводу предата, преча су од права Кредитног Завода само онда, кад су још при предаји била позната заводу, *макар то раније право било и само право својине* (чл. 20 зак. о Народној Банци).

Осим тога, законом од 15 децембра 1893 године о изменама и допунама у закону о Народној Банци, тој је банци посебно дато као повластица:

а(да за њу не вреде ограничења, која су у грађ. законику прописана за уговоре о зајму; и

б). да и без изричног уговора, она има право, да од својих дужника, који јој ма какав дуг не плате на време, тражи, поред интергса, и интерес на интерес после свака 3 месеца до наплате (чл. 17 а).

916. — Као залога могу бити:

а) — хартије од вредности, као: државни папири, лозови, кредитни папири који мају заложну гаранцију, удеонице и акције домаћих новчаних и индустриских друштава и т. д.

б) кован златан и сребрни новац, златне и сребрне ствари и остале драгоцености.

в) — роба[1])

---

[1]) Роба врло подесно служи као залога кад је предата на чување *јавном трговачком стоваришту*. Тако се зову велика стоваришта (магацини), у којима се прима на чување разноврсна трговачка роба, како сирова (земаљски производи), тако и прерађена (фабрикати).

Таква су стоваришта врло корисна за трговину. Користи, које она пружају трговачком свету, јесу ове:

г) — непокретна добра[1]). Од свију наших банака
такву залогу дају зајмове само Управа Фондова, ко
је то главни посао, и Београдски Кредитни Заво
Остали их заводи не дају због тога, што се ти зајмо
морају дати на сасвим дуг рок, а они, или немају вели
капитале, или обртни капитал узајмљују само на кр
так рок.

а). Помоћу њих трговци своде на најмању меру трошкове око
вања робе. — Пошто у јавним трг. стовариштима могу по врло јевт
таксу да сместе сву робу, која им није потребна за свакодневну
требу, они не морају да узимају под закуп велике дућане са прескуп
киријом, нити да држе нарочите магацине, за које имају да плаћају
рију увек подједнако, без икаквог обзира на то колико се ког мес
налази њихове робе у њима.

б) — Помоћу њих трговци знатно избегавају ризик од штете
пропасти робе. — Штете, која би задесила робу у њиховом дућану
магацину, морали би сами да сносе. Међутим, кад робу предаду на
вање јавном трг. стоваришту све штете, које не потичу од саме р
дужна је да им накнади управа стоваришна. Осим тога, магацини
стоваришни саграђени много подесније од обичних приватних магаза
је и отуда у њима искључена штета.

в). — Помоћу њих трговцима је лако да дођу до јевтиног кред
и да робу без икаквог трошка и брзо један другоме уступају, а то ј
најглавнија корист што је та установа пружа трговачком свету.

Кад трговац преда стоваришту на чување робу, он добија у зам
за њу једно писмено, које се зове: *Стоваришни лист*. Тај је лист
стављен из два посебна дела, који су заједно спојени перфорираном
нијом тако, да се лако могу оценити један од другога. Један се од
зове: *рецепис* (еспапница), и има за задатак да служи као доказ о
јини робе, која је стовришту предата на чување. Други се зове: *вар*

[1]) Данашња наша ***Управа Фондова*** основана је законом од 16
густа 1862 године. Законом од 8 јула прошле године из основа је пр
реðена. Она је по том закону државна хипотекарна банка, којом упра
нарочита управа под надзором Министра Народне Привреде (чл. 1).

Управа је Фондова овлашћена да врши ове банкарске послове
то: *активне:* у првом реду, да даје зајмове на залоге непокретних
бара (хипотеке) у Србији (т. 4 чл. 5), а осим тога да даје и зајмове ок
зима, срезовима и општинама, на залоге приреза и прихода надлеж
влашћу одобрених; да есконтује своје извучене заложнице и обвезн
као и њихове купоне, којима је рок најдаље кроз пола године; *пасив*
да прима на руковање новац из свију државних и других јавних фонд
и капитале општинске; да прима под интерес, на уложне штедиони
књижице, мање или веће капитале у готовом новцу; да на основу
мова хипотекарних издаје заложнице; и да на основу зајмова окружн
среских и општинских издаје обвезнице. Осим тога она може и купов
и продавати своје заложнице и обвезнице за свој и туђ рачун, по дв
ном курсу (чл. 5.).

VII). Отворен кредит.

917. — Тако се зове један уговор засебне правне природе, који банке врло често закључују са трговцима. Тај је уговор двостран. Банка се њиме обвезује, да ће своме сауговорачу дати зајам до уговорене суме, ако га он од ње буде затражио у одређеном размаку времена. Са своје пак стране, други се уговорач тим уговором обвезује, да банци одмах даде извесну суму новаца, — комисион, као накнаду за приправност, у којој она мора за све уговорено време држати обећану суму, а, ако буде и зајам подигао, онда, да јој о року врати позајмљену суму, заједно са уговореним интересом.

Тим се уговором трговци обично осигуравају за новчана средства кад год мисле да уђу у какво веће предузеће, за које им новац потребује за извесно време.

918. — Уговором о отвореном кредиту банка је безусловно обвезана, да кредитованом лицу под уговореним условима изда обећани зајам, а, на против, кредитовано лице, бар по правилу, на тај зајам има само право, али никако није обвезано да га мора и узети. Узети га пак може, ако није друкче уговорено, сасвим по својој употреби: у целој суми или у деловима; лично, средством

(еспапска заложница) и одређен је, да служи као исправа, којом се доказује да је та роба задужена и за тај дуг заложена.

Ако сопственик хоће да узме зајам на робу, он тада на свога зајмодавца преноси варант, одвојен од рецеписа, а тиме му даје робу у залогу за узети зајам. Сви новчани заводи есконтирају врло радо тај варант, јер им је новац, који за њега издаду, сасвим сигуран, а међутим не морају водити бригу о чувању залоге, јер је јавно трг. стовариште чува и не сме је издати док јој се не донесе, поред рецеписа, и варант. Ако се о року повериоцу не плати дуг, он има право захтевати да Управа стоваришна заложену робу прода на јавној продаји и да његову тражбину исплати.

Када пак сопственик жели да робу прода, он има само да на купца пренесе стоваришни лист, и тада је одмах сопственост робе прешла од њега на купца. Таквим прелазом сопствености уштеђују се знатно трошкови, који би се иначе морали чинити за преношење робе из магазе продавчеве у магазу купчеву, а осим тога њиме се даје могућност, да роба и у најкраћем размаку времена пређе кроз руке знатног броја лица, на што се иначе не би могло ни помислити. Купац, на кога је пренет цео стоваришни лист, добија тим преносом робу без икаквог оптерећења. Ако се, на против, на њега пренесе само рецепис без варанта, он тим преносом истина опет добија робу у сопственост, али са дугом, који је у варенту означен, и који се тада мора назначити и на самом рецепису.

чека, повлачењем менице на банку, ескontирањем какво
ефекта код ње, или кредитним писмом. [1])

919. — Банка може тражити, да јој кредитован
лице врати узајмљену суму тек кад истече време ко
је уговорено за кредитирање. Међутим, кредитованом ј
лицу обично допуштено, да јој исту врати и раније,
тада му банка за толико враћа примљени интерес (чла
17. пословних правила Народне Банке).

920. — По закону (§ 885 грађ. зак.), банка ниј
дужна да прима и почесне отплате узетога зајма, али с
код уговора о отвореном кредиту таква обвеза готов
увек нарочито условљава. Осим тога, да би кредитован
лице задржало право, да све до истицаја рока, који ј
уговорен за кредит, има на расположењу целу суму, з
коју је кредитовано, тако да може понова узети и он
део те суме, који је већ вратило, — уз уговор о отв
реном кредиту готово се увек закључује и уговор о те
кућем рачуну, те се тада све узете позајмице и све дат
отплате сматрају само као поједини чланци (партије) то
рачуна (римесе).

921. — Отворени кредит, или салдо његовог тек
ћег рачуна, обично се обезбеђује каквим посебним ос
гурањем, које је кредитирано лице дужно да дâ, а
име: јемством, залогом, хипотеком (интабулацијом).

922. — Отворени кредит престаје са оних ист
узрока са којих и текући рачун, а на име: кад угов
рени рок приспе, или кад која уговорена страна пад
под стечај, постане правно неспособно лице, или умр
Код оtoреног се кредита, међутим, врло често, било
корист само једне, било у корист обе уговорне стран
нарочито резервише право да се кредит може отказа
и пре него што наступи ма који од предњих узрока.

*
* *

923. — Остале банкарске послове нећемо овде п
себно проучавати, и то неке зато, што смо се већ ран

---

[1]) Кад кредитирано лице мисли отићи у какво друго трговачко
сто, оно може уговорити, да му банка даде на какву банку из тог
ста, с којом она стоји у пословној вези, упутницу на отворен код
кредит, како би могло и од те банке узети новац, ако би му се случа
јавила потреба. Та упутница, којом му његова банка отвара кредит
те друге банке, зове се: *кредитно писмо.*

са њима упознали колико је било потребно, а неке зато, што наше банке у њих сасвим ретко улазе, или што их трговци закључују у сасвим незнатној мери.

ОДСЕК VIII.

ГРАЂЕВНИСКИ УГОВОР.

924. — Наш је закон (т. 7. § 17. зак. о устројству трг. суда) истина уврстио свако предузеће грађевина у трговачке послове, али он није поставио никакве посебне одредбе о уговору грађевинском. Због тога, а према оном што смо раније казали о узајамном односу трговачког и грађанског права, правни односи, који се заснивају тим уговором између грађевинара (предузимача) и господара грађевине, у колико односно њих не постоје у месту какви нарочити трговачки правни обичаји, имају се расправљати по одредбама грађанскога законика, а посебно по §§ 706—718, који говоре о *најму*, § 802, у коме је реч о *накнади учињене штете* при најму, и § 928. под 3, који одређује рок, у коме застарева одговорност архитекта и предузимача. Осим тога за јавне се грађевине има узети у обзир и закон о подизању јавних грађевина од 23. марта 1865. године (бр. XVIII стр. 82.), а за грађевине у Београду закон, грађевински за варош Београд од 11. децембра 1896. године и закон о изменама и допунама тога закона од 6. децембра 1898. године.

925. — *Грађевински уговор* јесте двостран уговор, којим се једна уговорна страна (*грађевинар, предузимач, архитекта*) обвезује, да ће другој страни (*господару грађевине*) подићи извесну грађевину за уговорену цену, коју се та друга страна обвезује да му за њу изда.

Под речи: *грађевина* има се разумети све оно што се гради или подиже, било на земљи или у земљи, било на води или у води (§ 1. зак. о подизању јав. грађевина).

926. — Грађевински се уговор може закључити двојако, и то: или тако, да грађевинар буде дужан грађевину саградити од свога материјала, или тако, да му сав потребан материјал, или један део истога, даде господар грађевине (§ 713. грађ. зак.).

Кад год вредност грађевине прелази 200 динара, грађевински се уговор треба да закључи написмено у свему онако како је прописано допуном § 192. закона поступку судском у грађанским делима (бр. 348), а т зато, што је тај уговор у сваком случају само једностра или мешовит трговачки посао (бр. 79), те се према он уговорној страни, за коју није трговачки (господару гр ђевине), можи доказивати само грађанским доказним сред ствима. У осталом, тај је уговор тада увек више и мање простран и заплетен, те је и због тога корисн изложити га тачно написмено.

927. — За грађевинара (предузимача) у трговачко се праву сматра сваки онај, који се у виду заниман бави подизањем туђих грађевина за награду. Предузима пак какве јавне грађевине може бити само онај: 1-о ко је у стању израдити ту грађевину, и 2-о који је, уз т српски поданик или штићеник, или који буде у стан да даде српског поданика или штићеника као одговорн лице, ако се грађевина не изради по уговору. Овај дру услов сматра се да испуњавају поданици оних држав с којима је Србија закључила трговинске уговоре и њима их у погледу трговине правно изједначила са ср ским грађанима.

928. — На основу закљученог грађевинског уг вора за обе уговорне стране наступају, *по самом закон* ова права и обвезе:

1. Обвезе предузимачеве (права господара грађевине)

Предузимач је дужан:

929. — 1-о *да грађевину подигне у свему прем уговору и да је доврши у одређеном року.*

У уговору се увек има тачно да означи како грађевина има подићи. За јавне пак грађевине (§ 7.) за грађевине, које се подижу у Београду (§ 6.), мора и претходно начинити тачан *план*, т. ј. технички нац грађевине, и *предрачун*, т. ј. рачун, у коме се морају п себно изложити сви радови, који се имају извршити грађевини, сав потребан материјал, његова цена, као цена потребне радне снаге.

Ако грађевина не би била саграђена према уговор предузимач је дужан, или бесплатно извршити све нужн поправке и преправке, или дати накнаду штете (§ 70 грађ. зак.).

Господар грађевине исто тако има право тражити од предузимача накнаду штете, ако он не буде, својом кривицом, свршио грађевину у уговореноме року (§ 710 грађ. зак.).

По правилу, предузимач је дужан да погођену грађевину сам сврши, а само у особитим околностима може и он другом поверити примљени посао, али тада одговара за доброту посла (§ 717. грађ. зак.).

930. — 2-о *да за грађевину употреби добар материјал.*

Предузимач је, по правилу, дужан да увек употреби добар материјал, било да га он набвља, било да га даје сам господар грађевине. У том последњем случају, он може, изузетно, употребити и рђав материјал, али је тада дужан прво опоменути господара грађевине да дâ бољи материјал, јер ће иначе бити сам одговоран и мораће доцније грађевину поправити без икакве награде (ако се у опште може поправити), чим господар грађевине набави други бољи материјал (§ 715. грађ. зак.).

Ако материјал случајно пропадне, био већ употребљен у грађевини или не, он тада пропада ономе који га даје (§ 714 грађ. зак.). Довршена зграда исто је тако на ризику предузимачевом од такве штете, кад је погођено да он даје материјал, и то све док господар грађевину не прими, или док не прође време кад је по уговору имао примити. Али са пријемом грађевине никако не престаје одговорност предузимачева за доброту израде. Та одговорност траје још за пуних 10 година, од тог тренутка, и предузимач је дужан накнадити сваку штету, која би се десила грађевини, било услед какве мане у изради (конструкцији), било услед недовољне сталности темеља, било услед рђавог материјала, који је употребљен. Код овог последњег узрока ваља изузети случај, кад је материјал набавио сам господар грађевине, и, не обзирући се на примедбу предузимачеву, није га хтео заменити другим бољим (§ 928 под 3 грађ. зак.). Наш је закон овде прописао тако дугачак рок за застарелост, јер је код грађевина време најнепристраснији и најсигурнији оцењивач доброте и солидности његове израде.

2. Обвезе господара грађевине (права предузимачева).

Господар грађевине дужан је:

931. — 1° — *да предузимачу на време набави п*
требан материјал.

По себи се разуме, да госцодар грађевине има о
дужност само онда, кад је уговором примио на себе
се стара о набавци материјала.

Господар је грађевине, у том случају, дужан на
надити предузимачу сву штету, ако би се задржео
набавком материјала и тиме га спречио да грађевину д
врши на време (§ 711 грађ. зак.).

932. — 2° *да предузимачу плати уговорену цен*

Цена се готово увек у уговору тачно одређује, и
најчешће укупна за целу грађевину (ђутуре).

По правилу, господар грађевине има цену дати ка
предузимач грађевину доврши и уредно је преда. А
може се уговорити и да се цена плати на више роко
који се тада имају у уговору тачно одредити.

Предузимач има право само на погођену цену.
не може тражити никакав додатак тој цени, баш и да
за време рада јако поскупили материјал и радна сна
Он тога права нема, шта више, ни онда, кад би ус
рђавог састава плана или предрачуна, морао изврши
и какве непредвиђене радове, те тиме прибавити сол
ност грађевини; јер је он, као стручњак, требао још п
погодби уочити све махне у плану и предрачуну и тр
жити исправку њихову (§ 802 грађ. зак.).

ТРГОВАЧКИ СУД

933. — Само на неколико дана пре него што ће се издати трговачки законик, који смо напред проучили, изишао је *закон* (од 12. децембра 1859.) *о устројству трговачкога суда.* Ми ћемо овде само укратко да разгледамо садржину тога закона, јер, као што смо већ казали напред (бр. 9), он улази у обим процеснога права.

934. — Тим је законом (§ 1.) установљен у Београду, за град Београд и за пређашњи округ београдски, један *трговачки суд*, који је по рангу раван са првостепеним судовима (§§ 2. и 3.), и уједно је наређено (§ 22.), да сви првостепени судови, осим првостепеног суда за варош Београд, и даље решавају и оне предмете, који спадају у надлежност трговачког суда. То је наређење доцније поновљено законом од 20. фебруара 1865. год. о устројству окружних судова (§ 11.).

Састав београдског трговачког суда.

935. — Београдски првостепени трговачки суд састављају: један председник, две државне судије, један секретар, потребан број писара, шест редовних судија из реда трговачког и шест судија из истога реда, који ће прве замењивати (чл. 4.).

Председник, државне судије, секретар и писари државни су чиновници и морају имати све оне услове, који се траже законом од таквих чиновника и у осталим првостепеним судовима. Од судија пак, који се узимају из трговачког реда (од трговачких судија), тражи се: 1-о да су српски поданици, 2-о да имају пуних 30 година, и 3-е да су бар 5 година часно водили трговину (§ 5.).

Председника, државне судије, секретара и писаре поставља Краљ указом, на предлог Министра правде, а трговачке судије и њихове заменике бира скупштина београдских трговаца, која се држи под председништвом председника суда општине београдске, а Краљ их, на

предлог Министра правде, утврђује *претписом* у суди
ском звању (§ 6.).

Трговачке се судије и њихови заменици бирају
једну годину, а редовни се избори врше о новој г
дини (§ 14.).

936. — Трговачке судије и њихови заменици вр
судијску дужност бесплатно (§ 9.), а од шест изабрат
трговачких судија служе по тројица свакога месеца. З
меници могу заступати у дужности трговачке судије са
онда, кад је ко од њих спречен или је престао бити с
дија, и то редом један за другим само по један дан.

Трговачког судију или заменика, који не би доша
на дужност и ову вршио ни на позив његов, а не б
оправдао свој изостанак или своје задоцњење, предсе
ник може први и други пут опоменути, а после кажњ
вати новчано (од 2·40—50 дин.) у корист болнице варош
Београда (§ 15.).

937. — Заседање трговачког је суда пуноважн
кад су у њему поред председника и државног суди
још тројица од изабраних трговачких судија, или њ
хових заменика (§ 12).

938. Трговачки суд решава већином гласова (§ 1

Надлежност[1]) *београдског трговачког суда.*

939. — Београдски првостепени трговачки суд на
лежан је:

а). да суди све спорове, који се односе на как
трговачки посао, било основни (т. 2 § 16), било според
(т. 1 § 16).

Како су једнострани или мешовити трговачки п
слови, трговачки само за једну уговорну страну, то
трговачки суд надлежан да суди односно кога од њ
само онда кад је тужена страна онај уговорач, за ко
је тај посао трговачки.

Како су, даље, поред београдског трговачког су
законом овлашћени да суде трговачке спорове и с
остали првостепени судови, осим првостепеног суда
град Београд, то је трговачки суд, наспрам њих, над
жан да суди какав спор само у коме од ова три сл
чаја: 1-о кад тужени, у време предаје тужбе, стал

---

[1] Под речи *надлежност* у правној се науци разуме законско овл
ћење (и дужност) суда, да какав спор извиди и пресуди.

пребива у Београду или ма где у пређашњем округу београдском (§ 28 грађ. суд. пост.(; 2-о за тужбе о испуњењу или уништењу уговора или о накнади штете која потиче из уговора, кад год је уговорено да се уговор има извршити у подручју његовом, 3-е за те исте тужбе, кад није у уговору казано где се има испунити, а он је закључен у подручју београдског трговачког суда (§ 34 грађ. суд. пост.).

б). да суди о свему што се тиче стецишта о трговачком имању (§ 18 зак. о устр. трг. суда).

в). да суди међусобне ортачке спорове између другара трговачких друштава, изузимајући само спорове, који би настали о деоби ортака у почесним радњама (§ 47 трг. зак.), јер њих има увек да суди избрани суд (т. 5. § 434 грађ. суд. пост.).

г). да решава о обезбеђујућим средствима због трговачког дуга, као: забрани, обустави и притвору дужника (§ 3. зак. решења од 22. јануара 1860).

д). да решава о свима питањима, која су му стављена у надлежност трговачким закоником или којим особеним законом н. пр. да протоколише фирму, да потврђује трговачке књиге, да потврђује избор сензала и да неуредног сензала казни, да протоколише фабричне и трговачке марке и т. д.

Разлози са којих је установљен трговачки суд.

940. — Као главни разлог за то се наводи, што се трговачки послови и данас, поред законских правила, управљају и по трговачким обичајима, а трговачке судије могу познавати много боље од државних судија те обичаје, јер се непрестано крећу у оној средини, у којој се они стварају и примењују.

Осим тога, наводи се и то, да готово све одредбе трговачкога законика постављају правила само за случај ако се што друкче не уговори, те је тако трговачкому саобраћају остављена потпуна слобода уговарања, а узима се, да ће трговачке судије, који и сами сваки дан закључују сваковрсне трговачке уговоре, далеко лакше од државних судија моћи схватити праву вољу уговорних страна и пронаћи истинити смисао трговачкога уговора, поводом кога се спор води.

Најзад, узима се, да ће трговачке судије, познавајући боље интересе парничара, моћи убедљивије представити им, како је много корисније да се одмах наравнај него да се излажу свима трошковима, губитку времен и осталим неприликама, које у спору неминовно снала парничаре.

Има, међутим, много озбиљних правника, који све разлоге оспоравају и доказују, да би и обични грађа ски судови могли судити трговачке спорове исто та добро као и трговачки судови а можда и боље од њи